

55983

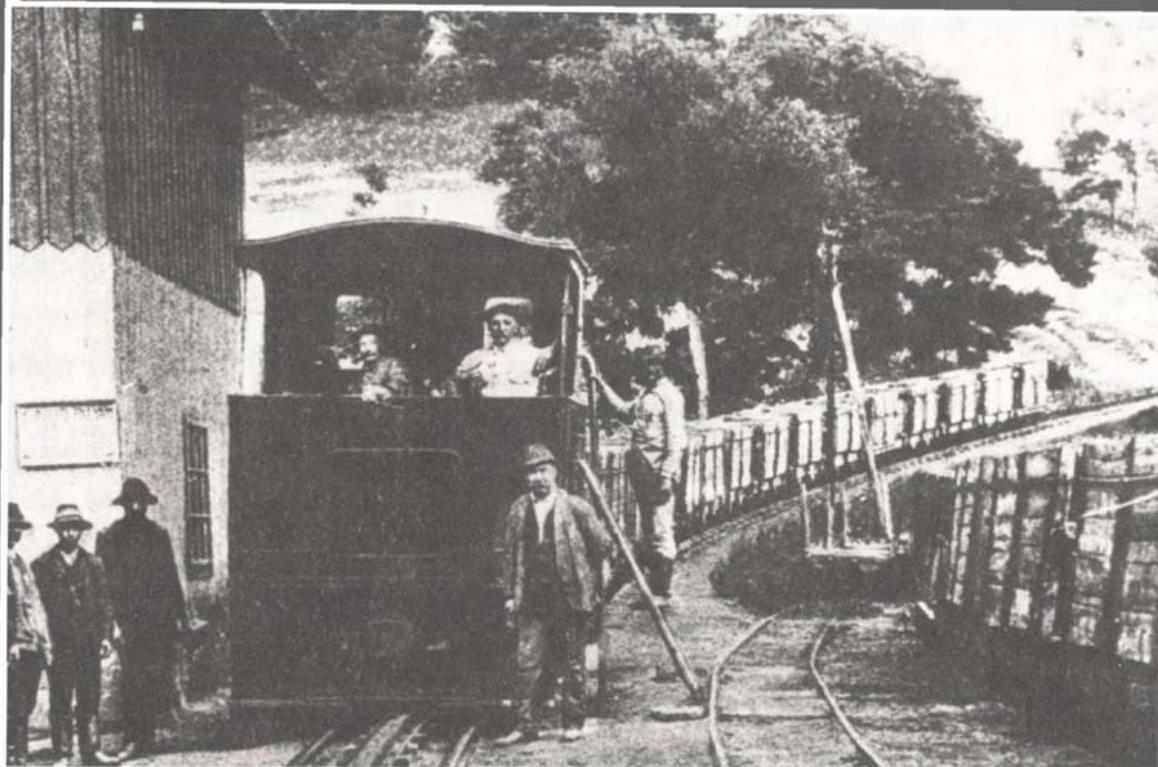
373

1993/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XXI. ÉVFOLYAM

ányászat a század elején (fakópia)

kis gőzös több mint 100 éves

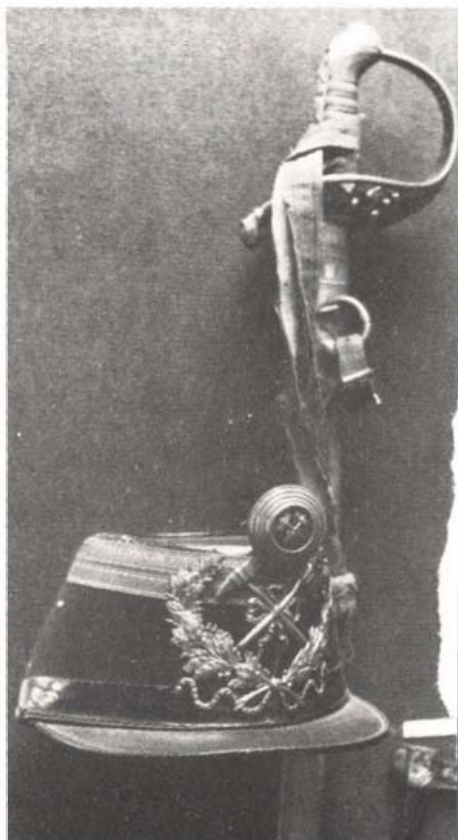

A NÓGRÁDI SZÉN BÁNYÁSZAT MÚZEUMA SALGÓTARJÁNBAN

Az egykor szebb időket megért nógrádi szénbányászat az 1950-es, 1960-as években több mint 3 millió tonna szént termelt évente. Ma 6–7 ezer tonna az éves mennyiség, s lehet, hogy a múzeumba kerülnek azok az eszközök is, amiket ma használnak. A Nógrádi Szénbányák szűkös anyagi lehetőségei között is őrzi a 150 éves múlta visszatekintő szénbányászat ereklýeit.

Szabó Sándor felvételei

Bányászcsákó és -kard

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XXI. ÉVFOLYAM

TARTALOM

Bél Mátyás-emlékülés

Közép-Európa esélyeiről – Bél Mátyás műveiben (Várkonyi Ágnes)	3
Bél Mátyás és Pest megye (Horváth Lajos)	8
Péczeli Józsefre emlékezünk (Gáspár Tibor)	11
Kováts Mihály, az első magyar nyelvű kémiakönyv szerzője (Szeeszkő Károly)	14

ÉVFORDULÓK

HAGYOMÁNY

Szamosközy István Beszterce megvételéről (Binder Pál)	16
A barcasági magyarok (Halász Péter)	22
Farsangi fahúzás Alsóőrben (Lukács László)	28
A nagybőjt a bukovinai székelyeknél (Fábián Margit)	29
Karácsony Sándor és Csökmő (Karacs Zsigmond)	34
A marcaltói Esterházy-kastély (Héra Szabó Lajos)	41
Kallóalmot épített a Molnár Mátrafüreden (Szabó Sándor)	42
Tordaszentlászló (Boldizsár Zeyk Imre)	43
Kossuth Lajos diadalmenete Pesten (Baják László)	45
A fehéregyházi Petőfi-múzeum alapítója (Máthé Attila)	49
A társadalmi rétegződés tükröződése a csongrádi férfiviseletben (Szűcs Judit)	52

TERMÉS

A selyemhernyó-tenyésztés emlékei Szedresben (Konrád László)	55
Kínai és magyar dalok hasonlóságai (Demény István Pál)	58
Köszöntjük a 75 éves Balassa Ivánt (Nagy Géza)	61
Végh József köszöntése (Deme László)	63
Antalfy Gyula 80 éves (Matyikó Sebestyén József)	65
A 92 esztendő dr. Ruzsvay Lajos (Pethő László)	67
Honismereti táborok 1992-ben (Turóczy Istvánné)	70
Honismereti kerékpártúra az Ipoly mentén (Mándli Gyula)	72
Újjászülött Szegeden a Miasszonyunk zárda (ifj. Lele József)	73
Felújították az elesett orvoskatonák emlékművét (Kondor Endre)	75

KILÁTÓ

KRÓNIKA

Turulháza (Frigyesy Ágnes)	76
A csángó folklór Gyimesközépleken (Szöcs János)	77
Éremgyűjtő-találkozó Tatán (Vámosi László)	78
Húszéves a Gannai Asszonykórus (H. Szabó Lajos)	79
Vas Lajos (Fasang Árpád)	80
Boldog Várád (Udvarhelyi Nándor)	82
Kodály „breviáriuma” (Kanyar József)	83

KÖNYVESPOLC

Ambrosy, Anna: Az ausztráliai Victoria államban élő magyarok egy szociológiai felmérés tükrében (Demeter Zayzon Mária)	84
Két könyv Szentéről (Bartók Gyöngyi)	85
Rakó József: A szabadságharc gyermekhősei (Dr. Tóth József)	86
Százéves a szabadkai könyvtár (Győre Géza)	87
Új tanítók – új iskolák (Sándor Anna)	89
Még egyszer Szekfű Gyuláról (Dr. Del Medico Imre)	90

FÓRUM

A Honismereti Szövetség alapszabálya	91
A Honismereti Szövetség elnökségének 1992. december 4-i ülése (<i>Bartha Éva</i>)	95
A honismeret a sajtóban (<i>Derzsi Ottó</i>)	96
A XX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia honismereti dolgozatai	100
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	101
A Honismeret 1992. XX. évfolyamának tartalomjegyzéke	107
A zürichi Magyar Történelmi Egyesület 15., Damjanich vörössipkása (<i>Dr. Tóth József</i>) 57., Az 1848/49-es kéméndi csata tiszteletére (<i>Jankus Gyula</i>) 88., Molnár Mátyás Alapítvány 90., A szecselevárosi Zajzoni Rab István Szakközépiskola (<i>Balázs János</i>) 106.	
Az első borítón viseltetbe öltözött krizbai (Hétfalu) leány látható (<i>Seres András felvétele</i>). A 13., 41., 94., 99. és 111. oldalon lévő illusztrációk Viski Károly A székely népművészetről (Kolozsvár, 1929) című füzetéből valók.	

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BARTHA ÉVA
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNE
KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL

MÁNDLI GYULA
SÁRAY SZABÓ ÉVA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Baják László, a Legújabbkori Történeti Múzeum történetész-muzeológusa, Bp. – Balázs János tanár, Szecseleváros – Bartha Éva, a Legújabbkori Történeti Múzeum munkatársa, Bp. – Bartók Györgyi, a Magyar Művelődési Intézet Könyvtárának vezetője, Bp. – Binder Pál ny. tanár, Brassó – Boldizsár Zeyk Imre tanár, Tordaszentlászló – Del Medico Imre dr. ny. jogász, Bp. – Deme László dr., a JATE ny. tanára, Bp. – Demeter Zayzon Mária szociológus, Bp. – Demény István Pál művelődéstörténetész, Kolozsvár – Derzsi Ottó ny. tanár, Bp. – Fasang Árpád karnagy, Bp. – Fábán Margit tanár, Erd – Frigyesy Ágnes újságíró, Világsszövetség szerkesztősege, Bp. – Gáspár Tibor, a Magyar Tannyelvű Gimnázium tanára, Révkomárom – Györe Géza, a Bács-topolyai Könyvtár egykori igazgatója – Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet igazgatója, Bp. – Horváth Lajos, az Országgyűlési Levéltár főlevéltárosa, Veresegyház – H. Szabó Lajos, a Pápa-környéki Vízvártulató igazgatója, Pápa – Jankus Gyula pedagógus, Kéménd – Kanyar József dr., ny. levéltár-igazgató, Bp. – Karacs Zsigmond helytörténész, Bp. – Kondor

Endre okl. sportszervező, Bp. – Konrád László tanító, Kölesd – Lele József ifj. néprajzi gyűjtő, Tápé – Lukács László dr., az István Király Múzeum osztályvezetője, Székesfehérvár – Matyikó Sebestyén József, a Kálmán Imre Múzeum igazgatója, Siófok – Mándli Gyula, az Erdy János Könyvtár igazgatója, Szob – Máthé Attila tanár, Fehéregyháza – Mokos István ny. korrektor, Bp. – Nagy Géza múzeumvezető, Pácin – Pethő László, a tanítóképző főiskola tanára, Jászberény – Sándor Anna dr., a Pedagógiai Főiskola tanársegéde, Nyitra – † Seres András néprajzgyűjtő, Árkos – Szabó Sándor újságíró-riporter, Hatvan – Szecskó Károly dr., a Heves Megyei Levéltár levéltárosa, Eger – Szöcs János muzeológus, Csíkszereda – Szűcs Judit dr., a Tari László Múzeum igazgatója, Csongrád – Tóth József dr., az Óbudai Ifjúsági Központ osztályvezetője, Bp. – Turóczy Istvánné, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ irodavezetője, Szolnok – Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc – Vámosi László, a Dunaszer Kft. alkalmazottja, Tata, Várkonyi Ágnes dr., az ELTE tanszékvezető tanára, Bp.

Közép-Európa esélyeiről – Bél Mátyás műveiben¹

1. Előadásom témáját Bél Mátyás maga is megfogalmazta. A következőket írja a Notitia bevezetőjében: „Sok minden van Magyarországon, amit részben a külföldiek irigysége ferdített el és tett gyűlöletessé, részben a mieink érdektelensége megvetetté: sok olyan is van azonban, amit homály borít és az elfeledéssel küzd.” Enigmatikus² szavak, de azonnal megvilágosodnak, ha például megvizsgáljuk Bél Mátyás munkásságában a közép-európaiság kérdéskörét. Ezt valóban közöny és feledés homálya fedte el eddig a kutatók szemei előtt. Tudtommal egyedül Wellmann Imre hangsúlyozta 1979-ben megjelent tanulmányában, hogy Bél Mátyás munkássága egész Közép-Európa számára nagy jelentőségű. Ma már azt is látunk illendő, hogy miért. Nincs még egy tudós a fény évszázadának küszöbén egész Európában, aki olyan átgondoltan, megalapozottan és lényegbemarkolóan ajánlott volna megoldásokat Közép-Európa sajátos problémáira, mint ő.

Közép-Európa a XVIII. század elején már jól körülhatárolható történeti kategória. Mindaz, amit Európa középső része vagy Európának középső szeglete fogalom tartalmilag kifejez, évszázadok alatt alakult ki. Hosszú folyamat, egymásra torlódott problémák tömegével. Sokrétű tartalmáról három időmetszetben nyerhetünk némi áttekintést.

1. Az első meglehetősen közismert. A XV. századtól kezdve az oszmánok támadásaira a dunai térség országai, felismerve egymásrautaltságukat, összefogással szervezték meg a védelmet. A közös veszély az érdekegyeztetés különböző igényeit, formáit és részleges megoldásait alakította ki közöttük.

2. A közép-európai problematika másik síkja a kettéváló Európa jelenségében ragadható meg. Megfogalmazásai közismertek: a felfedezések nyertesei gazdagodnak, Nyugaton kibontakoznak a modern nemzetállamok, a dunai térség országai és nepei lépéshátrányba kerülnek. A lényegét a vesztfáliai béke és kortársai fogalmazzák meg, akik e békemű szándékai és eredményei között felismerik az ellentmondásokat. Európa csak úgy őrizheti meg önazonosságát, ha megteremti a hosszú távú békét, a hatalmi egyensúlyt. Ennek azonban szerves tényezője Közép-Európa. Viszont a vesztfáliai béke nem számolt azzal, hogy mi lesz ezzel a térséggel, ha kiszorítják a törököt Európából.

3. A harmadik időmetszet: Bél Mátyás kora. Közép-Európa országainak maguknak kell megküzdeniük a felgyülemlett problémák tömegével. Melyek ezek? Az elszigetelődés veszélye, a szegénység, az elhúzódo, kihagyásos polgárosodás, a rendi társadalom, a lakosság megosztottsága, az a tény, hogy sokféle vallású, nyelvű és etnikumú nép él egymás mellett vagy egymásba kerülőde, keverten a nemzeti fejlődés különböző stádiumában. Kérdéssé váltak a nagyhatalmak érdekszférájában a kis nemzetek önálló államiságának esélyei. Így például Bél Mátyás meghatározó élménye II. Rákóczi Ferenc állama, kísérlete, hogy Magyarország, Csehország, Szilézia, Morvaország, Horvátország, az erdélyi fejedelemség és a térség más országai között konföderációval teremtsen meg az együttműködés intézményes kereteit, a vallásszabadság törvénybe iktatásával az együttélés feltételeit, a tájékoztatás megszervezésével kivédje a nemzetközi elszigetelődés, a belső kommunikációs képtelenségek veszélyeit.

Az újabb kutatások meggyőzően bizonyították, hogy Bél Mátyást fontos kapcsolatok fűzték Rákóczi államához. Támogatói és munkatársai között feltűnően sokan vannak olyanok, akik a Rákóczi-szabadságharc idején az államhatalom döntéshozó testületében dolgoztak vagy a különböző reformmunkálatok aktív résztvevői. Elegendő Ráday Pál kancellár, Jánoky Zsigmond tanácsos, Moller Károly orvos, Lányi Pál vállalkozó, ifjabb Bucholtz György nevét megemlítenem.

¹Elhangzott a Honismereti Szövetség által szervezett Bél Mátyás-emlékülésen, 1992. december 4-én. (Szerk.)

²Talányos (Szerk.)

A hazai és a szlovákiai kutatások egyértelműen megállapították, hogy Bél Mátyás a hallei egyetem reformgondolatait is magáévé téve egy széles körű magyarországi munkatársi gárda eredményeit foglalta össze. Monumentális tudományos teljesítményének színvonalát két körülmény minősíti: műveibe beépültek a nemzetközi tudományos eredmények, munkásságát a különböző tudományos akadémiák honorálták elismerésükkel. Mindez különös hangsúlyt ad annak, hogy műveinek egyik lehetséges olvasata: megoldások a közép-európai problémákra. Ezekből hármat vázolok. Három igényt. Vagy ha úgy tetszik, három felismert szükségszerűséget. Ezek:

1. Tájékozottság és információ, 2. A tolerancia és kommunikáció, 3. A térség különleges ökológiai érzékenysége.

2. Comenius 1623-ban *Labirintus* című műve lapjain a következőképpen fogalmazta meg a tájékoztatás jelentőségét. Bemutatott egy virtuális csoportot, ezt a csoportot a hírhajhászok kedvükre manipulálhatták. Az emberek jó hírt hallanak és minden ok nélkül örülnek, majd rossz hírt mondanak nekik és ugyancsak valódi ok nélkül kétségbe esnek. Vagyis a hírközlők úgy játszhatnak a tájékoztatlan közösséggel, ahogy akarnak, az ilyen közösség pedig hajlamos a különböző hisztériákra. Ellenszere ennek az alapos és önálló tájékozódási képesség. Ezért kívánta, hogy az iskolákban rendszeresen olvassák a tanulók a külföldi újságokat, a heti órárendbe iktatott időben. Tudjuk, hogy amíg nyugaton és a német nyelvterületen a XVII. században rendszeresen megjelennek az újságok, Közép-Európa keleti térségeinek országaiban jó évszázados elmaradással számolhatunk. A magyarországi társadalom a hazai újság hiányát a hírlevelek rendszerével hidalta át. Rákóczi állama, bár a hazai újságot éppen a lakosság mentális egyensúlya szempontját is hangsúlyozva tervezte bevezetni, csak a külföld tájékoztatására szánt újságig jutott el. Mindezek ismeretében nagy jelentőségű, hogy Bél Mátyás messzenőn tudatában volt, mit jelent, ha a külföld megtévesztő híreket kap rólunk, a hazai lakosság pedig nem tudja, hogy mi történik körülötte. A „külföldiek vádaskodásai... barbárságot vetnek a latinul írni vagy beszélni akaró magyarok szemére. Legyen bár ez igazi vagy képzelt hiba, nem akarom közülünk bárkinek is példájával cáfolni: meg kell mondanom azonban, hogy nem hiányoznak azokon a tájakon sem az olyan irodalomban képzett tudósok, kikkel Ciceró és kortársai kevésbé elégednének meg, mint sok magyarral.” Miként Comenius, Ráday, Rákóczi, Bél Mátyás is hangsúlyozta, hogy a Nyugat országaiban is vannak kevésbé műveltek és a mi régiókban is élnek kiváló műveltségű emberek. Pozsony vármegye nemeseiről például nagy elismeréssel állapította meg, hogy műveltek, a műveltség számukra rendkívül fontos. Ismeretes, hogy műveiből összeállítható lenne az iskolák katalógusa és nem vagyok benne biztos, hogy nem egészítené ki lényeges momentumokkal jelenlegi ismereteinket. A *Notitia* szerzőjének műveltségi eszményeit vizsgálva szembeötlő, hogy mennyire számol a műveltség feltételeivel. Ilyen fontos meghatározó szerinte a tájékozottság és tájékoztatás. A pietisták körében tantervi követelmény lesz az újságolvasás, s Bél Mátyás maga is megköveteli, hogy a tanulók rendszeresen olvassanak újságokat. Ide illeszkedik Bél úttörő vállalkozása, hogy újságot ad ki, a *Nova Posoniensia*-t (1721–1722).

Az információ közép-európai kérdéskörében a másik korszerű követelmény így fogalmazható meg: tájékozódjunk a hazáról, az államhatalom ismerje az ország értékeit, lakóit, lehetőségeit és nehézségeit. Minden európai országban az államhatalom különböző intézkedéseit, ha igényt tart az eredményre is, csak széles körű tájékozódás alapján teheti meg. De elegendő felidéznünk, hogy Rákóczi államában mielőtt megszerkesztenék a vallásszabadság törvényét, számba veszik az ország egyházi viszonyait, az adórendeletet pedig az adózás történetének áttekintése előzi meg.

Bél Mátyás hatalmas munkássága Magyarország népességi, természeti, történeti, gazdasági viszonyainak rekonstrukciója faluról falura, városról városra, gyakorlatilag minden addiginál részletesebb és mélyrehatóbb információkkal szolgál. Ezek egyik fontos üzenete, hogy a tolerancia és a kölcsönös szóértés vagy kommunikációs készség kifejlesztése Bél Mátyás számára felismert szükségszerűség volt.

3. A különböző vallásúak nyugodt együttélésének gyakorlatát az erdélyi fejedelemség fejlesztette ki. Másfél évszázados gyakorlattal. S amint legutóbb az Erdély története párizsi sajtóbemutatóján Berangier megállapította: Európa számára modellértékűen. A XVI. századi törvények, a fejedelmek idevágó próbálkozásai és rendelkezései szervesen építkező politikai kultúrát tárnak elénk. A katolikus és protestáns, a református és evangélikus hívek nyugodt együttélését biztosító feltételeket nem könnyen, sőt, sokszor gyötrelmes harcok

során alakították ki. Felállítják a román anyanyelvi iskolákat és nyomdát, majd Apafi fejedelem az ortodox püspököt meghívja az országgyűlésre, s ily módon vallásuk intézményes képviselőit is lehetőség nyílik. A megoldások között figyelemre méltó volt, mert Rákóczi állama is ezt követte és Bél Mátyásnak is ismernie kellett, hogy a többségi vallás hívei megkapják a templomot, de azzal a feltétellel, hogy a kisebbségnek maguk építenek Isten házat. A vallásszabadság több volt mint a hitbéli meggyőződés választásának szabadsága. Korabeli kifejezéssel élve a lelkiismereti szabadság az individuum jelentőségét, a közösség önazonosságának biztosítását, az anyanyelvi műveltség kifejlődését is magában foglalta. Mivel az iskola, a szószék, a nyomda sok esetben az egyházak kezében volt, a lelkiismereti szabadság egyben a modern nemzetek kialakulását segíti.

Bél Mátyás műveiből egyértelműen kiderül, hogy az ország feltérképezésében különös gondot fordít a vallási és az etnikai viszonyokra. Öt magát nem vezette vallási elfogultság, a katolikus vallás értékeiről például hosszan és részletesen ír, elismeréssel ecseteli a nagyszombati egyetemet és a jezsuiták oktatási rendszerét, a szerzetesrendek munkáját és számos látteletről ír, nem kívánja elkendőzni a valóságot. Miközben az államhatalom nem ismerte a toleranciát, s a rendek közegellenállásával is meg kellett küzdenie. Veszprém vármegye egyik kicsiny falujáról, Gecséről írja: „A veszprémi püspök apró falucskája, katolikus, református és luteranus vallásúak vegyesen lakják, olyan egyetértésben, hogy az evangélikusoktól, kik egyedül bírnak ott vallásgyakorlattal nem különülnek el, hanem egybegyűlvén, közösen tartják napi könyörgésüket, a katolikusok és reformátusok csak istentisztelet okából keresik fel saját gyülekezetüket.”

Szükségesnek vélte például hangsúlyozni: Nagyszombatra „Régen a zsidókat ... tolerálta.”

Műveiből egyértelműen kiderül: tudatában volt a vallás, a nyelv és a nemzeti szokások összefüggéseinek. Megírja például, hogy a horvátok Pozsony vármegyében „bevándorolt nép.” A török elől menekülő falvak Zrínyi Miklóstól kaptak oltalomlevelet... „mihelyt Magyarországra érkeztek befogadták őket... Serédy Gáspár később sem szűnt meg jóindulattal támogatni e szorgalmas népet... Bámulatra méltó, hogy a szlovákok középette alig változtattak valamit ősi szokásaikon és nyelvükön... Most, hogy szlovák papok szentbeszédeit kénytelenek hallgatni, nemcsak a szlovák nyelvet, hanem az idegen szokást is kezdi megtanulni.” Számára nem a nemzetiség az érték kategória, hanem például a szorgalom, a foglalkozás, a szokásokat is magába foglaló műveltség. „A szlovákok ... a szőlő- és földművelést nagy szorgalommal űzik, ... a gyermekágyat is különös vidámsággal vállalják, a temetést viszont páratlan gyászolással.” Viszont az állathajtók nehéz életet élnek, eldurvulnak, az ünnepek alatt, mikor szabadok, „az a szokásuk, hogy dorbézolnak a városban, részegen civakodnak, zavarást okoznak, társaikkal veszekednek.” Nem tudom, hogy figyelte volna előtte bárki is olyan következetesen, mint ő a lakosság együttélési képességét.

Szükségesnek vélte hangsúlyozni, hogy a pozsonyiak életmódja „ha nem zavarják meg pártharcok, amit egyesek szítanak... különösen alkalmas a közösség megóvására.” Különösen szépek a Nagyszombatra lakóit jellemző sorok: „a város polgárai nem egy nemzethez tartoznak, magyarok, németek, szlovákok körülbelül azonos arányban vannak”, ebből következik a szokások bizonyos eltérése. „Mert mindenképpen úgy van, akik nyelvben különböznek, berendezkedésükben is eltérnek egymástól, hacsak az állandó *összeszokottság* nem hoz *bizonyos* hasonlóságot magával. Megtartják tehát szokásaikat a magyarok, nem teszik le a magukét a németek és a szlovákok sem. Kölcsönös egyetértéssel óvják a szomszédság jogait.”

Ezért szentel olyan sok figyelmet annak, hogy egyes városok, falvak lakói miként bánnak az idegenekkel. Megírja például, hogy az uralkodók többek között a Pozsony vármegye legrégebbi lakóinak mondott németeket nemcsak mesterségbeli tudásuk miatt pártolták, hanem azért is, mert magukévá tették Szent István politikai kultúráját. Majd így folytatja: úgy, hogy „nem kell túrni azokat az önző embereket, akik azt hiszik, hogy akkor lesz boldog Magyarország, ha kiűzik belőle az idegeneket. Biztosan nem ismerik a Szent Istvántól hozott törvényt, amit azért helyes lesz ideírni...” Behatóan vizsgálja az együttélési készség feltételeit, s látja és elfogadja, hogy kölcsönös alkalmazkodásra van szükség. Ma sem lehetne pontosabban megfogalmazni a kölcsönös tűrésség egyik fontos feltételét: a tapintatot, hogy ne legyenek egymás terhére. A polgárság hagyományos érték kategóriáját veszi át. Pozsonyba – „másokat nem fogadnak be, csak akik tisztességes és szabad családból származnak, és akiknek megvan miből éljenek, anélkül, hogy másoknak terhére lennének, és megfizessék az adót...”

Pozsony megye lakói „magyarok, németek és szlovákok különös gondot viselnek arra is, hogy egymás iránt ellenszenvet ne keltsenek.” Besztercebányán már nem látja felhőtlennek a különböző nemzetek együttélését, de észreveszi, hogy az ellentétek mélyén anyagi érdekek húzódnak meg. Viszont leszögezi: „A besztercebányaiak az idegenekkel szemben nagyon figyelmesek.”

A polgári szokások között – a vendégszeretetre nagyon hajlamosak..., amit nemcsak vendégszeretetnek fognak fel, hanem kölcsönös szolgálatnak. „A nagyszombati polgárok különösen barátságosak a vendégekkel és az idegenekkel.”

Sokszor megfogalmazza, hogy az együttélési képesség egyik legfőbb feltétele, hogy értsék egymás nyelvét. Közép-Európa jelmondata lehetne, amit Pavel Dolezan cseh-szláv nyelvtanához írott előszavában is kifejtett. Nemcsak fontos, itt létkérdés, hogy a népek és a nemzetek, akiket a nyelvi különbség elválaszt, elkülönülés helyett inkább közeledhesse-nek egymáshoz. Az evangélikus tudós Szent Ágostont idézi, a középkor nagy egyháztudósával ért egyet: „A nyelvi különbség elidegeníti az embert az embertől.” Fontos, hogy a nyelvek megismerésével „a környező népek szemét és figyelmét ráirányítsák sajátjuk megismerésére.”

Ezért támogatta egyaránt a magyar, a szlovák és a német irodalmat. Helyesírási szabályai, nyelvtanai a keverten együttélő népek anyanyelvi művelését szolgálták úgy, hogy megértsék egymást. Első az anyanyelv, de azután egymás nyelvét is tanulják meg. Leírja például, hogy helytelen a szlovák ifjakat német nyelvre erőltetni, ha ők inkább szívesebben tanulnak a magyart. Ezek az elvek érvényesültek a tudóstársaság megalapítását szorgalmazó terveiben is.

Műveinek sajnos csak töredékét ismerem, de ezekből is kiderül szociális érzéke. Megállapítja, hogy az anyagi viszonyok romlásával egyenes arányban fog a kölcsönös türelem, válik sérülékennyé az együttélési készség. Őt is, mint annyi más közép-európai gondolkozót, behatóan foglalkoztatta a szegényedés. Ír a kora újkor városainak jellegzetességéről, hogy elszaporodnak a szegények és a koldusok, és a város nem tudja kezelni a szegénységet.

A polgárok szívélyesek, nemcsak barátaikkal, hanem az idegenekkel szemben is, főleg korábban, amikor még nagyobb volt a jómód. Különösen érdekes, amit az ökológiai viszonyok és a szegénység összefüggésében vázol.

4. Gyönyörű természetleírásait sokat idézték. Minket az érdekel, hogy a tájleíró, a természeti körülményeket vázoló részletek milyen szerkezetbe, milyen gondolati összefüggésbe illeszkednek. Mi a funkciójuk a mű tájékoztató koncepciójában. Így tűnik elénk, hogy a jó természettudományos képzettségű Bél Mátyás gondolkozását a korra jellemző ökológiai szemlélet hatotta át. Tájszemléletét egyszerre jellemzi a reneszánsz ember felfedező öröme és az újkor racionalitása. Pécs fekvéséről például így ír: „Keleten mezőket, messzire kiterjedő hosszú, szép síkságokat pillantott meg az ember... Nyugatra szőlőhegyek emelkedtek...”, „északra csodálatosan szép dombok... van egy forrás, amelynek kibuggyanó vize tiszta, egészséges és bőven folyó... kevés földi dolog van, amelyet Virgilius az elysiumi mezőknél szebbnek nyilvánított volna. Szolimán ide helyezte vissza a földi paradicsomot.” Mindenütt vázolja a település és a természeti viszonyok kölcsönhatását. Ő hangsúlyozta általánosító jelentőséggel, hogy a várak a folyók mellé épültek, s védelmi rendszerük kiépítésében felhasználták. Csallóközről írva megállapítja a természeti viszonyok embert megtartó erejét. Következtesen számba veszi a természet biztosította megélhetési viszonyokat. Pozsony megyében „minden megterem, ami az élet illő eltöltéséhez alkalmas.” ... „Kitűnőek a gabonaföldek... sőt a zöldségféle is oly bőségesen terem, hogy a Duna ellenében Ausztriába lehet szállítani... [gabona] őrlésére is megvan az alkalom, és sehol nem jobb hozzáértés. Mert hogy is ne beszéljünk a sok kitűnően felépített dunai vízimalomról, nincsen olyan folyócska, amin számos ne volna.” A fácánok „nem kevésbé honosak Magyarországon, mint a fogolymadarak, császármadarak... A Duna erdős partjainál... ahol beljebb folyik, igen gyakoriak, más madarak módján szaporodnak.”

Sokat írt az ember együttműködéséről a természettel: „A természetnek a felnövekvő vetések iránti kegyességéhez nemrégén az emberi szorgalom is hozzájárult”, a gabonát már nem vermekbe teszik, hanem magtárakba. „Ezzel a eljárással azt értük el, hogy gabonahiány idején annyit lehetett belőlük kihozni, ami nemcsak az éhínség megszüntetésére, hanem a drágaság enyhítésére is elegendő volt. Ilyen bölcs előrelátással cselekedett a Pálffy, Esterházy,

Erdődy, Illésházy grófok és sok nemes, hogy legyen amit ebben is utánozzon Magyarország többi része.” „Vannak árnyas gesztenyeligetek is magas és öreg fákkal: ez arra utal, hogy a faültetés szokása nem új a mieinknél, hanem az őseiktől vették át. Az ő előrelátásukat abból is tudjuk, hogy a Duna szigeteit, főként Pozsony környékét válogatott fákkal ültették be.” „Vannak a külföldiek mintájára gondosan művelt kertek: Pálffy János királyfalvi kertjéről: „Nem könnyen akad olyan hazai vagy külföldi fa, ami itt nem díszlik.” Amikor a Notitiát írta, ott volt az asztalán Plinius. Pld. „Rengeteg a fokhagyma és a vöröshagyma... tapsolunk tehát a mieinknek Juvenalis eme soraival: Ó boldog népek, akiknek kertjeit ezzel áldja az istenség! Istenség mondom. Úgy van! Mert a fokhagymát és a vöröshagymát az egyiptomiak Plinius szerint eskü szerint tartják az istenek között.” „Facsőveken vezetett vize van, a hegyekből vízvezeték viszi facsőveken a friss vizet minden házba. Ami a város ápoltságát és tisztaságát illeti, sok van benne a szász eleganciából és életmódból.” Az árnyékszékeket vízzel öblítik, a város ápol.

Már számol az ipari természetszennyezéssel: Besztercebánya levegője a szénégető és az olvasztókemencék miatt, főként eső vagy felhős időben árt az egészségnak. Észreveszi és hangsúlyozza, milyen ostobaság és káros kellő ismeretek nélkül beavatkozni a természetbe. Egyetlen példa: a szentgyörgyi bor sorsa. A szentgyörgyiek maguk rontották el addig híres borukat, mert a tokajiakat utánozva aszút kezdtek csinálni, de kellő ismeret nélkül, s így a boruk savanyúvá vált. „Mint szokott hozzájárultak ehhez az ugyanerre a haszonra törekvő osztrák *bornemesítők*, akik a mustot cukorral és nem is tudom miféle zagyvalékkal rontják el, hogy az aszúhoz legyen hasonló... az aszúnak nem tartott sokáig a becsülete az előbb kárhozottat harácsolók miatt.”

„Szándékom szerint olyannak akartam bemutatni Magyarország képét, amely egyetlen pillantásra elárulja régi szépségét, és a hibákat is, amelyek utóbb elcsúfították.”

Visszatérő kérdése: ha az ország természeti kincsekben ennyire gazdag, miért szegény a lakosság. Sokféle okot vizsgál végig. Többek között a természetpusztító ostobaságot, a nép elhagyatottságát, a tulajdonviszonyokat s mélyebb okokat. A Balaton-vidékről írja: „ennek a gazdag vidéknek a szerencsétlenségéhez tartozik, hogy azokat az értékeket amelyeket a földművelés által megtermel, nem tudja pénzzé tenni.” A piac hiánya a falusi népre nehezítő szegénységnek legfőbb okozója. „Ha a Pozsony környéki bortermelő mezővárosok bortermésének nincs piaca, a lakosok maguk isszák meg, s terjed az iszákosság és a nyomor. Ha mesterségükből nem tudnak megélni az iparosok, erdőt irtanak. Egységben látva a természetet, a társadalmat és a történelmet, addig számba nem vett és azóta is alig számon tartott kölcsönhatását mutatja ki. Összességében: tájékozottság és információ, tolerancia és a szóértés képessége, a természeti adottságok és a társadalmi igények egyensúlya: Közép-Európa esélyeiben fontos, talán legfontosabb tényezők. Mintha egyenesen korunknak adta volna át az értelem stafétabotját Bél Mátyás: „Nekünk elég, hogy próbát tettünk, célhoz érni mások próbáljanak.” Merjük tehát ismerni és vállalni Bél Mátyást, elvadulással fenyegető világunkban az igazi közép-európaít!

Várkonyi Ágnes

Irodalom

Bél Mátyás: Collectaneae... egyháztörténeti adatgyűjtése, kéziratban OSzKK, Quart Lat. 1153. – *Bél Mátyás*: Notitia Hungariae novae geographico-historica Pars secunda. Trans-Danubiana. Kiad. (Zichy Jenő) 2 ed. 1892. – *Bél Mátyás*: A magyar nyelv dicsérete. Magyar Nyelvőr 1912 (Részlet az 1734-i Der ungarische Sprachmeister bevezetéséből.) – *Bodor Antal*: Csepel-sziget és Budafok kétszáz év előtt. Bél Mátyás Notitia Hungariae novae historico geographica c. 1736-ban megjelent műve nyomán. Budapest, 1936. *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1981. – *Dezsényi Béla*: A Nova Posoniensia és az újságolvasók a XVIII. században. In: Magyar Századok, 1948. – *Lukács Károly*: A Balatonvidék földrajza kétszáz év előtt. Bél Mátyás Notitia comutatum Veszprimiensis, Simoghiensis ez Szaladiensis c. kéziratának fordítása és ismertetése. A Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái XV. Tihany 1943. – *Markusovszky Sámuel*: A pozsonyi ág. ev. lyceum története. Pozsony 1896. – *Schwartz Elemér*: Bél Mátyás német helyesolvasási szabályai. Egyetemes Philológiai Közöny 1943. – *Sipos Istvánné*: Bél Mátyás pedagógiai reformtörekvései. Magyar Pedagógia, 1962. – *Tárnai Andor*: Bél Mátyás ismeretlen művei, Magyar Könyvszemle, 1955. – *Wellmann Imre*: Bél Mátyás, Történelmi Szemle, 1979.

Bél Mátyás és Pest megye¹

Mondandóm címének pontatlanságát kénytelen vagyok előrebecsajítani. A címben azért szerepel Pest megye, mert Pest megye székházában vagyunk, többnyire Pest megyei szervezetek hozták létre ezt a kulturális ünnepi rendezvényt. Leginkább pedig azért, mert a mai Pest megye még most is nagyrészt magában foglalja azokat a területeket, amelyek Bél Mátyás korában Pest-Pilis-Solt vármegye területét alkották.

Bél Mátyás kapcsolata a megyével

Nem tudjuk, hogy járt-e Bél Mátyás Pest megyében. De lehetséges. Kapcsolata ugyanis Ráday Pállal ezt valószínűsíti. A szatmári béke után Ráday Pál, a kuruc szabadságharc kancellárja Pécelre tette át székhelyét, itt kezdte meg hatalmas kastélyát felépíteni, melyet korábban máshová tervezett. Itt, Pécelen építette ki könyvtára, gyűjteménye révén az akkori Magyarország egyik jelentős kulturális központját, melyben vendégül látta a kor jeleseinak egész sorát.

Nos, Bél Mátyás Magyarország szöleiről és borairól című kéziratában említi az 1718-ban Tállyán történeteket, amikor Ráday Pál szölejében olyan fűrtöt találtak, amelynek szemeiben aranszemcsék voltak. Bél a novellisztikus jelenet leírása után közli: „Én a természetben bővelkedő természetnek e különleges, csodálatos kimunkált művét 1729. február 2-án nagy érdeklődéssel szemléltem meg, mikor ez a nagy férfiú, lévén igen barátságos hozzám, megmutatta nekem azzal, hogy ki akarja küldeni külföldre.”²

Bél tehát saját szemével látta ezeket az aranszemcséket, lehet, hogy Pécelen, lehet, hogy a III. Károly által összehívott országgyűlés alkalmával Pozsonyban.

Figyelemre méltó azonban, hogy ez a kézirat a Ráday Gyűjteményből került elő, vagyis vagy maga Ráday Pál vagy a fia, Ráday Gedeon illesztette be a híres gyűjteménybe Bél Mátyás kéziratát. És ha már itt tartunk, fel kell sorolnunk azokat a Bél Mátyás-kéziratokat, amelyek szintén ebben a nemes gyűjteményben érték meg korunkat és publikálásukat. *Magyarország mezőgazdaságáról, Egyedülálló gondolatok arról: hogyan lehetne a gabona-kereskedelmet Magyarországon belül, és kívül biztosan és hasznosan megalapozni, Értekezés a magyarok öltözetéről és szokásairól.* Az utóbbi kézirat kiadásakor Wellmann Imre szerkesztő Nógrád vármegye leírásából kiemelte a nemesek temetkezési szokását leíró részt, és a kézirat végére illesztette. A temetési pompa és szertartás modellszerű leírása a Notitiából nem önkényesen kerül előadásom közepére, hanem azért, mert maga Bél Mátyás a halotti torral kapcsolatban megjegyzi: „Ilyen halotti tort adtak hat esztendővel ezelőtt Ráday Pál búcsúztatásakor özvegye és fiai.

Ráday Pál 1733. május 20-án hunyt el Pécelen, gyászszertartása ugyancsak Pécelen ment végbe. Bél Mátyás a magyar nemesi temetési kultúra leírásánál tehát Ráday Pál, országos főméltóság végtisztességének megadását vette alapul.

Ez a leírás nem azért borzongató számunkra, mert temetésről szól, hanem azért, mert akaratlanul is, talán az utolsó történelmi órából közvetíti számunkra és a jövő nemzedékek számára a magyar nemzet igen-igen ősi halotti szokásainak képeit. Az elhunytat halotti öltözetben kiteszik közszemlére, amíg a koporsó elkészül. Amikor azt meghozták, belefektetik a holtat és külön szobában ravatalozzák, ahol több hétig is tartják. Ugyanis gyászjelentéseket küldenek szét a rokonokhoz, az ismerősökhöz és a hivatali nemesség előkelőihöz, akiknek összegyűltére megfelelő időt kell hagyniuk. Mikor a gyászszertartás ideje elérkezik, a halottat a kastély udvarán felravatalozzák, a koporsót fekete posztóval takarják, amit a halott címere díszít. A ravatal lábánál gyászruhás zászlóvivő áll, rúdra

¹ Elhangzott 1992. december 4-én, a Pest Megyei Önkormányzat dísztermében, a Honismereti Szövetség által rendezett Bél Mátyás-emlékülésen.

² *Bél Mátyás: Magyarország népének élete 1730 táján.* Szerk.: Wellmann Imre, Bp., 1984. 381. old.

³ U. o. 477–478. old.

függesztett lobogót tart, mely rendszerint fekete és kétágú, azaz fecskefarkú. Bél Mátyás itt közbeveti: „mert ilyenek a magyarok zászlai.” A zászlón az elhunyt címere látható. Fejtől két lovat is állítanak fekete díszben. A jobb oldalin vértess lovag ül kivont karddal, a bal oldalin díszes takaró és nyereg a halott címerével, ezen nem ül senki, az elhunyt kedvenc lovásza tartja száron.

Ez a ló mintegy urát gyászolja, üres nyerge a hiányt jelzi, amelyik a halott után marad az evilágon, most, amikor a túlvilágra távozik. Nem járhatunk messze a történeti igazságtól, ha most azt állítjuk, hogy ez a jelenet, a szertartásnak ez az eleme visszanyúl a magyar nemzet nomád korszakába. A vértess vitéz, aki egykor maga a mostan túlvilágra távozó volt, és a lovasától megfosztott ló együttes jelképe egy nomád világképű szertartás fennmaradt eleme Ráday Pál gyászmenetében.

Az induló gyászmenet résztvevői között az elhunyt címerével festett táblácskákat osztanak ki, majd a pap beszéde után a sokaság elindul a dombon fekvő temetőbe a családi sírbolthoz. A pap újabb beszéde és éneklések után a koporsót elhelyezik a családi kriptában, és a gyászlobogót a haláleset emlékéül elhelyezik a templomban, az erre szolgáló helyre tűzik. Ezután visszatérnek a kastélyhoz, ahol ezalatt a cselédség és a szolgák az özvegy által kijelölt személy parancsnoksága alatt előkészítették a halotti tort. Nemcsak a nemesek, de a közrendűek is megkapják részüket a toron ételből és italból. Bél Mátyás kissé maliciózan teszi hozzá: „mint olyanok, akik azért jöttek, hogy másnak a fájdalma árán torkuknak áldozzanak.”

Bél Mátyás műve a megyéről

A mű, a „szent” mű, a „Notitia” 5 kötete Bécsben jelent meg 1735–1742 között. Bél Mátyás hatalmas országleíró munkáját 1733-ban zárhatta le. Művének további kéziratok kötetei vagy annak részletei csak a XX. században láttak napvilágot. Még elgondolni is borzasztó, hogy mi lenne velünk – különösen helytörténetiróinkkal – Bél Mátyás párját ritkító országfeltárása nélkül.

A Pest-Pilis-Solt vármegyét tárgyaló rész a III. kötetben látott napvilágot. Ez a kötet a nemesi megye jegyzőkönyvei és irattára, a megyei és országos összeírások mellett legjelentősebb forrása mindmáig Pest-Pilis-Solt vármegyének. Különös értékét az adja, hogy számtalan olyan adatot őrzött meg ez a mű, amely a török hódoltság idejére, sőt, az azt megelőző független magyar középkorba nyúlik vissza. Bél Mátyás korában még élt az a nemzedék, ha öregem is, amelyik a török hódoltság idején született, eszmélt, tudást gyűjtött és gondolkodott az ország sorsa felől. Bél Mátyás maga is, munkatársai és adatgyűjtő diákjai is ennek a nemzedéknek az emlékezetét faggatták mint szájhagyományt, természetesen az írott források anyagának a kiegészítésére.

A megye általános, természetföldrajzi leírása után Bél Mátyás bőven ismerteti lakóit nemzetek szerint haladva. Az ember nem akar hinni a szemének, amikor látja, hogy a magyarok fejezete így kezdődik: „A magyarok az egyszer már tönkretett, de újra felocsúdott népnek a maradványai.” Ő természetesen a török hódításra gondol, mi pedig másra. Vajon hányszor kell még ennek a nemzetnek a történeti sülyesztőből kiemelkednie.

A németekről azt írja: „Az ország törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodva élük életüket, mint akik igen erősen ki akarják érdemelni a jó polgár nevét.” Olyan dicséret ez, melynek elnyerése felé törekedhetne nemcsak minden hazai német, hanem minden hazai magyar is.

A szlávok címszó alatt Bél a szlovákokat sorolja fel. Így jellemzi őket: „Ügyességben nem állnak hátrább a németeknél. Minden féle szolgálattevésben viszont felülmúlják a magyarokat, maguknak a földesuraiknak a vallomása szerint.”

A dalmaták és rácok címszó alatt foglalja össze a délszlávokat a megyében. Bizonyos tudós arisztokratizmus színezi át véleményét, amikor papírra veti: „Jó természetűek, de műveletlenek. Ha meg is tanulnak írni és olvasni, egyéb tudománytól tartózkodnak. Maguk a papjaik is a kötelező szentírásolvasáson kívül semmit sem tanulnak. Ezt az egyszerűséget nagy erény számba veszik.”

A nemzetiségek leírása után jársonként haladva ismerteti a három megyét. Természetesen nem kívánjuk most Bél Mátyás leírását részleteiben taglalni. Szabó Béla fordításában

1977-ben jelent meg magyar nyelven a jelenlegi Pest megyére vonatkozó rész az eredeti III. és IV. kötetből összeszerkesztve.⁴

Ennek a kiadványnak a koncepciója teljesen történetietlen, sőt, tudománytalan. Akik eldöntötték, hogy mi kerüljön a kötetbe, azok a mai Pest megye területét vették alapul. Ilyen állásfoglalás szerint Bél Mátyás művének szerkezetét Pest-Pilis-Solt vármegye leírásában figyelmen kívül hagyták, sőt, összerombolták. A Bél Mátyás-kori négy járás közül a váci és a pilisit csonkítatlanul adták közre. Ám az egykori kecskeméti járásból csak azok a települések kerültek bele a válogatásba, amelyek ma is Pest megyéhez tartoznak. Így maga Kecskemét városa, amelyik jelentős tényező volt a megye életében, sajnálatos módon kimaradt sok más településsel együtt.

Solt megye még ennél is rosszabbul járt. Mindössze Dömsöd és Dab került bele a füzetbe. Ráadásul a „solti járás” besorolódott Savoyai Jenő Csepel-szigeti uradalma alá.

Végül az egészhez hozzácsapták a Nógrád, Hont és Fejér megyétől legutóbb átszatolt községeket, anélkül, hogy a területekre vonatkozó természetföldrajzi és igazgatási részeket közölték volna Bél Mátyás kötetéből. Közölték azonban Boldogot, amely Heves megyéhez tartozik jelenleg. Úgyhogy még saját, egyébként helytelen koncepciójukat sem voltak képesek következetesen érvényesíteni.

Helyesnek látszik Bél Mátyás műve kiadásához jegyzetként csatolni az 1728-as regnicoláris összeírás adatait. Ám aki ezt a feladatot kapta, nem volt szakember, csak így fordulhatott elő, hogy az összeírásban szereplő jobbágynevek alapján „megállapította” a lakosság nemzetiségét, és ezt számadatokkal ki is fejezte. Itt most nem lehet feladatunk ennek képtelenségét községi adatokkal bizonyítani, de erre bármikor készek vagyunk. Csupán azt említenénk meg, hogy 1728-ból két összeírás maradt fenn, a második 1728. november 4-én záratott le. Az év elején és az év végén elkészített összeírások jelentős migrációról tanúskodnak már ilyen rövid idő alatt is. Vajon mi indokolta az év eleji összeírás kiválasztását, ha meggondoljuk, hogy ezeknek modern kritikai kiadása még nem történt meg. A családnevek alapján „kikövetkeztetett” nemzetiség már a XVIII. század eleji Pest-Pilis-Solt vármegyére nézve is szakmailag teljesen elfogadhatatlan.

Mindezek után úgy véljük, hogy Bél Mátyás halhatatlan műve, annak korszerű, történeti jegyzetekkel ellátott, valóban tudományos kiadása még a jövő feladata. Megérdemelné ezt Bél Mátyás hihetetlen munkabírású lángelméje, és megérdemelné ezt a történeti Pest-Pilis-Solt vármegye jelenlegi népe is.

Horváth Lajos

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

Veszprém megye a honismeret tükrében – Veszprém a királynék városa? – A magyar társadalom szervezésének elve az államalapítás korában – A Bakony és a Balaton-felvidék hagyományos népi kultúrája – A táj és az ember – Kalotaszeg nagyszonyja: Gyarmathy Zsigáné – Veszprém megye az irodalomban – Berhida középkori templomának átépítése – E sírban nyugszik két ismeretlen katona – Szent jobb – „Béres vagyok, béres...” – Veszprém és Kovászna megye testvéri kapcsolata – Csenger újjászületése – Magyar önkéntesek Finnországiért – Bika képében viaskodó táltosok a régi Kínában – A hetvenéves Hadnagy László – Faggyas István 80 éves.

⁴Bél Mátyás Pest megyéről. Fordította Szabó Béla, lektorálta Lakatos Ernő, jegyzetekkel ellátta és az 1728. évi összeírás adataival kiegészítette Pintér Emilné. Pest Megyei Múzeumi Füzetek X. Sorozatszerkesztő Ikvai Nándor. Szentendre, 1977. passim.

ÉVFORDULÓK

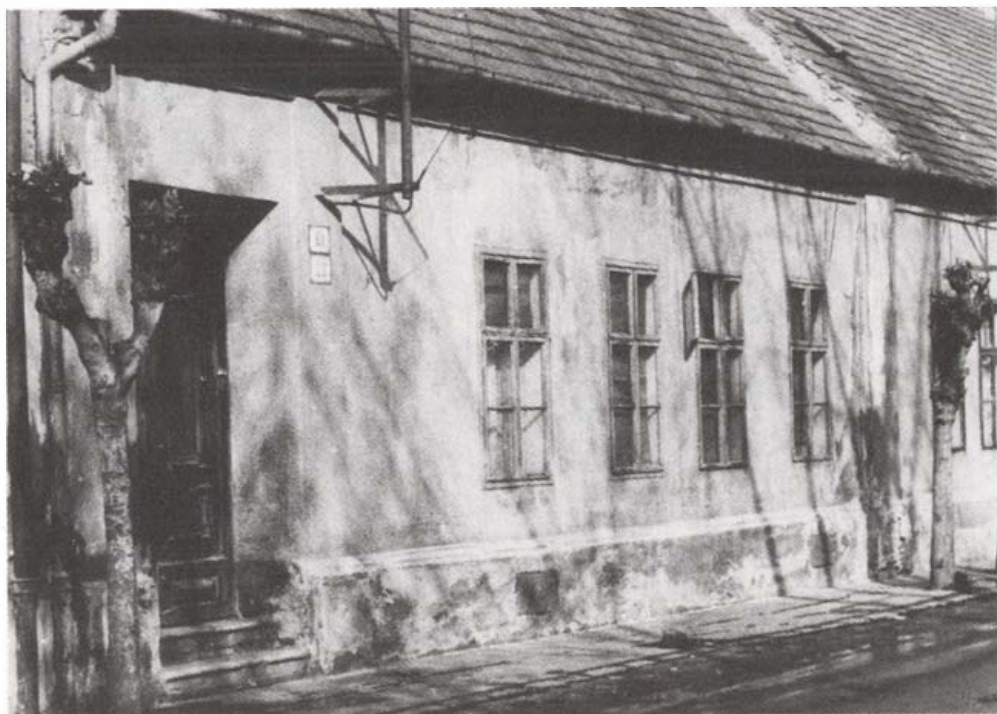
Péczei Józsefre emlékezünk

Tisztelettel és szeretettel fogadta Komárom lakossága 1783. szeptember 30-án az ide érkező Péczei József református lelkészt. A folytonos természeti csapások súlya alatt roskadozó komáromiaktól sok anyagi támogatást nem várhatott a fiatal lelképásztor, hiszen még fel sem épült a város az 1763-as nagy földrengés után, amikor 1767–1768-ban lángok martalékává lett az épületek jelentős része, de a tűz által okozott kár meg sem közelítette azt, amelyet az 1783. április 22-i hatalmas földrengés okozott.

Péczelit az anyagi nélkülözések nem befolyásolták írói tevékenységében, és már 1784-ben lefordította Voltaire Zairját, amelyet továbbiak követtek: Henrias, Joung éjtszakái, Haszonnal mulattató mesék. Fordításait és önálló munkáit azzal a céllal küldte el a kor kiváló költőihöz, hogy ismeretséget kössön velük, és bizonyítsa a magyar nyelv alkalmasságát az igényes verselésre. Sikerült is baráti kapcsolatot teremteni Kazinczyval, Gvadányival, Baróti Szabóval, Orczyval, Révaival. Mindnyájan elismerően nyilatkoztak kitűnő verseléséről, nyelvezetéről. Kazinczy Pályám emlékezetében a következőket írja áldozatos tevékenységéről: „Litteratúránk mezején kivált Péczei ragyogott. A hőslélekű férfi nem gondola nevével, melynek képzelhetetlen sietéssel írt könyvei által nem ígérhete tartósságot, nem gondola erszényével, nem gondola életével, s mindenét áldozatba hozá az ügynek, eléggé megjutalmazva, ha ő vesz is, de ez gyarapodik.”

Nógrád megyei útja során meglátogatta Ráday Gedeont, majd felkereste Orczy Lőrincet is, aki nagy szeretettel fogadta. Hazatérve ismét az irodalomnak szentelte minden idejét, és 1789-ben kiadta az általa szervezett Komáromi Tudós Társaság folyóiratát, a Mindenes Gyűjteményt, azzal a céllal, hogy magyar nyelven terjessze a tudományos ismereteket. Az első szám nem váltott ki nagy érdeklődést, és úgy látszott, hogy érdektelenség miatt nem is lesz folytatás. Gvadányi és Révai azonban nem nézték tétlenül Péczei törekvéseinek megsemmisülését, és maguk fogtak hozzá az előfizetők toborzásához. Rövid idő alatt több tucatot gyűjtöttek, így 1789 nyarán újra megjelent a lap, de ekkor is csak kb. 150 előfizetője volt.

Péczei lakóháza Komáromban

Péczei arra törekedett, hogy az olvasók minden rétege találjon valami neki valót, ezért a tudományos és gazdálkodással foglalkozó írások mellett tréfás versecskéket is közölt a folyóiratban. A gazdag, sokrétű tartalmú második számban a következő komáromi vonatkozású sorokat olvashatjuk: „Nem régibe két anglus utazók mentek itt keresztül. Épen akkor kísérvén őket által a piacon, mikor mind a katolikusok, mind a protestánsok a templomokból jöttek, közel ötvenig való nyestes, nyusztos mentéjű urakat s kereskedőket látván együtt, egészen elbámultak rájuk, s azt kérdezték, hogy talán azok mind huszárofficerék, akik már a szolgálatot letették, melyre mikor mondtam volna, hogy ezek komáromi nemesek és hogy ez a magyarok rendes öltözete.

Mindenkor hallottuk, hogy igen martialis nemzet ez a magyarság. Megmutatja ezt öltözetével is, hogy még akik nem rendes katonák, azok is ilyen huszár módra öltöznek.”

A harmadik és negyedik számban még részletesebben foglalkozik a magyar nyelv és viselet terjedésével, s arra a következtetésre jut, hogy a királyi korona hazahozatala eredményezte ezt a kedvező fejlődést, mert azóta öltöznek a nemesek magyar ruhába és beszélnek magyarul.

Következőkben pedig már a magyar nyelv törvénybe iktatását követeli: „mert semmi sem szolgálhatna nemzetünknek sem nagyobb hasznára, sem nagyobb dicsőségére, mint az, ha a törvényszékekbe a magyar nyelv vétettnék be.”

Egyre határozottabban hirdeti, hogy „amely népnek nyelve nincs, olyba tartatik, mintha nem is volna; nem érdemel helyet Európának nemzetei között”.

Büszkén emlegeti nyelvünk gazdagságát, és többek között felhossa, hogy különféle hangokra a magyar nyelvnek van legtöbb kifejezése. Például: ordítás, sikojtás, kurjongatás, süvöltés, zokogás, makogás, mekegés, cincogás, pisszegés, sziszegés, dongás, zengés, csengés, pengés, zúgás, morgás stb.

Amikor összeül az országgyűlés és ott a magyar nyelv is szóba kerül, megírja A magyar nyelv nem fog meghalni című cikkét, amelyben örömmel állapítja meg, hogy végre az országgyűlés is foglalkozik a magyar nyelv kérdésével.

Ezt a magyar nyelvért küzdő folyóiratot kellő támogatás hiányában 1790-ben kénytelenek voltak megszüntetni. Ezután Hont vármegye támogatásával könyv alakban még két alkalommal megjelent, de e két kötet tartalmi szempontból lényegesen eltér a folyóirattól, mert ezek már nem foglalkoznak a magyar nyelv kérdésével és hazai dolgokkal, hanem tisztán tudományos írásokat és fordításokat közölnek. Néhány fontosabb tanulmány címe: Tacitus, Cicero, A francia litteratúra, A XVIII. század bölcsészete, La Fontaine meséiről, Mint kelljen históriát írni, Az ízlés, A meséről. Ezek többségükben olyan remek fordítások, hogy hatással voltak nyelvünk fejlődésére. A lap elsorvadását jobban megértjük, ha elolvassuk a szerkesztő következő sorait: „Itt azokkal együtt, kiknek ingyen küldtük ezen félesztendőben a Gyűjteményt; de közel egy negyedrésze a pénzt még be nem küldötte, úgy hogy valamint az elmúlt félesztendőben, úgyebben is másfélszáz forintnál többet kellett a magunkéból pótolnunk.”

A pártolás hiányának egyik oka az is lehetett, hogy Péczeli több alkalommal bírálta a nemességet, és bátran felszólalt a jobbágyok elnyomása miatt, sőt az örökös jobbágyság megszüntetését is követelte: „Ha nemzetetek kimíveltetését és palléroztatását szeretitek; ha hazátok fiai és polgártársaitok szemeitek előtt és szívetekben még emberi becsekben állanak: adjátok vissza nekik emberi jussokat, szaggasátok, tépjétek szélllyel láncokat, oldozzátok fel bilincseiket; töröljétek el nem csak névvel, hanem valósággal és cselekedettel is ama szívet rémítő és leverő boldogtalan rabi örökös jobbágyi nevezeteket és állítsátok vissza mind azokat, mind magatokat emberi jussaitokba!”

Az 1792-ben kiadott kötettel a Mindenest Gyűjtemény végképpen megszűnt. Ebben szerepet játszott az is, hogy a túlfeszített munka aláásta Péczeli egészségét, és akkor már annyira legyengült, hogy lelkeszi hivatásának sem tudott eleget tenni. Erről a komáromi református egyház archívumában őrzött 1792. június 10-én megírt jegyzőkönyvben is olvashatunk: „Tiszteletes Péczeli József Urunk, a maga mostani erőtelen és beteges sorsát előadván kérte a Szent Ecclesiát, hogy nehezteléssel ne légyen, hogy egészsége változása miatt káplánt tartani kénytelenítettek. Minthogy pedig már az elmúlt 1791-ik esztendőben Boldog Asszony Havának 27.-ik Napjain a Jegyzőkönyvnek 312.-ik oldalán elegendő Provisio tétetett, ahhoz képest megegyezett akarattal rendeltetik, hogy tiszteletes Péczeli József lelki Pásztorunknak beteges állapottyában szolgáló Káplánnak tisztt. Pázmán Péter Úrnak az Ecclesia Cassájából esztendei Honorariumnak száz Forintot fizettetnek, számlálván tudni illik az Esztendőnek kezdetét a most folyó 1792.-ik Esztendőben megesett Junius Havának 10.-ik Napjától fogva.”

Egészségi állapota egyre rosszabbodott, majd 1792. december 4-én meghalt. Minszenty Sámuel református lelkész a következő jelentést küldte be a Magyar Kurirnak: „Szomorúan jelentem, hogy ama nevezetes, bölcs és embereknek szeretője, és emberektől szeretett és egyenes jószívű férfiú én szívemnek egyik része, a múlt éjszaka elbúcsúzott tőlünk és ez árnyékvilágtól. Bár csak pellikán hamvai lennének a megholtnak. De fájdalom!”

Temetésén nemcsak Komárom és a környező falvak lakosai vettek részt, hanem a kor jeles írói is.

Ha Révai elmondhatta magáról, hogy „ha valaha a megújult haza tisztelni fogja nyelve fenntartásáért eleget szenvedett mártírjait, már előre vigasztalódom, hogy engem is azoknak számokba helyeztet”, úgy méltán elmondhatta ezt magáról Péczeli is, aki egyike volt a felvilágosodás korában a költészet, a tudomány és a magyar nyelv legszorgalmasabb terjesztőinek.

Gáspár Tibor

Kováts Mihály, az első magyar nyelvű kémiakönyv szerzője

Kováts Mihály orvosdoktor a XIX. század első felének országszerte ismert tudósa volt, ma azonban még a magukat műveltnek tartók is alig tudnak róla valamit. 1762. június 4-én született Abaúj megye Korlát nevű falujában. Édesapja református lelkész volt, s fiát hatéves korában beíratta a sárospataki kollégiumba. Ezután 4 esztendeig volt a losonci iskola szónoklattan tanára, majd 1789. augusztus havában ellenállhatatlan vonzalmat érezve az orvosi pálya iránt, beiratkozott a pesti egyetem orvosnövendékei közé. Szorgalma elismeréseképpen már hallgató korában az élettan tanársegéde lett.

Az orvosdoktori oklevelet 1794. április 29-én kapta meg, az egyetemmel való kapcsolata azonban továbbra is megmaradt. A doktorátus megszerzését követő évben egy évig a bécsi, majd néhány híresebb németországi és svájci kórházban gyarapította ismereteit.

Külföldről hazatérve Pesten telepedett le, ahol közkedvelt orvossá vált. Vidékre is gyakran hívták, s így jól ismerte az ország egészségügyi helyzetét is. Szívenedélyesen küzdött az emberi élet meghosszabbításáért. Ez az elszánás motiválta irodalmi munkásságát is. Először két „Szükségben való segedelem táblát...” – mai szóval elsősegélytáblát szerkesztett, „...a vízbe fullt, megfagyott és látszólag halva született kisdedekre nézve...”, majd a „...veszett kutya harapásról, a mérgekről, a falatnak gégében való megakadásáról, gőz miatt való megfulladásról sat.”, melyeket 1798-ban Pesten adott közre nyomtatásban. E táblák jó része azonban eladatlan maradt, nem jutott el a néphez.

1798-ban adta közre magyar nyelven kora híres német orvosának, Hufelandnak *Az emberi élet meghosszabbításának mestersége* című művét. E munka valójában nem pusztán fordítás, mivel Kováts doktor több helyen magyarázatot fűzött a szerző megállapításaihoz. A könyv sikerét mutatja, hogy az 1798-as első kiadást a következő évben másik követte, amelyet az olvasóközönség nagy tetszéssel fogadott Kováts értékes megjegyzései miatt. A könyv sikerét bizonyítja, hogy 1835-ben harmadik kiadásra is sor került.

1802-ben egy három részből álló orvosi munka kiadásával lépett a közönség elé. Ekkor bocsátotta közre Struve Keresztély Ágoston: *A gyenge élet meghosszabbításának és a gyógyíthatatlan nyavaják húzásának a mestersége* című munkája magyar nyelvű fordítását. Struve könyvének mindhárom részét kibővítve adta közre, saját, a témával kapcsolatos tudásának ismertetésével.

1807-ben jelent meg élete fő műve, a *Chémia a vagy természet titka* címmel. A Magyar Chémia nem eredeti munka, hanem Gren hallei egyetemi tanár könyvének magyar nyelvű átdolgozása. Tudománytörténeti jelentősége abban van, hogy ez a munka volt hazánkban az első olyan könyv, amelyből a kémiát nem latinul, németül, hanem magyarul tanulhatták a közép-, illetve felsőbb iskolák tanulói.

Kováts doktor az első magyar nyelvű kémiakönyvön kívül megírta az első magyar anyanyelvű törvényszéki orvostant is, amelyet 1828-ban publikált. Több könyvet írt a különféle orvosi babonák ellen is. Könyve jelent meg a hirtelen halálról, a himlőoltásról.

Világviszonylatban ásványtani lexikonával szerzett hírnevet, amely 1822-ben látott napvilágot, *Lexicon mineralogicum enneglottum* címmel. Munkája célja az volt, hogy összefoglalja az ásványtan korabeli eredményeit, s egyben rendet teremtsen a rengeteg ásványnev között.

Ásványtani lexikonának megjelenése után, annak hírnevén felbuzdulva egy nagy orvosi és természettudományi szótár megszerkesztéséhez kezdett hozzá, amely 1845–1848 között jelent meg. A hatalmas szótár hatnyelvű kalauza, tárgymutatója kéziratban maradt. Ugyancsak kéziratban maradt meg ezen kívül több magyar nyelvészeti vonatkozású munkája is.

Kováts doktor feltehetően aggregényként élte le hosszú életét. Semmi nyom arra, hogy családjá lett volna. 1849-ben Pestről a Borsod megyei Mezőcsátra költözött, öccse özvegyéhez, Csáti Szabó Klára asszonyhoz. Egyébként öccse is orvos volt, aki az 1831-es országos kolerajárvány alkalmával halt meg Mezőcsáton.

Kováts Mihály orvosdoktor 1851. június 22-én halt meg 89 éves korában. A mezőcsáti temető lett örök nyughelye. Sírját 1957-ben e sorok írója találta meg, s hívta fel rá Kováts

életének és munkásságának első feldolgozója, Szőkefalvi-Nagy Zoltánnak, az egri főiskola tanárának figyelmét.

A nagyevű doktornak életében sok elismerésben volt része. Többek között 1832-ben levelező tagjává választotta a Magyar Tudós Társaság. Fél évszázados orvosi jubileuma alkalmából a pesti egyetem díszoklevéllel tüntette ki. A jeles tudóst köszöntő küldöttséget az Akadémia akkori főtákará, Toldy Ferenc vezette hozzá. Korának nagyjai közül Kazinczy Ferenc és Szemere Pál is barátjuknak vallották.

Hosszú élete során összegyűlt jelentős vagyont főként a sárospataki és a losonci iskolákra hagyta. A sárospataki kollégium kapta meg 1850-ben, főként természettudományos munkákból álló 740 kötetes könyvtárát.

Mezőcsát városa önmagát tisztelné meg azzal, hogy rendbe hozatja elhanyagolt sírját, s utcát is nevez el róla.

Szecső Károly

Irodalom. Szőkefalvi-Nagy Zoltán: Adatok a magyar kémia történetéhez. A másfél évszázados Magyar Chemia. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve III. Eger, 1957. 457–508. old. – Szőkefalvi-Nagy Zoltán: Kováts Mihály, a magyarországi természettudományos ismeretterjesztés egyik úttörője (1792–1851). Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei. 12. sz. Bp. 1959. – Szecső Károly: Népművelési törekvések Dr. Kováts Mihály munkáiban (1762–1851). Borsodi Szemle, 1962. 5. sz. – Táplányi Endre: Kováts Mihály, a kémia hazai úttörője. Borsodi Szemle, 1960. 1. sz.

HÍREK

A zürichi Magyar Történelmi Egyesület nyári történelmi iskolája Tabon

Évtizedek óta képviseli a magyar őstörténet értékeit a zürichi Magyar Történelmi Egyesület. 1992 nyarán Szegeden volt az első nyári történelmi iskola (kilenc országból 110 fő vett részt rajta). 1993. augusztus 15–21. között Tabon rendez meg a második magyarországi nyári történelmi iskolát a közhasznú svájci intézmény, amelynek elnöke dr. Csihák György. Az iskola előadásokon, szemináriumokon a magyar nemzeti szellemben, az ősök tiszteletén és a nemzeti múlt valóságához ismertetésén keresztül nyújt alkalmat ismeretszerzésre és kölcsönös tájékozódásra. Az iskola védnöke Max B. Bahinden, Svájc magyarországi nagykövete, dr. Gyenesi István, a Somogy Megyei Közgyűlés elnöke, Farkas István, Tab város polgármestere és dr. Csihák György, a zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke. Az iskola vezetősége: dr. Bárdi László (Pécs), dr. Beöthy György (Budapest), Bergou Jánosné (Budapest), dr. Darai Lajos (Budapest), dr. Fejes Pál (Szeged), dr. Juba Ferencz (Bécs), dr. Kálnási Árpád (Debrecen), Nagy Kálmán (Budapest), dr. Pandula Attila (Budapest), Stamler Imre (Somogyjád). Az iskolát látogatók oklevelet kapnak. A részvétel önkéntes és önfenntartó jellegű. A részletes programról a Tabi Művelődési Központ, Bertalan Béla ad tájékoztatást (Tab, Kossuth Lajos u. 86. 8660. Tel.:84-20-474, fax: 84-20-214).

Szamosközy István Beszterce megvételéről

Szamosközy jegyzetei Beszterce megvételéről fényes bizonyság arra, hogy Erdély történelmét csak a források összevetése alapján lehet megírni. Erre jó példa Beszterce elfoglalása 1602. június 20-án, amiről a szász történetírás gyakorlatilag semmit sem tud. A Beszterceire vonatkozó gazdag szász helytörténeti irodalom részletesen tárgyalja a város ostromát 1602 januárjában és februárjában,¹ de nem foglalkozik a város 1603 nyarán történt feladásával.

Az unitárius, siménfalvi Székely Mózes 1601-ben a vesztes goroszlói csata után a jezsuitaellenes, hazafias párt élére állott, mely a császári orientációból semmi jót sem várt. Miután 1602-ben Gyulafehérvár mellett Basta császári hadvezér megverte, elnyerte a török pasák és a tatár kán támogatását, 1603-ban az elégedetlenek élére állván kikergette Erdélyből Basta csapatait. III. Mohamed szultántól athnamét s az erdélyi fejedelemség jelvényeit elnyervén, 1603 áldozócsütörtökön Erdély fejedelmévé kiáltották ki.

1603 tavaszán és nyarán Székely Mózes és a vele szövetséges temesvári Bektas pasa és a tatár kán voltak Erdély urai. Székely, miután erőszakkal Kolozsvár császári őrseit is távozásra kényszerítette, felhatalmazta az itteni unitáriusokat a jezsuiták kiűzésére. A Toroczka Máté unitárius püspök által felbuzdított tömeg 1603. június 9-én kifosztotta, tönkretette és lerombolta a Farkas utcai jezsuita templomot és kollégiumot.²

Erdélyben a városok közül Szeben, Segesvár és Beszterce, a várak közül pedig Szamosújvár, Fogaras, Déva, Lippa és Köröskisjenő nem ismerték el Mózes főségét. Újvár Sennyei Pongrác és Levinus Mortagne kapitánysága alatt Basta hűségén maradt. Sennyei Pongrác katolikus főúr biztonság kedvéért vagyonát és pénzét besztercei szállásán tartotta. 1603. május 4-én a besztercei tanácsnak írt levelében következő utasítást ad a birtokában levő bor és búza felől:

„Írt volt Önagysága (Basta) kegyelmeleknek valami jó ízű bor felől, hogy küldjön kegyelmelek altalagokban hogy zavaros ne legyen, az seprűvel és színét el ne veszténé, kegyelmelek azért ne praemitálja, küldjön kegyelmelek.

Kegyelmelek én velem is jól cselekedhetik az minemű boraimez ennekem az kegyelmelek városában vagyon egy húszvedres altalagban. Egyik borból vetessen kegyelmelek, küldje ide kegyelmelek, nagyobb dologban igyekszem kegyelmeleknek megszolgálnom. Vagyon búzám is ugyanott, kérem kegyelmeleket egy kőből búzáért küldjön valami zabot az mennyit egy kőből búzáért adnak, csak annyit...”³

Székely Mózes 1603. május 27-én Szentbenedekről írt levelet Beszterce város tanácsának (ex castris nostris ad possessio Zent Benedek) s ebben 10 napot ad a beszterceieknek, hogy a várost megadják.

Moyses Székely de Semjénfalva „Wayvoda Transsilvaniae et Siculorum comes et cetera” levele a besztercei főbírónak, tanácsnak és kerületnek szól:

¹Dekani, Stephan, Kurze historische Beschreibung d. Belagerung d. Stadt Bistritz durch d. Kaiserlichen Commissar Basta Im Jahr 1602 d. 22 Februar In: Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde 1839 49–50., 57–61., 66–70., old. – Friedrich Kramer: Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz in den Jahren 1600–1603 In: Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde XII/1875, 415–427. old.

²Kolozsvári emlékirók 1603–1720. A bevezető tanulmányt írta és az időrendi áttekintést összeállította Bálint József. A forrásokat válogatta és jegyzetekkel ellátta Pataki József. Kriterion, Bukarest, 1990, 91. old.

³Humanista történetírók Szamosközy István: Erdély története Bp. 1977. 359. old.

„Nyilván vagyon kegyelmeknél mi nekünk az hatalmas császár és az felséges tatár kán hadával való bejövételünk mely igyekezetünkben nem viseltettünk az magunk személyünknek tekintetéből, sem penig egyéb tisztességes kívánástól, hanem szegény hazának és nemzetünknek megszabadítására való indulatunkból, melyben az szent Istennek segítségéből még eddig előmenetelünket láttuk, hogy bizonyos reménységünk legyen ennek utánna való dolgainknak is kívánatos véghez viteleiben, de miérthogy az kegyelmek állapotja és az időnek alkalmatlansága így kívánta, kényszerítettünk idegen segítséggel bejöni, kik előtt hogy az közönséges jóra való igyekezetünknek is nagyobb tekintete lehessen és az szegény hazából ki is bocsássuk őket.

Kegyelmeket szeretettel intjük és kérjük, hogy kegyelmek mátol fogva tizednapra két atyokfiokat bocsássa hozzánk és az előbb szokás szerint lovagját-gyalogját illendő készülettel küldje táborunkba mellénk, ahol személyünket értik lenni. Mi ok tartóztassa meg kegyelmeket nem értjük, holott immár Istennek segítségével Basta Györgynek minden Erdélyben levő mezei hadait megvertük, mind azki Dénél gyülekeztek volt s mintpedig azkik Havasalföldéből melléje jöttek volt, úgy annyira, hogy ő maga is ez országból futva kimenvén, akárki ítéleti szerint kegyelmeket hitétől és kötelességitől megszabadította és immár mint Görgényben, Vécseben, és Bethlenben levő atyánkfiak mellénk jöttek. Mégis kegyelmeket intjük, hogy ezeket értvén ne kényszerítsünk kegyelmeknek vagy személyéhez, jószágához, marháájához nyúlunk, hogy városotoknak privilégiuma, rendtartása és régi szabadsága miattunk ne rontassék, holott arról immár itt való atyánk fiaival végeztünk, hogyha – kit nem remélünk – kegyelmek különben viseli magát, máskülönb utat keresünk az kegyelmek hozzánk való hajtására.”⁴

Székely Mózesnek igaza volt: májusban Basta elhagyta Erdélyt 1603. május 19-én és a szebeni tanács Kis Máté nevű városi szolgát Segesvárra küldte: tudná meg, hol tartózkodik Basta (19 Mai schickten wir den Kis Mathe wieder auf die Schessburg dem H. Basta Brief zu überschicken und zu forschen wie und wo der H(err) Basta sei).⁵ Székely Mózes a szentbenedeki táborból nemcsak Besztercének írt, hanem ugyancsak május 27-én a szebeni tanácsnak is s abban ugyanazt kérte: csapatok és a város megadását. Június 10-én Székely a szamosfalvi táborból (in castris ad Zamosfalva positis) egy újabb fenyegető levelet küldött Szebennek s ebben azzal fenyegette őket, hogy erővel veszi meg a várost.

Szeben helyzete azonban jóval kedvezőbb volt, mivel a szomszédos Havasalföld vajdája, Radu Șerban Habsburg-párti volt, s a császár csapatai Szászvárosnál táboroztak. A szebeniek májusban és júniusban városi darabontokat, huszárokat és jelentős mennyiségű élelmet küldtek a szászsebesi táborba.⁶

Szamosköz feljegyzéséből jól kilálglik egy demokratikus városi tanács működése: a határozatokat csak a különböző véleményen levő értelmiségiek véleményének összecsapása után hozták.

Székely Mózes táborában volt a vallásalapító Dávid Ferenc veje, a több nyelvet beszélő Lucas Trauzner is. A Szamosköz által említett június 20-i Trauzner-féle üzenet német nyelvű levél formájában megvolt a beszercei levéltárban, onnan Nicolae Iorga közölte.⁷ Íme a kolozsvári Lucas Trauzner által írt német levél magyar fordítása:

„Becsületes és tudós főbíró úr, tanácsurak, centrumpáterek s a külső község (ausswelter Gemein: ezen valószínűleg az ide menekült falusi szászokat értette), kegyelmeknek ajánlom jószívű szolgálataimat. Amint azt én küldöttjüknek a táborunkba küldött Mészáros Andrásnak (alias Andreas Amendt) és társának megmondtam kegyelmes fejedelmünk (tehát Székely Mózes) új hadakat kapott és pedig öt zászló darabontot és 6 zászlóalja marosszéki székely huszárt s naponta 2000 jó moldvai puskást és 2000 lovast vár akik holnap, de legkésőbb holnapután megérkeznek. Ezenkívül meg kell mondjam s Isten rá a tanúm, hogy tudomásomra jutott, hogy ömlétsága Tordáról visszahívta a tatárokat és törököket, akik kétségtelen, két nap múlva itt lesznek. S most, mivel megbízom tebenetek, remélem megfogadjátok hűséges tanácsomat. Kérlek és intelek titeket gondolatokat saját javatokra s a város javára s döntsétek el végre, hogy igent vagy nemet mondtok (a város megadására). A választ estig kéne megadnátok, mert akkor ma a tatárokat nem küldik ellenetek, de talán

⁴Iorga Nicolae: Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxin de Hurmuzaki, București XV/2, 800–801. old.

⁵Iorga: Doc. Hurmuzaki XV/2 801–802. old.

⁶Teutsch, Fritz: Hermannstadt und die Sachsen im Kampf für Habsburg, 1598–1605 In: Archiv des Vereins XIV/1878. 382. old.

holnap már késő lesz. Ti kell immár döntsetek, én magam részéről megtettem mindent s nektek feltártam a helyzetet s ti hűséges tanácsokat és intést kaptatok. Éppen ebben az órában jött levél Kolozsvárról: a kémek egész a Tiszáig mentek, de sehol se tapasztaltak (császári) csapatösszevonásokat, csak Váradnál találtak néhány hajdút. Ezért nézzetek körül s döntsetek, hogy urunk (a fejedelem) még ma választ kapjon rá, mert éjszakára s a holnapi napra semmi biztosat sem ígérhetek. Ezzel ajánlom magam, hűséges szolgálataimat s azzal a kéréssel zárom a nektek szóló leveletem, hogy figyelembe vegyék. A mindenható Isten vegyen mindannyiunkat oltalmába. Kelt a táborban 1603 június 20-án. A ti becsületes szolgálatkész és hű barátotok Lucas Trauzner m. p.”

1603. július elején Székely Mózes hadai már a Barcaságban voltak s július 4-én Imecs Mihály és Makó György Földvárnál megtámadták a Habsburg-párti Ráczy György és Merza táborát⁷. Nemsokára azonban bekövetkezik a vég: július 17-én Radu Șerban hadai a brassói papírmalomnál legyőzték Székely Mózes hadait s a csatában Székely Mózes mellett elesett Jacobinüs János is.

Binder Pál

Szamosközy István

Székely Mojses idejében való besztercei dolgok

Ieremiás az moldvai vajda¹ a leányát egy lengyel úrnak adta vala, kinek lakodalma napjára az besztercei bírót² tanácsával együtt hívatta vala, ad primum diem Iuny. Az tanács pedig egész a város képében, az száz ember közül Simon porkolábot³ tisztességes ajándékokkal bocsíatta vala. Meg jöve azért Moldvából 11 die Juny, illyen hírt hozza, hogy Ieremiának Jászvásárnál nagy hada volna, eddigis csak a leánya lakodalmát várta volna, mingyárt Simeon

⁷Iorga: Doc. Hurmuzaki XV/2, 803. old. Ehrenfeste, wolweise Herrn Richter, Geschworenen des Rats, samt der Altschaft und der ausserwelter Gemein. Euer Weisheit seie mein Froiherczige, billige Dienst zuvor. Wie ich von den Abgesantten, als Her Andreas Amendt, sampt seinen Mitferwantten abgeschickten undt ins Leger kommen, ist Ihr Fürstlicher Gnaden new Volck, als nemlich fünf Fendtl Fuesknecht und sechs Fahnen guette husarische Reutter angekommen, von den Zeckel aus Marusszek, und erwartten täglich 2 000 guette Schizen aus der Moldaw, samptt 2 000 zu Ross die morgen oder übermorgen gewiss allhier erscheinen werden. Darzu kamptt dieses das Gott ist mein Zeug und mein rein Gewisseit das ich kein Mitwissen drumb nicht gehabt Ihr Gnaden nit weis ich aus was Ursach undt ungedult ehr die Tartteren undt die Türken von Tornburg zurück beruffen, welche ohne Zweifel in zwen Tagen alhier raichen werden, so man nitt verhüttet. Nun aber, weil ich mich Euer auss sunderlichen Vertrauen zue Euch angenommen, verhoffen Ihr werdet traitem Rhatt stattgeben, bitt ich Euch undt ehrmane, Eures Heils und der Stat Frommen halben wöllet auff Ehest entschlossen auff ja oder nein, den ich die Sach bis auff Abendt mit grosser Intercession undt Vorbitt erlangt, die weil, so man heutt den Tartaren nicht entgegen schikt filleicht morgen zu spät sein möcht. Was Euch weiter darrauss entschissen khan, will ich für Gott und der Welt unferantvortt haben, nachdem ich das Meinige leistet undt Euch Alles herzlich entdecktt und was darinnen zu thun sey treulich geraten undt vermantt. Eben diese Stund kamen Schreiben von Clausenburgh die gar bis auff die Teisse ihre Kuntschafft gehabt, nirgendt einige versamlungh etwan eines Kriegsfolcks gelauffen; bey Wardein etliche Haiducken. Darum schawet und entschlist Euch das man heutt was gewisses dem Herren fürbringen mögh, den für die Nacht undt den Morgen will ichs nicht verprochen haben. Hiemit thue ich mich Euch dienstlich und troilich befehlen, mit Bitten wöllet meiner heutt an Euch gethanener Reden gar wol eingedenk sein. Der allmechtige Gott wol uns allesampt in seinen Schutz nemen. Datum ex castris die 20 iunii 1603 Euer ehrnvest dienstwilliger und throjer Freindt

⁸(Simon Nösner) 1603 den 4 Julii haben Immetsch Mihali und Mako Georg sampt dem andern Volk des Ratz Georg und Morzae Thabor angegriffen bei Meremburg – Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV Brassó, 1903.

*Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1991, 82–87. old.

¹Movila, Ieremia 1595–1600 és 1600–1606 között moldvai vajda. 1593 óta a lengyel korona nemese, Jan Zamoyski lengyel kancellár életéről szóló könyv szerzője szerint „primus inter Valachos erat”

²Georg Baierdorfer alias Királynémeti alias Szócs György

³Simon radnabányai porkoláb

Vajdát az öccsét Havasalföldébe be akarná vinni.⁴ Mondá aztis, hogy Mojses szolgáját Hatvani Sigmondot Ieremiánál hatta volna, a ki sollicitálja Ieremiát az segítségért, hogy Erdélybe Mojses mellé segítséget küdene.

Die 12 Iuny, Óvári István, Tamásfalvi János és Rákóczi János Besenyő nevű faluig jöttek vala, onnat az faluból Mojses, Bectas Basa, kolozsváriaknak és török császár levelének párját hozták vala, kiket onnat az faluból ide az besztercei tanácsban be küldtek vala. Az török császár levele párja summája ezt tartja vala: ha Erdély engedelmes lenne, és ha Mojseshez halgatna, így hat esztendeig minden adóját meg engedné. Azután adót kívánna, hol penig engedetlen lenni akarna, tüzzel-vassal az egész országot elvesztené. A kolozsváriak levelének contentiája ez vala, minemű isszonyu égetéssel veszett volna el az ő hostátjok, ezokáért ökis hajolnának Mojseshez etc. Mojses és Bectas Basa levele sommája ez vala, hogy az Istenre és emberekre protestálnak vala, hogy ők okai ez romlásnak ne legyenek, ha nekik engedelmes az város nem akar lenni. Rettenetes írással ijesztik vala az tanácsot etc...

Die 13 July kolozsvári Barbély Márton jöve postán ugyan kolozsvári szolgálval Mojsestől, az után ismét Óvárit és Rákóczit, és három embert be bocsátták vala, sok szóval kérik vala ezek az várost, hogy Mojsesnek meg hodonla, erőssen absolvállják vala az tanácsot az hütül. Mongyák vala, hogy Basta ez országból ki futott volna, es semmi hada nem volna, nemis leszen. Mert az tatár kán Szolnoknál nagy erővel volna, Váradot és Kassát ez ideig megszállotta volna, senki, az hitet köteles nem volna megtartani. Barbély Márton penig az tanács előtt ugyan sír vala, vala és erős esketéssel mondgya vala, hogy Basta Kassán volna etc.

Die 14 Juny. Az besztercei tanács Óvárival, Rákóczival és Barbély Mártonnal választott két tanácsbeli fő embereket, Frank Györgyöt⁵ és Mészáros András⁶ bocsátá hac conditione, hogy csak az ellenségnek akarjanak szép szót adni, miképpen innét el igazíthassák, hogy az várost meg ne szállaná, és az mezei veteményeket el ne vesztené.

Die 15. Megjőve Frank György és Mészáros András Mojsestől, egynéhány nemes emberekkel, kiket az hostatban marasztottak vala.

Die 16. Jó reggel az egész tanács az száz emberekkel együtt az város házához begyüle, Frank György és Mészáros András megmondák az tanács és az száz emberek előtt Mojseshez mi végre mentek volna és mi válasszal vissza jöttek volna. Mojseshez penig ez két fő ember azért ment volna, hogy Mojsesnek sok levelei és izenetei után megijedvén az tanács, hogy Mojses hadával ne jönne az város alá, se penig határára, hanem kerülné el, akárcsak addig, mig Szebent és az több városokat ez dologrul megtalálnák és azokkal egyet értvén, azt cselekedjenek az mi jobb volna. Gondolná meg Mojses az városnak sok kárvallását és ez előtt Basta uram bejövetei után ez országban Csáki és ő maga ösztökölésekből Sigmond fejedelemhez hajolván és az szükségnek idején meg nem segítették volna, sőt sok ezer forint kár adosságban az város miatta esett volna.⁷ Annakfelette hogy adna tizenötöd napot az városnak, hogy addig bizonyosan menne végére, hol volna Basta, és hogy az ellenségnek az város körül való létét adnak értésére. Ilyen dologból járt az két ember Mojseshez. Akkor penig Mojses volt Kamaráson túl az kalyáni tónál.⁸

Mikorazért az egész tanács ez dologrul traktálna, mindenekelőtte, egy Remlerus András nevű pap⁹, Nagy Demeteriben lakó, hoza valami könyveket elő az tanácsban, sok szóval inti vala az egész tanácsot és száz embereket, hogy az Római császárnak az mely hittel kötelesek

⁴Movilă, Simion lengyel segítséggel már volt havasalvi vajda (1601–1602) Ieremia halála után 1606–1607 között moldvai vajda

⁵Frank, Georg (†1619) 1594 óta tanácsstag, 1604–1605, 1608–1610, 1613–1613 és 1618-ban besztercei főbíró volt.

⁶Fleischer, Andreas alias Endres Umend

⁷Basta 1602-ben ostromolta Besztercét. A város csak óriási sarc fizetése árán szabadult fel. Lásd Kramer, Friedrich: Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz in den Jahren 1600–1603 – Archiv des Vereins XII, 1875. 396–445 és Dabinten, Otto: Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen. Aus dem Nachlass herausgegeben von Ernst Wagner. Köln, Wien, 1988. Studia Transylvanica Band 14. 87–89. old.

⁸A Mezőségen Pusztakamarás és Magyarakalyán között van a kalyáni tó.

⁹Remplerus, Andreas (†1606) az Odera menti Frankfurtban tanult s mint nagydemeteri pap jelentős könyvtárat sikerült összegyűjtenie. Vö. Dankanits Ádám: Lesestoffe des 16. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Bukarest, 1982, 153. old.

volnának, azt felbontani meg lehet és nem bűn. Sőt mindent int vala, kik az tanácsban valának, hogy az hit felől senki ne vélekednék mert Basta ez országból való kimenetelivel¹⁰ az hittól abszolvált volna, es az ellenségnek jelen léte is. Vala más pap is, az városnak fő plébánosa Budaki János¹¹ mikor ez hallotta volna Remplerus pap tanácsadását, igen bánja vala, hogy az tanácsot az hűség mellől idegeníteni akarja. Sőt arról való igyekezetiről Remplerust arceallja vala, de amaz mindent monda valamit akará. Az plébános Budaki ezek után László király Amuratesszel való dolgát beszéle elő, miképpen az hitszegésért az Isten László királyt meg verte volna etc. Azért Basta haragjátulis tarcának, ki hamar bejöne, és mit cselekednek, meg gondolnák etc. De az Budaki plébános oratiojával nem sokat gondolván az tanács, az várost, ugyan fel akarja vala Mojsesnek adni. Csakhogy egy öreg vén Szabó Gergely nevű ember vala, ettől mikor voxot kérdenének nem monda semmi voxot semmiképpen, hanem az mint végeznének, őis azon állana meg, azt mondá. Azért mikor az tanács kész volna meghodolni, Budaki György¹² egy által szóval megmondá, hogy az hűség mellől semmiképpen el nem akarna állani. Azután Kolocz Mihály¹³ és Iffiú Gergely¹⁴ ezek is az hűség mellett maradának többenis valának de csak kevesen, kik ugyan ezt akarnák. Végre az paraszt közösségnek egyik fertályát hinák fel az tanácsban, azoktul is voxot kívánna az tanács, de az mely házban az kösséget be küldte vala az tanács, bocsáta az kösség közé az tanács¹⁵ két fő embert, kik suadealnak elsőben, hogy Basta ez országból Szatmárra ki futott volna és onnat Kassára ment volna, és így nem oltalmazhatná meg. Ezeket halván az község, többen lőnek, kik az hűségtől elszakadának. Voxot el végezvén azután egy nyári házba igazíták, hogy ott csendességbe lennének, míg az kinn maradott kösségnek is szavakat be vennék. Ez idő alatt, az utcák mindenütt fegyveres kézzel az emberek rakván valának, és az tanácsnak ilyen dolgait értvén, hogy az hitet felbontani akarnák, egész az város felriada rajta Budaki György háza előtt zászlót emelének és dobót ütének, sok puska lövések is lőnek és egyenlő akarattal az kevés némettel, kik ott benn valának, azokkal együtt az tanácsházra menének, hogy az tanácsot mind levágnák, anyira nagy zendülés lőn az városban, hogy minden azt reméni vala hogy nem különb támadás és egyenlenség lenne az városban mint Jeruzsálemben, mikor Titus meg vette volt¹⁶. Végre alá küldének az tanácsból, hogy semmi akarattya a városnak nem volna az város megadása felől (maga azért el végezték vala immár, hogy fel adják). Ezt értvén az kösség, megcsendesedék, de azért az tanácsból mindgyárt kapitányt és hadnagyot kívánnának. Kapitányul rendelének egy tanácsbeli polgárt Szigyártó Bálintot, hadnagyul adák melléje Budaki Györgyöt¹⁷ ki minden természetével, okosságával magaviselésével arra az tisztre elegendő vala. Ezképpen az tanács az elkezdett dologba nem mehte véghez előbb.

Az nemes emberek is kik az hostátban maradtak vala, hogy választ vigyenek, hallák az dobszót és puska lövéseket, el futottak vala. Ezen estve Bastától levél érkezik, melyben parancsolja vala, hogy az város magát az hűséghez tartaná. Ez levél valamennyire az bírakat megbátorítá.

Die 17. Mojsesstől hozának más levelet, hogy az város adna derék választ. Az bírák mégis elhalaszták az dolgot, mert az kösségtől való félelmekben semmit nem mernek vala cselekedni. Ugyan akkor jövének valami járgálok Mojses táborából az város alá. Ezen nap mustrála meg az városbeli népis, úgymint hétszáz, mindinkább puskások. Sok és elegendő lövő szerszám vala az városban. Minden lövő likakra szakállasokat és három-három embert rendeltek vala jó móddal.

¹⁰Basta már 1603 május elején elhagyta Erdélyt. Vö. Petrus Bánfi: „Den 3 Tag Mai ist der Sekel Moises in Shibenbirgen kommen, und *Babsta Gerg* ist gelaufen aus dem Land”– Quellen V, 418. old.

¹¹*Budaker, Ioannes*: alias Budaki (†1613) Heidelbergben tanult. Előbb Besztercén, majd Berethalomban volt evangélikus lelkész.

¹²Georg (Gregor?) Budaker alias Schneider

¹³Mechell Kloppts

¹⁴*Gregor Jungk*: Az 1600. évi besztercei összeírásban Mechel Kloppts mellett *Iacob Jung* is szerepel. Vö. Archiv des Vereins XII, 440. old.

¹⁵Basta járása után Beszterce vidék szászágának egy része, köztük több falusi geréb a városba menekült.

¹⁶*Titus Flavius Vespasianus* római császár (41–81). Krisztus után 70-ben ő hódította meg és pusztította el Jeruzsálemet.

¹⁷*Valentin Riemer* és *Georg Budaker*

Die 18. Jó reggel hozának Mojsestől levelet az tanácsnak, melyet irt vala Lekencérül, kibem mégis kéri vala az várost, hogy neki meghódolna. Ezen napon Kolopez Mihály az városból heted magával kiüte az szőlők alatt talált valami hajdukra és egyet vagy kettőt lecsapván benne, bejőve. Azután Mojses minden hadával nem sok óra múlva Besenyő és Beszterce közé szálla és onnatis az polgároknak egy koldus inastól levelet küldött vala. Ismét kiütének az városból és egy székeltyt hozának be, kinek az fél kezét elvágták vala. Az hostátban megmaradt házakat Mojses népe meggyujtogata és erősen ége. Ezen füst alatt az Felső kapun Budaki György ötven emberrel kiüte, de semmi oly haszonnal nem járának. Ugyanakkor kezd az ellenség az városon átfolyó vizet is elvenni, de immár minden utca szár közepéig való vízzel áll vala, és minden ház előtt nagy hosszu fára kötött lepedő vagy egyéb ruha kötve vala, mellyel az égést megoltának, ha történnék.

Die 19. Az mely levelet, 18 die hozták vala estve Mojsestől megolvastata az tanács, die 19 az száz emberekis jelen valának, Mojses levele contineallja vala, hogy két polgárt küldenének ki hozzá és ő is bebocsátana két fő embert zálogul, kik az város megadása felől tractálnának. Az polgárok végeztek vala, hogy minden ember utolsó vokot mondana. De Mojsesnek semmit sem írának, sem üzenének. Écaka Besenyő falu felől való kapuhoz nem messze, három zászlóalja nép kívül az ellenség sáncot hánytak. Hat órákor reggel az Sajó vizin¹⁸ túl való magas hegyről hat tarackkal kezdének egész késő estvéig continue az városba belőni. Löttek vala pedig kétszáz negyvennyolc golyobist be első napon, kinek az nyolca tüzzel ég vala, az mikor jött nem kölömben látszott, mint mikor estve az csillag fut, de azért semmit az városban nem ártott vala. Kolozsvári Trauzner Lukács Mojses táborából egy levelet küldött vala Mészáros Andrásnak, hogy hitre az város kapujához akarna jöni és ő vele beszélni, de Mészáros András megizene, hogy nem felelne róla, hogy az fokokról el nem lőnék.

Die 20 Juny. Mojsestől jöve egy inas, mellyet bocsátott vala Trauzner Lukács, ki által izent vala az bírának, hogy ne lőtenének az városból reá, beszélhetne bátoráságon két polgárral az kapu között, azonképpen kívülis az városra semmi lövés nem lenne. Megengede az város Trauznernek oda való jövetelit. Az tanácsis bocsátá hozzá Mészáros Andrást, hogy hallaná Trauzner kívánságát. Trauzer sok ijesztő beszéddel, tüzzel, tatárral és minden modon ijeszti vala az várost, hogy megadnák magokat, de arra az tanács semmi választ nem tőn, mert másnapra halasztották vala. Az sáncban kilenc kast állattának vala rendbe. Szőcs Márton egy tanácsbeli polgár¹⁹, hatod magával az Felső Kapun kiüte és egyik togátat elvágatta vala, és az városba elég vizet vett vala.

Die 21. Kilenc órákor mind az két fél az lövéstől meg szűnt vala. Mert Trauzner Lukács, Óvári István, Iacobinus János, Mojsestől az város kapujához jöttek vala, kiket az városban be bocsátottak vala és Kerekcs Lőrinc nevű ember házához szállottak vala, kiknek jól is gazdálkottak vala. Ezek minden mesterséges szóval úgymint okos emberek el átadni (atadni) akarták az várost, de semmiképpen még ez eccer szerét nem teheték, hanem ez conditiokkal bocsáták ki őket Mojseshez:

1. Találjon modon abban Mojses, hogy az Római császárnak adott hittől absolutusok legyenek.
2. Hogy az város hűtel ő neki köteles ne legyen.
3. Hogy az város minden privilegiomában meg tartja.
4. Hogy az Római császár hadátul megoltalmazzon, melyben bizonyosok volnának, hogy eljő.
5. Hogy minden peregrinusokat, akár micsoda renden valókat, kár és arestálás nélkül szabadon bocsásson.
6. Hogy semmi féle hadi lövő szerszámot, ágyut, tarackot, port, golyóbist és egyéb félélet az várostól ne kérjen.
7. Hogy semmi féle hadakozó népet az városba ne külgjön.
8. Hogy az itt való áros embereknek oda ki arestált marhájakat meg szabadítja.
9. Hogy ezideig hozzája való engedetlenségeikért, sem az nemesség reának haragra indításából bosszut ne álljon semmiképpen.

Iacobinus az többi között monda aztis, hogy az pápától az német császárhoz oly edictum jött vala, hogy Erdélyben minden hiten valókat az catholica religióra hajtana, sőt császáris

¹⁸(Ez tévedés: itt a Beszterce patakról lehet szó, a Sajó a várostól több mérföldnyi távolságra folyik.)

¹⁹Martin Kirschner

²⁰Wagner, Laurentius Vö. Archiv des Vereins XII, 438. old.

Bastának levelében meg parancsolta volna, hogy azt exequalna, ha különben nem fegyver alatt is, mely levelet az kolozsváriak intercipiáltak és nálukis volna. Ez vala Trauzner és Iacobinus argumentumok az tanács előtt is, kikkel őket az hittől avocallják vala. Mondgyák vala aztis, hogy az tatár kán Szolnoknál volna százezer tatárral. Az vezér pedig Péterváradjánál most költöznék és Kassát akarná megszállni. Ötvenhárom napig mondgya vala, hogy az kolozsváriak tartották volna magokat, és hogy Bastának sehol semmi hada nem volna, ő maga Kassán volna, tán császár körül való tanácsurak irigysége mia, hadat nem gyűjthetne.

Die 22 (Vasárnapon) Trauzner, Óvári és Iacobinus választ hozának Mojsesről az kevénságokra, melyekre Mojses magát hittel kötelezi vala, hogy mind megcselekedné azt, melyeket az város kívánna, hogy:

Az városban való németeket feleségestől, marhástól ki bocsátani kívánja vala.

Az bécsi áros legényeket arestumban tartanak azokért kik mostan császárnál vadnak.

Kivánná aztis, hogy az tanács két esküdt fő polgárt adna táborába: nevezet szerint Budaki Györgyöt kívánnja vala, hogy azok vele járjanak és hogyha az több városokat mellé hajthatja, ezis mindenben engedelmes legyen.

Ismét hogy az némettel se levél által, se pedig ember által ide be való dolgok felől ne tractáljanak, se irjanak, se izenjenek. Ez kívánságra egész estig mind zsisboga az város, de végre Trauzner el a(l)tatá őket és Mojsesnek kívánsága imigy-amugy betelék és az várost ezen napon felis adák.

Die 23. Reggel nyolc órakor az hegyről alá hozatá Mojses az tarackokat, az sáncokból kiket ástak vala, három zászló alatt való székelék kijövének és az táborba dobolának. Az kapu eleiben hoztak vala három megromladozott tarackokat, kiket az város mingyárt megcsináltatá. Bogáti Menyhárt, Kemény János az városban bejöttek vala és Mojsesről egy Credentia levelet hoztak vala hogy Bogáti valamint Mojses nevével mondaná az bírónak, azt cselekedné. Azért Bogáti kéri vala az városban levő Basta két ágyuit és az városét, golyóbist és port, de az város tartván magát az Contractushoz, ezekben semmit nem adott vala.

Die 24. Az piacon, vártákon és tornyokban való zászlókat mindenütt beszédének. Gyerőffi János, Bethlen Farkas és Iacobinus János elfoglalák Sennyei Pongrácnak borait, ugymint 75 és Bornemissza Boldizsár marháit Mojses számára. Parancsolta vala Mojses az bírónak, hogy Trauzner, Óvári és Iacobinus által, hogy ásót, tekenőt, kapát, lapátot szedetne az városon. Noha ez kívánság az contractus ellen volna, nem gondola azzal a bíró, hanem házonként az szolgálkkal szedete valami számu afféle szerszámot. Ezek mellett kopjákat, bort és ugymint kétszáz kenyért adott vala.

Die 25. Az németeket, asszony emberrel, marhájokkal kiadták vala az contractus ellen, kísérelket adának melléje Salat, egy jeles jó termetű embert, 28 avagy harminc drabanttal, hogy az táborig kísérnék. Mikor azért oda jutottak volna, az kísérelőkben senkit vissza nem bocsáták vala. Ezen a napon, ugymint tíz óra tájban mene el Mojses, minden hadával az város alól Medgyes felé. Az németeket, és az városbeli kísérelő drabantokat Mojses vele együtt elvivé.

Die 26. Valami hajduk avagy székelék Máramarosból hoztak vala az város kapujához barmokat, de az városbeli nép az hajdukat meglövdözvén és elüzvén, az barmokat mind ellevék tőlök.

A barcasági magyarok*

Seres András barátom emlékének

A történelmi Magyarországot körülölelő Kárpátok délkeleti szögletében, Brassó város környékén, az Olt nagy kanyarulatától kerítve található a Barcaság, s az itt élő, középkori eredetű lakosságot barcasági magyaroknak nevezzük. Egy részük a Brassótól északra eső Apácán (Apața), Krizbán (Crizbav) és Barcaújfaluban (Satu Nou) él, többségük pedig a várostól keletre eső hét faluban. Őket nevezik *bétfalusi csángóknak*, és a következő településeken laknak. Brassóval újabban szinte teljesen, egymással pedig már régóta szorosan

*A cikk írása közben kaptam a hírt, hogy Seres András, a barcasági és a moldvai csángók gyűjtője, kutatója 1992. november 25-én elhunyt. Örízze ez az írás is népe iránti szeretetének emlékét.

összeépülve sorakozik Bácsfalu (Bacea), Türkös (Turches), Csernátfalva, régi nevén Szentmihályfalva (Cernatu) és Hosszúfalva. Ezeket nevezik együttesen Négyfalunak, vagy román neve után Szecsesevárosnak (Săcele). Ettől északkeletre, kissé elkülönülve található Tatráng (Tărlungeni), Zajzon (Zizin) és Pürkerec (Purcăreni), együttes nevükön Háromfalut.

A Kárpátok karéjának ebben a látszólag védett zugában, az 1849 méter magas Nagykőhavas impozáns bércei alatt elterülő Barcaság magyarságát a történelem viharai gyakran tépázták. Ha a keletről jövő szelektől meg is óvták a hegyek az itteni falvak lakosságát, a sorscsapásoktól és a Kárpátokon túlról betörő ellenségtől nem tudták megvédeni Barcaság magyarságát. Ennek ellenére a tíz falu népe már több mint egy évezrede él szülőföldjén.

Határőrzők leszármazottai

Történelmük a XI. századba nyúlik vissza, lakosságát valószínűleg Szent László király telepítette ide, hogy őrizték az ország délkeleti kapuját, elsősorban a Töröcsvári és Tömösi szorosot. Az ország déli és keleti szomszédja akkoriban ugyanis Kunország volt, ahonnan a pogány kunok többször betörték Magyarországra és kirabolták a gazdag városokat. I. László királyunk gyakran ütközött meg velük s űzte vissza őket moldvai, havasalföldi otthonukba. Fontos feladat hárult tehát a Barcaságba telepített határőrzőkre. Az itteni népesség alaprétege a magyar, a besenyő, de később, a Székelyföld benépesülése során egyre több, székely etnikumhoz tartozó magyar család települt ide. Földjük királyi birtok volt, ők maguk pedig, mint határőrzők szabad rendűeknek számítottak, akik dézsmával, robottal és más feudális szolgáltatásokkal nem tartoztak senkinek. A XIII. században a magyar királyok különböző telepítési akciói következtében szászok is kerültek a Barcaságba, s ők építették ki Brassó városát. A XIII. század végétől románok is jöttek a hegyeken túlról.

A barcasági magyarok csaknem ötszáz esztendeig éltek szabad életüket, míg aztán Ulászló 1500-ban elzalogosította őket a brassói szászoknak, s a magyar birodalom politikai összeomlása után már nem váltották őket vissza. Bár a hétfalusi magyarok sokáig ellenkeztek, Brassó fokozatosan kiterjesztette rájuk a hatalmát és három és fél évszázadig jobbágyaivá tette őket. Csak 1848-ban szabadultak meg alávetett helyzetükből, mikor az általános jobbágyfelszabadítás során ők is visszanyerték szabadságukat. A szabadságharc során igen sok vér folyt ezen a tájon, nemcsak a háromszéki önvédelmi harcok miatt és nem is csupán a magyar és az osztrák, valamint orosz seregek ütközetei következtében, de azért is, mert a helyi románság kihasználva, hogy a csatába vonult férfiak után védtelenül maradtak a falvak, rablóportyákkal égette házaikat, s öldöste a barcasági magyar települések lakosságát.

1848-ban megszűnt ugyan a tíz falu népének feudális kapcsolata Brassóval, de a város később is nagy szerepet játszott életükben. Piacaira hordták termékeiket, s egyre többen munkahelyein keresték kenyerüket. De még ez sem volt elég a barcasági magyar falvak megélhetéséhez, ezért a XIX. század második felében és századunk elején a hétfalusi csángók tömegesen kerestek munkát a török fennhatóság alól felszabadult Romániában, különösen annak gyors fejlődésnek indult fővárosában, Bukarestben. Nagyszámú barcasági csángó fuvarozott, ácsolt, kézműveskedett, szolgált a fiatal román állam fővárosában.

A csángó öntudat

„Hiétfaluba' miég az iég es kiék.” Így „csúfolják” a közeli Háromszék székely lakosai a másság hangsúlyozásával a hétfalusi csángókat, övéktől eltérő beszédjükért. S valóban, az eredetileg túlnyomórészt székely eredetű barcasági magyarokat történelmük során többféle népi hatás érte. Elsősorban földesuraik, a brassói szászok, újabban pedig a falvaikba betelepült románok részéről. A szász hatás az evangélikus vallás felvételén kívül elsősorban a hagyományos építkezésben, festett bútoraik motívumaiban és a női viselet néhány elemében mutatkozik meg. Ezzel szemben fölklórujuk és díszítőművészetük, különösen szedetttes technikával készült szőtéseik megőrizték az eredeti motívumvilágot.

A románok nagyobb számban a XIX. század során költöztek be a barcasági csángó falvakba, főként a Havasalföldről. Kései érkezésüket mutatja, hogy vallásuk nem görög katolikus, mint az erdélyi románság többségéé, hanem görögkeleti. A múlt század második felére számuk már megközelítette a magyarokét (táblázat). A hétfalusi románok elsősorban pásztorkodással foglalkoztak. Mokánoknak nevezik őket s hatalmas nyájaikkal még a múlt században is rendszeresen bejártak telente legeltetni a román fejedelemségek területére.

Eljutottak Dobrudzsába, Besszarábiába, csak nyáron tértek vissza a falvaik feletti havasokba. A kiterjedt állattartásból sokan közülük jelentős vagyonra tettek szert.

Az idegen hatások mellett a Barcaság magyarságára erőteljes kulturális befolyást gyakorolt a székelységgel való rendszeres érintkezés. Mivel művelődésbeli sajátosságai sok tekintetben megkülönböztették őket más magyar népcsoportoktól, kialakult körükben egy jellegzetes csángó tudat. Megfigyelhető ez az identitás néhány olyan mondókában, amelyből kitetszik, hogy – ha a kötekedés szintjén is, de – többre tartják magukat a székelyeknél, akik pedig előszeretettel emlegetik, hogy *székely szarta a magyart*. A hétfalusi csángók azonban a

A tízfalu lakossága nemzetiség és vallásfelekezetek szerint¹

(az 1871-i hivatalos népszámlálás alapján)

Község neve	ház- szám	férfi	nő	római kat.	görög egyes.	görög nem egyes.	ágost. evang.	helvét hitűek	unitá- rius	izraeli	össze- sen	írni, olvasni tudók	csak olvasni tudók
Hosszúfalu	1881	3372	1292	175	1	4954	2460	65	3	6	7664	2132	302
Csernátfalva	729	1413	1627	94	2	1350	1543	31	3	17	3040	834	102
Türkös	945	1802	2073	178	–	2069	1603	25	–	–	3875	884	216
Bácsfalva	479	942	1122	43	1	1029	977	14	–	–	2064	335	185
Zajzon	313	696	662	54	–	300	995	4	3	2	1358	592	27
Pürkereszt	468	988	1055	5	–	845	1177	16	–	–	2043	439	45
Tatrány	681	1423	1611	24	–	1033	1941	20	1	15	3034	1009	343
Krizba	444	854	859	17	–	525	1166	5	–	–	1713	446	247
Apáca	374	817	846	19	–	319	1309	5	3	8	1663	95	427
Újfalu	256	529	587	3	–	228	877	8	–	–	1116	274	66
	6570	12 836	14 734	612	4	12 652	14 048	193	13	48	27 570	7040	1960

¹Már most nemzetiségek szerint osztva fel: A katolikus, ágostai, helvét, unitárius és izraelita kizárólag magyarnak vehető lévén, a tíz faluban a magyarok létszáma tesz 14 914 lelket. A görög egyesült és nem egyesült mind oláhnak vehető lévén, a tíz faluban az oláhok létszáma tesz 12 656 lelket. Az írni-olvasni nem tudók száma 18 570 tesz ki, ami a gyermekek és nőkön felül, fájdalom, legnagyobb részben az oláhokra esik, mert a magyar férfi népesség közt nagyon kevés van olyan, ki írni, vagy legalább olvasni nem tudna.

székelyeket is lebecsülik egy kicsit. „Csíki – Bocskorát elcsípi.” Vagy: „Háromszéki – Ne higgy néki!”

Más, csángónak (vagy annak is) nevezett népcsoportunkkal szemben a hétfalusiak nem szégyellik, nem tagadják le, szemükben nem lekicsinyölő a csángó megjelölés. Öntudatosan vállalják csángóságukat. A két világháború között megjelent magyar nyelvű evangélikus kiadványok a *Csángó kalendárium* nevet viselték, énekkaraikat csángó dalárdának nevezték. Csángó mivoltuk vallása azonban sohasem feledtette velük magyarságukat.

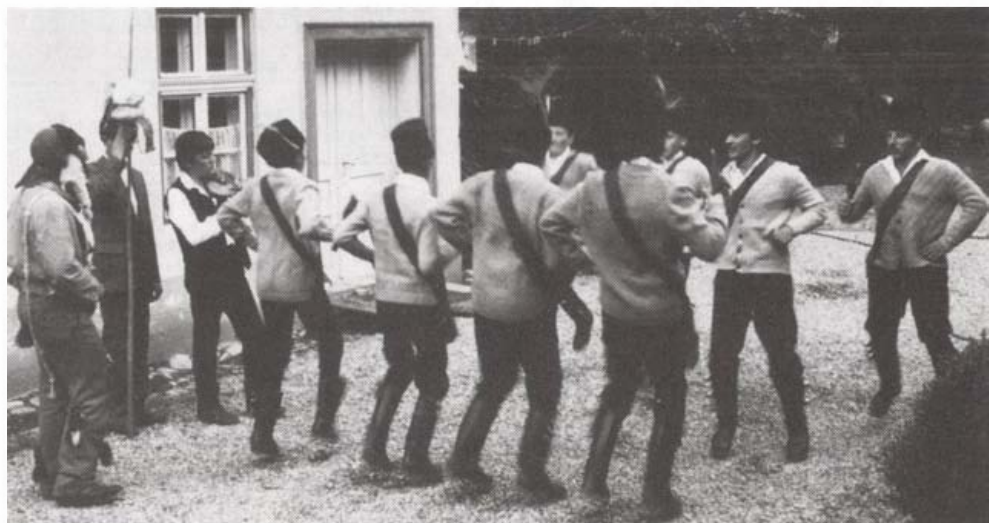
A megélhetés lehetőségei

Barcaságban a kevés föld és a zord éghajlat miatt a lakosság nem tudott kizárólag a földből megélni. Ezért szinte minden falunak megvolt a paraszti munka mellett a maga saját „kiegészítő tevékenysége”, s e téren a falvak között természetes munkamegosztás jött létre. Ezeknek a foglalatosságoknak a jellegét alapvetően két körülmény határozta meg, egyrészt a közeli Brassó felvevőpiaca, másrészt pedig a Kárpátok szorosain át zajló kereskedelem, fuvarozás. A barcasági szekeresek Béctől Konstantinápolyig járták a térséget, ami nemcsak jó keresetet jelentett számukra, de egyben világot látottak is tette őket.

A barcasági falvak magyar lakossága a földművelésen és az állattartáson kívül a következő foglalatosságokat űzte. Négyfaluban szekerességgel keresték a kenyerüket, elsősorban pedig a híres különösen a száz vidékeken keresett festett bútörök készítésében jeleskedtek. A pürkeresztiek mészégetéssel és az égetett mész értékesítésével foglalkoztak, s különösen elterjedt volt körükben a szedettes szövés, amivel a brassói és a távolabbi száz települések igényeit is kielégítették. Barcaújfaluban a fazekasság volt a legáltalánosabb kiegészítő tevékenység, úgy is „csúfolták” őket a szomszédos falubeliek, hogy „Újfalusi csángók – csiporkacsinalók”. Krizbán a habbkötermelés és a szalmafonás, Apácán pedig a hagymatermelés és a mészégetés révén jutottak egy kis bevételhez.

Mindezen foglalatosságok ellenére a tíz falu népe igen nehezen élt. Erdeikre és havasi rétjeikre a brassói százok vetettek szemet. Pedig korábban jól jövedelmezett a Brassóba való tűzfazállítás. A másik fő megélhetési forrásuk a gyümölcstermelés volt, ez iránt is nagy volt a kereslet a brassói piacon. A lakosság jelentős részének mégis el kellett vándorolnia, hogy munkát keressen. Korábban elsősorban Brassó, majd Bukarest szívta fel a „fölsőleges” munkaerőt, ma pedig szinte egész Románia területén találni barcasági magyarokat.

¹Orbán Balázs: A Székelyföld leírása VI. Barcaság. Pest, 1871. 131. old.

Tatrangi boricások (Halász Péter felvétele)

Különös népszokások

A hétfalusi csángók nyelvjárása, mesevilága, gyermekjátékaik és dalkincsük értékes sajátosságokat hordoz, viszonylagos elzártságuk miatt a magyar népi műveltség igen régies rétegeit őrizték meg. Népszokásaikról, mint a *Gergely-járás*, a *zöldfaállítás*, a *búzakoszorú-víves*, Seres András közöl részletes leírást.² Ugyanott olvashatunk a román hatásra utaló *fortárság szokásáról*, a legények közötti, a moldvai leánybarátsághoz, a mátkaváltáshoz hasonló műrokonsági jelenséggel.

Leginkább azonban két olyan népszokás ismeretes a körükben, ami ebben a formában a magyar nyelvtérületen máshol sehol sincs meg.

Az egyik a *borica tánc*, ami a régi európai réteghez tartozó körtánc elemeiből építkezik. „Boricának nevezték azon körtáncot – írja Orbán Balázs –, mely régi eredeténél és ritkaságánál fogva a nép mulatságának fénypontját képezte és annak különös jellemző színt kölcsönzött. A legények már hetekkel a farsang előtt megtették az előkészületeket; vasárnaponként összegyűltek és gyakorlatokat tartottak. (...)”

A boricások minden udvarba ugrásokkal mentek be egymás után egyenként. Az ugrások a zene taktusára történtek. Előugrált a két vezér egész az udvar kellős közepéig, körülöttük a többi boricások tágas kört alakítottak, úgy hogy a két vezér a kör közepébe jutott. Most kezdődött meg aztán a boricza, ez a szemet, lelket egyaránt gyönyörködtető ősi táncz, melynek zenéje nagyon egyszerű, de előadása nehéz és valami rendkívüli.”⁴

„Szertartásszerű tánc, erős dinamizmus jellemzi, a táncosok valósággal vetélkednek a szép, délceg, férfias mozdulatokkal” – írja Seres András, Barcaság folklórájának kutatója.⁵ A hagyomány szerint II. József 1785-ben vad, katonás jellege miatt betiltotta a boricát, ezért csak a három félreeső faluban: Tatrangon, Zajzonban és Pürkerecen maradt fenn. Régebben egész farsang alatt, manapság már csak karácsony másnapján járják ezt a szép legénytáncot.

A másik sajátos népszokás a *kakaslövés*, ami a barcasági falvak közül ma már csak Apácán él. Összefüggő dramatikus játék, versekkel, párbeszédekkel, e célra készült kakaslövő

²Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Kriterion. Bukarest, 1984. 355–481. old.

³Ugyanott, 418–419. old.

⁴Orbán Balázs: I. m. 148. old.

⁵Seres András: I. m. 371. old.

Apácai kakaslövők, 1966 (Seres András felvétele)

Pürkerei szedettes (Seres András felvétele)

íjaspuskával. Az első világháborúig élő, azóta már csak táblára festett kakas a célpont. Régebben húsvét harmadik napján, újabban az első napon tartják az ünnepséget, ami lényegében három részből áll: az első a zenés felvonulás, a második a párbeszéd, verses színdarab előadása, a harmadik pedig a kakasra, illetve annak képére való célbalövés.⁶

Elgondolkodtató, hogy a barcasági magyar falvak két, mai napig fennmaradt, különösen jellegzetes népszokása egyaránt katonás jellegű, fegyveres „játék”. A boricát a vezénylő *vatab* pattogó vezényszavaira járják, a kakasra pedig íjaspuskával lőnek. Mindez aligha lehet véletlen, hiszen a barcasági magyarok hosszú évszázadokon keresztül határőrzéssel megbízott, katonarendű emberek voltak, mielőtt a szászok jobbágyai lettek volna.

„Sokat kívánj, kevéssel elégedj!”

A barcasági falvak lakosságának az utóbbi két esztendőben, ha nem is a szükséges és kívánatos mértékben, de ismét megadatott, hogy a maguk kezébe vegyék sorsukat.

A települések városszéli helyzetéből következnek jelenlegi állapotuk jellegzetességei is. Az 1960-as évek elején az általános kollektivizálás attól a kevés földtől is megfosztotta őket, amin addig gazdálkodtak; az erőltetett és külterjes iparosodás pedig náluk is szívacsként szívt a föl a földjüket vesztett embereket. A barcasági falvak lakosságának munkaképes része bejáró, ingázó lett, ahogyan ők mondják: navétázik. Ez a mindössze 15–20 km-re lévő Brassó városába nem jelent különösebb gondot, sőt az ingázók jelentős mértékben élvezhették a városok viszonylag jobb ellátásának előnyeit, anélkül, hogy megszenvedték volna a városban lakás hátrányait. Mégis nagyfokú kiszolgáltatottságot jelentett a városi munkahely, mert amikor leálltak a nagy, gigantomániás építkezések és elkezdték bezárni a veszteséges üzemeket, elsősorban az ingázók kerültek az utcára. A városi munkalehetőségek megcsappanása pedig rászorítja az embereket, hogy ismét a földből próbáljanak megélni. Ehhez és a magyar művelődés feltételeinek javításához megkísérlik feltámasztani a civil társadalom egykor virágzó szervezeteit.

⁶Ugyanott, 396. old.

⁷Külföldi bankszámlájuk: Banca Comercială Română. Braşov 47.21.0.16.00.270 prin Banca de Comerţ Exterior. Cont 53.51.065.

Gazdakörök alakulnak, amelyek jogi tanácsadást nyújtanak, géphasznosítási szövetkezetet szerveznek maguknak. A Zajzoni Rab István helyi születésű költő nevét viselő gimnázium fenntartására és rendbetételére Barcasági Csángó Alapítványt hoztak létre.⁷ Énekkaraik, színjátszóköreik is újjáalakulóban vannak.

Barcaság több mint húszezret számláló magyarsága folytatni kívánja ezeresztendő történelmét.

Halász Péter

Farsangi fahúzás Alsóőrben

Korábban a farsang nemcsak a vidám multságok, bálók, hanem a házasságkötések, lakodalmak időszaka is volt. Az az eladósorban lévő lány, aki húshagyókeddig nem ment férjhez, *kimaradt a farsangból*, a nagybőjtben egyáltalán nem, legfeljebb a húsvét és pünkösd közötti *zöldfarsangban* számíthatott arra, hogy feleségül kéri. Ezeket a lányokat a városrész vagy a falu legényei húshagyókedd vagy hamvazószerda reggelén a *tuskóhúzással* tréfálták meg. Konyhaajtójuk kilincsére észrevétlenül egy nagy fatuskót kötöttek, majd bekialtottak a lányért: „Lidi, gyere ki!” A legénycapat jól mulatott azon, hogy a konyhaajtó nyitáskor a lány meghúzta a tuskót. Ráadásul: „Húshagyó, engem itthagyo!” kiáltással fogadták a pironkodó vagy a dühtől szitkozódó lányt. A farsangi tuskóhúzás szokását Székesfehérvár-Felsővárosból, a Fejér megyei Pákozdról, Kajászóról, Gyuróról, Tácról, Sárbogárdról és Vajtáról ismerjük. A „vénlányok” kicsúfolásának, a lakodalom elmaradása miatti szemrehányásnak ez még aránylag egyszerű, szerény formája.

Nyugat-Magyarországon, főként Vas megye magyar, német és szlovén településein a farsangi lakodalmak elmaradása húshagyókedden a *rönkhúzás*, *fahúzás* keretében történő álesküvő megrendezését vonta maga után. A szokásról a *Rábavidék* című újság 1922. március 5. számában a következő híradást olvashatjuk: „Farsangvégi törzsokhúzás. A határ menti német községekben szokásban van, hogy ha a farsang folyamán nem kötnek egy házasságot sem, a legényeknek nagy farönköt kell a faluba bevontatniok. Rábakisfaludon az idén esett meg szégyenszemre ez az eset, és a kislelű legények húshagyókedden két nagy fatörzst vontattak be a zsidai erdőből. A dolognak persze nagy mulatozás lett a vége.” Az őrségi Viszákon 1982-ben rendezett rönkhúzásról a Népszabadság tudósítója is részletesen beszámolt. Megemlítem, hogy a viszáki fiatalok 1987 farsangjának végén Szombathelyen is megrendezték a rönkhúzást: a felvonulás a város utcáin, a tréfás esketés, a lakodalom és a rönk elárverezése a Vasi Múzeumfaluban zajlott.

Él a farsangi rönkhúzás szokása a burgenlandi németek, magyarok és horvátok körében is. Az osztrák televízió híradása szerint 1987-ben a Németújvárhoz közeli Hárspatak német községben rendeztek rönkhúzást. Magam az utóbbi évtizedben több alkalommal, legutóbb 1987-ben a szombathelyi Savaria Múzeum támogatásával, néprajzi gyűjtőúton jártam az 1921 előtt Vas vármegyéhez tartozó burgenlandi Felső-Őrségben, ahol a magyarok farsangi *fahúzását* a helyszínen tanulmányozhattam.

Farsanghétfői *fahúzásra*, egy legénynek a község főterére vontatott, feldíszített fenyőfával való mókaházasságára a burgenlandi Felső-Őrség magyar népénél is abban az esetben kerül sor, ha a községben a farsangban nem történt házasságkötés. Felsőőrben 1905-ben, Alsóőrben 1908-ban, 1924-ben, 1964-ben, Őrszigeten 1933-ban és 1937-ben rendeztek fahúzást.

Az 1924 farsanghétfőjén rendezett alsóóri fahúzás főszereplői ma már nem élnek, ezért az eseményt három résztvevő: Kós Géza és felesége, Seper Erzsébet, valamint Györög János visszaemlékezése alapján mutatom be. Az 1924. évi farsangban Alsóőrben nem volt házasságkötés, ennek emlékére rendezte meg a fiatalság a fahúzást. Erdődy Gyula, vasvörösvári gróf öröklési erdejéből egy nagy fenyőfát ajándékozott az alsóóri legényeknek. A kidöntött fa ágait levágták, csak a csúcán hagytak néhány ágat. Törzséről a héjat vonókéssel megtisztították, lehúzták. Az urasági erdő Alsóőrtől 3 km-re volt, ezért a község egész fiatalsága segítette a kidöntött fát a faluba behozni. Törzse alá elől egy kocsielejét tettek a kocsiúddal együtt. A rúd mellé lovakat kötöttek, de a fatörzsre keresztbe kötözött karókat megfogva a legények is segítettek a fa vontatásánál. Farsang utolsó szombatján a felső

faluvégre, a Főszegre húzták a fát, ahol farsanghétfőn délelőtt a leányok színes papírszalagokkal díszítették fel. Farsanghétfő délutánján került sor a fahúzásra. Fél kettőkor indultak a Főszegről, ahol addigra már az egész falu és a szomszédos községek népe is összegyűlt. Elöl a fatörzs alá tett kocsieljét a rúdján és a hozzákötött hosszú kötélén keresztbe tett karók segítségével a harminc éven felüli agglegények húzták. A fa törzsén a vőlegény szerepét alakító legény, Rába János és a fehér ruhába öltözött álmenyasszony, Palank István ült. Mögöttük a fa törzsét két oldalról a vőfélynék és fehér ruhás koszorúslánynak öltözött legények és leányok is húzták. A lányokat a legények már előző héten énekszóval, házról házra járva hívták meg a fahúzásra koszorúslánynak. A fahúzást irányító *nászapa* vagy *kiadó*, Szabó István, lóháton ült. Az indulásra a jelt az őrállási legények ágyúlövessel adták meg. Az ágyú eketaligára szerelt *kürtöbe*, kályhacsőbe dugott vadászpuska volt, amivel a menet indulásakor lőttek egyet.

A menetet állatalakoskodók követték. Közvetlenül a fa után egy hatalmas szürke ló haladt. A lovat az őrállási legények alakították, magasra emelt kezükben egy hosszú létrát tartottak, amit szürke ponyvával takartak le. A ló fejét szürke ruhából varrták. Rátették a gyeplőt is, amit a ponyva alatt elől haladó legény jobbra-balra húzogatt. A lónak lófarokszőrből farkat is kötöttek. Volt a menetben számármaszkos alakoskodó is. A szürke ruhából varrt számármaszok alatt egy legény, Farkas István vonult. A számármaszkot fordítva adták rá, így úgy tűnt, hogy a számár hátrafelé halad, mint a rák. A menetet a muzsikáló cigányzenekar kísérte.

A főtér előtt az út közepére hóból nagy halmot hordtak össze, amelyen egy fiatal leány, Kauz Róza fogadta a menetet. A halom tetejéről a lányok nevében versben gúnyolta ki a nősüléstől idegenkedő legényeket. Amikor a leány lejött a hóhalomról, lapátokkal eldobálták azt, hogy a menet továbbhaladhasson a főtér felé.

Alsóór főterén, a világháborús *hadiszobor* helyén álltak meg. Itt a legények nevében Hérics József beszélt, a lányokat rőtta meg, hogy nem voltak képesek férjhez menni. Majd a *nászapa* beszédében megintette a legényeket, mivel nem mertek megházasodni, ezért ebben a farsangban nem volt lakodalom a községben. A vőlegénynek most az idevontatott fenyőfamenyasszonyt kell feleségül venni. Az évgyűrűkön megszámlálták, hogy a fenyőfamenyasszony 103 éves. A *nászapa* szomorúan jelentette be a fahúzás közönségének: „A menyasszony 103 éves. Valamikor a gólyamadár dalolt rajta, és ma Alsóórban ez lett a menyasszony!” A vőlegény beszédében nagyon leszólt az alsóóri lányokat, végül ezt énekelte: „Nem kell nékem senki menyasszony, van nékem egy 103 éves keresztesfenyő.”

A vőlegény és a menyasszony mindvégig a fatörzsön ült, csak a beszédek végén ugrottak le róla. A fát a *nászapa* irányításával rögtön elárvazték. Wölfl Károly főszegi molnár vette meg, akinek deszkametszője is volt. A fáért kapott pénz a legényeké lett, amit még aznap éjjel elmulattak. A fahúzás szereplői és közönsége is a községi kocsmába ment, ahol húshagyókedd reggeli mulatott.

Lukács László

A nagybőjt a bukovinai székelyeknél

A bukovinai székelyek az 1764-es madéfalvi vérengzés után menekültek Csíkból, Háromszékből, Udvarhelyszékből Moldvába, innen az 1780-as években telepítették át őket Bukovinába, Ausztria frissen szerzett, még szinte néptelen tartományába. A székelyek itt öt községet alapítottak: Andrásfalvát, Hadikfalvát, Fogadjistent, Istensegitsét és Józseffalvát. 1941-ig éltek itt, amikor Magyarországra, Bácskába telepítették őket, ahonnan 1944-ben a háborús események miatt menekülniük kellett. 1945 óta Tolnában és Baranyában élnek. A dolgozatomban leírt nagybőjti szokásaik az 1920-as és 1930-as években még elevenen éltek Bukovinában, bár a századfordulóhoz képest már sok tekintetben fellazultak.

A nagybőjt hamvazószerdától húsvét vasárnapjáig tartó időszak, az egyház tanítása szerint a húsvét előkészületi ideje, böjttel, önmegtartóztatással. A IV. századtól fokozatosan vált szokássá a római egyházban, majd 1091-ben II. Orbán pápa iktatta törvénybe.

A bukovinai székelyek szigorúan betartották a negyvennapos böjtöt, ebben az időszakban sem húst, sem zsírosat nem ettek. Nem jártak feltűnően színes ruhában, a lányok a hajukba nem fontak pántlikát, a legények nem tettek a kalapjuk mellé se bokrétát, se árvalányhaját. Énekelni nem illett sem a legényeknek, sem a lányoknak, legfeljebb szomorú nótát, keservest vagy egyházi éneket. Ilyenkor muzikaszó sincs a faluban, nagyböjtben nem tartanak lakodalmat. „Aki nem házasodott a farsangon, az elmarad a zöd fársángra.”¹

A nagyböjtöt megelőzte a farsang búcsúztatása, a háromnapos *húshagyati tánc*. Vasárnap délből kezdődött, s kedden éjfélkor fejeződött be. Ez a fiatalok mulatsága volt. Két-három helyen rendeztek bált ilyenkor a faluban, minden korosztálynak külön. Külön a katonaviselt legényeknek, s külön a fiatalabbaknak. A húshagyati táncban tüzték ki a lányok a *szereitek* kalapjára a bokrétát, amit erre az alkalomra vásároltak vagy csináltattak ehhez értő asszonyokkal.² A kalapot elkérték vagy ellopták a legénytől. Hadikfalván és Istensegítsen titokban erősítették rá a bokrétát. Ki kinek a kalapjára tette, azt csak a legjobb barátok, barátinők tudták egymásról. Andrásfalván mindez nyíltan történt, az egész bái közönség szeme láttára tette fel a leány a legény fejére a felbokrétázott kalapot. Ez nyílt szerelmi vallomás volt, de nem jelentett elkötelezettséget.

A házasemberek, az idősebb korosztály tagjai valamelyik rokonnál, kománál búcsúztatták a farsangot húshagyókedden. Két-három család gyűlt össze ezen az estén, nagy evést, ivást rendeztek, beszélgettek, s még táncoltak is. Tyúkot vágtak erre az alkalomra, *galuskát* (töltött káposztát) töltöttek, s elmaradhatatlan volt a *rátott* azaz a kelt fánk.

Hadikfalván, mégha egy tyúkjá volt is valakinek, akkor is levágta erre az alkalomra. A tyúkot levesnek főzték meg. Nem darabolták fel, hanem amikor megfőtt, kivették a léből, megtöltöttek, s átsütötték a sütőben. A töltelék a tyúk aprólékjából (zúza, máj) készült. A feldarabolt aprólékat nyers tojással és a hagymás zsírban megpirított kenyérmorzssával összekeverték, és sóval, borssal ízesítették.

A töltött tyúkhöz *pityókasalátát* (krumplisalátát) készítettek. A héjában megfőtt krumplit és a hagymát felszeletelték, ecetes, zsíros, borssal ízesített lével leöntötték, s az egészet összekeverték.

A bukovinai székelyek ünnepi asztaláról nem hiányozhatott a galuska. A töltelékbe csak a jómódúaknál tettek rizsát, legtöbbször *törébúzákásából* (kukoricakásából) készítették, de a század elején még gyakori volt a *haricskakása* (hajdina) is. Hagymát pirítottak olajban vagy zsírban, ebbe tették a kását és a húst vagy az apróra vágott szalonnát. Összekeverték, sóval, borssal ízesítették. Ezt a tölteléket savanyú káposzta levelébe csavarták. Akinék tellett, a töltelék közé a fazékba is tett egy darab húst vagy szalonnát. Lassú tűzön megfőzték.

Sebestyén Ádám szerint ilyenkor fogyasztották el Andrásfalván a *hájszjéhurkát*³, marha- és disznóhúst sütöttek, de levest nem főztek.⁴

Még azok a családok is, akik nem rendeztek farsangbúcsúztatót, azok is sütöttek ezen a napon *rátottat*. A rátott édes kelt tésztából készült. Élesztőt, tejet, tojást, kevés cukrot tettek a lisztbe, meggyúrták, megkelesztették. Amikor megkelt, kézzel egy-egy darabot kicsíptek a tésztából, kézzel kinyújtották, mint a lángost, és forró olajban megsütötték, s a tetejét megcukrozták.

Bukovinában minden társas összejövetelen pálinkával kínálták a vendéget, ritkábban sörrel. Így volt ez húshagyókedden is. Éjfélkor tartott a beszélgetés, éneklés, éjfélkor megszólalt a nagyharang, jelezte, hogy *béállott a böjt*. Mindenkinék abba kellett hagyni a mulatozást. Az is előfordult, hogy a bírónak kellett figyelmeztetni a táncoló fiatalokat: „Lejárt a farsang, itt a nagyböjt, menjetez haza.”⁵

¹Gáspár Simon Antal: Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegits. Bp. 1986. 25. old. – A „zöd fársáng” a húsvét utáni időszak, amikor a mező kizöldül. Ilyenkor egy-egy hét végén ismét összegyűltek a szomszédok, komák, rokonok, és evés-ivás közben megbeszélték, melyik darab földbe mit vessenek.

²A bokréta színes krepp-papírból készült rózsácskákból és aranyozott levelekből összeállított kis csokor.

³A disznó vastagbelébe töltött hurka nyers húsból és hájból. Ezt lesózták, felfüstölték és káposztával megfőzték.

⁴Sebestyén Ádám: A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Mádéfalvától napjainkig. Szekszárd, 1972. 143. old.

⁵Sebestyén Ádám: i. m. 143. old.

Hamvazószerda szigorú böjti nap volt. A neve onnan származik, hogy az őskeresztények vezeklésként hamut szórtak a fejükre ezen a napon, így készültek a negyvennapos böjtre. A hamvazkodás szokása megmaradt a keresztény liturgiában olyan módon, hogy ezen a napon minden kereszténynek hamuval kenie meg a pap a homlokát, bűneinek bocsánata jeléül.

Bukovinában is hamvazkodással kezdődött ez a nap a templomban, s utána ünnepeltek, nem dolgoztak. Ismét összegyűltek a szomszédok, komák, s bár böjtöltek, azért egy-egy pohár palinkával köszöntöttek egymást: „A Jézus adjon jót, segíjjen még, aggyon áldást a határunkon, őrózzon még szeréncsétlenségtől s minden rossztól, s segíjjen még a negyven napi bötre es.”⁶

Andrásfalván ezen a napon volt a *zsidózás*. Hadikfalván és Istensegítsen nem ismerték ezt a szokást, ott a húshagyi tánc belépődíját előtte szedték össze. Délelőtt a legények, úgy 10–15 fő, felöltöztek zsidónak, azaz álarcot tettek, s női ruhát vettek magukra. Így mentek végig a falun a húshagyi tánc belépődíját utólag összeszedni. Nyürrögtek, nyávogtak, mókáztak, úgy kérték a fizetséget. Ahol nem akartak fizetni, ott összeszedték a tojásokat, fejszét, fűrészt, láncot, elvitték, s zálogba tették a zsidó boltosnál.

Ezen a napon a legtöbb háznál hamuból főtt lúggal kiforrázták az edényeket, mert abban negyven napig se húst, se zsíros ételt nem főztek. Sok helyen külön edényt tartottak erre a célra, amit csak nagyböjtben használtak.

Kövr csütörtök volt az a utolsó nap, amikor még megehették a húst és a zsírral főtt ételt. Ilyenkor fogyasztották el a húshagykeddi maradékot. Volt olyan ház is, ahol ezen a napon hamuval ki az edényeket. Ettől kezdve húsvét vasárnapjáig zsíros, húsos étel nem került az asztalra. Az első világháborúig tejet és tejes ételt is csak hétfőn, kedden, csütörtökön és vasárnap ettek, szerdán, pénteken és szombaton még tejet sem, szigorú böjtöt tartottak. A világháború után már enyhült a szigor, szerdán, pénteken, szombaton nem ettek húst, tejet pedig minden nap ehettek. Ennek ellenére sokan, főleg az idősebbek, megtartották a régi szigorú böjtöt.

Mivel a nagyböjt a tél végére esett, rövidek voltak a nappalok, nem végeztek nehéz mezői munkát, általában két főtekezés volt napjában. A reggeli, amit Bukovinában ebédnek hívtak, délelőtt 9–10 óra tájban, amikor már az állatokat megetették, s délután 2–3 óra között a délebed. Vacsorára már csak akkor került sor, ha valaki éhes volt a családban. Többnyire a déli maradékot fogyasztotta el.

Reggelire legtöbbször *edes tej* (forralatlan tej) vagy forralt tej került az asztalra *málével* (puliszkával). A málé kukoricalisztből főzött sűrű kása. A vizet felforralták, kicsit megsózták, s annyi kukoricalisztet tettek bele, amennyi felszívta a teljes vízmennyiséget. Ebből egy sűrű, kásaszerű pép keletkezett. Ezt addig főzték állandó kevergetés közben, amíg az edénytől elvált a málé. Kiborították az üstből a *lapittóra*,⁷ s cernával felszeletelték. A málé mindennapos kenyérpótló eledel volt a bukovinai székelyeknél. Ha a család anyagi helyzete megengedte, akkor tojásrántotta is került a málé mellé, amit mindig (ha nem volt böjt, akkor is) vajban vagy olajban rántottak meg.

Böjtben gyakori táplálék volt reggelire a juhtúró, amit erre az időszakra külön tároltak. Nyár végén, amikor megkapták a juhsajtot az *eszténáról*⁸ ami a beadott juhok után járt, a sajt egy részét felaprították, sóval összegyúrták. Egy fából készült *bérbéncébe*⁹ beledöngölték. A tetejére egy tiszta vászonzacskóban apró földet vagy homokot tettek, hogy a levegőtől elzárják. Erre került egy kerek, fából készült fedő. Kivitték a kamrába a hordót, betették a gerenda alá, a gerenda és a hordó közé egy karót szorítottak egy kicsit ferdén. Ahogy ülepedett a túró, a karót aszerint igazították mindig egyenesesbbre. Az volt a fontos, minél légmentesebben tárolják. Hadikfalván a juhtúrót elvermelték a kamra földjébe, a tetejét agyaggal tapasztották le, hogy levegő ne érje, s böjtben kiasták. *Túros málét* vagy *bálmot* készítettek belőle.

Túros málénak nevezték, amikor egy szelet meleg máléba becsomagoltak egy kanálnyi juhtúrót. Egy kis ideig állni hagyták, hogy a túró átmelegedjen, egy kicsit meg is olvadt a máléban. Azonnal, még melegen fogyasztották.

A bálmos máléba már vaját is tettek, *vajastúros málénak* is nevezték. A málét szeletekre

⁶Gáspár Simon Antal i. m. 35. old.

⁷Egy négyszögletes vagy kerek, simára gyalult deszkalap, amit erre a célra készítettek.

⁸Román eredetű szó. A juhász kunyhóját jelenti, ahol a sajtot készítik.

⁹Kb. 10–15 literes hordószerű edény.

vágták, s egy edénybe rétegesen lerakták a túróval. Egy szelet málet tettek, rá juhtúrót és vaját, majd megint mále következett, arra juhtúró és vaj. Egészen addig, amíg a mále és a túró el nem fogyott. Kis ideig meleg helyre tették (a kályha tetejére vagy a sütőbe), hogy átmelegedjen, s frissen elfogyasztották. Igen laktató, szinte ünnepi eledelnek számított. A szegények asztalára ritkán került, mert birkát nem tudtak tartani, juhtúróhoz csak akkor jutottak, ha vásároltak.

Ha nem tejes nap volt (szerdán, pénteken és szombaton), reggelire sült vagy főtt *pityóka* (krumpli) került a család asztalára olajos káposztával vagy hagymával. A krumplit héjában sütötték vagy főzték meg. A megsavanyított reszelt káposztára tökmagból préselt olajat öntöttek, ez volt az olajos káposzta. Az olajos hagyma is hasonlóan készült. A felszeletelt megsózott megecetezett hagymára olajat öntöttek. Sokszor fogyasztották ezt máléval is. A sült krumpli mellé gyakran csak ecetes hagyma vagy savanyított uborka, káposzta került olaj nélkül.

Kedvelt böjti eledel volt a hering. Ez szózott tengeri hal, amit a piacon vagy a boltban vásároltak. Fogyasztották nyersen is, de leginkább máléliszttbe forgatva, papírba csavarva parázson megsütötték. Lehúzták róla a papírt, ami a hal bőrét is levitte, csak a szép fehér húsa maradt. Máléval fogyasztották. Sütötték a heringet olajban is, előtte ugyancsak máléliszttbe forgatták. Ezt vitték magukkal a fuvarosok is, amikor az erdőbe mentek.

A *délebed* legtöbbször valamilyen levesből állt. Többnyire csak egy fogást készítettek, ritkán főztek a leves mellé második fogást is. Nem tejes napokon csak szűz *pityóka* vagy *faszujkaleves* (krumpli- és bableves) volt az ebéd. Ezekre a levesekre sem rántást, sem habarást nem tettek. A petrezselymet, babérlevelet, tárkonyt, hagymát a krumplival együtt megfőzték, korpasavanyítóval savanyították, sóval, borssal ízesítették. A bablevesbe a fenti zöldségeken kívül még *murkot* (sárgarépát), vöröscéklát, és fokhagymát is tettek. A leveseket máléval vagy kenyérrel ették.

A levesek savanyítására nem ecetet, hanem korpasavanyítót vagy savót használtak. Böjtben gyakoribb volt a korpasavanyító. A következőképpen erjesztették: Egy tízliteres cserépfazékba rozs vagy búzakorpát tettek, langyos vizet öntöttek rá, s hogy megerjedjen, *anyakovást*¹⁰ ritkábban élesztőt tettek bele. Legtöbbször vörös céklával, de volt olyan is, aki krumplival vagy hagymával ízesítette. Valamelyik gyereknek jól megtépték a haját, hogy sírjon, mérges legyen, majd neki kellett megkeverni a korpasavanyítót, mert azt tartották, így csípősebb lesz. Langyos helyre tették, télen a kályha közelébe, s két-három nap alatt megerjedt. A korpa leszállt az edény aljára, felül maradt a kiforrott tiszta lé, aminek a borhoz hasonló íze volt. Ha elfogyott, még kétszer-háromszor felöntötték langyos vízzel a korpát, s újra erjesztették.

Korpasavanyító kellett a különféle *cibrék*hez is. Legegyszerűbben úgy készült, hogy a korpasavanyítót összefőzték hagymával, babérlevéllel, petrezselyemmel meg borssal. Gazdagabb változata, amikor olajban megpirítják a lisztet, felengedik korpasavanyítóval, és a fenti zöldségeket, fűszereket belefőzik. Tejes napon ugyanezt a levest *féleresztették* (behabarták) tejföllel, akkor már egészen kiváló leves lett belőle.

A *tojásos cibre* ugyanúgy készült, mint az előzőekben leírt cibre, azzal a különbséggel, amikor a zöldség megfőtt benne, a forrásban lévő levesbe annyi tojást tettek, ahány személy volt a családban. A tojásokat nem habarták szét, hanem hagyták, hogy egyben megfőjön a levesben. Ezt is a család anyagi helyzetétől és a böjttől függően vagy behabarták tejföllel, vagy nem.

Böjtben igen kedvelt volt a *halcibre*. A folyóból kifogott friss apró halat megtisztították. A korpasavanyítóban a felszeletelt hagymát, babérlevelet, borsot, sót, csípős hüvelyes paprikát megfőzték, majd a megtisztított halat beledobták. „Amikor a hálnak a szeme fehér színű vót, akkor kész vót.”¹¹ A levet leszűrték egy tálba, külön fogyasztották el máléval, s külön a halat és a hagymát.

Tejes napokon vagy reggelre vagy ebédre gyakran főztek *tejbemorzsoltat*. A felforralt tejbe a két tenyerüket összedörzsölve tésztát morzsoltak, s megfőzték. A tésztát vízzel, kevés sóval búzalisztből gyúrták jó keményre, hogy könnyen szét lehessen morzsolni. Volt aki sósan, volt aki édesen ette. Ha kevés volt a tej, vízzel hígították. *Tejbelaskának* nevezték, ha kinyújtott csíkokra vágott *laskát* (tésztát) főztek meg a tejben. Ezt is ették sósan is, édesen is.

¹⁰ Az előző kenyérsütésből maradt száraz tészta.

¹¹ Fábian Mátyásné (szül.: Gábor Rozália, 1903. Andrásfalva) közlése.

Ha későn volt a húsvét, akkor már a nagybőjt idején kihajtott a *szentgyörgysaláta* (*Ranunculus ficaria*), a lucerna (*Medicago sativa*) és a *csihán* (*Urtica dioica*) a mezőn. A szentgyörgysaláta levelét, a lucerna és a csalán fiatal hajtását összegyűjtötték, megmosták, leforrázták, és leszűrték róla a levét. Lisztes rántást készítettek, felhígították savóval vagy korpasavanyítóval, összefőzték és beletették a már leforrázott zöld hajtásokat. Tejföllel vagy tojással *féleresztették* (behabarták), de megették habarás nélkül is.

A bukovinai székelyek kevés tésztafelét fogyasztottak, inkább kukoricalisztból, árpalisztból, krumpliból állították össze süteményeiket. Ezeket második fogásként leves mellé készítették, de lehetett önálló fogás is vacsorára.

Kukoricalisztból készült az *álvánka* és a *pitán*. A kukoricalisztet aludttejjel vagy *féles tejfel*¹² összekeverték, sóval vagy fahéjjal ízesítették. Volt, aki tett bele *pótist* (szódabikarbónát) is. Ezt a híg tésztát beleöntötték a *vasha* (tepsibe), s megsütötték. Ez volt az *álvánka*. Tejfel vagy aludttejjel ették, de jó volt bablevessel is.

Ha *pitánt* sütöttek, leforrázták forró vízzel a kukoricalisztet, élesztőt tettek bele, összegyúrták. Hagyták megkelni a tésztát. Amikor megkelt, tepsibe tették és megsütötték. Ezt is tejfel vagy aludttejjel ették.

Nyers krumpliból sütötték a *palanécát*, amit Istensegítsen *taccsna*k neveztek. A meghámozott nyers krumplit lereszelték, megsózták, kicsavarták a levét, és beletették egy megolajozott tepsibe. Megsütötték. Melegen, frissen fogyasztották, ha kihűlt, már nem volt jó. Volt, aki olajban pirított hagymával vagy tejföllel ízesítette.

Ugyancsak nyers krumpliból készült a *pityókagaluska* is. A meghámozott, megreszelt krumplit megsózták, a levét kicsavarták, annyi lisztet tettek bele, hogy jól gyúrható tészta legyen belőle. A tésztából két tenyerük között hosszúkás galuskát formáltak. Vízben kifőzték. Amikor megfőtt, leszűrték a vizet róla, olajban pirított hagymát öntöttek rá. Ugyanezt készítették főtt krumpliból is, de akkor már egy tojást is tettek a tésztába, hogy a lisztet és a krumplit összefogja. A harmadik változata az, amikor a lereszelt nyers krumplit főtt krumplival gyúrták össze. Erre is olajban pirított hagymát tettek, amikor megfőtt.

Palacsintát árpalisztból sütöttek. A búzalisztból készült vékony palacsinta csak a legutóbbi időben vált ismertté. Az árpaliszthoz élesztőt, vizet, sőt kevertek. Híg tésztát készítettek belőle. Megvárták amíg megkelt. Bukovinában a vonatútközökhöz hasonló, nagy vastag palacsintasütők voltak. Ezt rátették a kályhára a karikások helyére, s azon sütötték meg a palacsintát. Az első világháború előtt haricskalisztból is készítették palacsintát ugyanilyen módon.

Nagybőjtben, tél végén az aszalt gyümölcs, a szilvalekvár és a *kókis* (pattogatott kukorica) volt a csemege. Az aszalt gyümölcsöt ették nyersen és főve is. A szilvalekvárt máléval, pitánnal fogyasztották. A pattogatott kukorica nagypénteki eledel volt, mert ezen a napon nagyon szigorú böjtöt tartottak.

Mivel a nagybőjt idején csak olajjal főztek, előre gondoskodott mindenki, hogy elegendő olaj legyen a háznál erre az időre. Ősszel összegyűjtötték a *bosztánból* (takarmánytőkből) a magot, feltették a padlásra, megszáritották és *kihijalták*.¹³ Kiszedték a megérett *balándort* (magnak vetett kendert) a kukorica közül. Kúp alakban összerakták, hogy száradjon. Hajnalban lepedővel kibélelt koci derekában hazaszállították. Otthon a *csűrben* (pajtában) kicsépelelték, és zsákba rakták a magot. Az így összegyűjtött olajnakvalóval már karácsony előtt *edventbe* elmentek az olajutóhoz. Andrásfalván egy, Hadikfalván négy, Istensegítsen két olajutó volt.

Először *külüvel* összetörték a magot. A külű tulajdonképpen egy famozsár. Felálltak rá, mint egy mérleghintára, s jobb lábuk erőteljes rugózásával mozgatták a külű fejét, ami aztán összetörte a magvakat. Utána egy nagy *restával* megszitálták, ami a rosta tetején maradt, újra megtörték. Egy nagy tekénben jól meggyúrták. „Macskát gyúrtak belőle, s a tekényő egyik végéből hánta a másik végibe a macskát. Ésszesúrolta, s újra meggyúrta.”¹⁴ Forró vízzel meglocsolták közben, hogy könnyebb legyen vele dolgozni. Ha szárazan hagyták, több gyúrára volt szükség, hogy fényesedni kezdjen, csavarni lehessen belőle az olajat. Ez volt a *gyúrott*. Lassú tűzön egy nagy tepsiben állandó kevergetés közben megpirították. Posztózsákba tették, és olajpréssel kipréselték belőle az olajat.

¹²Olyan aludttej, amiről nem szedik le a tejfőlet, hanem belekeverik.

¹³Letisztították a magról a héját.

¹⁴Bíró Andrásné (szül.: Erős Teréz, 1893. Hadikfalva) közlése.

A kipréselt magot *kendermagpogácsának* vagy *bosztánmagpogácsának* nevezték. Az állatokkal etették meg. Az olajütő tulajdonosának vámot fizettek az eszközök használatáért. Három liter olajból fél liter volt a váom. Öt pogácsából egyet kellett otthagyni. A pergeléshez mindenki maga vitte a fát otthonról. Egy-egy jobb módú gazda 8–12 liter olajat is kipréselt egy alkalommal.

A nagybőjt utolsó hete a nagyhét. Ez már a húsvétra való készülődés jegyében telt el. Az asszonyok takarítottak, tojást festettek, *madarkát* készítettek,¹⁵ sütöttek, főztek. A legények felállították a *csérkabalát* s a *lábhintát*.¹⁶ Nagypénteken és nagyszombaton még szigorú böjtöt tartottak egészen a feltámadásig. Feltámadás után már megkóstolták a húsvétra főzött galuskát, vége volt a negyvennapos böjtnek.

Fábián Margit

Karácsony Sándor és Csökmő

Az Exodus Kiadó 1941 október elsején megjelentetett egy verseskötvet, Felkavart régi avar címmel, írója Csökmői Sándor, bevezető sorokkal pedig Karácsony Sándor látta el. Előzőleg, hogy kapósabb legyen több más könyvvel együtt, a kiadó szórólapon reklámozta. „Néhány csudálatos szép vers. Egy gazdag élet és egy sokrétű lélek megnyilatkozása, a klasszikus magyar éneklésmód drága formáiban. Nagy meglepetés lesz ez a könyv sokaknak, hiszen arra reménység, hogy a magyar szépségeknek még mindig nem szakadt végük, hanem folytatásuk következik. Versszerető embereknek ritka gyönyörűség, költőknek mérték és útmutatás.”¹

1941-ben, amikor a háborús verseket tartalmazó Csökmői Sándor-féle kötet megjelent, a katonák újból a frontokon véreztek. A felsőség egy ilyen kötetből természetesen a harci kedv növelését várta el. Karácsony Sándor már a háború után 1947-ben megjelent *A magyar béke* című kötetében a versfüzet születése körüli problémákat is elmondja.

„A Csökmői-versgyűjtemény háborús időkben jelent meg, háborúról szólt, több darabját nem engedélyezte a cenzúra. Egyiket központi jelentőségénél fogva a szerző kéresemre kicsit átalakította, mert nélküle csonka, sőt érthetetlen lett volna az egész kötet. Utólag is azt kell mondanom, a maga szempontjából éles ösztönrel cselekedett így az ellenőrzés, csakugyan egy világ feküdt közte és a vers eredeti szövegének hangulata közt. Az a vers az öreg bakákról szólt és nagyon világosan mutatta a háború kitörését az egyén szempontjából. Így mondta el a békességes kollektívum egyes embereinek lelki változását egészen az ölési kedvig.”²

Az első két versszak változatlanul maradt, a többi ötöt át kellett írni, a hivatalosan elvárt harci szellem hiánya miatt. A többiben két azonosság maradt. Az egyik: a hatodik versszak harmadik és negyedik sora, e két sor a jóváhagyott változatban a negyedik versszakban található. A másik azonosság a hetedik versszak két utolsó sorában, illetve a változat ötödik versszakának utolsó sorában, a harmadik és negyedik sort felcserélve lelhető fel. Nem tisztázom e fűzfaverseket elemezni, itt a két változat magában hordja telenségait. Először ismerkedjünk meg a verssel eredeti fogalmazásban.

¹⁵Nagypénteken az asszonyok kifújt tojásba legyezőhöz hasonló színes papírszárnyakat dugtak, és a tisztaszobába felakasztották. Egész éven át ott függött. Lásd még: *Sebestyén Ádám* i. m. 144. old.; *Bálint Sándor*: Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp. 1989. 273. old.

¹⁶A *csérkabala* és a *lábhintá* fából készült hinták. A csérkabala a mérleghintához hasonlít. A lábhintá, közönséges hinta, mivel minden része fából készült, nem ülve, hanem állva hintáztak rajta. L. m.: *Sebestyén Ádám* i. m. 145. old. és *Gáspár S. Antal* i. m. 26. old.

¹Fizessen elő az EXODUS kiadványaira! (1941. szórólapon) – K. S. rövid életrajzát lásd: *Karácsony Sándor* önállóan megjelent műveinek bibliográfiája. Összegejtötte: *Karacs Zsigmond*. Debrecen, 1986. 4. old.

²*Karácsony Sándor*: *A magyar béke*. Bp., 1947. 132. old.

1. *Hát az úgy vót, tudja kentek,
Mink bevertünk, úk pihentek,
Lekonyult a Göncöl rúdja,
Nem aludtunk, Isten tudja.*
2. *Vagy nem akar, vagy tán nem mer,
Mezei nyúl ott az ember,
Nem igen száll álom rája,
Nem ragad a szempillája.*
3. *Pipaszónál meg-megkérdik:
Melyikötök vétett nekik?
Hát a légynek, talán vétünk?
De hisz ő sem vétett nekünk.*
4. *Én se tudom mér, meg ű sem...
De hisz akkor minek ússem?
Odamék, vagy idejönne,
Nem tudom én, hogy ütöm le...*
5. *Rí az öreganyja, szánja,
Tán fia van, tán kisjánya,
Felesége visszavárja,
Bánja is azt a császárja!*
6. *Karacsék már ott hurráznak,
Pimriék a dombra másznak,
Majd egyszer a sor mán rajtunk,
Mán kiugrunk, mán lohajtunk,*
7. *Pál maradt először ott el,
Azut Jóska nász bukott fel...
Verekedő kedvem támad.
Megszorítom a puskámat.*

És most nézzük az átköltött változatot, az első két versszak nélkül:

3. *Nem rég ettünk húst, meg rípát,
Elszittunk rá egy-két pipát,
Szó nem igen esett köztünk...
Hajnal előtt megütköztünk.*
4. *Itt hurráztak, ott hurráztak,
A komák mind előmáztak,
Majd egyszer a sor mán rajtunk,
Mán kiugrunk, mán lohajtunk.*
5. *Mán ott termünk, üknálloknál,
Az úk svarmléniájoknál,
Megszorítom a puskámat,
Verekedő kedvem támad.*
6. *Fizettem én, akkor sokér,
Az ottvaló pajtásokér,
Az ittvaló szántásokér,
Magamat ért bántásokér.*
7. *Mire mindent megfizettem,
Alig lettek egyen-ketten,
Meghóttak vagy hátrábbmentek...
Hát így vót a, tudja kentek.³*

Nyílt titok, hogy Karácsony Sándor e kötetnyi vers szerzőjeként a Csökmei név alá rejtette. Erről így emlékezik:

„1941-ben kiadták Csökmei Sándor verseit, mint a tizennégyes világháború érdekes dokumentumait. A versesfüzethez én írtam előszót, tudta a kiadó, hogy a hirtelen és végképp elnémult poétához körülbelül olyan szoros rokoni és baráti kapesok fűznek, mint fűzték annakidején Kosztolányi Esti Kornélhoz. Együtt gyerekeskedtünk, együtt diákoskodtunk, együtt katonáskodtunk, minden titkunkat megosztottuk egymással. Nem lehetett lelkének olyan apró rezdülése, amit ne ismertem volna.”⁴

Keressük most, ne az okot, hanem csak a miertet e névválasztásban. Lapozzuk fel A magyar világnézetet, azt a kötetet, melyet szülőfalujának, Földesnek ajánl, hogyan vall benne erről ő maga.

³Karácsony idézett műve 133. old., valamint
Csökmei Sándor: Felkavart régi avar. Bp., 1941. 28. old.

⁴Karácsony i. m. 131. old.

Nekem Lükő Gábor mondta, hogy e verseket Karácsony Sándor írta a háború alatt. Később, mikor a Karácsony-életmű összeszedésével foglalkoztam, mások is figyelmeztettek, hogy ki ne hagyjam a Csökmei-verseskötetet.

„Magyar vagyok. Karácsony Zsigmond fia, az Lajosé, az Bálinté, az Miklóssé, az Mátéé, az Péteré, az Istváné, aki fejedelmi donációt nyert Szentpéterszeg birtokra, miután már előbb címeres nemeslevelet kapott csökmői előnévvel. Ezt azóta tudom, mióta az írásokat őrzöm, mint családkban legidősebb férfiú. A többi ősom is mind református, nemes, magyar vér. Ezt is azóta és addig tudom, amióta és ameddig az érvényes törvények tudakolták felőlem és tölem.”⁵

A család címerének két leírás alapján készült változatát ismerjük.⁶ A legendák szerint Karácsony Györgytől, a fekete embertől származnak (ki sem magyar, sem református nem volt), akit Balaszentmiklós sikertelen ostroma után Debrecen városa 1570-ben kivégeztetett, fiait pedig befogadta. Herpay Gábor szerint a család eredetileg Debrecenben lakott.⁷ Az 1599-es összeíráskor tényleg találunk Debrecenben Karácsony nevűeket: Demetert, Gergelyt és Jánost, 1601-ben már csak az utóbbi kettőt,⁸ hogy ez a Gergely azonos-e a Bocskai által megnevesített hajdúvitézzel, nem valószínű.

Biztosat csak 1606-tól Bocskai címeres nemeslevél adományozásától tudunk, azaz a leszármazás vonalát is egyelőre csak addig a Mátéig követhetjük hitelesen, akinek az özvegye 1767-ben házasságkötéssel került Földesre Gergely és Miklós fiával.⁹ További kutatásra van szükség a megelőző másfél százados időben a leszármazók helyének megfelelő betöltésére, s ott a Karácsony Sándor által említett Péter és István elhelyezésére.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1606. november 14-én Kassán állította ki Bocskai kancelláriája a magyar nyelvű oklevelet, melyben olvashatjuk hogy: „Az mi zerelmes hívünk Nemes Czeknoi Karacson Gergel egiebkoris mindenkor, kivalkeppen penigh ezekben az mi hazánknak Közönséges megh maradasaert es zabadsagaert indittatot hadainkban, az ő jeles es hűseges zolgalatinak alhatatos neveivel, amire igiekezet minekünk kedvünkben és zerelmünkben lenni... Annak okaert ugian ezen Karacson Gergelt és ő általa az ő vér zerint való attiafiat Karacson Andrást és Karacson Istvánt, azt vegeztük, hogy az mi kegielmünk-ből es hatalmunknak telliesnegeből az köz és nemtelen állapotból és sorból az melyben zülettenek és ez ideigh voltanak, ki vegiük és hogy az Magyar orzághi és Erdeli Nemesek giülekezeti és zama közzé zamlalliuik.”¹⁰

Azt bizony állíthatjuk, hogy mielőtt Karácsony Gergely Bocskai hadaihoz csatlakozott volna, Csökmön lakott. A korabeli gyakorlatnak megfelelően a csökmői előnév ezt bizonyítja.¹¹ Az armalist Bihar vármegye nemesi közgyűlése 1607-ben annak a rendje is módja szerint kihirdette, ha semmiféle ellentmondás nem érkezett, akkor az adomány érvényessé vált és az oklevélre rávezették a kihirdetési záradékot.¹² A család neve szinte utalás arra, hogy az Árpád-korban, amikor keresztnévként használták, e vidéken a görög egyházi rítus szemben állt és elsőbbséget élvezett a rómaival. A török korban Földes környékén elpusztult falvak nevei: Szentmiklós, Szentkozmadomján szintén az egykori görög-bizánci befolyást idézik. A bizánci térítés bolgárszláv emlékeiből került az egyházi nyelvünkbe a karácsony szó és fogalom. A személynév előzménye a magyarrá lett Karacson(y) ünnepnév.

⁵Karácsony Sándor: A magyar világnézet. Bp., 1941. XII. old.

⁶Sajnos az eredeti címereslevélhez eddig nem sikerült hozzájutnom, feltehetően csak a címer leírását tartalmazza, a címert magát nem. – Ez az előadás a Karácsony Sándor Művelődési Társaság vándorgyűlésén hangzott el 1992. május 9-én, Csökmön.

⁷A legenda Karácsony Sándortól származik, aki pedig eleinte nem rokonszenvezett a fekete emberrel. Majd amikor neki is hasonló értetlenséggel kellett szembenéznie a hivatalos egyházzal, korai harcostársának és lelki ősnének tekintette. Herpay Gábor feltételezése is ide vezethető vissza a család debreceni eredetéről. Karácsony György ortodox görögkeleti vallású, szilágysági születésű oláh volt, több történeti és szépirodalmi feldolgozás készült róla.

⁸Szendrey István (szerk.): Debrecen története 1693-ig, 1. kötet, Debrecen, 1984. 278. old.

⁹A földesi református egyház házassági anyakönyvében találunk feljegyzést arról, hogy 1767. február 18-án Kis Domokos Ferenc házasságot kötött Újfaluból való Karácson Máté özvegyével.

¹⁰Az oklevél szövegét Karácson Sándor székesfehérvári tanár jóvoltából ismerem, egy keltezetlen és hitelesítetlen XVIII-ik századi átiratból, mely feltehetően az 1731-es nemességigazolás szüleménye.

¹¹Györffy István is ezen az alapon azonosította a szoboszlai lovas hajdúk származási helyét a Bocskai adományozta oklevélből. V. ö.: Györffy István: Alföldi népelet. Bp., 1983. 215. old.

¹²Az 1731. március 2-i nemességigazolásakor bemutatták az eredeti oklevelet, innen ismeretes a kihirdetés éve, a pontosabb dátum és az akkori Bihar megyei közgyűlés helye minden bizonnyal az oklevélre rá van vezetve, sajnos a jegyzőkönyv ezt nem tartalmazza.

„Karason cum filio suo Chuswet = Karácsony fiával, Húsvétal.” (1211-ből) Talán olyan emberek viselték a Karácson nevet, akik karácsonykor születtek, írja Kiss Lajos. A hazai családnevek kialakulásának idején – ami körülbelül a XIV. századtól a XVI. századig tartó folyamat volt –, a magyar névadási szokásoknak megfelelően vált apai keresztnévűből családnévvé.¹³ A régebbi iratokban gyakran Karácson alakban fordult elő a család neve, a földesi ág 1912-ben vallás- és közoktatásügyi miniszteri intézvényvel Karácsony alakban ismertette el a nevét.¹⁴

Karacson Gergely esküdt emberként szerepel a Bethlen Gábertől kapott, 1616. december 16-án kelt, gáborjáni nemes hajdúvitézek adománylevelében.¹⁵ 1618. május 25-én szintén Bethlen Gábertől a család külön adománylevelét kapott gáborjáni és szentpéterszegi birtokára. Ugy tűnik, az előbbi Gergelyé és Andrásé, az utóbbi Istváné lehetett és mindnyájan Gáborjában laktak, hiszen akkor Szentpéterszeg pusztán állott a gáborjáni hajdúk birtokában.¹⁶ A század végén a Karácsony familia már Berettyóújfaluban élt. 1688-ban az ott lakó Gergelyt tanúként látjuk, Földesnek a derecskeiekkel a Kék-Kálló vizének feltartóztatása miatti perében.¹⁷ 1692-ben hajdúként írták össze Berettyóújfaluban Karacson Gergelyt két fiával és három leányával.¹⁸ A bihari hajdútelepeket 1702-ben adományba kapják az Esterházyak, bár realizálni csak a Rákóczi-szabadságharc után tudják a birtokbavételt, de ezáltal már a régebbi birtokjogok még ha tulajdonosaik igazolni is tudták őket, a Neoqvistica Comissio mesterkedései miatt elvesztették erejüket. Papírronggyá váltak a Karácsony familia adománylevelei is.¹⁹ 1708-ban a Földessel való jószomszédság megtartásáért Derecskey Ferenc újfalui hadnagy (itt még a hajdú közigazgatás vezetője, a bírónak megfelelő tisztség) mellett Karácsony Gergely is hitet tesz.²⁰ Az uralkodó és a földesurak érdekében állott az adófizetők számának a növelése, ezért nem ismerték el a hajdúkiváltságokat. A nemesek egyénenkénti, a Helytartótanács vezetésével országosan

¹³Györffy György: István király és műve. Bp., 1977. 48. old. – Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1980. 315. old.

¹⁴A földesi református egyház keresztelei anyakönyve: „1891. január 10. született és 15-én keresztelt Karacson Zsigmond földművelő és Papp Mária fia Sándor született a 618. sz. házban, keresztszülők: dr. Matolcsi Kálmán és Szücs Mária. Utólagos megjegyzés: A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1912. évi augusztus 24-én 88467-912 szám alatt kelt intézvénye alapján feljegyeztetik, hogy a gyermeknek és atyjának vezetékneve nem Karácson hanem helyesen Karácsony. Ezzel a téves bejegyzés kiigazítatik. jegyz. 912. szept. 14. Karácsony (Imre) lelkész.” A régies tájszólási, illetve helyesírási jelenséget módosították ezáltal, ugyancsak ekkor módosult a földesi Zákán családnév is Zákányra. A régebbi iratokban találunk példát mindkét alakra.

¹⁵Szendrey István: Hajdú-szabadságlevelek. Debrecen, 1971. 196. old. Ez az oklevél a gáborjáni hajdúk vételi szerződésének fejedelmi megerősítése. Volt egy Bocskai adományozta 1605. december 16-án kelt telepítőlevél is Gáborjára, de ez vagy a másolata pillanatnyilag fellelhetetlen.

¹⁶Az oklevél hollétéről nem tudunk. A család az 1757. június 13-i nemességigazolásakor produkálta. Ferenc, Gergely, József és Péter ekkor Berettyóújfaluban lakott.

¹⁷Herpay Gábor: Földes község története. Debrecen, 1936. 165. old.

¹⁸Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692). Bp., 1943. 67. old. – Mezősinél látjuk (147. old.), hogy 1692-ben Gáborján határához tartozott Szentpéterszeg egykori magyar község, 1552-ben 25 telekkel írták össze. – 185. old.: a nemes lakossággal összeírt Gáborjánnak a hódoltság megszűntekor nem volt földesuruk. Gáborján lakosai azonkívül, hogy saját földjüket megváltották, Keresztur is örökös birtokul megvették a Vécsei családtól. (213. old.): Gáborján nemes város, de később osztozott a hajdúk sorsában. – 209. old.: A hajdú mezővárosoknál (így Berettyóújfalunál is) mindenütt kiemeli összeírásunk, hogy keresztény időben, vagyis Várad török kézre jutása előtt csupán fegyverrel szolgáltak az erdélyi fejedelemeinek, parancsára hadba kellett szállniuk, viszont adót nem fizettek és más terheket sem viseltek. A török már nem méltányolta előbbi adómentességüket (a nemesekét sem), hanem Várad elfoglalása után terméstized, különféle adományok beszedésére és a helység népességének arányában készpénzben megállapított összegű évi taksa fizetésére kötelezte a hajdú városokat is. Földjüket „nemesi teleknek” (nobilitarius sessio) mondják.

¹⁹Szendrey István: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. Bp., 1968. 17. old.

²⁰Herpay: i. m. 131. old.

folyó vizsgálata is ezt a célt szolgálta. Az Újfalut is magában foglaló derecskei uradalomnak nevezett Esterházy-birtokon az utasítás ellenére, de a gyakorlatnak megfelelően, a vizsgálatok befejezése előtt, így 1728-ban mindenkit az adózók közé írtak be, így látjuk a szabad menetelű jobbágyságok közt Karácson Istvánt és Mátét.²¹ 1731-ben azonban Bihar vármegye előtt már minden kétséget kizáróan igazolták nemességüket, ezáltal legalább személyi szabadságukat visszanyerve. Meglehet, az 1692-ben szereplő két fiú az igazoló István és Máté, mint István utódai, akiknek nagyapja István fia Péter; apjukat így Gergellyel azonosíthatjuk, ki ismeretlen nevüként N betűvel jelöltetett a Herpay által összeállított családfán.²² Az 1606-ban élt Gergely és András utódairól 1731-ben már nem tudunk, míg a szintén István ágából való másik István ekkor Biharpüspökiben lakott. Az 1754–1755-ös országos nemesi összeíráskor a Bihar megyei nemesség sorában találjuk Karácsonyi Mátyást (helyesen Máté) és Istvánt.²³ A földesi és újfalusi ág Bihar vármegye előtt több ízben igazolta nemességét, így 1731-ben, 1757-ben, 1793-ban, 1818-ban és 1842-ben.²⁴

Míg Karácsony Sándor írói névként, egy verseskötet erejéig a Csökmői nevet használta, az atyja, Karácsony Zsigmond – aki andaházi birtokosként nemcsak Hajdú vármegye, hanem Bihar vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja volt – gyászjelentésén a péterszegi nemesi előnevet olvashatjuk.²⁵ Jelenleg ismert forrásaink a Szentpéterszegen (és Gáborjánban) birtokos István Biharpüspökibe került utódait elenyészni sejtetik. Karácsony Sándor is ezt az első Istvánt tudja elődjének – A magyar világnézetben –, kinek másik ági utódai Újfaluban éltek és élnek, Földesre innen származott át a család, az ő további történetüknek az ismertetése már túl messze vezetne tárgyunktól.

A tájékozódás megkönnyítése érdekében lássunk egy a mostani ismereteink szerinti részletet a familia leszármazási táblájából:

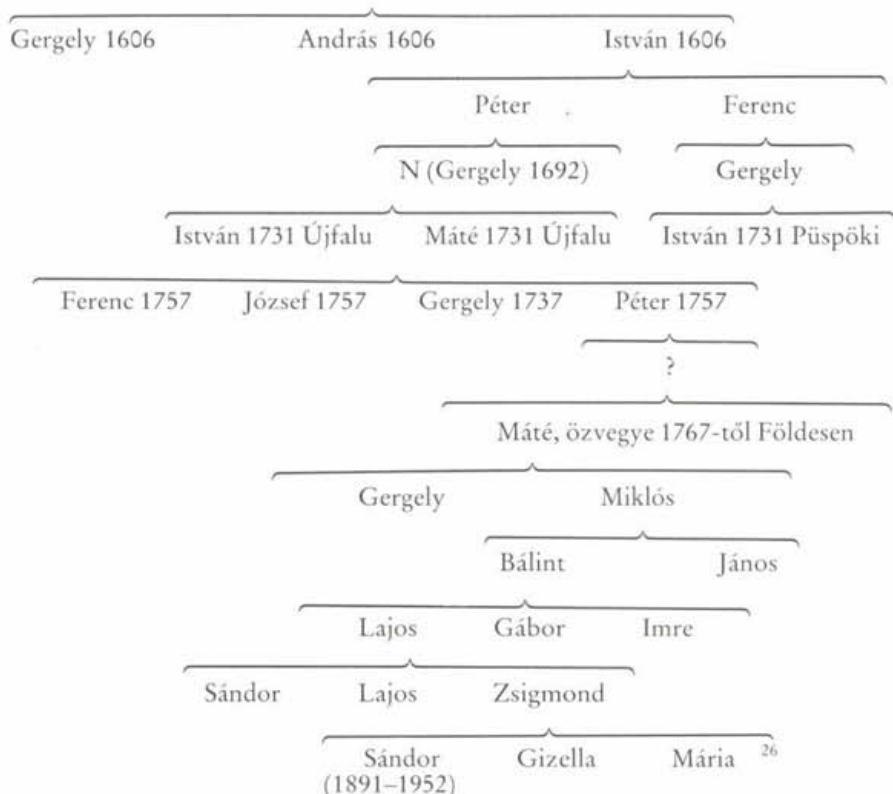
²²Tabella genealogica insignis nobilisque familiae Karácson de Csökmő. 1606–1931.

²³Illéssy János: Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás. Bp. 1902. 20. old. Itt szintén Mátyás szerepel Máté helyett a téves olvasat, illetve téves átírás miatt, sőt a család nevét is Karácsonyi alakban találjuk az ekkor általában használatos Karácson helyett. Sajnos az országos nemesi összeírás használhatóságát megkérdőjelezi az, hogy tele van elírásokkal. Elrettentő példaként még csak a földesi Kun Mihály nevét említem, aki a Szabolcs megyénél meglevő összeírásban még hibátlanul írva, de az országos levéltárban levő másolat már Kána Mihály lett belőle, s így került Illéssynél nyomtatásba is.

²⁴Herpay: i. m. 180. old. – „Karácson c. n. 1. 1606. XI. 14. Bocskay Istvántól és 1618. V. 25. Bethlen Gábertől donáció Szentpéterszegre és Gáborjánra: Gergely (Csökmő), András (Gáborján) és István (Szentpéterszeg) testvérek részére. Kih. Bihar vm. A család eredetileg Debrecenben lakott. Egyes ágak Berettyóújfaluba, Szoboszlóra és Földesre szakadtak. A földesi és berettyóújfalusi ág nemességét igazolta Bihar vm. előtt 1731, 1754, 1693, 1818, 1842. években.” – A három testvér valójában 1618-ban Gáborjánban lakott, de talán már 1606-ban, sőt 1605-ben is, eredetileg viszont Csökmőn laktak. A Szoboszlón élők nem valószínű, hogy a három testvér utódaihoz tartoznának. A nemességigazolás dátumai közül helyesbítendő 1754 1757-re, de 1693 is igencsak 1793-ra. Itt jegyzem meg, hogy a Karácson család 1767 utáni földesi és újfalusi történetének ismertetése már túl messze vezetne jelenlegi dolgozatunk tárgyától.

²⁵Részlet: „Péterszegi Karácsony Zsigmond földbirtokos, Hajdú- és Bihar vármegyék törvényhatósági bizottságainak tagja stb. folyó hó 28-án, életének 54-ik, boldog házasságának 26-ik évében, rövid, súlyos szenvedés után az Urban csendesén elhunyt. ... Budapest-Földes, 1915. december hó 30-án.”

N (Boldizsár 1591–1592 defter, Csökmő)

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Karácsony család kibocsátó helye Csökmő volt, nem Debrecen. Am kapcsolatotuk a bölcsőhellyel az 1606-os rangemelés után megszűnik, hiszen a nemességet nyert család tagjai Gáborjánban telepedtek le. A Partiumhoz azonban napjainkig hűek maradtak, mivel a későbbi lakhelyeik is e tájhoz számítanak. Voltak-e a familiának más tagjai, akik még valameddig Csökmőn maradtak – nem tudjuk. Előzőleg azonban, ha a legrövidebb idővel számolunk is, száz évig biztosan a faluban éltek. Egy XVI. századi összeírásban már felbukkan a Karachon név.²⁷ Az 1571. évi török defterben a csökméiek között ott látjuk Karácson Pétert, akiben a nemességet nyert három fiú nagyapját kereshetjük.²⁸ Néhány év múlva, 1588-ban ismét találkozunk a Karacson névvel a csökméiek sorában.²⁹

Csökmő már az Árpádok alatt templomos helyeink sorához tartozik. A váradí regestrum-ban 1219-ben Chytmen alakban olvasható a neve.³⁰ 1291-ben Chukmo, 1370-ben Chukmeu, 1470-ben Cheukmew.³¹ A Kis-Sárrétbe ékelődve a XVI. század végéig népesebb magyar

²⁶Ld. 22. jegyzet. A földesi ág leszármazási tábláját Karacs Zsigmond: A földesi családok leszármazási táblái kéziratos gyűjteményből. A Péter és Máté nevénél levő kérdőjel a leszármazás tisztázásának a szükségességét jelenti.

²⁷Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp., 1940. 230. old.

²⁸Györffy Lajos: Adatok az alföld törökkori településtörténetéhez (Az 1571-es szolnoki török defter fordítása). Szolnok, 1956. 45. old.

²⁹Jakó: i. m.

³⁰Karácsonyi János–Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradí tüzesvaspróba-lajstrom, az 1550-i kiadás hű másával együtt. Bp., 1903. 240. old.

³¹Jakó: i. m.

község volt. A határán átvonul az Ördögárok, egy hajdankori sáncrendszer. Csökmő és Okány között neves lápszigetek voltak, melyekre juhokat hoztak telelni. A lecsapolás előtti több ezer holdnyi nádasa alkalmas búvóhelye volt a környék lakosságának a mindenkor háborúk, a tatár- és törökdúlások idején. Első birtokosa a Smaragd nemzetség, akiknek több, környékbeli település létrehozása is köszönhető. 1398-ban az e nemzetséghez tartozó Szár László hűtlensége miatt a Maróthiak kezébe kerül a fele, s 1404-ben pedig a másik része is Vér Miklós hűtlensége miatt.³² 1416-ban már a váradi káptalan is birtokol a Zoárdfiak mellett, 1451-ben a Dengelegiek.³³ 1470-ben egy része már a Csákyak kezén van s beolvad a körösszegi uradalmukba. Az azelőtt a körösközi ispánság, illetve Békés megye részeként említett Csökmőt ettől fogva Biharban találjuk.³⁴ Előzőleg a felső Berettyó mellett Margitta környékén Biharban már volt egy Csökmő nevű falu, amit a tatárjárás után alapíthattak, 1347-ben Chukmo alakban találkozunk vele, ez azonban a XV. században már pusztá.³⁵

A sárréti Csökmő 1552-ben 27 és fél portával a Csákyak és a váradi káptalan tulajdona. 1555-ben a hódoltságához számítják, s mint ilyen, a töröknek adózik. 1560 után a reformáció térhódításával megszűnik a káptalan birtoklása. Az 1571-es defterben 39 ház és egy templom után adóznak lakosai a töröknek. 1599-ben és 1604-ben már csak a Csákyak birtokaként írták össze a pusztán álló Csökmőt.³⁶ Szétfutott lakosai azonban újra megülik, 1671-ben református lelkésze Báthori János.³⁷ A török uralom végén újra elpusztul, úgyhogy 1692-ben még a nevét sem vetik papírra az összeírók. Az 1715-ös összeíráskor megjegyzik, hogy új település. Csoda, hogy egyáltalán benépesült, hiszen 1693-ban és 1695-ben a tatárok, 1704-ben a kurucok ellen harcoló rácok dúlják a környéket, az 1709–1711-ig tartó időszakban pedig járvány irtja a még megmaradtakat. A török kiverése után a régi birtokosok utódai benyújtják igényeiket, azonban Csökmőt 1712-ben teljes egészében a váradi káptalan kapta meg, s a jobbágyfelszabadításig kizárólag birtokolta.³⁸ A szabadságharc végén, 1849 július-augusztus havában 244 hadifogoly ellátásáról kellett gondoskodniuk.³⁹ Csökmő lakosai 1836-ban kezdtek szabályozási és elkülönítési pert a váradi káptalan ellen, de ez csak 1859 végén fejeződött be. „A bírósági határozat szerint a bormérés gyakorlata változatlan maradt, a szántóföldek pedig három, s a kaszálók egy fordulóban tagosítva... lesznek a földesúri birtoktól elkülönítve kiosztandók.”⁴⁰ A Sárrétet 1856 és 1879 között lecsapolták, s ezzel megszűnt a lakosságnak sokszor menedéket adó régi vízvilág. A kiegyezés után Csökmő is elindulhatott a polgári felemelkedés útján. A századfordulón a községben olvasókör, polgári kör, dalkör, két temetkezési, kiházásító, önkéntes tűzoltó és kölcsönös önségély egyesület működött.⁴¹ A század elején még egy területi fogyatkozást hozó esemény történt Csökmőn, a váradi káptalan 1911-ben a Darusziget határreszen telepítette Ujiráz községet.⁴²

Karacs Zsigmond

³² *Jakó*: i. m. 220. és 230. old.

³³ *Miklya Jenő* (szerk.): Sárréti írárok Néprajzi és helytörténeti antológia. Szeghalom, 1965. 165. old.

³⁴ *Jakó*: i. m. 30., 92. és 230. old.

³⁵ *Jakó*: i. m. 230. old. Lásd itt a 141. sorszámu Csökmő címszó alatt.

³⁶ *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711. Bp., 1918. 74., 144., 145., 147. és 345. old.

³⁷ *Barcsa János*: A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme I. kötet. Debrecen, 1906. 137. old. 1671. jún. 7. ordináltak lelkészét, Báthori Jánost.

³⁸ *Miklya*: i. m. 167. old.

³⁹ *Dankó Imre* (szerk.): Árkádia Antológia a Déri Múzeum Baráti Köre fennállása 50. évfordulójára. Debrecen. 1978. 209. old.

⁴⁰ *Rácz István* (szerk.): Parasztság és magyarság. Tanulmányok Szabó István történetíró születésének 90. évfordulója tiszteletére. Debrecen, 1989. 28. old.

⁴¹ *Borovszky Samu* (szerk.): Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp., é. n. (1901.) 64. old.

⁴² *Nadányi Zoltán* (szerk.): Bihar-vármegye. Bp., 1938. 514. old.

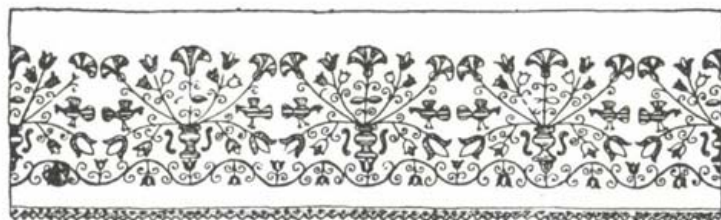

A marcaltői Esterházy-kastély

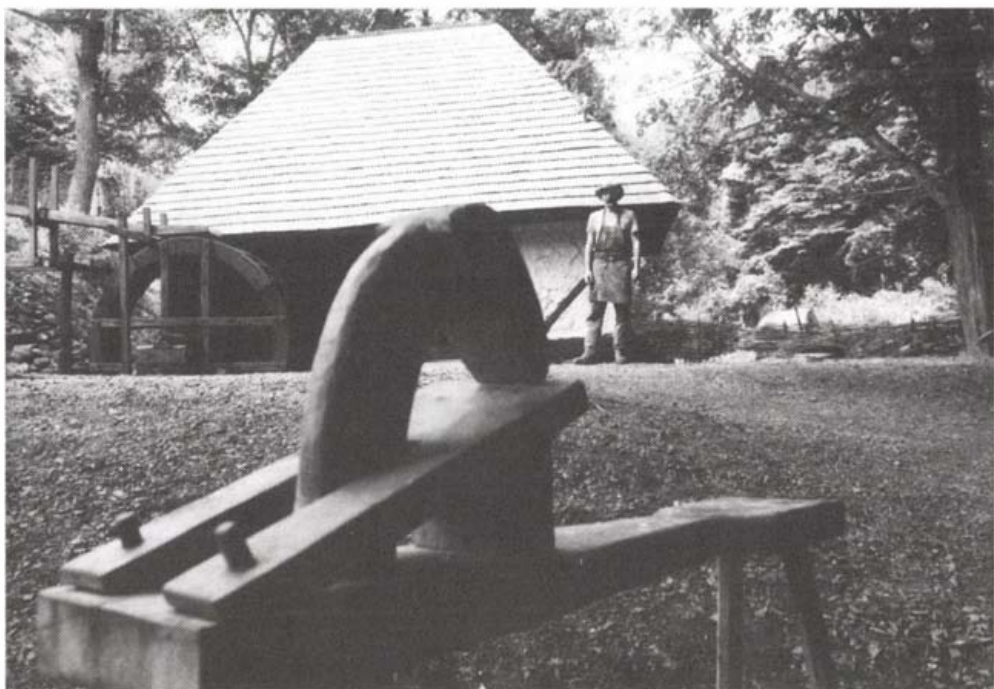
Malomsok és Márcaltő község földesura évszázadokon át az Amadé család volt. Birtokaik központjában, Márcaltőn építették a képen látható kastélyt. Építése az 1700-as évek elején kezdődött, majd folyamatosan bővítve 1850 körül átalakították és modernizálták. A család kihalását követően (a század fordulóján) az Esterházyak tulajdonába került. Sajnálatos, hogy a háború viharában fennmaradt 32 szobás és 1300 m² alapterületű kastély később gazdátlanul hevert, állapota állandóan romlott, majd az 1960-as évek végén lebontották. Itt látható képe 1940 körül készült.

Igy az Amadé, majd az Esterházyak kastélya csupán képekben maradt fenn, pedig a környék kiemelkedő építészeti remekműve volt. Mára elpusztult, a helyét is beépítették, e sorok írója mégis megpróbálta a lehetetlent, 1992. év tavaszán kiadásra került tanulmányában emléket állít e kastélynak. Célja, hogy pusztulását mementóként idézve, felhívja a figyelmet a még meglévő értékeink megmentésére, mintegy sürgetve a köz szolgálatába állításukat.

Héra Szabó Lajos

Lepedőszél Parajdrol

Kallómalmot épített a Molnár Mátrafüreden

Molnár Gusztáv gépészmérnök – egykor továbbsholáló páncélostiszt – évekkel ezelőtt nem gondolta, hogy malmot fog építeni, nem is akármilyet. Kallót. De mi is az a kalló? A birkanyírás után a megmosott gyapjút megszaggatták, sodortak belőle fonalat, majd megszótták és „kallani” kezdték, azaz tömöríteni a szálakat, hogy alkalmassá tegyék ruhák készítésére. A Cyrano forgatásán jött az ötlet, ahol statisztaként szereplő „hősünk” a Bükkben telepített vízimalomnál megfogadta, hogy ettől ő különbet csinál. Csinált is, nem is akármilyet, XVI. századbéli kallómalmot Mátrafüreden a Somor-patak partján. Csaknem 4000 óra munkával, sok nélkülözéssel, meg nem értéssel, gáncsoskodással. De az élet már ilyen, a kreativitást nem mindig díjazzák.

Eredetihez hasonló lett itt minden, amihez a természetes alapanyagot a Máttra nyújtotta a 30 évre bérelt területhez. Élmeny, szépség egyúthordozója a mű, melyben benne van a Molnár család szinte minden pénze.

Hobbi, megszállottság vagy vállalkozás? Mindegyik. Idegenforgalmi csalogatója egy ismert üdülőhelynek, mely ezáltal még ismertebbé teheti magát, ha „tehetősebbjei” hagyják érvényesülni az újat, mely a régmúlt ipartörténeti hasonmását hivatott megvalósítani, javarészt önerőből.

Szabó Sándor

Tordaszentlászló

Erdély három néprajzi vidékének: a Kalotaszeg, az Aranyosvidék és a Mócvidék találkozásánál fekvő Tordaszentlászló a magyar nyelvterület egyik legszebb, néprajzi és művelődéstörténeti hagyományokban gazdag tájegységének, a Kalotaszegnek máig kies oázisa, színes virága.

A mai Tordaszentlászló a Maros–Aranyos–Kis-Szamos völgyeit összekötő hajdani római út mentén fekszik, s a Nagyenyed–Torockó–Borrév–Alsójára–Magyarlóna útvonalán át kapcsolódik a Kolozsvártól – Gyalun és Bánffyhunyadon keresztül – Nagyváradra haladó E15 jelzésű nemzetközi műúthoz.

Az egykori Kolozs és nemes Torda vármegye határpontján települt – és évszázadokon át az utóbbihoz tartozó – Tordaszentlászló, Kolozsvártól délnyugatra 24, Tordától pedig északnyugatra 36 km távolságra a messze kéklő Gyalui-havasok és az Öreghavas találkozásánál, az Aranyos folyó és a Kis-Szamos vízváltóján jött létre. Így határának nagyobb része a Kis-Szamos, kisebb része pedig az Aranyos vízgyűjtő területéhez tartozik. Tehát több szempontból is perem-, illetve átmeneti terület, aminek következtében a történelem folyamán hol Torda, hol Kolozs megyéhez sorolták.

1876-ig Torda, ettől kezdve pedig Torda-Aranyos vármegyéhez tartozott, s a faluról nevezték el a vármegye egyik járását: a Szentlászlói járást, mely 1925-ig – az erdélyi közigazgatás átszervezéséig – ezen a néven volt e peremvidék közigazgatási központja. 1876-ban kapta a falu megkülönböztetésül a Torda előnevet, s azóta nevezik Tordaszentlászlónak.

1926-tól – a román közigazgatási törvény intézkedései értelmében – a falut Kolozs megyéhez csatolták, de meghagyták járási székhelynek, csak a járás nevét változtatták át a román főlnék jobban hangzó Plasa Vlahára. Tehát a járás Magyarfenes 1926-ban kialakított román elnevezését kapta keresztnevül, de a székhelye 1930-ig Tordaszentlászló maradt, amikor is a falut a Gyalui járáshoz csatolták.

Közelebbről a helység a Bence-, az Aranyos-, a Szőlő- és a Lengyel-patak által épített keskeny teraszokon települt. A csak észak felé nyitott és a jégkorszak után hegységperemi süllyedéssel keletkezett szűk völgyet az Erdélyi-szigethegység keleti peremének szelíd körvonalú előhegyei: a kúp alakú Kapsa, a Kiserdő, a Nagyerdő és a Bencei-erdő határolják, amelyet úgy öveznek a lombkoszorús erdők, mint a szentlászlói lányok fejét a gyöngyös párta.

A falura vonatkozó első hiteles történeti adatok az 1332–1337-es pápai tizedlajstromban maradtak fenn. 1332-ben kétszer is emlegetik Miklós nevű papját, aki előbb 35, utóbb 113 új ezüstöt és 24 liliomos dénárt fizetett. Ekkor a településnek – (villa) de Sancto Ladislaonak – már önálló plebániája és temploma volt, s egyházi beosztás szerint a kolozsi főesperességhez tartozott. Kétségtelen tehát, hogy Szentlászló, éppen nevéből ítélve, korábbi megülésű Árpád-kori település, s közigazgatásilag, mint „possessia Zenthlaslo regalis” (1409) Léta királyi várbirtokaihoz tartozik. Ezt a megállapítást az 1982-ig végzett Léta vári ásatások X–XI. századi leletei is alátámasztják.

A mondákon kívül, melyeket itt helyszűke miatt nem közölhetek, Szentlászló keletkezésére tárgyi bizonyítékokkal is szolgálhatunk, amelyek igazolják, hogy e helység I. László király (1077–1095) harcaival, illetve hogy az Erdélyben és a többi magyar nyelvterületen a középkorból egészen napjainkig élő Szent László-tisztelettel kapcsolatosak. Így pl. 1450-ben Herepei Márk erdélyi alvajda, Léta várának akkori ura a falu határában levő kis halastavat (a Bence utca felső vége – a szerző megj.) és szőlőhegyet végrendeletében a Szent László király tiszteletére épült (zenthlaslói) egyháznak, illetve plebánosának hagyományozta. Ugyanez az

oklevél a Léta-vár felőli hegyen a Szent László tiszteletére épített kápolnát is említi, amelynek a maradványai ma is fellelhetők, és e határrész ma is a Kápolna, illetve a Póka vára elnevezést viseli. A kápolna felé vezető rakottyási úton kívül, az úttal párhuzamosan halad a Zarándok ösvénye, s a kettő között található a Zarándok csorgója, a Zarándok kútja és a Zarándoknál nevű dűlő is, amely a hajdani kápolna funkciójára és a Szent László-napi (június 27.) búcsújárásra is utal.

Ilyen tárgyi bizonyíték még a falunak a Temetődombon épült, román stílusú, majd 1488-ban csúcsívesrel megtoldott temploma nagyobbik harangjának felirata is: *Ora pro nobis beata rex Ladislaus anno Domini 1478* (Imádkozzál érettünk boldog László király – az Úrnak 1478. esztendejében).

A Temetődombon épült Árpád-kori templomhoz (vagy kolostorhoz?) kapcsolódik a falu ősi településhelye is, amely a Temetődombbal párhuzamosan folyó Bence-pataka mentén illetve az ezzel párhuzamosan haladó Bencei-erdő aljában: a Bence utcában, jól védett keskeny völgyben alakult ki. Ugyanis a Tordáról a Hesdát völgyén át érkező só rövidebb szárazföldi útja haladt itt el Gyalu–Nagyvárad–Székesfehérvár felé. Amint a Bence név faggatásából is kiderül, Erdélyben az első templomépítő és iskolaalapító rend, a kolozsmónostori Benedek-rendi apátság rendezkedett itt is be a só szárazföldi útjának ellenőrzésére, amelynek jóvedelmét a király 1072-ben a rendnek adományozta. Ezekből kiindulva nem kizárt – vallja velem együtt Palkó Attila történész is –, hogy a település még I. László királyunk trónra lépése előtt kialakult, neve pedig Szent Benedek lehetett, s a Szentlászló nevet csak később, a király halála vagy boldoggá avatása, azaz 1192 után vette fel. A forrásdokumentumokhoz való hozzájutás lehetetlenségéből kifolyólag az is feltételezhető, hogy a Benedek-rendi apátság az 1241. évi tatárulás után, amikor 1263-ban IV. Béla királyunk újraalapítja az elpusztult rendet, kapja meg Szentlászlót a többi negyven faluval együtt.

Az 1887/1888-ban felelőtlenül lebontott Árpád-kori templom csúcsíves részében talált két boltzárókö egyiken a dengelengi Pongrácz család címere, a másikon pedig Krisztus monogramja (I. H. S.) és az 1488-as évszám, a templom csúcsíves részének éve olvasható. A címer és az évszám azt is jelzi hogy a nándorfehérvári győzelem (1456) után Léta várának birtokai Hunyadi János mostohanővérének, majd Mátyás király halála után (1490) ennek természetes fia, Corvin János birtokába kerültek. A mohácsi vész (1526) után, az erdélyi fejedelemség idején (1541–1690) a Gécziek, a Kamutiak, a Jósikák, később a XIX–XX. században a Jósikák leszármazottai, majd leányágon a Mikesek és Széchiek birtokolják a falut és környékét, míg a közeli havas rengetegei ma is az Andrássy család nevén szerepelnek a telekkönyvekben. Utolsó földesura gr. Széchi Miklós az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó párizsi követe volt, aki a XIX. században telepített dendrológia parkot és a közepén álló angol barokk kastélyt az 1921–1923-as földreform után a román államnak adta el. Az állam 1931-ben tüdőszanatóriumot rendezett be az épületekben, amelynek minden fertőző szennyét az egyre apadó Aranyos-patak medrébe vezeti, amely a Szőlő, a lentebbi Fenes-patakba ömölve fertőzi-pusztítja a partján települt három magyar falu: Szentlászló, Magyarfenes és Magyarlóna lakosságát.

A falunak a benépesülésére a Szent László pénzének a mondája utal: „...Odább a hegy túloldalán a kunok kezeiből kiszabadult magyar foglyokat megtelepítvén, ott fényes templomot építtetett, s az így keletkezett falu még ma is Szent László nevét viseli.” A telepített magyarokból kerültek ki tehát mind a só szárazföldi útjának őrei, fuvarosai, mind pedig Léta várának katonaőrei, harcosai, mesteremberei, solymárai, vadászai, a várbirtokokat megművelő jobbágyok, valamint a kutyaidomárok, amelyeknek nevét a Fenes-patak és helynév őrzi. A falu népe hitében a reformáció (1517) előtt magyar római katolikus, utána pedig magyar református nép mind a mai napig, s 1601-ben már, éppen kalotaszegi jellegénél fogva a kolozskalotai református egyházmegye tagja, attól függetlenül, hogy az állami közigazgatás szerint melyik megyéhez tartozott. Ezt igazolják a fennmaradt anyakönyveink, család- és keresztnéveink, határnéveink, a falurészek elnevezése és utcaneveink, a falu tisztségviselőinek megnevezése a „tizedes”. A környékbeli román falvak neve csak 1456 vagy ez után fordulna elő Léta várára vonatkozó oklevelekben. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy itt ért véget a II. András által behozott szászok telepítési vonala, amelynek igazolására a németesítő törekvések a falut 1732–1820 között Szászszentlászlónak nevezték, noha a szászok már rég beolvadtak a magyarok közé. A falu román elnevezése csak 1824-ben jelenik meg először Szavagyisláv, 1850-ben pedig Szint Lászleu (Sint Lasleu) néven, s 1926-tól nevezik Sávadislának.

A lakosság alapfoglalkozása az I. világháborúig földművelés és állattenyésztés volt. Ha azonban a falu 1244 hold szántóterületét a 286 házzal osztjuk, akkor az egy belsősegre jutó szántóterület alig haladja meg a négy holdat. Ez is azt mutatja, hogy a föld, amely minőségileg III–IV. osztályú, alig nyújtotta az akkor 1541 főt számláló lakosság zömének a létminimumot. Ezért kénytelenek voltak feles művelésben megdolgozni Szamosfalva, Kolozsvár, Szászfenes, Gyalu és Magyarszilvás nagybirtokosainak földjét.

A falu mezőgazdasági területe az elmúlt 72 esztendő alatt nemhogy nőtt volna, hanem csökkent. Az 1921–1923-as földreform alkalmával a Jósika–Mikes–Széchi-birtokok nagy részét a szomszédos román falvak kapták meg. 1938-ban Rákos pereli el az Ilomás nevű legelő felét, és hurcoltat törvényszék elé több mint negyven gazdát a faluból. 1962 után Fodor Dorel – a helyi mtsz agrármérnökének – indítványára adják át a gazdaság akkori vezetői az állami gazdaságnak a falu határának egyharmadát kitevő szántó és kaszálóját, ahelyett, hogy legelővé alakították volna át az erőszakkal felduzzasztott és azóta is éhező állatállomány számára. 1990-ben pedig az mtsz-ből kilépett Rákos tulajdonította el Szentlászlótól a 32 hektárt kitevő Nagymező búzatermését. De sorolhatnánk a többi betyárságokat is. Íme *egyik* magyarázat arra, hogy az 1200 alá csökkent helyi lakosság munkaképes korú rétegének 46%-a kénytelen ingázni a közelebbi és távolabbi ipartelepekre. A további 2% ingázó vagy bent lakó diák, míg 34% helyben az asztalosműhelyben, a fogyasztási szövetkezet árutermelő, szolgáltató- és kereskedelmi egységeiben, az állami és magánkisipari műhelyekben dolgozik vagy háziasszony, s csak a lakosság 18%-a talál munkát a helyi mezőgazdaságban. Mindezek ellenére vagy következtében a Móc-vidék ölelő szorításában élő falu földrajzi, néprajzi és etnikai determináltságából következik az a szerep és hatás is, amelyet hosszú évszázadokon át a peremvidék és Kalotaszeg gazdasági, társadalmi és művelődési életében játszott, viszonyainak fejlődésére gyakorolt, kezdve a tordai só szárazföldi útjának ellenőrzésével, a heti- és országos vásárok tartási jogával, az 1606-ban már létező anyanyelvű iskoláztatással, folytatva az 1780-as antifeudális és vallási türelmetlenségellenes megmozdulásával, a XIX–XX. századi gazdasági (fogyasztási és hitelszövetkezet, posta, gyógyszerár, gazdakör, tűzoltóegylet) és közművelődési egyesületek (1887/88 dalkör, 1898 színjátszókör és könyvtár, 1936 fúvószenekar, 1988 női kórus) létrehozásával. Kialakította az árutermelő és szolgáltató kisiparos és kereskedő rétegét, s hogy továbbbléphessen a polgárosodás útján saját soraiból kinevelte értelmiségének egy rétegét, az elmúlt fél évszázad alatt 32 főiskolát végzett szakembert, 14 középfokú pedagógust, 111 középfokú technikust és több száz különböző felkészültségű és külföldön is megbecsült szakmunkást nevelt Kalotaszeg, Kolozs megye és Erdély, valamint az ország társadalmának. Az anyanyelvtől való elszakításunk után is, az új körülmények között végig jelen van abban a mélyreható gazdasági, társadalmi, közművelődési és közügyi munkában és harcban, amelyet az erdélyi magyarság folytat identitása és fizikai léte megőrzéséért, emberi és kollektív jogai, intézményei, anyanyelve, kulturális értékei és hagyományai átmentéséért és továbbfejlesztéséért.

És perspektívája? Remény az európaiságban!

Tegyük hát, hogy lelket megtartás-megtalálása, táplálja a föld itt, ahol él, hogy továbbra is megtanuljon megtartani itt portát és hazát! (1990.)

Boldizsár Zeyk Imre

Kossuth Lajos diadalmenete Pesten

Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc egyik csúcspontja volt, amikor a győzelmes tavaszi hadjárat nyomán, a vidékre szorult forradalmi kormányzat visszatérhetett a fővárosba. A forradalom utolsó nagy ünnepe azonban már alig tudta elfedni a közelgő oroszroppanás nyomasztó jeleit. A június 5-i pesti bevonulás alig 10 nappal előzte meg a nagy orosz invázió kezdetét.

Az 1849 első napjaiban Debrecenbe menekült kormányzat mindig is ideiglenesnek tekintette helyzetét és türelmetlenül, reménykedve várta, hogy visszatérhessen a székhelyére. Közvetlenül Pest felszabadítása (április 24.) után a radikálisok azonnal felvetették a Pestre

költözés lehetőségét, bár a császári kézen maradt Budavár állandó fenyegetettséget jelentett volna. (Maga Kossuth egy kiáltványban ígéretet is tett a kormány visszahelyezésére.) A mérsékeltek teljes joggal ellenezték az elhamarkodott lépést, mondván: majd akkor kell a fővárosba visszatérni, ha az egész ország felszabadul. A Március 15-e című lap persze, nem is alaptalanul, azzal vádolta őket, hogy főleg a forradalmi pesti néptől félnek. A véleményt alátámasztja az Esti Lapok 83. számában (május 31.) közölt cikk, amely így ír: „Láttuk ott a fővárosban improvizált utca-cravallokat, a képviselőház terét ezek vették körül, fel-fel kiáltott ezek követelése a képviselőkhöz, s az utcahősök kezdték a parlament önállóságát fenyegetni... Mi ismerjük a mozgalmi erőket, ellenségeink voltak azok...”

A kérdés azonban Buda visszavételéig (május 21.) lekerült a napirendről.

Közben Debrecenben megkezdődött a kormányzat konszolidációja. Április végén a képviselőház zárt ülésen szabályozta Kossuth kormányzóelnöki hatáskörét, azaz korlátozta a hatalmát, így pl. az elnök rendeletei ettől fogva csak miniszteri ellenjegyzéssel voltak érvényesek.¹ Kossuth viszont továbbra is arra törekedett, hogy korábbi szinte korlátlan hatalmából minél többet megőrizzen. Nem meglepő tehát, hogy ez a körülmény súrlódásokhoz vezetett a május 1-jén kinevezett új kormány új miniszterelnökével, Szemere Bertalan-nal.² Kossuth védelmében azonban el kell mondani, hogy válságos helyzetekben egyfajta korlátozott diktatúra hatékonyabb működést tesz lehetővé, s néha egyenesen elkerülhetetlen is az alkalmazása. Nem véletlen, hogy ekkoriban a politikai élet szereplői között többször is felmerült ennek igénye. Ezekben a politikai kombinációkban kulcsszerepet jutott a tavaszi hadjárat győztes hadvezérének, Görgey Artúrnak. Kossuth érthetően szerette volna korlátok között tartani az ambiciózus és egyre népszerűbb tábornokot. Abban a reményben, hogy megnyerheti politikai céljainak és egyben elmozdíthatja fővezéri tisztéből, május 7-én kinevezte hadügyminiszterré. A miniszterelnök viszont leginkább egy háromtagú bizottmányt látott volna szívesen az ország élén, amelybe magán kívül Kossuth és Görgey vennének részt, s így reményei szerint, Görgeyvel összefogva hatékonyan korlátozhatná Kossuth törekvéseit. Görgey megnyerése érdekében elérte, hogy a tábornokot Borsod megyei országgyűlési képviselővé válasszák.³ Várákázásaiban azonban mindketten csalódtak. Görgey ugyan mind a képviselőséggel, mind pedig a kormányval szemben fennálló ellenszenvét leküzdve, a miniszterséget is elfogadta, de sem Kossuth, sem pedig Szemere-vel nem kívánt együttműködni, sőt mindkét új pozícióját – a kormány ellenőrzése mellett – elsősorban az április 14-i (trónfosztó) döntés semmissé tételének kieroszakolására kívánta felhasználni. Buda bevételé (V. 21.) után, népszerűsége tetőpontján állva megtehette és természetesen meg is tette, hogy nem mondott le a fővezérségről, amiben csak megerősítette, hogy a szintén a kegyeit kereső békepárt képviselője, Kazinczy Gábor figyelmeztette Kossuth szándékaira. Mint utóbb kiderült, nemcsak külön-külön a hadseregnek és a minisztériumnak vált kárára Görgey funkcióhalmozása, de még politikai céljait sem tudta elérni vele. Mire ugyanis június 1-jén, a minisztériumát átvenni és a függetlenségi nyilatkozat programját a békepártra támaszkodva az országgyűléssel visszavonadni Debrecenbe érkezett, már elkészt. A képviselőház ugyanis május 31-én egyhangú határozatban nemcsak azt mondta ki, hogy székhelyét a kormányval együtt újra Pestre helyezi, de azt is, hogy legközelebb július 2-án ül össze, sőt Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter előterjesztésére még aznap a főrendiház is csatlakozott a határozathoz. A történetek Görgeyt hideghanyként érték. Azonnal Kossuthhoz sietett tiltakozni. Érvelése szerint a kormányzat Pesten túl közel lenne a fronthoz, akadályozná a hadműveleteket, védelme lekötné egy egész hadtestet, mert Buda, a falainak lerombolása után éppoly védtelen, mind Debrecen.⁴ Álláspontja azonban kevésbé volt meggyőző, különösen, mivel korábban egy május 1-jén Tatárról kelt levelében ő maga javasolta, hogy a kormány költözzön a frissen felmentett Komárom várába. Kossuth akkor azzal hárította el a kissé bizarrnak tűnő ötletet, hogy a kormány nem vonulhat be egy zárt helyre, ami úgy is érthető, hogy nem teheti ki magát egy ellenséges körülgárás veszélyének.⁵ A kormányzó most azt fejtette ki Görgeynek, hogy a

¹ A hatáskörök elhatárolásáról: Kossuth Lajos összes munkái XV. (Kossuth kormányzó elnöki iratai). Szerk. Bata István Bp. 1955. 181. old. (102. sz. irat), 174. old. (96. sz. irat)

² Szemere kérte Kossuthot, hogy tartsa be az alkotmányos formákat és ne korlátozza a minisztériumok hatáskörét. Uo. 473. old. (269. sz. irat).

³ F. Kiss Erzsébet: Az 1848–49-es magyar minisztériumok Bp. 1987. 127–128. old.

⁴ Görgey Artúr: Életem és működésem I–II. Európa. (Pro-Memória) Bp. 1988. 128. old.

⁵ Uo. 237–238. old.

határozatot visszavonni már nem lehet, mert a minisztériumok csomagolnak, a képviselők jórészt hazautaztak szabadságra, különben pedig a kormánynak az ország fővárosában kell működnie, mert a nép felfogása számára akkor ura igazán az országnak. A kormány diadalmas bevonulása Pestre megteremti a nép bizalmát és hűségét, míg a döntés visszavonása megfutamodásnak tűnhetne.

Ő (Kossuth) útközben mindenütt a kivívt győzelem tudatában fog szólni a néphez, és az Ausztriától való függetlenség melletti újabb dicső küzdelemre fogja lelkesíteni.⁶ Kossuth tehát világosan felmérte, hogy az orosz beavatkozás árnyékában milyen fontos egy ilyen önbizalmat sugárzó demonstráció. (Kossuth népszerűségének egyik titka bizonyosan a politikai propaganda iránti nagyszerű érzéke volt.) Görgey miután hasonló értelmű választ kapott Szemerétől is, ráadásul családnia kellett a békepártban – amely megriadva egy katonai diktatúra veszélyétől, a függetlenségi nyilatkozat elleni fellépést a július 2-i képviselőházi ülésre halasztotta – belátta, hogy hasztalan ellenkeznie tovább is Kossuth hő vágyával, hogy ünnepélyesen bevonulhasson Pestre.⁷

A június 3-án, a kormány részvételével megtartott búcsú-istentiszteletek valóságos népnappalá válnak.⁸ A tömeg hazáig kísérte a kormányférfiakat. Délután népgyűlés volt a városerdőn, ahol Sárosi Gyula felolvasta Aranytrombita című elbeszélő költeményét, Besze János képviselő pedig búcsúbeszédet intézett a város polgáraihoz. (Az országgyűlés május 31-én jegyzőkönyvileg is köszönetet mondott Debrecen városának a vendéglátásért.) Másnap reggel éljenző tömeg és kis nemzetiszín zászlókat lobogtató lovas nemzetőrség sorfala között indult el útjára Kossuth Lajos és családja. A kormánytól Szemere, Duschek, a pénzügyminiszter és Horváth Mihály kísérték el. A debreceni nemzetőrök csak Szoboszlóig tartottak velük, de minden faluból újabb és újabb lovassapat csatlakozott hozzájuk. Kedden reggel Szolonokon szálltak fel a vasútnak eredetileg a király számára kialakított díszkocsijába. Végig az úton lobogó zászlók, üdvözlő tömeg, virágokkal díszített diadalkapuk kísérték útjukat. A vonat délután 5 és 6 óra között futott be a Középponti Vaspályatársaság szintén feldíszített Váci úti indóházába. (Azon a napon történt ez, amelyen, vészjósló jelként a császári csapatok új főparancsnoka, Julius Haynau kivégeztette Lipótvár két ellenálló honvédtisztjét.) A fogadóbizottságot a fővárosok küldöttsége és Görgey tábornokának tagjai alkották. A zenészek indulókat játszottak. A faraktárnál, a volt Valeró-féle selyemgyár előtt, majd utóbb Budáról, mozsarakból díszsortűz dördült. Kossuth egyszerű honvéd egyenruhában lépett a tömeg elé. Az üdvözlő beszédek után meghatódottságának adott hangot: „vajon lesz-e módom és alkalmam, hogy jóakaratosokat némileg is viszonzozzam” – mondta. Ezután a kormányzó a város által rendelkezésre bocsátott nyitott díszhintóba szállt, amelyet egy magyaros ruhába öltözött kocsi hajtott és gr. Károlyi Györgytől igénybe vett négy pompás ló húzott.⁹ A díszhintóban Kossuth és családja foglalt helyet, amit Szemere – mint

⁶Uo. 128–129. old.

⁷Uo.

⁸Az eseményekről részletesen beszámoltak a napilapok, egy VI. 6-án kelt falragasz (Az emlékeztető június 5-e Kossuth bevonulása Pestre és a város kivilágítása) idézi: *Gracza György: Az 1848–49-i magyar szabadságharc története I–V. IV. köt. 418–419. old. és Mátrai Gábor: Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848–49-ben. Szépirodalmi (Magyar Ritkaságok) Bp. 1989. 198. old.*

⁹*Károlyi György* mint nemzetőrtiszt maga is részt vett a díszmenetben, amelynek következtében utóbb eljárás indult ellene. Károlyi titkára, Bártfay László utóbb így vázolta a gróf védekezésének lényegét a császári vádhatóság előtt: „rossz néven vétetik: a kocsit mellett lovaglás és a diadalmenetre adott lovak. Hiszen az ég szerelmére! Nyomatott falragaszokból is nyilvánosan tudatik, hogy minden helyben levő tiszt – a nemzetőrök sem véve ki – a pályaudvarokhoz volt parancsolva: S miután a városban vészbiróság működött, csak nem tehetné ki magát az ember – kivált ha családja, hogy engedetlenség miatt bebörtönözzék, vagy éppen főbe lőjék... Ami pedig a lovakat illeti, azok requiráltak; bizonyíthatja Lombay akkori városkapitány, egyébiránt ezen lovak mindjárt az eset után eladattak, hogy többé lehetőség se forduljon elő ily kellemetlen helyzetbe jutni. Kocsi és lószerszám szinte másoktól requiráltak. Tessék az illető mesterembereket megkérdezni.” Bártfay aug. 31-én feljegyzi naplójában, hogy az előbbihez újabb vád is társult, amely szerint a gróf a Kossuthnak szórt koszorúkat felemelte és odanyújtotta a kormányzóknak. Ilyen és hasonló „bűnök” miatt Károlyit rövid fogság után horribilis pénzbüntetésre ítélték. *Acz Tivadar: Népek tavasza* (ismeretlen levelek, naplójegyzetek a magyar szabadságharc és emigráció korából. 271., 275. old.)

miniszterelnök – bántónak érzett, különösen, mivel személyére az ünneplő tömeg nem fordított megfelelő figyelmet, így sértetten, a rá váró hintó helyett bérkocsit rendelt és mellékutcákon hajtatott szállására. Utóbb az esetről szemrehányó leveleket is írt Kossuthnak, de az kicsinyes érzékenységnak vélte a felszólalást, amelynek a függetlenségért vívott harc napjaiban nem volna szabad előfordulnia. Kossuth visszaautasította a családtagjainak túlzott politikai befolyására vonatkozó kritikát is.¹⁰ (Való igaz viszont, sem Kossuth nővére, sem pedig felesége nem kedvelte túlságosan a mérsékelt politikusnak tartott miniszterelnököket.)

A díszmenet, amelyet nemzetőrök nyitottak meg és zártak le a Váci és az Ország úton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) indult a belváros felé. A honvéd- és nemzetőrtisztek a kocsik mellett lovagoltak. Az utcákat ellepték az ünneplő ruhába öltözött lelkes polgárok, fehér kendőt lobogtató, virágot szóró hölgyek. Minden zászlón, minden ablakban Kossuth képe és neve volt – írta Jókai, bár a hivatalos lap, a *Közlöny* szerint a transzpárensek között jelentékeny egy sem volt. A menet némi kerülőt téve a Szabadsajtó, majd az Uri (Petőfi Sándor) utcába fordult be, onnét pedig a Szervita (Martinelli) és a Színház (Vörösmarty) tereken át, a Dorottya és a Mérleg utcán keresztül jutott a Szél (Nádor) utcába, ahol az ún. Döring-féle házban a 18-as szám alatt Kossuth anyjának lakása volt.

A városi tanács utóbb sietve elhatározta az utca lekövezését. Estére a várost kilágították. A legszebb látványt a két törökről elnevezett Wodianer-ház, a városháza, a megyeház, a Magyar Nemzeti Színház, a volt Hétszemélyes Tábla épülete és a Gschwindt-féle dohányáruda nyújtotta. Az éjszakai utcákat fáklyás-zenés, sőt a levegőbe lövöldöző csoportok járták, míg mások, főleg kisebb-nagyobb utcagyerekek, mintegy „forradalmi hagyományként” kövekkel tördeltek be a nekik nem szimpatikus, vagy nem eléggé kilágított házak ablakait, nem téve kivételt a lakatlan, vagy bombázástól megromlott épületekkel sem, ami nem kis felháborodást váltott ki. Kossuth a Nemzeti Színházban töltötte az estét, családjával a királyi páholyt foglalva el, ahol ünnepi műsort adtak a kormány tiszteletére. (Szemere a Kossuth család ünneplésének tartva azt, ismét távol maradt.) A műsor végén a zenekar és az énekkar hazáig kísérte a kormányzót, ahol indulókat és kóruszámokat előadva éjfélig ünnepeltek. A kormány alig egy hónapig működhetett a fővárosban. Az első rendkívüli minisztertanácsot már másnap este 6 órakor megtartották, mivel a szerb Sztratiimirovits, a hírek szerint végre hajlandónak mutatkozott a kiegyezésre a magyarokkal.

A minisztériumok azonban, a költözés hátrányos következményeképpen csak június közepére jutottak abba az állapotba, hogy működésüket normalizálhassák. (Többségük nem is arra a helyre költözött, amit januárban elhagyott.)¹¹ Nehézségeket okozott a bankóprés felállításának lassúsága és nem volt szerencsés az sem, hogy a kiélezett helyzetben az országgyűlés több mint egy hónapig szüneteltette tevékenységét, anélkül azonban, hogy az áldatlan politikai csatározások megszűntek volna. Június 6-a egyébként komor nap volt. A cári csapatok ellen május 18-án meghirdetett kereszties hadjárat jegyében böjtöt tartott az ország. Ahogy Mátrai Gábor, a Nemzeti Múzeum őre írta: „sokan egész nap nem ettek valamit, még a protestánsok közül is. Színházakban előadás nem volt. Kocsmákban húst nem is főztek.”¹²

Mindennek ellenére, Kossuth elképzelésének megfelelően június első felében optimizmus és a szabadságharc győzelmébe vetett szilárd hit uralta el a várost. Olyan hírek is felröppentek, még Szemere Bertalan szájából is, hogy az oroszok talán mégsem fognak komolyan beavatkozni, mert az angolok majd megakadályozzák. Kossuth persze sejtette az igazságot, mégis jórészt az ő kezdeményezésére lázas tervezgetés folyt a város felvirágoztatására. Tervezték a Margit-sziget megnyitását, kiépítését, a nagykörút vonalán hajózható csatorna, hajóépítőműhely létesítését és elkezdték Buda várfalainak lerombolását, hogy helyére feljáróutakat és parkot létesítsenek – átmenetileg megoldva ezzel a munkanélküliséget is. Ugyanerre az időszakra (június 24.) esik a három – egy főváros első hivatalos egyesítési kísérlete is, ám Szemere Bertalan rendelete már nem léphetett életbe.¹³

Baják László

¹⁰Uo. 480. old. (273. sz. irat)

¹¹Uo. 125. old.

¹²Uo. 125. old.

¹³Uo. 504. old. (289. sz. irat) Budapest története I–V. IV. köt. Szerk.: Vörös Károly, a részt írta: Spira György. Bp. 1978. 99–100. old.

A fehéregyházi Petőfi-múzeum

*A fehéregyházi Petőfi-múzeum ma,
1991. július*

*Haller Lujza,
a fehéregyházi Petőfi-múzeum alapítója*

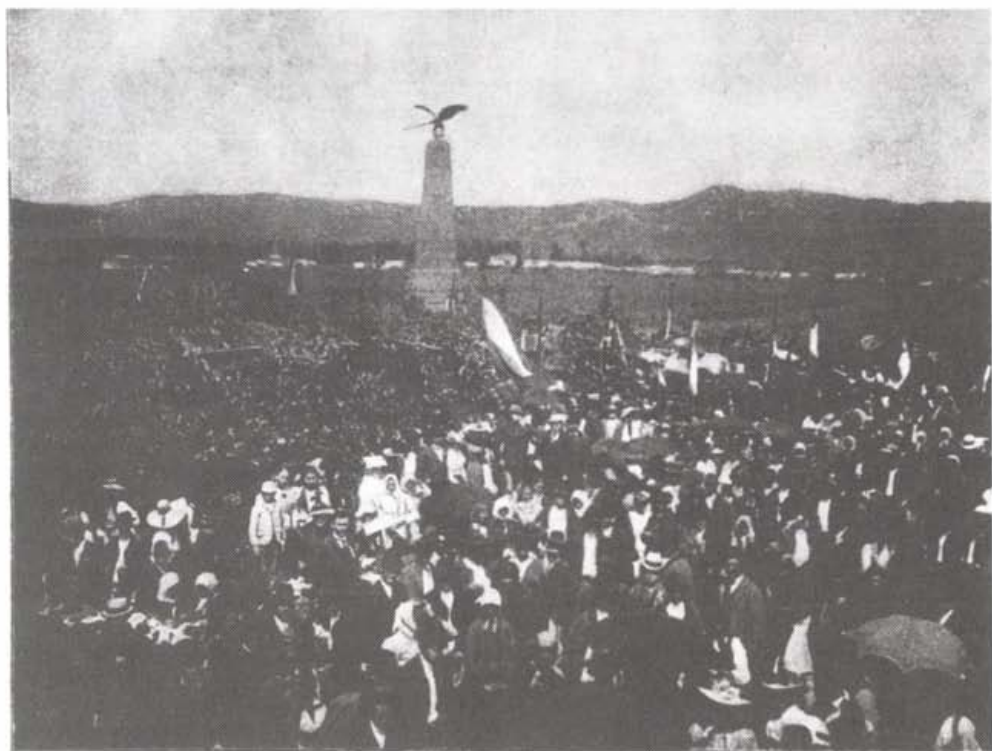
A ma Maros (legkorábbi Fehér, majd Felső-Fehér, Fogaras, végül Nagy-Küküllő) megyéhez tartozó, önálló önkormányzattal rendelkező község lakóinak száma kb. 4500. Ebből mintegy 20% magyar. A falut, Alba Ecclesia néven, legkorábban IV. Béla ifjúkirály oklevele említi 1231-ben. Egy 1315-ben kelt oklevél már Feyreg haz néven tartja számon. A szász telepesek 1432-ben Wyskyrch (Weisskirch) néven vallják otthonuknak, míg a román lakók még 1928-ban is Ferihaznak nevezik; később válik Albeștivé. (Alb románul fehéret jelent)¹.

Haller Ferenc fehéregyházi földesúr 1857-ben szabadult a kufsteini börtönből és érdeklődéssel fordult az itteni csatában elhunyt Petőfi emléke felé. Miklós Sámuel tiszteletes úrral – a bizonyára sokat tudó szemtanúval – a földi tereken már nem találkozhatott. Így a továbbiakban csak jórészt iskolázatlan helybeli román lakosainak vallomásaival törekedhetett a csata titkainak felfedezésére.

1867-ben elrendelte a hármás tömegsír korláttal való körülkerítését. Ez ma az emlékmű alatt van. A csata végső szakaszában ugyanis ezen részen, a mára nyomtalanul eltűnt kriptá környékén, iszonyatos tusa folyt. Egy ulánus század a Küküllő túloldalán haladva, a falut keletről megkerülve, elvágta a balszárny menekülő erdei harcosainak és általában a gyalogosok útját. Így – Dienes András szerint – mintegy 400 honvéd vesztette itt életét és került az emlékoszloppal jelölt tömegsírba (más források 150-re teszik az ide temetettek számát).

¹A helybeli kastélyról és nevezetes urairól bővebben lásd a Honismeret 1989. 4. számában R. D. I. írását (szerk.).

²A szobor 1916-ban Kiskunfélegyházára került.

*A fehéregyházi emlékoszlop felavatási ünnepélye – a Danky fivérek fényképe után.
(Vasárnapi Újság, 1897. 32. szám)*

Az 1890-es években merült fel egy nemzetközi összefogással építendő és a hely jelentőségéhez méltó emlékmű felállításának gondolata. A kezdeményezők Haller Ferenc és leánya, Lujza.

Az idős gróf halála után (1893) az emlékműre való országos gyűjtés folytatását Bethlen Gábor (keresdi), Nagy-Küküllő vármegye főispánja, az EMKE elnöke vállalta magára. Segítőtársai is illusztris személyek: a Rugonfalván született Bartha Miklós politikus, gyűjtő hatású újságíró, az EMKE egyik szellemi atyja; a fehéregyházi, majd segesvári és ott templomot építő református pap: Balás Imre, valamint Kuskó István, a kolozsvári Országos Történelmi Múzeum alapítója. A gyűjtés a segesvári vármegyeháza elé állítandó Petőfi-szobor² javára is folyt. Az emlékmű turulmadarára és a szobor elkészítésére Köllő Miklós kapott megbízatást, az obeliszket a Bosin testvérek építik fel.

1897. július 31-én, országos ünnepség keretében avatják fel a két emlékművet, a még élő honvédek és hősi halált haltak hozzátartozóinak jelenlétében.

Egy évvel később, 1898. július 31-én felavatták az emlékmű közelében épített múzeumot, múzeumőri lakással és hozzá tartozó gazdasági épülettel. Az emlékművet övező liget és a múzeumőr megélhetését nyújtó szántó területét Haller Lujza adományozta tönkrement birtoka maradékából. A nemes lelkületű, idős nő naponta kiment az emlékműhöz; ültette és gondozta a virágokat, óvta, gyarapította a múzeum állagát, gyámolította az első múzeumőr (Bálint Péter, 1871–1929) családját.

1899-ben, mint azt száz források tudni vélik, a grófnő múzeumot rendez be az ódon, romladozó kastély egyik helyiségében is. Vagy csak alkalmi kiállítást? Ugyanakkor kerül a múzeum falára egy fehér márványtábla a következő felirattal: *Az országos ereklyemúzeum az 50. évforduló ünnepén helyezteté ide e táblát tagja, hallerkőri Haller Louise grófnő honleányi érdemeinek tiszteletére, ki saját költségén építette ezt a házat.* Ezt a táblát az 1980-as években eltávolították.

Az 1910-es évek elején a Gáll család vette át a gondnoki feladatot.

Az első világháború során és az uralomváltás következtében a múzeum állaga megfogyatkozott, értékes anyagok veszttek el. A neves személyiségek bejegyzéseit, kézjegyeit tartalmazó vendégkönyv, a székelykeresztúri Varga Piroska nemzetiszín szalaggal átkötött kávéscsészéje, amelyből Petőfi állítólag utolsó reggelijét fogyasztotta, s az ágy, melyben állítólag utolszor aludt, mind nyomtalanul eltűntek.

Az őrző személye is megváltozott. Pupázá Pavel és családja költözött be a múzeumőri lakba. A következményekről az 1925. július 27-i Brassói Lapok ilyen cím alatt ír: Nem gondolják a fehéregyházi Petőfi-emlékművet. Alcímek: Gyom és por. Nincs pénz a rendben tartásra.

1936–37-ben tért haza orosz fogságból, miután ott családot alapított, itt pedig rég elsiratták, Suciu Zaharia, családostul. Mivel halottnak nem kell ház, az övét hiányában kisajátították. Így ő lett a Tanács tanácsára a múzeumőr.

A második világháborút követően Katóka János szobrász-keramikus vette át a múzeumőri feladatot. Petőfit ábrázoló domborművű medalionokat, nagyméretű, díszes virágcserepeket, vázákat készített, amelyek túlélték alkotójukat. Az emlékoszlop előtti és a Republicából vett idézettel díszített bronztábla a román kormány ajándékaként került a mai helyére 1949-ben. Katóka részt vett a Magyar és Román Tudományos Akadémia 1956-os közös ásatásain, amelyek Petőfi testereklýeit keresték, jellegzetes, bal felső kiugró szemfoga alapján. A keresett lelet nem került elő. A rejtély maradt.

Katókát Dakó Ágoston és családja követte az árnyas tujáktól oltalmazott őrző és emlékhelyen. Az avatáskor még zsenge, törékeny csemeték az eltelt több mint fél évszázad alatt susogó, sudár fákká nőttek; jóval meghaladva az emlékoszlop magasságát. Csak a gerlek szomorú bűgása változatlan, időtlen, mint az emlékezés.

1969-ben Hajdú Győző és Sütő András a kerek évforduló alkalmával engedélyt szerzett a múzeum épületének átépítésére és az ispánkúti halálhely emlékművel való megjelölésére. Miután a felső engedély, nyilván tudatosan, csak 2–3 nappal az ünnepség előtt érkezett, az ispánkúti emlékművet szinte lehetetlen volt időre elkészíteni. És mégis, a feladat nagyszerűségét felismerő kőműveseknek sikerült a lehetetlen: a Petőfi-ünnepély napján készen állt a költő eleseték helyét megjelölő, Hunyadi László marosvásárhelyi művész domborművével díszített műtárgy.

A múzeum átépítése után az őrző lakása megszűnt, helyet adva a harmadik, legbelső terem számára, amelyben jeles képzőművészeink számára nyílt Petőfit láttató, állandó jellegű képzőművészeti kiállítás. A kiállított anyagok alá ekkor kerülnek a pontos, háromnyelvű feliratok (magyar, román, német).

Az állandóan ott lakó múzeumőrt (Dakó Ágostont) Máthé Edit tárlatvezető váltotta fel, majd sűrű egymásutánban váltják egymást az idegenvezetők. A nemzetiségi elnyomás súlyára mutatón: Lukács Károlyné, Pinteá Valeria, Parchirie Lazár, Chindea Mihai. Ez utóbbi szolgálata alatt 1985-ben alapjaiból újjáépült a százados épület. Az ezt követő újrarendezés azonban nem vált a múzeum előnyére. A kis kapusszoba ugyanakkor épült.

A demokratizálódási folyamat 1990-ben újra magyar nemzetiségű és hosszú idő után fehéregyházi felelőst állított a múzeum élére, Simonné Albert Júliát. Bátorító jelenség a fehéregyházi székhelyű Petőfi Sándor Művelődési Egyesület megalakulása is, amelynek eddig hét országból verődtek össze támogatói, tagjai. Az egyesületnek a kulturális célokon túl gyakorlati hasznú célkitűzése is van, megépíteni egy olyan művelődési központot a mai múzeum közelében, amely fárosza, zarándok- és pihenőhelye lehetne a Petőfi szellemét tisztelőknak. Az épület tervét csaknem fél évszázada elkészítette Kós Károly, s ennek a végrevalósítható tervnek a megvalósításáról az utókor nem mondhat le.

A PSME tiszteletbeli elnöke, Kányádi Sándor az egyesület alakuló közgyűlésén mondott beszédében bizakodásának így adott hangot: „Ha meglesz a háttér is hozzá az egész földgolyóról, én akkor hiszem, hogy ez itt, tájainkon, egy nagyon példaadó egyesület lesz és szolgálni fogja azt, amire nagyon ahítózunk, a megbékélést.”

Máthé Attila

A társadalmi rétegződés tükröződése a csongrádi férfiviseletben

A XIX. század közepén keltezett hagyatéki leltárakban és más peres iratokban feljegyzett ruhadarabok hiányos, az ország más tájaihoz hasonlóan töredékes képet adnak a viseletről Csongrádon is. Váry Gellért csongrádi születésű paptanár visszaemlékezéseiben leírja a XIX. század közepi férfiviseletet. E két forrás összevetésével teljesebb képet lehet adni a vizsgált kérdésről. Ezek szerint a parasztgazdák nyáron kalapban, sötétkék posztóujjasban, kislajbi-ban (lajbi, lajbli: mellényfajta), ugyanilyen magyarnadrágban. Télen birkabőr sapkában, ködmönben, bekecsben, subában vagy szűrben jártak. Tehát a XIX. század elején, közepén az Alföld jobb módú parasztjai körében általánossá vált kék posztóruhát a város és a nagyközség státuszhatárán levő Csongrádon is viselték.

Az 1850-es és az 1860-as évek hagyatéki leltáraiban és becsűjegyzőkönyveiben teljes öltözet felsorolását nem kapjuk meg, leggyakrabban a nadrág, a gatyva, a lajbi, suba, szűr és csizma, ritkábban szerepel az ing, bekecs, ködmön (szűr), kankó, kalap. Iparos viseletből mellény, nyakkendő, felső öltöny szerepel egy korán elhalt mézeskalácsos hagyatéki leltárában. Kis földtulajdonos (faragók) leltárában ilyen, a parasztokétól eltérő ruhadarabokat nem találtam, de ők inkább háziiparosok, mint céhben tanult iparosok lehettek.

Váry megfigyelése szerint *pantalont* (cipővel hordható, bokáig érő nadrágot) és *kaputot* (köpönyeget, hosszú kabátot) az úri családok tagjai és a mesteremberek egy része viselt. Ugyanakkor kislelő, de községi választmányi tag, tehát sem nem úr, sem nem iparos, de hivatalos viselő polgárosuló paraszt hagyatéki leltárában köpönyeg, nadrág és téli kaput, tehát két hosszú kabát is szerepel.

Cséplés Tyúkász Mihálynál 1936-ban

Az idős paptanár a társadalmi rétegződés és a viselet árnyalataira is figyelő lokálpatriótaként az iparosoknak két csoportját különböztette meg. Az egyik csoport tagjai az urak öltözetét követő, a másik a paraszti gazdaságokat kiszolgáló iparok képviselői, akik a számukra munkát adó parasztgazdákhöz hasonló kék posztóruhában jártak.

Egy cipészmeister és felszabadult inasa közti 1863. évi per irataiból kirajzolódik egy kezdő segéd ruhatára, amely két öltözet ruhából (az egyik posztó, a másik „könnyebb” anyag), ez atillából (kabátfajtából), nadrágból és mellényből, két pár csizmából (az egyik új) és két pár fehér ruhából (vászoningből és gatyából) és sapkából állt. Mindezt a segéd felszabadulása alkalmából követeli gazdájától.

Az iparosság, főként a mesterek a XX. század első felében fizikai munkát végzőként hétköznapi a paraszti viseletet követték, de vasárnap és ünnepnap polgári ruhába (pantalló, nyakkendő) öltöztek.

A századforduló és a XX. század eleje viseletének forrásául egy 96 éves parasztszöny visszaemlékezését használhattam fel. A közismert vászon és bőrruhák mellett egy *untercikk* nevű, az ing és a mellény közé felvett báronyi ruhadarabot is említ. Ez a nyugatról átvett darab a levéltári anyagban és Várynál nem szerepel, a két világháború között ing fölé viselt, kötött kabátként ismert a középkorúak, idősebbek hétköznapi viseletében. A magyar viseletben helyenként előforduló ruhadaraboknak a csongrádi meglétét is jelezhetem ezzel.

Frédéric Le Play francia társadalomkutató egy negyedtelkes jobbágycsalád ruházatában hétköznapi és vasárnapi viseletet különböztet meg. (A felsorolásból látszik, hogy a téli és a nyári viseletet összevonta.) Az alkalom szerint kétféle ruházat – miután erre XIX. századi adatunk nincs, a XX. századi viselettel összevetve – a paraszti és kubikos társadalom egy részében megmaradt. Ez érvényes lehetett középparaszt, nagygazda és birtokos családban is, különösen, ha nem megállapodott, hanem újabb földvásárlásokra gyűjtő gazda volt a család feje. Ez a tény is látszik igazolni azt a véleményt, hogy a tárgyi ellátottság és annak részeként az öltözködés az anyagi helyzettel nincs egyenes összefüggésben.

Megállapodott középparaszt, birtokos és második generációs bandagazda szintjén élő kubikos is alkalomhoz kötötten háromféle ruhát viselt. A gazdák és fiaik a tanyán munkásruhában dolgoztak, a városba a hazajáróban jöttek, ünnepnap, vasárnap az ünneplőt vették föl. Kubikos családban is a leghasználtabb a dolgozó (a munkás-, dolgozóruha lehetett foltozott), valamivel jobb a piacra, hivatalba járó és legjobb állapotú az ünneplő. Tehát a ruházatot az elhasználat foka különböztette meg, bár mindkét rétegben az esküvői ruha 15–20 évig is szolgálhatott ünneplőként. A *gyűvő-menő* ruha a másik kettővel együtt már polgárosultabb öltözködést jelez, bár még rétegrezhez kötődést is „magán visel”.

A XX. század első felében az egymást követő nemzedékek tagjainak viselete következőképpen változott. A mai legidősebbek nagyszülei a századfordulón még belenőttek a vászongatya és -ing felsőruhakénti viseletébe, az ellenzős nadrág, a magasan záródó kislajbi használatába, amely darabokat életük végéig, az I. vh. utáni időszakban, esetleg a '40-es évekig, halálukig is megőriztek. Az apák az I. vh. után, fiatalemberként, pricses nadrágos posztóruhát kezdtek viselni, melyet fiaik is átvettek.

A fehér ruha, vagy napjainkban közismertebb nevén a vászongatya és -ing felsőruhaként fokozatosan szűnik meg. Ünnepi viseletként a módos gazdák körében a XIX. század közepén megszűnni látszik. Majd az I. világháború a szokások jelentős részében, így a gatyaviseletben is, korszakhatárt jelentett. Míg a megelőző korszakban a gazda és a részese is ebben a ruhában aratott, cséplelt, a történelmi esemény után már nem. Az I. világháború után bizonyos megkötésekkel használják, így idős gazdák, az év nagy részét a legelőn töltő juhászok, cselédek, kislelő parasztok aratáskor, csépléskor, részesmunkásként. (Ez kék gatyát is lehetett.) Ez utóbbi használatot fotók is igazolják.

A vitézkötéses vagy zsinóros posztóruha a nemesi díszruha egyszerűbb változata az egymást követő parasztgazda-nemzedékek életében a XVIII. századtól, ha némi változtatással is, de többször újraéledt. Levéltári forrásokban teljes öltözetként leírva eddig nem került elő. Szóbeli adat a századforduló tájáról, fekete vagy sötétkék posztóból, három darabból, ellenzős nadrágból, mellényből és rövid nagykabátból álló, mindegyik zsinórdíszítéssel készült változatát bizonyítja. Esetenként mente is tartozott a ruházathoz.

A már említett nemesi díszruhában a dolmány, a mente és a köpönyeg jelentette az ujjas ruhadarabokat. Ez a vitézkötéses, körül prémes, vállravezett ünnepi ruhadarab – bár részletes

A Szántai család katonafiúkkal az I. világháború idején

Hajdú Gergely középparaszt gazdáról és családjáról vándorfényképész által készített felvétel 1936-ban

leírás nélkül – csongrádi forrásokban is feltűnik. 1862-ben egy bírósági irat árjegyzékében egy nő mente szerepel. Ez az adat a korabeli férfimente viseletét kell hogy jelezze. 1920-as évekbeli ünnepi viseletére kaptam szóbeli adatot. Majd 1951-ben készült esküvői képen a völégény viseletének része kis állógalléros, vitézkötéses vállravetett posztókabát.

A mente mutatós ruhadarabként a korszak végéig fel-feltűnik a különböző forrásokban. Alkalmakhoz kötöttén őrizhette meg helyét a paraszti viseletben, ahol ugyanaz a darab is, de a szűrrel és a ruhával praktikusságban nem versenyezhet. A város és a tanya között járó, az időjárás viszonyosságainak kitett paraszt számára e két hosszú kabátfajta megfelelőbb volt, ugyanakkor szabásában, díszítettségében reprezentatív darabjai is voltak a viseletnek.

Az 1930-as években Németországban járt cserelégények visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ott már munka után este, hétfőgőn a ruházatról nem lehetett megállapítani, hogy ki az úr (polgár), ki a paraszt. Nálunk ebben az időben még élesen elvált a két viselet. Ugyanakkor nálunk a télkabát hossza is jelezte a paraszti és úri viselet közti különbséget. Az előbbi félcomb alatti, az utóbbi térden alul ért.

Egy másik ruhadarab, a pantalló, a hosszú, egyenes szárú, elől gombos szövötnadrág viselése vagy nem viselése, illetve hétköznapi vagy ünnepi használata a XX. század első felében foglalkozás és társadalmi réteghez tartozás kifejezőjének számíthatott. Az urak, a hivatalnokok, orvosok, ügyvédek, tanárok és tanítók hétköznapi, munkahelyi viseletéhez tartozott. Az iparosok és a nagygazda, középparaszt ifjúság egy része az 1930-as, 1940-es években vasárnapi és ünnepi viseletként használja. Zakó, félcipő, ünnepnap nyakkendő, télen hosszúkabát és bőrkesztyű tartozott. Az így öltözködő parasztot úri parasztnak hívták.

Amatőr felvételtől egy időből, az 1930-as, 1940-es évek fordulójából származik néhány ünnepi férfiviseletet bemutató kép. Az egyiken kisparasztfiatalok csizmás és pantallós viseletét láthatjuk. A másikon és a harmadikon középparaszt-fiatal elegáns úri viseletben. A polgári viselet nem jelent minden esetben magasabb iskolázottságot. Ez a kor gazdasági-társadalmi fejlődése egyenetlenségének egyik jelzője.

A pantalló kordbársony változatát bakancsval vagy cipővel a kubikosság hordta. Használtabb darabot hétköznapi, újabbat vasárnap.

Az 1956-tól múzeumná vált gyűjteménybe az 1980-as években kerültek férfiviseleti darabok. Ekkor már a két világháború között kialakult parasztviselet jellegzetes darabjait sikerült összegyűjteni, így pricsesz nadrágot, zsinóros posztókabátot, csizmát, félkabátot, gyári készítésű ingeket, még felsőruhaként viselt gatyát is. (A kubikosok kordbársony ruhájából több darabot, sőt, halász- és hajósruházat darabjait is találtam még.) Tehát a férfiruházat 100 év alatt lezajló változásait levéltári dokumentumok, írásbeli és szóbeli emlékezések, illetve fényképek mellett az utolsó időszakból tárgyak is bizonyítják.

A legidősebb parasztcsaládok fényképeit átnézve, a viselet változásának rekonstruálásához gyűjtve következő rendszerezésüket tudtam elkészíteni. Az első világháború előtti és alatti katonai és családi képeket hivatásos fényképészek műteremben készítették.

A két világháború közötti hivatásos fotós műteremben páros esküvői, egyalakos, néhány alakos családi képeket csinált. Kihívott fényképész a házuvaron felravató szörmöt halott és

az öt körülvevő családtagjait, cséplés után a munkában részt vevőket, ugyanazokat tanyaudvaron, cséplés közben készített képeket. Vándorfényképész a tanya előtt a gazdát és családját ünneplő viseletben örökítette meg. A kihívott városi fényképész a városban csoportos iskolai, tánciskolai és jelmezes felvételeket készített. Az utóbbit színelőadás szereplőiről és szüret résztvevőiről.

Amatőr felvételeken fiatal legények egymás közt fényképezkedtek, de készült ilyen kép idős családtagokról, csoportos aratás közben és szüretkor. (Mindez 1945 előtt.)

A felsoroltakból számunkra az olyan csoportos és néhány alakos, akár hivatásos, akár amatőr készítette, az utcai viseletet jól mutató felvétel használható, amelyről családdal vagy ismerőssel meg lehetett beszélni a képen szereplő személy társadalmi helyzetét, a kép készítésének időpontját és a ruhadarabok nem látszó részleteit. A fenti feltételekkel és szempontok alapján gyűjtött és rendszerezett fényképeket használhattam fel a viselet elemzéséhez.

Az előbbieken bemutatott források: levéltári dokumentumok, más írásbeli és szóbeli visszaemlékezések, családi fényképek alkalmasak a viselet változásainak további részletes vizsgálatára.

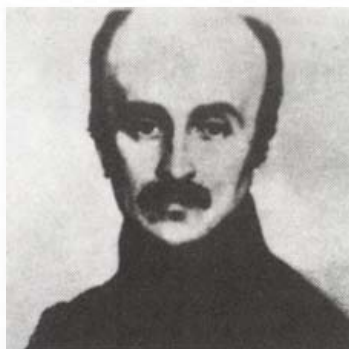
Szűcs Judit

Adatközlők: Csépai Jánosné Atkári Anna (sz.: 1925.), Dudás Lajosné Kása Rozália (sz.: 1931.), Kókai Józsefné Hajdú Ilona (sz.: 1951.), Nagy Miklósné Jarabek Margit (sz.: 1930.), Ornyik Sándor (sz.: 1930.), Szepesi Istvánné Szántai Erzsébet (sz.: 1929.), Újvári Pál (sz.: 1909.), Újvári Pálné Máté Anna (sz.: 1911.).

Főbb irodalom: *Bencsik János:* Kísérlet a paraszti üzem és háztartás tárgyi ellátottságának rekonstrukciójára. (Tótkomlós, a XIX. század közepe). 25. (Kézirat.) – *Fél Edit:* Népviselet. Budapest, 1962. – *Hofer Tamás:* Tárgyi felszerelések, tárggyűttesek néprajzi elemzésének néhány lehetősége. 18. (Kézirat.) – *Kocsis Gyula:* Hagyatéki leltárak, Cegléd, 1850–1900. Cegléd, 1988. – *Kresz Mária:* Magyar parasztviselet 1820–1867. Bp., 1956. – *Kunt Ernő:* Néprajz és fotó-antropológia. Ethnographia, 1987. 1–47. old. – *Nagy Vera:* A csongrádi juhászok viselete és felszerelése. Homokrózsa, 1988. 2. 7. old. és Felsőzilaj állattartás Csongrádon (a bokrosi közbirtokosság). DATE Állattenyésztési Főiskolai Kar Hmvhely Tud. Közl. 2. 156., 158., 161. old. – *Váry Gellért:* Emléklapok Csongrád múltjából. Szeged, 1974. – *Zólyomi József:* Adatok a Nógrád megyei parasztság anyagi ellátottságához, fejlettségi szintjéhez a 18–19. században. 22. (Kézirat.)

A selyemhernyó-tenyésztés emlékei Szedresben

Bezerédj István

Több mint százötven éve annak, hogy egy „nemes gondolkodásáról ismeretes” fiatalember, Bezerédj István 1838-ban hídjapusztai (Tolna megye) birtokán megkezdte a jövőendő Szedres község telepítését. A környező pusztákról, sőt, az ország távolabbi helyeiről jönnek a nincstelenek, a földönfutók, a zsellérek. A telkek mérete a családok nagysága szerint 1000–3600 négyszögöl között változott. A szerződés „örök adásvételi és telepedési szerződés” volt, amikor is az úr kötelezettséget vállalt, hogy a jelképes föld árán kívül minden

haszonvételről lemond. Gondolt a leendő falu egyéb létesítményeinek létrehozására is, s ezért építési telkeket adományozott iskola, templom, községháza céljára. Tisztában volt azzal, hogy a vegyes összetételű lakosság között olyanok is vannak, akik nem tisztelik a magántulajdont. Ezért a szerződésben kiköti: „...ha a haszonbérleti tulajdonos... szedresi vagy szomszéd határokból fát, mely nem tulajdona, levág, letör vagy elront, s ha bűnét még kétszer ismételné, az olyannak Szedresen helye ne legyen, ... s a gonosztevő vagy fabűnös köteles három hónap alatt a községből elköltözni” ... A mindenkori tanítót pedig kötelezi arra, hogy az iskolatelenek egy részében szeder- és gyümölcsfaiskolát tartson fenn. Ebből a faiskolából a legjobb viseletű hat fiúnak és leánynak jutalomként fát osszon! A faiskola mai értelemben vett gyakorlóként működött, ahol „a gyerekek zsenge éveikben megszokják, megkedveljék” a munkát, látják annak szépségét, örömet, eredményeit!

Évek telnek el, s lassan „benépesül” az utak mente szederfával. Bezerédj évek óta hordozza magában azt a tervet, hogy birtokán – s a falu lakóit is rászoktatja – meghonosítja a selyemhernyó tenyésztését. 1851-ben pedig Hídján selyemfonó gépet állít fel. Minden erejét, idejét, megszerzett tudását birtoka felvirágoztatásának szenteli, hiszen a szabadságharcban való részvétele miatt halálbüntetést, majd kegyelmet kap, de birtokára száműzik. A fonógép elindítása után három évre (1854) már üzemel a selyemszövőszék. A falualapító azon serénykedik, hogy a családok otthon maradó asszonyainak és a siheder, fára mászni már tudó gyermekeknek munkát adjon – megfelelő jövedelem mellett. Eredményre is vezetett e szándék, mert a következő évben kelteződött (1855) kimutatás szerint már 150 szedresi és 25 jegenyépusztai család foglalkozott a hernyóval.

Nagyjából száz év telt el a selyemhernyó-tenyésztés szedresi meghonosítása óta, amikor az 1950-es évek közepén-végén befellegzett a „kapitalisták által ráerőltetett” munkának. A mai Szedres község lakói közül jócskán idősek azok, akik még akkoriban ezzel foglalkoztak, s hitelt érdemlően beszélhetnek róla.

Az embereknek ajkán Bezerédj alakja úgy él, hogy ő volt az a személy, aki a selyemhernyó gubóját, lyukas kampósbotjába rejtve, egyenesen Kínából „menekítette” ki, s így lett a szedresieknek továbbtenyésztésre alkalmas hernyójuk.

Az emlékezők – Bereczki Józsefné, Horváth Gyuláné, Kovács Ferencné, Varga Ferencné, és Szalánczi István – így beszéltek a „bogarakkal” való munkáról.

„Aki foglalkozott a bogarakkal az tudta, hogy a falualapító gróf hozta először ide a selyemhernyót. Pontosabban: minden talpalatnyi helyet betelepített szederfákkal, hogy legyen bőséggel eledel, legyen levél. Titokban meg arra is gondolt az úr, hogy a gyerekeket nevelő anyák külön keresethez juthassanak. Mert igaz, hogy a cselédek komenciója nem volt sok, így hát jól jött az időszakos kiegészítés!

A munka elkezdése bizonyos előkészülettel járt, hogy megfelelő hely legyen a hernyóknak. Legtöbbször kiürítettek egy szobát, nagyon ritkán, még a padlásra is felvitték. Hideg tavaszokon fűteni is kellett, mert különben fejlődésük megállt. Ezután kezdődött az eszkábálás, mert egy polchoz hasonló, kb. egy méter mélységű állványzatra is szükség volt. Lécekből, deszkadarabokból tákolták össze, s ez tartotta a nádszövetet, rajta a hernyókkal.

Hat-nyolc hétig tartott a gondozási időszak. Kezdetben az apró bogarak az eperfa levelét úgy tudták megenni, ha felaprították. Ahogy nőttek, erre nem volt már szükség. Naponta háromszor megintették. Rendszerint délután következett a levélszedés, mert az iskolából hazajöttek a gyerekek. Ha mást nem is tudtak segíteni, annyit azért megtettek, hogy felmásztak a fára, és a fiatal hajtásokat lehajlogatták az anyjuknak, a szedőnek. Ilyenkor az ágat marokra kellett fogni és végighúzni. Így lejött minden levél, de gyakran a bőr is a tenyérrel. A hernyók kezdetben nem voltak mohók, ahogy nőttek, egyre több levél fogyott. A gubózás előtti héten ettek selyemre. Ekkor naponta – az eredetileg egy doboz bogárnak – 5 vagy hat zsák levelet kellett szedni. De mindig előre, mert ha esett, nedves levelet nem kaphattak. A vizes levélről megbetegedtek, fejlődésük megállt, sőt, el is pusztulhattak.

A megnőtt, kifejezett hernyók gubózási helyet kerestek maguknak. Ilyenkor a gazda máglyarakás-szerűen orgonaaágakat állogatott, kötözött össze, s erre másztak. A bekötés után leszedegették, majd előzetesen kiválogatták. A puha, pöttyös vagy teljesen megbarnult gubók hasznavehetetlenek.

A Bezerédj által létesített gubóátvétel a mi időnkben már nem létezett. Három, öt, gyakran hat tenyésztő is összeállt, fogadtak egy fuvarost, aki a tolnai gubóbevéltőbe vitte az árut. Ott egy széles, hosszú asztalra kellett önteni, s szakemberek még egyszer átválogatták, mérlegelték és azonnal fizettek.

A selyemhernyóval foglalkozó családok jövedelme tisztességes volt. Ebből fedezték a nagyobb kiadásokat – tekintettel arra, hogy egy összegben jutottak pénzhez, ekkor ruházták fel a gyerekeket, vettek télire való bakancsot, csizmát. Sőt, nem volt ritka az sem, hogy az egész évre való búzát is ebből vásárolták meg – kenyérnek.

Ebbe a munkába is bele kellett tanulni. Volt olyan család, amelyik 2–3 évnél tovább nem foglalkozott vele, de voltak akik 14–15 évig nem hagyták abba.

Ha akartuk, ha nem, muszáj volt abbahagyni! Az egyre jobban terjedő szövőlepké miatt permetezték a fákat, mérgezték a növényt. Meg jött a mészál, amiről annyi szépet-jót regéltek-írtak, s csak évek, évtizedek múltán kezdték hangoztatni, hogy egészségtelen. Közben a nagy szocialista eszme minden igyekezetével kezdte eltaposni a múlt minden hagyatékát, még akkor is, ha az jó volt, hasznos volt. Rá is szabadítottak boldog-boldogtalan, ásták, vágták, fűrészelték az út menti szederfákat, a szederfaligeteket. Mi meg csak könnyeztünk, sírtunk, mert ha nem is sokat, de könnyített életünkön a kapott pénz. A hajdan volt több ezer, tízezer fából már csak egy-egy van mutatóban abban a faluban is, amely éppen erről kapta a nevét!”

Konrád László

Felhasznált irodalom: Bodnár István–Gárdonyi Albert: Bezerédj István. Bp., 1918–1920; Dr. Tóttós Gábor: Szedres. Emlékkönyv. 1988.

HÍREK

Damjanich vörössipkása

A Magyar Honvédség és a Pro Patria hagyományörző gyermekszövetség együttműködésének köszönhetően megjelent a Damjanich vörössipkása túramozgalom izléses kis túrafüzete, amely az 1848/49-es szabadságharc 33 emlékhelyére invitálja a fiatalokat. „Ezzel az emléktúra-mozgalommal azt szeretnénk elősegíteni, hogy minél többen ismerjék meg történelmünk e nagyszerű eseménysorozatát, ismerkedjenek meg a vörössipkás emlékhelyekkel, emlékezzenek a hősökre” – olvashatjuk a füzet bevezetőjében. Ezt a célt szolgálja az is, hogy a füzetben felsorolt emlékhelyeken kívül a teljesítésbe beszámíthatók azok a 48-as helyi emlékek, honvédsírok, történetek leírásai is, amelyek a résztvevők lakóhelyén vagy környékén találhatók. Így a túramozgalom a kirándulások mellett a helyi 48-as hagyományok felkutatására és ápolására is serkenti a gyerekeket és felnőtteket.

A legaktívabb hagyományörzők számára 1993 áprilisában is megrendezzük vörössipkás kerékpáros expedíciónkat Jászberénytől Isaszegig, illetve innen busszal tovább Vác–Nagysalló–Komárom–Ács útvonalon a dicsőséges tavaszi hadjárat vörössipkás honvédek nyomában. Az érdeklődők 40 Ft-os árban szerezhetik be az említett túrafüzetet a Pro Patria Szövetség központjában (1032 Bp., San Marco u. 81.), illetve a Magyar Természetbarát Szövetségnél (1066 Bp., Bajcsy-Zsilinszky u. 31.).

Dr. Tóth József

Kínai és magyar dalok hasonlóságai

Bartók Béla jegyezte fel a Békés megyei Endrődön 1926 augusztusában a következő szép népdalunkat:

*Sárgarigó rezegetteti a tollát,
Ez a kislány sajnálja a babáját.
Úgy sajnálja, majd meghasad a szíve,
Három hete nem beszélhetett vele.¹*

A népi eredetű dalokat is tartalmazó ókori kínai versgyűjtemény, a *Si king* (Dalok könyve) egyik darabját, Granet francia sinológus tudományos célú prózafordítása nyomán így fordította magyarra Lükő Gábor:

*Sárgarigó ha szárnyra kel,
Hogy ragyognak a tollai!
Ez a kislány férjhez megy,
Piros szalag a hajában.²*

A két dal feltűnő hasonlósága legalábbis meglepő. A hangulatuk nem azonos, de a sárgarigó tollának és a kislány lelkiállapotának a párhuzamba állítása (párhuzamba állítása és nem összehasonlítása!) már igen.

Nyilván nem következik a fenti egyezésből, hogy az idézett magyar népdal most már legkevesebb 2200 éves, de a kínai és a magyar népdal feltűnő hasonlósága azonos vagy legalábbis igen hasonló gondolkodásmódra vall. Az ilyen párhuzamba állítás régi keleti poétikai eljárás, ami a török népek meg a cseremiszek népdalaira is jellemző. (Más népeknél is előfordul, mivel azonban az elterjedésének a kérdéseit Lükő részletesen tárgyalta,³ ezekre itt most nem térek ki.) Ezt az – általa kettős képszerkesztésnek nevezett – eljárást tartja Lükő Gábor a legrégebbi stílusú magyar népdalszövegek meghatározó jellegzetességének.

A párhuzamos (vagy: kettős) képszerkesztés eredeti formája feltehetően az lehetett, hogy két képet, két objektíven megfogalmazott képet egymás mellé helyeztek, ily módon egy négysoros versszakot alkotva. És ennyi volt az egész dal. Ilyenek a mai napig is előfordulnak a magyar vagy pl. a csuvas, a cseremis, valamint a lett népdalok között. Pl.:

*Hervad az a fűszál
Kit a kasza levág.
Hervad az a kislány,
Kit babája elhagy.⁴*

¹A Magyar népzene Tára. VI. 675/3. sz.

²Lükő Gábor: A magyar népdalszövegek régi stílusa. Néprajzi Értesítő. 1957. 42. old. A Lükő által felhasznált francia nyelvű forrás: Granet; Fêtes et chansons anciennes de la Chine. Paris, 1919. 37. A *Si king* műfordításban megjelent szövegei között – nyilván a verses műfordítás természetéből következő változtatások miatt – nem tudtam azonosítani az idézett szöveget. Vö. Dalok könyve (Si king). Kínai eredetiből magyar prózára fordította, az utószót, a magyarázó jegyzeteket írta Tőkei Ferenc. Fordította Csanádi Imre, Illyés Gyula, Jánosy István stb. Bp., 1959.

³Lükő i. m. 5–48. old.

⁴Bartók Béla: A magyar népdal. Bp., 1924. 166/3. sz.

Egy lett népdal:

*Apró a fenyőfa tűje,
könnyű gyújtani.
Nincs bátyja a hajadonnak,
könnyű bántani.⁵*

Szibériai török népeknél is gyakori ez a konstrukció. Példának lássunk egy szojot (tuvai) népdalt:

*Álló víznek halaiban
állandóság hogy lehetne?
Hitegető lány szavában
binni mégis hogy lehetne?⁶*

Úgy tűnik, az éneklő közösségek utóbb kevesellték, rövidnek tartották az ilyen egyszakaszos népdalokat: úgy találhatták, hogy túl rövid ideig tart az eléneklésük, ezért „hosszabbá tették” őket. Ez a „hosszabbá tétel”, továbbéneklés már etnospécifikusnak látszik, ezt minden nép külön-külön oldotta meg, a saját ízlése szerint. Így pl. a szibériai török népek ugyanazt a hangulatú strófát éneklék el még egyszer (esetleg még kétszer), kisebb variálással. Lássunk megint egy szojot példát:

*Szakadó záporban
szűr nélkül járni nehéz.
Távoli országban
társtalan járni nehéz.*

*Hózápor hullásakor
házból kimenni nehéz.
Mások országában
magunkban járni nehéz.⁷*

Meg kell azért mondanunk, hogy ma már a szibériai törökök költészetében is túlsúlyra jutott egy valamivel enyhébb hang. Erre nézzünk egy altaji példát:

*Bal felől szél kerekedik,
borzad a nádbuga tőle.
Bátyáimra ha gondolok,
bús szemem könny lepi tőle.*

*Jobb felől szél kerekedik,
jajdul a nádbuga tőle.
Jó szüleimre gondolok,
jaj, szemem könny lepi tőle.⁸*

A burját-mongoloknál is vannak hasonló népdalok. Pl.:

*Sziklák havából a nap előtör,
széles pusztákat beragyog.
Szép kedvesemtől jött üzenetre
szívem feketén felragyog.*

*Felhők havából a nap előtör,
fennfekvő földeket beragyog.
Szívbeli mátkámtól jött üzenetre
szíves vörösén felragyog.⁹*

⁵Dainák. Lett népdalok. Válogatta és fordította Rab Zsuzsa. Az utószót Knuts Skujenieks írta. Bp., 1988. 37. old.

⁶Sámándobok szóljatok. Szibéria őslakosságának népköltészete. Fordította Bede Anna. Válogatta és magyarázó szövegekkel ellátta Kőbalmi Katalin. A rajzokat néprajzi gyűjtés felhasználásával Urai Erika készítette. Bp., 1974. 114. old.

⁷Ugyanott, 122. old.

⁸Ugyanott, 46. old.

⁹Ugyanott, 157–158. old.

A kínaiak – legalábbis a *Si king*-ben – finomabb, egyénibb hangvétellel háromszor is variálják ugyanazt a strófát (esetleg még egy refrént is énekelnek mindegyik strófa után). Pl.:

*Hét szem szilvát
hullat a fája
Távoli férfit
asszonya várja.*

*Hullat a szilvafa
szilvát, hármat.
várjuk urunkat –
merre járhat?*

*Szedjük a szilvát
háncskosárba.
várjuk urunkat –
jó lesz nála.¹⁰
(Rab Zsuzsa fordítása)*

A magyarok a tárgyilagos hangulatú első strófát egy szubjektív hangulatú másodikkal egészítették ki. A következő két népdalt Kodály Zoltán gyűjtötte 1906-ban, a Nyitra vidéki Zsérén.

*Ritka az a búza
Kibe konkoly nincsen.
Ritka a szerelem,
Kibe hiba nincsen.*

*Lám, a mi búzánkba
Egy csepp konkoly nincsen,
A mi szerelmünkben
Semmi hiba nincsen.¹¹*

*Elhervad az az ág,
Kit a fűrész levág.
Elhervad az a lány,
Kit a legény elhagy.*

*Engem is elhagyott
Egy semmirevaló,
Ki az én csizmámba
Kapcának sem való.¹²*

A kínai és a magyar dalok hasonlóságait feltehetően a kettős képszerkesztésen túlmenően is érdemes lenne tovább kutatni. A fentebb idézett kínai dal szilva motívuma is igen ismerősen hangzik. De nézzük meg egy másik ókori kínai dalgyűjtemény, a *Jo fu* (Zenepalota) egyik dalát, Nagy László fordításában:

*Hajtom lovamat lejtőn lefelé,
Lábából a kő csordítja a vért.
Nem jajgatok én sérült lovamért,
Inkább jajgatok szegény lovasért.¹³*

Vessük össze egy Jagamas János gyűjtötte körösfői népdallal.

*Homokos a kis pej lovam lába,
Térdig jár az a fekete sárba.
Szenvedj, lovam, szenvedj a hazáért,
Én már megszenvedtem a babámért.¹⁴*

Jó lenne egyszer sort keríteni az itt jelzett hasonlóságok alaposabb kutatására, ehhez azonban sinológusi szakképzettségre is lenne szükség.

Demény István Pál

¹⁰Dalok könyve, 20. sz.

¹¹Bartók Béla: Magyar népdalok. I. Bp., 1989. 27h/1–2. sz.

¹²Bartók Béla: Magyar népdalok. I. 34 c (2)/13–14. sz.

¹³Klasszikus kínai költők. Válogatta, szerkesztette és életrajzi jegyzetekkel ellátta Csongor Barnabás (IV–VI. rész) és Tőkei Ferenc (I–III. rész). Az előszót és a jegyzeteket írta Csongor Barnabás. Fordította András László, Arany János, Áprily Lajos stb. Bp., 1967. I. 683. old.

¹⁴Kézirat a kolozsvári Folklór Archivum gyűjteményében. Jelzete: F. A. M. 291/2.

Köszöntjük a 75 éves Balassa Ivánt

László Gyula rajza

Eddigi életem során sok emberrel találkoztam. Ezek között volt olyan, amit legjobban mielőbb elfelejteni, de voltak olyan találkozások is – s hál' Istennek ezek voltak többségben –, melyek életemet, munkálkodásomat meghatározták. Ha ezeket a találkozásokat rangsorba kellene állítani, a Balassa Iván professzor úrral való találkozásom igen előkelő helyen lenne a rangsorban.

1956 tavaszán találkoztunk először, amikor a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójaként ismerkedett a Bodroghözzel, a bodroghözi falvak lakóival. Megismerkedésünkre azt hiszem az adott okot, hogy a sárospataki faluszeminárium adattárában találkozhatott nevemmel, no meg ismert Ujszászy Kálmán nagytisztelendő úr és Román János tiszteletes úr is, éppen a néprajzi gyűjtőmunkám révén. Mert iskolás koromtól érdekelt a néphagyomány. Főleg akkor kezdtem megszeretni, amikor Román János Karcásra került segédlelkésznek, s magántanítványa lettem. Ő a faluban intenzív gyűjtőmunkát végzett, s kezdetben neki segítettem. Később megszerettem magam is a gyűjtést. Amikor pedig kezembe került Ujszászy Kálmán professzor úr A falu című könyve, Rácz István tanár úr A paraszttörténelmi-ség nevelése című füzeté, szinte kötelességemnek kezdtem érezni a gyűjtőmunkát, s kialakult bennem egy bizonyos fokú hivatástudat is ezzel kapcsolatban.

Akkor jött Balassa Iván, aki már az első beszélgetésünk alkalmával megértette velem, hogy tartozom annyival falumnak, hogy hagyományait összegyűjtöm, s ha úgy adódik, ha olyan helyzetbe kerülök, hogy módom lesz rá, hát majd feldolgozom. Emellett mindenféle segítséget is megígért. Ha nem találkozom akkor Balassa Ivánnal, aligha mertem volna hozzákezdni a későbbiek során egyre jobban kiterjedő néprajzi gyűjtőmunkámhoz.

Kapcsolatunk akkor vált rendszeressé, amikor Balassa Iván hozzákezdett a mondák gyűjtéséhez. Hogy a Bodroghöz, s főleg Karcsa ismert lett napjainkban a néprajzi irodalomban, az elsősorban az ő érdeme. Munkássága és segítése nélkül nemigen készült volna annyi publikáció a vidékről, mint amennyi készült.

Amikor 1956-ban a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója lett, s mint igazgató ismerkedett a múzeumhoz tartozó területtel, ő figyelt fel először arra, hogy az epikus hagyományokban, s főleg a hiedelemmondákban és mesékben milyen gazdag ez a vidék. S ő, az anyagi kultúra területén tevékenykedő tudós kutató nem elégedett meg azzal, hogy az anyagi kultúrával kapcsolatos adatok mellett felvesz magnetofonszalagra néhány mondát, mesét, mint ahogy számos kutató, tudós tette ezt, hanem megyei gyűjtőpályázatot hirdetett az egykori Zemplén és Abaúj mondáinak összegyűjtésére. S hogy ez nem volt eredménytelen, erről ő maga így nyilatkozott: „A beérkezett pályamunkák azt bizonyították, hogy van mit kutatni, s ha a beküldött mondák anyaga többségében csak tájékozódásra alkalmas is, mégis világosan látszott a kutatás lehetősége.”¹

Ezen a pályázaton részt vettem én is. Azt hiszem, ez volt az a motor, mely elindított azon az úton, melyen kisebb kihagyásokat leszámítva immár 49 esztendeje járok, s ebből a 49 esztendőből 36 esztendeje fordulhatok segítségért, tanácsért Balassa Ivánhoz.

¹ Balassa Iván: Karcasai mondák. UMNGY. XI. Akadémiai, 1963. 5. old.

Az említett pályázaton az első díjat én nyertem meg. Ettől azonban sokkal többet jelentett számomra az, hogy végül is a tudósnaK éppen Karcára esett a választása a mondák összegyűjtésére, feldolgozására, megjelentetésére. Ez nem volt véletlen. Először is szükséges volt a kutatás földrajzi korlátozása, ha befejezett vagy lehetőleg befejezett gyűjtést akart. Erről ő maga így beszél: „Mikor pedig vizsgálódásaimat a hiedelemmondákra is kiterjesztettem, egy számomra új, csodálatos tarkaságú, mélységű epikus világ tárult fel. Csakhamar beláttam, hogy a kutatást földrajzilag korlátozni kell, ha egyszer valamennyire is végére akarok a gyűjtésnek jutni. Így gondoltam először a Bodroghözre, melynek elzárt és a mocsaraktól véglegesen csak a múlt század végén megszabadított falvai a legbővebb aratást ígérték. De bizony a terület nagysága meghaladta erőmet... Eddig ugyanis a babonák lejegyzésénél csak a babona lényegének megmentésére törekedtek, s az elmondásban rejlő esetleges epikus elemekkel nem törődtek.

Az anyag ilyen kiterjesztése parancsolóan követelte a földrajzi terület szűkítését csupán egyetlen falura. Karcát választottam, ahonnan a legtöbb mondát gyűjtöttem. A falun belül is három fő adatközlő teljes anyagát rögzítettem és csak azután hallgattam meg másokat is, hogy lehetőleg egy falu valamennyi mondáját, illetve azok legfontosabb típusait, helyenként változatait közölni tudjam.”²

En örültem ennek a választásnak, hisz számomra a Balassa Ivánnal való találkozások felérték egy továbbképző tanfolyammal. A mondagyűjtés alatt pedig elsajátítottam a gyakorlati munkát is. Ilyenformán nemcsak elméleti, hanem gyakorlati képzésben is részesültem. Tőle tanultam meg a kérdezős technikáját, az emberekkel való kapcsolatteremtést. Csodálatos kapcsolatteremtő képességekkel rendelkezett. Elég volt számára egy szűk negyedóra, hogy az idős emberek, asszonyok, de a középkorúak is kitérüljék előtte. Az igaz, hogy amikor először indult gyűjtőútra itt Karcán, eléggé bizalmatlanul méregették, és szóba sem akartak vele állni. Ez érthető, hisz a beszolgáltatás, a feszített adózás, az évenként többször is megismételt tsz-szervezés zaklatásai bizalmatlanná tették az embereket. Amikor azonban megismerték, s meggyőződtek arról, hogy valóban a még élő mondákat akarja összegyűjteni, megbarátkoztak a „tanár úrral”, s szívesen választottak kérdéseire, szívesen elmondták a szüleiiktől, nagyszüleiiktől hallott mondákat.

Elkísértem majd minden gyűjtőújtára. Szívesen mentem, mert tanulni akartam, s tanultam is. Erről ő maga is megemlékezett így: „Számomra nagy segítséget jelentett... Nagy Géza tanár... minden házra, minden családra kiterjedő helyismerete, bizalmatlanságot eloszlató sokszori személyes jelenléte...”³

És milyen jó, hogy ezt tettem! Mert amikor rám maradt a karcjai mesék összegyűjtése, már nem kellett a sötétben tapogatóznom a gyűjtést illetően, hanem a Balassa Iván mellett megszerzett gyakorlatot kamatoztattam.

Balassa Iván ugyanis tervezte Karcja teljes prózai népköltészeti alkotásainak az összegyűjtését, és azoknak az UMGY-ben történő közreadását. A Karcjai mondák anyagát össze is gyűjtötte, s az meg is jelent 1963-ban az UMGY XI. köteteként. Ekkor azonban már újra visszakért Budapestre, s hivatali munkája nem tette lehetővé a mesék gyűjtését. Ezért maradt rám ez a munka, amit azután igyekeztem is a legjobb tudásom szerint elvégezni. S azt hiszem sikerült is, amit bizonyít az is, hogy a professzor úr tanítványként említ ezzel kapcsolatban egy írásában így: „Ha magam e munkát nem is tudtam folytatni, de egy tanítványom, Nagy Géza két kötetben már előkészítette a mesekincs kiadását.”⁴

Büszke vagyok arra, hogy tanítványának vallhatom magam. Büszke vagyok arra is, hogy elfogadott tanítványának, és útmutatása alapján nemcsak hogy összegyűjthettem Karcja mesekincsét, hanem ebből az óriási anyagból megjelent kétkötetnyi válogatás az UMGY XX–XXI. köteteként 1985-ben, s a Mesék, mondák, történetek sorozatban is megjelenhetett. A király virágokertje címmel egy válogatás 1987-ben. Ugyancsak az ő biztatására és Kovács Ágnes felkérésére írtam meg A karcjai gyermek és játéka kiadás előtt álló monográfiámat.

Az ő biztatása, tanácsai nélkül nemigen mertem volna hozzákezdeni ehhez a munkához. Minthogy neki köszönhetem azt is, hogy végül is magyar– történelem szakos tanár lettem. Azt hiszem, hogy a vele való beszélgetések eredményeként alakítottam meg a karcjai iskolában a honismereti és néprajzi szakkört. Rá kellett ugyanis jönnöm, hogy magam nem

² U. o.

³ U. o.

⁴ Balassa Iván: Ortutay Gyula tudomány- és múzeumszervező tevékenysége. Ethnographia, 1980. 3–4. sz. 543. old.

sokra megyek, ha a gyűjtött anyagot meg akarom sokszorozni, be kell vonnom a gyűjtőmunkába érdeklődő tanítványaimat is. S ez szép sikert hozott. Foglalkozásainkon nemcsak a végzett munkáról számoltak be a szakköri tagok, hanem előadásokat hallgattak a falu történetéről, hagyományairól. Ezeket az előadásokat nemcsak helybeli előadók tartották, hanem vendégelőadóink is voltak. Előadást tartott szakkörünkben Balassa Iván is, akinek előadását volt tanítványaim még ma is emlegetik.

Balassa Iván nem tartozott soha azok közé a tudósok közé, akik bezárkóztak a maguk tudománya elefántcsonttoronyába, s ott készítették műveiket. Ő azt tartotta, s azt hiszem azt tartja ma is, hogy vissza is kell juttatni a falunak abból a hagyományanyagból, amit éppen tőle gyűjtöttek. Hogy a helytörténeti, néprajzi anyag ne csak a tudomány számára legyen hozzáférhető, hanem az egyszerű ember – főleg annak a vidéknek az emberei, ahonnan az anyag származott – is hozzájuthasson, olvashassa. Ilyen szándékkal jelentette meg a Lápok, falvak, emberek: Bodrogköz című könyvét is.

Tudom, hogy ezért a könyvéért több elmarasztalást, mint dicséretet kapott tudós kollégáitól. Pedig ezzel a könyvvel nagy szolgálatot tett. A könyvnek a bodrogközi emberekhez való eljuttatása éppen a bodrogköziek szülőföldjükhöz való ragaszkodását segítette elő. S ezt kellene tenni mindazoknak, akik a faluval, a falusi emberek életével, hagyományaival foglalkoznak. S amiért erre is gondolt Balassa Iván, köszönet érte.

Azt hiszem nemcsak mi, bodrogköziek tartozunk köszönettel neki, hanem a határainkon túl élő magyarok is, akár Szlovákiában, akár Kárpátalján, Romániában, vagy a volt Jugoszláviában éljenek, mert fáradhatatlan volt mindig abban, hogy a határainkon kívül élő magyarokat hagyományaik megőrzésére ösztökélje, a hagyományok gyűjtőit pedig támogassa, tanácsaival segítse. E cél érdekében szervezte meg a TIT néprajzi választmányát is, s készített a választmány munkájának támogatására témajegyzéket. De nemcsak a magyar néphagyományok összegyűjtését tartotta fontosnak, hanem a határainkon belül élő nemzeti-ségek ilyen irányú munkáját is segítette, támogatta.

Munkásságát külföldön Herder-díjjal jutalmazták, a Dán Királyi Akadémia, a Finn Régészeti Társaság külső tagjává választotta, 70. születésnapján pedig tiszteletbeli tagja lett a Svéd Királyi Gustav Adolf Tudományos Akadémiának és a Szlovák Néprajzi Társaságnak. Az elmaradt hazai hivatalos elismerés helyett fogadja tanítványai elismerését és köszönetét. A mi köszönetünket. Mert az ő támogatása, segítsége nélkül nemigen tehettük volna azt, amit tennünk kellett, amit tettünk. Azt hiszem én tartozom a legnagyobb köszönettel neki. Éppen ezért tisztelettel és teljes szívvel köszöntöm 75. születésnapján:

Nagy Géza

Végh József köszöntése¹

Amit elnöki helyzetemmel visszaélve – programon kívül, de a magyar dialektológusok e rangos seregszemléjétől korántsem függetlenül – röviden elmondani szeretnék, arra barátainnak az a figyelmeztetése készlet, amely visszaul nyitólülésünk rangos előadójának,

¹Elnöki rögtönzéseként elhangzott bevezető a szombathelyi III. dialektológiai szimpozion 1992. augusztus 28-án tartott záróülésének megnyitásakor.

Benkő Lorándnak egyik megjegyzésére. Megemlítette ugyanis – nem tudom: dicsekvésül-e önmagára vagy inkább panaszul nemzedékünkre nézve –, hogy a magyar nyelvjárások atlaszának itt megjelent hajdani gárdájából ő a legfiatalabb (ami igaz: pontosan öt hét különbség van köztünk, az ő javára). Nos, ülésünk előtt a szervezők fülembé súgták (magamtól nem is gyanakodtam volna), hogy akinek most elsőként adhatom meg a szót, Végh József kollégánk és barátunk, nemcsak hogy doyenje atlasz-munkaközösségünknek, hanem épp mostanában lett kerekén nyolcvanesztendő.

Tizenöt éve, az akkor hetvenéves Nyíri Antal köszöntve mondtam el, majd írtam le: „Az életkor persze önmagában nem érdem. De minél hosszabb, annál több lehetőséget ad érdemek szerzésére és gyarapítására”. S mint az imént említetté, úgy Végh József pályája is fényesen bizonyítja a tétel igazságát.

Debrecenben kezdte (és végezte „Sub auspiciis”, azaz államfői kitüntetéssel), Csűry Bálint tanítványaként; aki mellett hamarosan tanársegéd, majd fiatalon magántanár lett. Alkotó része volt a Magyar Népnyelvkutató Intézet archivumának megalapozásában és folyamatos gazdagításában. Maig is irányadónak tekintett szinonimikai dolgozata után egymást követték kisebb-nagyobb nyelvjárási tárgyú írásai; köztük egy testes szöveggyűjtemény, elsőként a maga műfajában. Ezt a korszakát a kutatás mellett a lankadatlan szervezőmunka és a korán megkezdett utánpótlás-nevelés jellemzi. Maradandó terméke ennek az az anyagában s nem kevésbé módszertani és pedagógiai jellegében is úttörő gyűjtemény, amely ifjú – középiskolás – tanítványainak lelkes és avatott tevékenységéből született, Táj- és népkutatás a középiskolában címmel. Már itt, a korai korszakban, akár saját műveit nézzük, akár az irányításával készületeket, feltűnik az a komplex szemléletmód, amelyben egységben igyekszik látni és láttatni a szót és a vele jelölt dolgot, cselekvést, vagyis egyforma figyelmet szentel a népnyelv és a néprajz szempontjainak.

Debrecen után (nem épp önként) a vándorlás évtizede következett: Óriszentpéter, majd Celldömölk; az egyetemi szintű oktatás után az általános iskolai. S mégis előnyre fordult ez a hátrány: a mozgás korlátait kitapogatva, Végh József megtalálta a korlátok közötti mozgás lehetőségét. Az iskolai és társadalmi munka mellett, megtöbbszörözve önmagát, bekapcsolódott az akkor fellendülő nyelvatlaszgyűjtésbe; fáradhatatlanul járta a nyugati végeket. Egyik legtermékenyebb adatgyűjtője volt a nagyatlász első (nyelvtani jellegű) kérdőívének, egyre szélesítve az általa vizsgált földrajzi kört. S ezzel párhuzamosan megtervezte az őrségi és hetési regionális atlaszt, itt is elsőként e műfajban; aztán összegyűjtötte anyagát, elvégezte a bonyolult (módszertani próbaként szemléltetéssel is gazdagított) szerkesztői munkát; s bevezető tanulmányként – ezzel a kandidátusi fokozatot is elnyerve – megírta a regionális atlasz(ok) készítésének elméletét és módszertanát, nemzetközi át- és kitekintéssel.

A vándorlás Budapesten ért véget, a Nyelvtudományi Intézetben. De a mozgás folytatódott, csak most már országos kiterjedésűvé szélesedve: az atlasz gyűjtésének befejezése s az előszerkesztés elvégzése után szükségessé vált az országos helyszíni ellenőrzés. S ennek kapcsán Végh József – főleg Imre Samuval alkotva kettőst – ismét bejárta szinte az egész nyelvterületet. Ennek mellék- (de korántsem mellékes) terméke, egyebek mellett, az a hatalmas hangszalaggyűjtemény, amely csaknem négyszáz kutatópontnak őrizi akkori nyelvjárási állapotát, s amelynek jó fele az ő lankadatlan energiáját és ajkakat nyitogató diplomáciáját dicséri. (Nem véletlen, hogy e köszöntőm után elmondandó előadásának ez a címe: Az adatközlő és a tudományos kutató baráti kapcsolatának kiépítése; – kulcskérdése ez a reális nyelvhasználati képlet kérdőíves előcsalogatásának!)

A Nyelvtudományi Intézetbe kerülve, feléledt Végh Józsefben a kutató mellett a nevelő, a gyűjtő mellett a gyűjtető, az örökké mozgó mellett a mozgató készsége is. Az ő kezdeményező, agítoló, tervező majd szervezőtevékenysége révén – már nem is középiskolás fokon – indult meg az az országos mozgalom, amelynek eredményeként ma már szinte teljesen befejeződött a tagosítás-nagybirtokosítás folytán kihálásra ítélt hagyományos – sokszor évszázadok táji, települési és gazdálkodási emlékeit őrző – földrajzi nevek összegyűjtése, majd e gyűjtemények sajtó alá rendezése és kiadása. E munkálatoknak mindegyik fázisában (hol előtérben, hol háttérbe húzódva) mindig megtaláljuk őt. Először módszertani útmutatásokat adva a gyűjtéshez és gyűjtetéshez, azután a helyszíni ellenőrzés megszervezéséhez és lebonyolításához, majd a kötetek szerkesztéséhez, a térképek és mutatók elkészítéséhez. E testes kiadványok jó néhány a az ő személyes irányításával vagy közreműködésével született meg; de hol a keze, hol legalább a szeme rajta volt mindegyiken. Ez a forrásanyag elévülhetetlen érték; az marad nemzedékeken át.

Még javában folyt ez a munka, de már sínre került, s így megosztható volt a gondja; így hát Végh József újabb mozgalmat indított: a nyelvjárási szókincsgyűjtést. Itt mutatkozott meg igazán a kezdetektől fogva magával hozott kettős – népnyelvi és néprajzi, azaz nyelvi és tárgyi – érdeklődés haszna. A néprajzkutatókkal akkor már több évtized óta közösen hirdetett s nyelvész oldalról óálta kézben tartott pályázatok szervezett folytatásaként, immár részlete-sen kidolgozott közös és egységes kérdőívek alapján indult meg a hagyományos paraszti gazdálkodás szókincsének összegyűjtése; illetőleg így is mondhatjuk: ezek maradványainak, emlékeinek megmentése; a – tűzás nélkül – huszonnegyedik órában. A régi falusi munka, életmód, társadalom, kultúra addig feltárt anyagának a kérdőívekbe építése sokaknak segített a legalább még emlékként őrzött részletek felkutatásában és rögzítésében.

Mi sem természetesebb mindezek alapján, mint szoros kapcsolódása az időközben megindult és egyre szélesebben kiterjedt honismereti mozgalomhoz, s persze annak hamarosan megszületett folyóiratához, a Honismerethez. Tyúk és tojás elsőbbsége körüli vita volna feltenni azt a kérdést: mennyiben terméke, partnere vagy épp előzménye Végh József művelődéstörténeti horderejű leletmentő tevékenysége ennek a mozgalomnak! Amikor papoknak, de tanítóknak s egyéb – népi gyökerű és elkötelezettségű – értelmiségieknek óvakodniuk kellett a narodnyik vagy éppen nacionalista parasztromantika vádjával illetett egészséges népi-nemzeti érdeklődésük és kötődésük kinyilvánításától, ez a nyelvjárásgyűjtés ügyével összekapcsolt, mondhatnám: amögé bújtatott néprajzos munka, s ennek legalizálása adta a modus vivendit, jelentette sokak számára a korlátok közötti mozgás lehetőségét. Szépen és meggyőzően mutatták ezt – s archívumokban őrizve ma is bizonyítják – a meghirdetett pályázatok eredményei; s azok a meghatározó személyes vallomások, amelyek az önkéntes nyelvjárás- és néprajzkutatóknak e mozgalomhoz kapcsolódó országos találkozói-n hangzot-tak el; hol nyilvánosan, hol csak úgy „jegyzőkönyvön kívül”, felve, szűkebb körben. – Ennek is, annak is a közben idősödő, de sohasem öregedő Végh József volt az örökmozgó mozgatója.

Szándékosan nem adok itt bibliográfiát, még szakirodalmi utalásokat sem. Pedig minde-meg szervező, irányító, szerkesztő tevékenykedése közben – a mozgalmakat közvetlenül szolgálók mellett – szépen felgyűltek azok a tudományos közlemények is, amelyek összegzésükben egyre élesebben tették fel a kérdést: kandidátusi-e még az a szint, amelyiken a szerző a tudományos bűvárlat területén mozog. Többen is sürgettük: írja meg az eddigi eredményeit summázó doktori téziseket.

És nyolcvan felé közeledve, mindezek gondjával és fáradságával (de nem fáradságával) küszködve, volt még ereje – nagydoktori értekezésésként – visszanézni megtett útjára, végigtekinteni tudományos pályáján. Akik erre biztattuk, csak téziseket vártunk tőle; mintegy annotált tartalomjegyzéket arról, amit élete során ismeretekben és közleményekben felhalmo-zott. De ő nem ezt várta önmagától. Fiatalkorára emlékeztető lendülettel és kitartással újból végigjárta munkálkodásának kedvelt helyszínét, tevékenykedésének bőven buzgó forrásvidé-két, Őrséget és Hetést; s új gyűjtéssel toldotta meg, majd új feldolgozással egészítette ki mindazt, amit enélkül is bízást tekinthettünk volna életműnek, megkésett doktori minősítése alapjának.

S hogy ez az életmű még nyitott és folytatódik, gyarapodik, azt jelzi nekünk most következő, érdeklődéssel várt előadása is. Arra kérjük: minél többet adjon át gazdag tapasztalatainak anyagából az újabb és újabb nemzedékeknek; s azt kívánjuk: erre minél tovább legyen még módja, testi és szellemi egészségben.

Deme László

Antalfy Gyula 80 éves

Antalfy Gyula neve nem ismeretlen hazánkban. Korosztályom emlékezik A Himalájától a Balatonig, illetve az Így utaztunk hajdanában című könyvére. Ismerős művelődéstörténeti munkái közül A reformkori magyar városrajzok és A reformkor Balatonja című műve is. Munkásságából nekünk, somogyiaknak a Balaton védelmében írt cikkei, tanulmányai a legemlékezetesebbek.

Antalfy Gyula – 1912. október 24-én – Karcagon született. Szülőhelyén iskolázott, majd az 1930-as évek elején angol–magyar–történelem szakra iratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Kedvenc tanárai: Horváth János, a kiváló irodalomtudós és Yolland Arthúr, az angol nyelv és irodalom professzora.

Huszoney esztendőskorában került Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjához, a Szabadsághoz, ahol – mint a legfiatalabb munkatárs – vidéki riportokkal jelentkezett. Kevesen tudják Zsilinszkyről, hogy ő volt a magyar falukutatás egyik megindítója. A huszas évek derekán Előőrs című hetilapjában, majd annak folytatásában, a Szabadságban tervszerűen törekedett arra, hogy leleplezze a feudális nagybirtok nemzetgyilkos szerepét. Ő küldte ki Féja Gézát, Kodolányi Jánost, Simándy Pált, Talpassy Tibort, majd 1933-tól kezdve Antalfy Gyulát az ország legkülönbözőbb részeibe – hogy feltárják a földtelen parasztság nyomorúságos falvait az Alföldön, az Esterházy-uradalomban vergődő dunántúli jobbágyközösségeket, ahol az elesettség, a földhözragadt szegénység a szó legszorosabb értelmében állati színvonalra süllyesztette az embereket –, hogy ezáltal is „izgassanak” a nagybirtokrendszer ellen. Antalfy Gyula a lehúzó szegénység mellett látta és megírta, amit a közigazgatás basáitól és janicsárjaitól szenvedett a nép: Egy grófi kastély Magyarországon, Jobbágyvilág a Dunántúlon, Ahol minden az Esterházy herceg uré, Az agaraknak furdószobás lakosztály, a cselédnek dohos pinceodúk. Ezek és hasonlóak a címei az akkor írt felrázó-eszméletető cikkeinek, riportjainak. Nem egy cikkéért állt osztály elleni izgatás miatt a bíróság elé. Egy életre szóló iskola volt ez, mert Zsilinszky Endrétől a töretlen, tántoríthatatlan kiállást, a hazaszeretetet és az elnyomott milliók felemelésére irányuló szándékot kapta örököül – fiatalon.

Amikor Bajcsy-Zsilinszky Endre – anyagi nehézségei miatt – 1936-ban eladni kényszerült a Szabadságot, Antalfy előbb a Kis Újsághoz, majd a Pesti Hírlaphoz kerül, folytatva kutatásait művelődéstörténeti disszertációjához. A dolgozat a megkívánt 32 oldal helyett 400 gépelt oldalnyi terjedelmű lett, így a kívánt célra nem felelt meg. Végül az Athenaeum adta ki 1943-ban, Sárközi György szerkesztésében – a Magyarország felfedezése sorozat könyveivel azonos külsőben – A honi utazás históriája címmel.

A II. világháború után, a Szabadság szerkesztőbizottságának tagjaként vette ki részét az ország újjáépítéséből. 1947-től a Kis Újság felelős szerkesztője lett. Ekkor ismét bírói ítélet sújtotta; súlyosbító körülménynek számított ugyanis „büntetett előélete”, elítéltetése a latifundiumok elleni izgatás miatt.

1949-ben Rákosi telefonon szólította föl, hogy vezércikkben bélyegezze meg a Rajk-ban-dát. Határozottan nemet mondott. Két nap múlva lekerült a neve a lapfejről, ő maga nemcsak a laptól, hanem a sajtótól is. Több mint egy évig nem publikálhatott egyetlen sort sem, turistaként járta az országot, s egymás után írta természeti szépségeket és az irodalmi emlékhelyeket számba vevő útirajzeit. „Csak ott éreztem, hogy a hazában vagyok, az embernélküli tájban” – emlékezik vissza az 1950-es évekre. Így született meg a Magyar évszakok című könyve, amely 1955-ben – Képes Géza szerkesztésében – jelent meg a Magvető gondozásában. „Olyan könyv ez, amelyre ráillik a klasszikus kor írójának buzdítása: Tolle, lege! Vedd a kezébe és olvasd!” – az Élet és Tudományban írta ezt róla Vécsey Zoltán professzor, hozzátéve, hogy a Magyar évszakok nem csupán élvezetes, hanem igen hasznos olvasmány is: „A hazafias nevelésben kitűnően felhasználhatják tanáraink.”

1950-től 1955 tavaszáig a Magyar Nemzet olvasószerkesztője, csak ritkán ír, akkor is olyan cikkeket, amelyek a magyar tájak és városképek védelmét szolgálták. 1955-ben – Rákosi utasítására – többek között Antalfy is eltávolítják a Magyar Nemzet szerkesztőségéből. Állástalansága hónapjait ismét hazai barangolásokkal tölti. Ennek az időszaknak lett a gyümölcse a Börzsöny című tájmonográfia, amelyet 1957-ben adott közre a Bibliotheca, a Gondolat kiadó elődje.

Hét hónapos munkanélküliség után, 1955 novemberében kapott újra állást a Képes Magyarország című idegenforgalmi havilapnál, amelyet rövid idő alatt sikerült igen népszerű honismertető képes folyóirattá tennie, s csak 1958 végén térhetett vissza olvasószerkesztőnek a Magyar Nemzethez. 1964-ben jelenik meg a Móra Ferenc Könyvkiadónál A Himalájától a Balatonig című könyve, Lóczy Lajos regényes életrajza. Fogadtatása ugyancsak igen jó.

1966-ban jelent meg – szintén a Móra Kiadónál – Édes hazánk című munkája, amely tizenéveseknek nyújt gazdag honismeretet. 1982-ben már a hatodik kiadása került a könyvpiacon. Szalantai Rezső így méltatja a Magyar Nemzetben: „Antalfy Gyula olyan könyvet írt Magyarországról az ifjúságnak, mely egy eszményi tankönyvvel azonos. Ez a gancstalan honismeret könyve: tiszta tudás és tiszta stílus.”

Az 1970-es években ismét visszatér ifjúkori kutatásainak területére, a művelődéstörténethez. 1975-ben jelent meg – a Panoráma kiadásában – Így utaztunk hajdanában című, több mint 550 oldalas könyve, amely az 1943-as elődjét: A honi utazás históriáját teszi teljessé azzal, hogy korabeli tájbrázolásokkal, valamint nép- és társadalomrajzzal egészíti ki.

1982 végén hagyta el a Franklin Nyomdát a Reformkori magyar városrajzok című könyve, amely az ország mai területén lévő városok százötven évvel ezelőtti képét adja úgy, ahogyan a helyi krónikások s a múlt század első felének irodalmi folyóiratai, divatlapjai bemutatják. E könyv folytatása – A reformkor Balatonja – 1984-ben jelent meg, amelyből a Balatont körülvevő táj és a települések kultúrhistóriája éppúgy megismerhető, mint a nádtorzsás déli part, vagy a lávaköből épült halászfalu.

Kevesen tettek annyit a Balaton megoldásra váró gondjainak közleményekben való tudósításáért, a magyar tájak és városképek védelméért és milliók javára való fejlesztéséért, mint Antalfy Gyula. A Balaton Környezetvédelmi Kutatásokat Koordináló Tanács megbízásából készült, A Balaton környezetvédelmi bibliográfiája című kiadványban 37 tételben szerepelnek a Magyar Nemzetben, az Élet és Tudományban, a Búvárban, a Jelenkorban és a Látóhatárban megjelent cikkei, ezek súlyozottan a Balaton vízvédelmi problémáival, továbbá hévízkincsünk sokoldalú kiaknázásával foglalkoznak.

Munkássága elismerését nem annyira a különben is elég ritkán kapogatott hivatalos elismerések, kitüntetések, mint inkább magas színvonalú honismereti publicisztikájának ösztörműltető hatása jelenti.

Antalfy Gyula már jó régen bevonult nemzetünk nagy tanítómestereinek seregébe. Ezzel a tudattal kívánunk neki, 80. születésnapja alkalmából további jó egészséget, eredményes munkát, békés boldogságot.

Matyikó Sebestyén József

A 92 esztendő dr. Rusvay Lajos

Baráth Károly felvétele

Dr. Rusvay Lajos vasdiplomás közgazdász, nyugdíjas főjegyző a magyar honismereti mozgalom doyenje. A sokszoros pályadíjnyertes kutató 1992. november 27-én vette át a Jászok Egyesülete által alapított Jászságért díjat.

• Az ön családja igazi redemptus-jász családnak számít?

Ahogy én kikutattam, a legidősebb ősünk 100 éves korában halt meg Apátin 1705-ben. A család a török alatt Nyitra megyében lakott és 1699-ben jöttek vissza. Rákóczi hadseregében öten szolgáltak, volt közöttük óbester, akit állítólag le is fejeztek. Árván maradt fiából

szerzetes lett, aki Lőrinc pap néven szerepel az irodalomban. Kitűnő szónok volt, amikor a redempció alkalmából hálaadó istentiszteletet rendeztek a jászberényi főtemplomban, ő mondott beszédet. A redempcióban három ösöm vett részt egy 400, kettő pedig 100–100 hold földet váltott meg. Az ösök közül évtizedekig váltották egymást a főbírói székben. Egy évig, öt évig, tizenöt évig. A felszabadulás előtt, 25 évig jó apám volt az utolsó főbíró Apátin.

• *Mindezek után, kérem mondja el saját pályafutásának fontosabb állomásait!*

Jászapátin születtem, benn a városban 1901. augusztus 13-án. Pár éves lehettem, amikor kimentünk tanyára lakni, a kiséri út mellé, amit Masszának neveztek. Jó apám 16 hold földet örökölt, azon volt egy kis öreg ház. Én aztán ott növekedtem föl, elemi iskolába is ott jártam. Az utolsó tanítóm Mezei Amália volt. Nagyon kedves fiatal lányka volt, ami ritkaság volt akkoriban, de állta a sarat. Nagyszerűen tanított.

• *Hogyan került a tanyás gazda fiaként gimnáziumba?*

Ketten voltunk testvérek, és jó apám úgy gondolkodott, hogy az egyiket taníttatja, a másik pedig a gazdaságban marad. Én 1912-ben lettem a jászapáti Széchenyi István Gimnázium tanulója. A tanyáról jártunk be, ami három kilométerre volt. Télbe, tavaszba, mindig gyalog. Pontossághoz szoktattak bennünket, igyekeztünk, sokszor kezdés előtt fél órával már benn voltunk. Az is igaz, hogy az iskolában már melegebb volt.

• *Meséljen még valamit erről a gimnáziumról, a tanárokról, diáktársairól!*

Az első osztályba 63-an irakoztunk be, és 16-an érettségiztünk. Sokan lemorzsolódtak, katonának vitték őket, meg sokan ki is buktak. A háborús idők miatt a tanévek rövidebbek és a téli szünetek hosszabbak voltak. 8 évig tanultuk a latint, de bizony nem tanultuk meg. A németet se nagyon kedveltük. Az érettségi az nagyon szép volt, fölvonult az egész gimnázium egészen a nagytemplomig. Útravalókkal láttak el bennünket. A fizikatanár figyelmeztetett: Fiaim, vigyázzatok az ACN-re! – Az alkohol, a koffein és a nikotin tönkreteszi az ember szervezét! – A hittanár pedig így: Fiaim a három K-ra vigyázzatok! – A kártyától, a kocsmától és a kurtizánoktól tartózkodjatok. Talán a legéletrevalóbbat mégis jó apám adta: Fiam, arra vigyázz, hogy a kezed mindig tiszta legyen!

• *Hogyan alakult a sorsa az érettségi után?*

1920-ban Apátiról ötén döntöttünk úgy, hogy az éppen megnyílt Közgazdasági Egyetemre megyünk. Pesten akkor nagyon szegényesen éltünk, öt év alatt én ötször sem voltam moziban. Az egyetemnek nem volt menzája, a Kálvin téri szeretetotthon alkoholmentes éttermébe jártunk étkezni. Abban nemhogy alkoholt, de húst sem láttunk soha!

• *Kik tanítottak akkoriban az egyetemen?*

Öt év alatt harminchat előadó tanárunktól több mint ötven tantárgyat hallgattunk. Nagyszerű tanáraink voltak. Többek között Teleki Pál, aki az általános földrajzot tanította. Igen jó előadó volt, és az előadásokba gyakran beleszótt Trianont. Kiváló tanárom volt Cholnoky Jenő földrajztudós és Klebelsberg Kunó, aki közjogot tanított. Ő kicsit beszédhibás volt, de nagyszerűen tudott előadni. Hallgattam még Czettler Jenőt is, aki később itt volt országgyűlési képviselő a jakóhalmi kerületben.

• *Mi történt Önnel a diploma megszerzése után?*

A környékeliek közül én végeztem elsőnek. Volt, aki szolgabíró lett, másikkal, akinek hozzám hasonlóan nem volt protekciója, szintén jegyző lett. Képesítésemnek megfelelően pályáztam én a környékbeli megyék állásaira, aljegyzőnek, szolgabírónak, de nem volt protekcióm, nem kellettem. Így egy évig fizetés nélküli gyakornok voltam, majd jegyzői vizsgát tettem Egerben. Közben aztán megüresedett Jásztelken a főjegyzői állás, amit megpályáztam és megválasztottak.

• *Mivel járt akkoriban egy ilyen állás?*

Igen rangos állásnak számított. Örültem is, hogy sikerült elnyerni, de később nagyon megbántam. Takaros kis község volt, de tele volt adóssággal. Semmit se lehetett csinálni, falufeljesztésről szó sem lehetett. Egy évig nem volt főjegyző, csak helyettes, az meg beteges ember volt. Építettek egy tanyai iskolát, ami kétszer annyiba került, mint amennyit előirányoztak: 18 000 helyett 36 000 lett a végösszeg. Fedezet nélkül fúratnak egy artézi kutat, ami újabb 20 000 pengőt jelentett. Ezzel annyira tönkretették a háztartást, hogy egy fillér sem maradt. Nekem ez jutott, évekbe telt, mire ki tudtam gazdálkodni.

Sokfajta gondunk-bajunk volt. Nem engedték bevezetni a villanyt, önálló orvost sem akartak, mert a község nem bírta. Később adódott az a lehetőség, hogy államköltséggel Klebelsberg Kunó-féle Öt tantermes elemi iskolát építhettünk. Az 52 000-be kerülő iskolához 40 000 pengőt adott az állam, 12 000-ret kellett volna a községnek biztosítani. Ezt

a képviselő-testület semmiképpen sem akarta megszavazni, még tízfillérsnyi kiadástól is fáztak. Végül egy szótöbbséggel sikerült, amit viszont nekem kellett biztosítani.

• *Ezt hogy értsem?*

Az az én dolgom volt.

• *Mégis miként tett?*

Csak annyit, hogy az egyik képviselő-testületi tag közreműködésemmel kétszer szavazott! – De szerencsére ma is megvan az az iskola. A falában van egy kis márványtábla, melyen a főbíró és a plébános neve mellett az enyém is szerepel.

• *Volt e másfajta kellemetlen élménye, mint főjegyzőnek?*

Hát akadt. Mindig féltém a választásoktól, mert ha nem nyert a jelölt, akkor mindig a jegyző volt a hibás. Ha pedig nyert, akkor azt természetesnek vette, nem járt érte köszönet.

• *Hogyan becsülték meg akkoriban a jegyzőt, hogy alakult anyagi helyzete?*

Amikor odakerültem, jó apám segítségével vettem egy kétszobás parasztházat, amit később egy szobával bővítettem. Akkor volt az úgynevezett számlálétra. A tizedik fizetési osztályban kezdtem, s onnan emelkedtem háromévenként. A harmincas évek végén 160 pengő körül kerestem, ehhez jött a magánmunkálat, ami szintén hozott valamit. Tíz évig kellett takarékoskodnom, amíg meg tudtam venni a legfrissebb autót, egy Opel Kadettet, ami 3006 pengőbe került. A felét kellett kifizetni, a másikat tízévi részletfizetésre adták. Ebben az autóban nem sok örömöm volt. Jött a háború, elvették, majd visszaadták, majd újra elvették. A végén fogtam magam és eladtam.

• *Hogyan alakult további sorsa? Miként befolyásolta életét a háború?*

Nem menekültünk el, de nem is menekülhettünk, mert a lovainkat mind elvitték a németek. Amikor jött a front, igyekeztünk a front mögé jutni. Egy éjszakát egy közeli tanyán vésztünk át, majd eljutottunk az apáti útig. Ott megint bementünk egy tanyára, ahol már csend volt, hozzáfogtunk enni. Egyszer csak váratlanul berobogott öt orosz katona. Lelövéldözték a kutyákat, bejöttek a szobába, ott randalíroztak, elkezdtek a nőket fikszírozni, gorombáskodtak. Végül sikerült elszabadulni tőlük és bementünk Apátira. Ott egy ismerős családnál töltöttünk egy hetet, majd visszamentünk Jásztelekre. Lakásomat találat érte, nem volt lakható, szívésségből a kántorék fogadtak be bennünket. Három hónapig laktunk ott, még hozzá tizenheten egy konyhaszerű kis helyiségben, mert az utcai szobákat három orosz tiszt foglalta le. Én meg visszamentem a hivatalba és dolgoztam amit lehetett. Először is a közellátást próbáltuk beindítani. Alig telt el három hónap, amikor az oroszok összehívtak vagy tizenötünket, főleg a gazdálkodókat, meg a volt főjegyző feleségét, és behajtottak bennünket Jászberénybe. Ott két kicsoda-micsoda vallatóra fogott bennünket, hajnalban nyolcunkat elengedtek.

• *Ezek után már nem sokáig maradt jegyző?*

1946-ban jött el az úgynevezett igazolóbizottság és kezdték kisöpörni a közigazgatást, ahol régi ember nem maradhatott. Engem is egyik napról a másikra állás nélkül hagytak. Visszaköltöztünk Apátira, közben még elvittek három hónapra internálótáborba a szolnoki papírgyárba, majd a kórházba, aminek akkor még csak a falai álltak. Besűgás és koholt vádak alapján kerültem oda, háborús bűnösnek, népellenesnek, németbarátnak, fasisztának minősítettek. Népbíróság elé kerültem, de az minden vád alól felmentett. A priusz megmaradt, nem tudtam sehová elhelyezkedni. Évekig rendőrhatalom megfigyelés alatt álltam, minden héten jelentkeznem kellett. Tíz év alatt tizenkét munkahelyen dolgoztam, voltam segédmunkás, raktáros, bérelszámoló. Végül itt az alsószentgyörgyi tsz-ben helyezkedtem el, majd 1963-ban a jászberényi Vörös Csillag Tsz főkönyvelőjeként mentem nyugdíjba. Nyugdíjamat 11 év alapján állapították meg, főjegyzői munkaviszonyom beszámítására csak 1989 után került sor.

• *Nyugdíjas éveiben folyamatosan kutatta a Jászság múltját.*

Ezt már jegyzőként elkezdtem, 1942-ben megírtam Jásztelek monográfiáját, amit elfogadtak doktori disszertációnak. Nem sokkal nyugdíjazásom után feleségem meghalt, ideköltöztem a lányomékhöz. Kezdetben állatorvos vejem mellett segédkeztem, a baromfioltásoknál tevékenyen is részt vettem, majd lassan kiöregedtem belőle. Ekkor bekapcsolódtam a honismereti mozgalomba, kezdtem kutatni a múltat. Az utóbbi években megírtam családunk és több jász település történetét.

• *Kutatásai alapján milyennek látja a jászokat?*

Elég kipróbált nép. Sajnos mind jobban fogyatkozik, mert az a bizonyos jász öntudat már kezd kiveszni. A régiek főleg a földművelés területén voltak otthon és a földjükhöz

körömszakadtáig ragaszkodtak. Inkább szereztek hozzá, mintsem elpocsékolták. Általában jó gazdák voltak, szerették a jószágot. Megbecsülték a szegény embereket is, hagyták őket élni. Elöljáróikat minden érdek nélkül is megbecsülték. A király személyét szentnek tartották, az biztos. Nagy kultusza volt Apponyinak, Horthyt is tisztelet övezte. Többek között két jársági testőre volt. Az egyik Jász Balázs volt, a másik Rusvay Gábor. Mindkettőt nagyon jól ismertem és mind a kettő csak a legjobb véleményrel volt a kormányzóról.

Tartózkodóak voltak az idegenekkel szemben. Nem szerették az olyan jövevényeket, akiknek semmijük sem volt. A zsidókat eltűrték, földet nemigen hagytak nekik venni, de üzletelni hagyták őket. Jásztelken sok cigány volt, de nem okoztak különösebb gondot. A legtöbben zenéltek, de abból nem nagyon gazdagodtak meg. Éltek, ahogy éltek. Kéregettek, de lopni nem loptak.

• *Gazdag tapasztalatai alapján mit tanácsolna a mai kutatóknak és gyűjtőknek?*

A kutatások nagyon alapos munkát igényelnek, mert csak úgy van értelmük, ha a megállapítások tényekre támaszkodnak. Ezeket pedig csak levéltárakban vagy könyvtárakban lehet megtalálni. A régi iratokban nagyon sok latin kifejezést használtak, ennek megértésére alaposan fel kell készülni. Tisztában kell lenni a térméretekkal, a területszámításokkal, a különféle adónevekkel. Szóval nagyon sokrétű munka ez, de szép munka.

• *Elkerült országos honismereti rendezvényekre is. Kikkel barátkozott össze a kutatók közül?*

Az első nagyobb rendezvény az 1937-ben rendezett budapesti jászkun kongresszus volt Teleki Pál részvételével és irányításával, amin Jásztelek főjegyzőjeként vettem részt. Később a megyei pályázatok alkalmából szervezett összejövetelekre jutottam el. Leginkább a szolnoki Damjanich Múzeum munkatársaival: Szabó Lászlóval, Szabó Istvánnal és Bereczki Ibolyával melegedtem össze, akik mindig készséggel segítettek munkámban.

• *Köszönöm a beszélgetést. További jó egészséget és életkedvet kívánok!*

Pethő László

Dr. Rusvay Lajos munkái: (összeállították a Jászberényi Városi Könyvtár munkatársai): Jásztelek község életrajza – 1942. 139 old. (Doktori disszertáció) – Hősök könyve Jásztelek I. világháborús hősei emlékére – 1984. 66 old. – A jász nép vallási élete és templomainak múltja – 1986. 126 old. – Jászsószentgyörgy és Jászdózsa községek régi története – 1982. 81 old. Jászsószentgyörgy krónikája I–II. – 1984. 649 old. – Jászapáti története 1944-ig – 1969. 500 old. – Jászivány története – 1983. 107 old. – A jászkunok Magyarországon (1239–1989) Emlékezés a jászkunok betelepülésének 750. évfordulójára. 1989. 147 old. – A Jászság lakosságának élete a proletárdiktatúra alatt. 1990. 33 old. – A Jászság tanyavilága 1983. 134 old. – Jászsági nótacsokor 1979. 102 old. – Magyar jász-kun trilógia 1989. 158 old.

Honismereti táborok 1992-ben

A Honismereti Szövetség folyamatos feladatának tekinti a honismereti táborok anyagi támogatását. Erre a célra – évi – rendszerességgel pályázatot hirdet, melyet a megyei honismereti egyesületeken keresztül juttat el az érdeklődő közösségekhez, intézményekhez.

1992-ben – 86 honismereti tábor szervezésére – több mint másfél millió Ft-ot utalt ki a Honismereti Szövetség Elnöksége a tábori bizottság javaslatára. A támogatás mértéke ötezer Ft és százezer Ft között volt, átlagnak a tizenötezer forint tekinthető.

A honismereti táborok többsége évközi, szakköri munkára épül, s így ez az intenzív időszak a közösségi munka, a közösséggé válás szempontjából nagy jelentőségű a résztvevők számára.

A honismereti táborokban célként fogalmazódik meg a közösségi ismeretszerzés személyiségformáló szerepe, a történelmi szemlélet kialakításának segítése és a magyarságtudat erősítése. A közösségi és személyiségfejlesztő játékok, programok az ön- és társadalomismereti készségek elsajátítását, a cselekvőképesség fokozását segítik elő.

Közvetlen célként valamennyi honismereti táborban megfogalmazódott a tájegység, település múltjával, jelenével való ismerkedés, a népi kultúra tovább élő hagyományainak, szokásainak gyűjtése, rendszerezése, feldolgozása megfelelő szakmai irányítással.

A táborok vezetői, szakmai irányítói pedagógusok, muzeológusok, levéltárosok, népművelők, könyvtárosok, azaz a legtöbb esetben közoktatási, közgyűjteményi, közművelődési intézmények dolgozói. 1992-ben nagyobb számban jelentkeztek kulturális egyesületek, autonóm közösségek honismereti tábor szervezésére.

A táborvezetők beérkezett beszámolóit 49 eredményes, változatos és színvonalas munkáról szólnak.

A *gyermek- és ifjúsági táborok* – melyek között megtalálható a napközis tábornak honismereti jelleget kölcsönző is – legtöbbször általános iskolai szervezésű, általában ismertebb üdülőterületen, hagyományos tábori körülmények között került megrendezésre. (Velence, Balaton-part).

A tábor fő programja: a tájegység természeti és földrajzi környezetével, értékeivel való ismerkedés, fél és egész napos kirándulások, túrák keretében. A programban szerepel előadás, vetélkedő, ügyességi verseny (sport) és szabadprogramként a környezet nyújtotta lehetőség: a fürdés.

A táborok általában nagyobb létszámúak, 45–55 fő, a táborba jelentkezés feltételei között nem szerepel az évközi honismereti szakköri tevékenység.

Szaktáborok programja – az évközi szakköri munka után – az intenzív együttlétet kívánja élményszerűvé, hasznossá tenni. Ebbe a kategóriába tartoznak a kézműves táborok, a népművészeti alkotótáborok. A konkrét gyakorlati jellegű tevékenységet elméleti ismeretekkel, meghívott előadók előadásaival, beszélgetésekkel egészítik ki. A szaktáborok résztvevői között mindegyik korosztály megtalálható, s ez tükrözi is egyben az országban folyamatosan működő honismereti szakkörök, öntevékeny csoportok munkáját is.

Szervező intézményként, a közoktatási intézmények mellett jelen vannak a közművelődési intézmények – művelődési házak, könyvtárak –, valamint a helyi kulturális egyesületek. A tábor helyszínének kiválasztását itt meghatározza a tábor jellege: a kézműves mesterség elsajátításához szükséges tárgyi feltételek jelenléte, ill. a helytörténeti gyűjtemény megléte, annak állapota.

Honismereti táborok – bár az előzőek is ebbe a kategóriába sorolandók – legtipikusabb jegyeit a néprajzi, helytörténeti, művelődéstörténeti gyűjtést, régészeti feltárást végző táborok jelentik.

A nagy múlttal és gazdag szervezési-előkészítési tapasztalattal rendelkező megyei honismereti táborok szervezését elsősorban a múzeumok szervezik. A résztvevők középisikolások, főiskolások, egyetemisták. A múzeumi tudományos munka igényes segítői, az önkéntes gyűjtők köre bővül a honismereti táborban szerzett gyűjtési, rendszerezési és feldolgozási ismeretek által. Az évtizedek óta meghirdetett néprajzi és nyelvjárásgyűjtő, valamint az új- és legújabb kori történeti pályázat dolgozatírói sok esetben a honismereti szakkörökben, majd a honismereti táborban alapozzák meg eredményes pályázati helyezéseiket. A honismereti táborokban részt vevők általában évközi érdeklődésük, eredményeik alapján kapnak meghívást a többnyire megyei szervezésű táborokba. A tábor szervező múzeumok mellett a levéltárak, és egyes főiskolák, egyetemek közművelődési és történelem tanszékei is jelen vannak, úgy is mint szervező, úgy is mint egyes programban közreműködő intézmények.

A honismereti táborokban gyűjtött anyag – szellemi és tárgyi – a múzeumokba, helytörténeti gyűjteményekbe kerül. A gyűjtött téma pályázattá, dolgozattá formálása sok esetben forrásértékű a tudományos kutatás számára.

Az előzőekben kategóriákba sorolt táborok mellett meg kell említeni, hogy ezen a nyáron 10 honismereti táborba kaptak meghívást erdélyi diákok és felnőttek. Az ily módon szervezett táborok kölcsönösen nagy élményt jelentettek a résztvevőknek. A tábor programja népművészeti, társadalomismereti jellegű volt többségében.

Jelentős találkozásként kell kiemelni a mesztegyői honismereti találkozót, amelyet 78 határon túli fiatal és felnőtt részvételével rendeztek. Ez a rendezvény a Magyarok Világszövetsége által szervezett rendezvénysorozathoz kapcsolódott s a mesztegyői Szent István-napi ünnepeknek is részévé vált.

Országos táborokról szólva, meg kell említeni a már folyamatosnak mondható számbéki honismereti szakkörvezető-tábort, amely zárórendezvénye a honismereti fakultációnak a tanító és tanárképző főiskolák hallgatói számára. A leendő új honismereti szakkörvezetők a

honismereti táborok munkáját gyakorlatban ismerhetik meg, majd záróvizsgát tesznek az év közben szerzett és a táborban elsajátított ismereteik alapján.

A következőkben megyénként közöljük az 1992. évi támogatott táborok számát, valamint azt, hogy közülük hányan küldtek beszámolót és gazdasági élszámolást. Itt jegyezzük meg, hogy ennek a beszámolóknak az elküldése a minimális feltétele annak, hogy 1993-ra pályázhasson egy-egy közösség honismereti táborának támogatására a Honismereti Szövetségnél. Eszerint Budapest 9 tábor (jelentést küldött 5), Békés megye 8 (3) Borsod-Abaúj-Zemplén 8 (3), Csongrád 2 (2), Győr-Sopron-Moson 10 (6), Hajdú-Bihar 4 (2), Heves 3 (3), Jász-Nagykun-Szolnok 13 (11), Komárom 1 (-), Pest 6 (-), Somogy 6 (5), Szabolcs-Szatmár-Bereg 1 (-), Tolna 1 (1), Vas 2 (2), Veszprém 8 (6), Országos tábor 4 (1).

A Honismereti Szövetség által támogatott valamennyi tábor felsorolását a Honismeret 1992. 4. számában közöltük.

A honismereti táborok eredményei nem számokban mérhetőek, azonban fontos azt tudnunk, hogy a táborokban részt vevő diákok és felnőttek számára meghatározó élményt jelentenek az ott eltöltött napok. A táborok szervezői ennek ismeretében kell, hogy a következő táborok előkészítését megkezdjék, amelyhez jó munkát kívánunk.

Turóczy Istvánné

Honismereti kerékpártúra az Ipoly mentén

A többévi folyamatos munkakapcsolatban lévő szlovákiai Ipolyság és Szob együttműködésében kiemelkedő évet zárhattunk 1992-ben. A közös tervekben két rendezvény megvalósításában történtek kezdeményezések; egy kerékpáros honismereti tábor az Ipoly mentén és egy néprajzi kutatótábor Ipolyság környékén.

A kerékpáros tábor először került megrendezésre Szob-Ipolyszalka-Ipolypásztó-Ipolyszakállos-Pereszlény-Ipolyság-Selmecbánya-Szentantál-Gyügy-Ipolyság-Palást-Ipolybalog-Parassapuszta-Kemence-Szob-Nagymaros-Szentendre-Visegrád-Szob-Nagybörzsöny-Ipolyság útvonalon. Az út túlnyomó részét kerékpáron tették meg a programban részt vevők, de három alkalommal autóbusszos kirándulásra került sor: Selmecbányára, Szentendrére és az ipolysági résztvevők visszaszállításakor.

A táborra Ipolyságról a Magyar Tannyelvű Alapiskola és a szobi Általános Iskola tanulóiból verbuválódott a létszám, öt felnőtt tanár és három tanítóképzős hallgató kíséretében.

A szobi csoport a szalkai Ipoly-hídon kelt át, amelyet a két ország hivatalos szervei megnyitottak a túra kedvéért. A túloldalon a szalkai önkormányzat tagjai vártak bennünket és bemutatták településüket. Este a falu vezetői és az önkormányzat a polgármesterrel az élen baráti vacsorán látták vendégül csoportunkat. Másnap továbbkerekedve az Ipoly mentén, ismerkedtünk a településekkel, este pedig Ipolyszakálloson a falu fiataljai – több mint százán – diszkoval és tábortűzzel fogadták túrázóinkat. A harmadik napon Pereszlény községben találkoztunk az ipolysági kerékpáros csoporttal, ahol a falu nagy szülöttjének, Manga János néprajzkutatónak avattunk emléktáblát az ipolysági önkormányzat jóvoltából. Dr. Csáky Károly honismereti-néprajzi kutató mondott emlékbeszédet és megkoszorúzták a résztvevőket az elhelyezett márványtáblát.

Majd közös kerékpározás után megérkeztünk Ipolyságra, a túra jobb parti központjába. Szállásunk az egykori Hont megye vármegyeházában elhelyezett középiskolai kollégiumban volt és innét indultunk naponta hosszabb-rövidebb túráinkra. Először kétnapos busztúra következett Selmecbányára és környékére. Hatalmas élmény volt a város és múzeumainak megtekintése, hisz sokan most jártak itt először. Leányvár, Klopacska, Bányászati Akadémia, a gyönyörű belváros és nem szólva az egykori aranybányában tett kirándulásról, mind-mind külön eseménye kirándulásunknak. Hazafelé a szentantali Koháry-kastélyt néztük meg, s a programot a gyügyi fürdőben fürdőzéssel zártuk. A következő napokon ismét kerékpártúrák voltak, egyszer a három Túron át Palástig, másszor Ipolybalogra. És elérkezett az ipolysági búcsú ideje, ahol Dr. Zsolnai Ernő polgármester úr köszönt el a város nevében a Magyarországra felé kerekedő csoporttól.

A parassapusztai határátkelőhelyen át Kemence következett a hazai programokban, ahol a műemlékek megtekintése és fürdőzés után megszálltunk a XVIII. századi vármegyeházban, amely ma iskola. Honismereti túránk egyik érdekessége volt, hogy a történeti Hont megyeházaiban szálltunk meg két helyen is. A további napokon Szobbal, a Duna-kanyarral és a Börzsönnyel ismerkedtek a tábor résztvevői. Felsorolni a sok élményt szinte lehetetlen, a 10 napos túra végén a gyerekek alig akartak hazamenni, bár a szobi búcsúesten részt vevő polgármesterek, vezetők megállapodtak a jövő évi folytatásban. Kibővítve a résztvevők körét, jelentkeztek Helemba, Ipolyszalka, Ipolyszakállos, Kemence iskolái is.

Köszönet illeti meg mindazokat az alapítványokat, akik támogatták a tábor: Honismereti Szövetség Tábori Alapítványa, Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Alapítvány, Csehszlovákiai Magyar Kultúraért Alapítvány, Pest Megye Önkormányzatának Ifjúságpolitikai Alapítványa, valamint Ipolyság város, Ipolyszalka, Ipolyszakállos és Ipolybalog Önkormányzata a Cseh- és Szlovák Köztársaságban, Szob és Kemence Önkormányzata Magyarországon, a szobi Szabadidő Központ és az Erdy János Könyvtár és Információs Központ.

Mándli Gyula

Újjászületett Szegeden a Miasszonyunk zárda

Szeged legrégebbi utcája, a Szentháromság utca, nemrég kapta vissza nevét. Ott áll a maga méltóságával az iskolanővérek Miasszonyunkról elnevezett zárdája. Elemi éveimben magam is oda jártam. Az volt a szokás falun: az iparos, illetve jobb módú családok oda írtatták gyermekeiket, hogy onnan majd tovább haladjanak polgárba, szakmunkástanodába, a piaristákhoz vagy az egyetemre. Az elemít az első négy évig fiúk is elvégezhettek ott, s onnan mehettek tovább, attól függően, milyen pályát választottak. Az emeleten voltak a kereskedelmi, illetve a tanítóképző osztályok, mi, elemisták pedig a magasföldszinti tantermekben ismerkedtünk a betűvetés és a számolás, az olvasás tudományával. Az egész épületben apácák tanítottak. A mi osztályunk az épület bal oldali szárnyában a folyosó utolsó tanterme volt, ahonnan két lépcsőt kellett lemennünk s máris a kápolnában, ha meg egy kicsit tovább mentünk, a gondozott udvarban voltunk. Az osztályok igen szerényen voltak berendezve, semmi fölösleges tárgy nem volt egyikben sem. Am a tisztaság, a csönd és a fegyelem az egész épületre jellemző volt. Ragyogott minden ablaküveg, hófehér kis függönyeit hetente mostak a diákok szülei, akik sokmindenben segítettek az iskolát. Sem a tantermekben, sem a folyosón nem lehetett hallani a járásunkat. Ugyanis a nővérek arra is megtanítottak bennünket, miként járjunk: hogy ne a sarkunkra, hanem a talpunk elejére lépve közlekedjünk, hogy járásunk szép és csöndes legyen. A folyosón, ha két diák összehalmozott, csak egymásra mosolygott és egy kicsit megbiccentettük a fejünket. Ha viszont a képzősökkel vagy az apácákkal találkoztunk, megálltunk és úgy köszöntöttük Dicsértessék a Jézus Krisztussal. S ők mosolyogva elfogadták. Akkor is, ha napjában ugyanaz a diák már negyedszer köszönt nekik.

Főként az osztályokban és a folyosókon eszünkbe sem jutott a hangoskodás: a hangos beszéd, kacagás, ne adj' isten, kiabálás. Az iskolának ugyanis megvolt a maga mélycsöndű varázsa. Így ismertük meg, és így szoktunk bele. Az udvaron hatalmas hársfák adtak hűvös menedéket a nyári hőségben. Ott fogyasztottuk el tízórainkat, télen meg egy kis hógolyózást csaptunk, hogy mozgásigényünket kielégítsük. Tornaóráinkat az alsóbbi kis tornateremben, máskor pedig a nagy tornateremben tartottuk. Tavaszi és őszi időkben ki-kimehettünk a Mátyás térre, s ott sétálgathattunk. Vagy játszottunk, s ott olykor el-elzabadtunk. De a rosszalkodás fogalmát meg sem közelítettük. Csintalan kiscsikók voltunk, de egymásra nagyon vigyáztunk. Ugyanis mielőtt kimentünk volna, tanítóink kértek minket, hogy úgy viselkedjünk játék közben is, hogy meglássák rajtunk, melyik iskola növendékei vagyunk.

A kis kápolnában minden reggel volt mise, bizonyos napokon szentségimádások, litániák, a nővérek számára pedig lelkigyakorlatok. A diákság bármikor betérhetett egy-egy rövid imára, elmélkedésre. Hittanóráinkon bibliát, katekizmust és imákat tanultunk, így szép sorban képileg is megismerhettük a bibliai alakokat és szenteket. Népszerű szentjeink életéről könyvekből való felolvasásokkal kaptunk képet, és minden óra végén egy kis ideig gondolkodnunk kellett, milyen is volt az ímént hallott szent ruházata, viselkedése, nem

volt-e nagyhangú vagy éppen halk, szelíd, akit mindenki igazán szeretett. A napi tanórákat reggeli imával kezdtük és akkor is imádkoztunk, amikor vége volt a tanításnak. Órák alatt minden szóra, mozzanatra figyeltünk. Kezünket nem a hátunk mögé kellett tenni, hanem mellünkön tartottuk keresztkönyökfogással, kényelmesen, hogy ne zavarjon bennünket a testtartás a figyelésben. Tanítóink mindenre figyeltek: a szép, helyes beszédre, a helyes, egészséges ülésre s arra is, hogy akinek netán gyenge volt a füle, a szeme, azokat az első padokba ültették. Vagyis, az apácák mindenképpen igyekeztek a mi kedvünkbe járni, s így máris érthető, miért szerettük őket mi is.

Tanítás végén még az osztályban elköszöntünk a nővérekétől, majd szép csöndesen, halk léptekkel kihaladtunk az utcára. Az utcán minden ismerősnek köszöntünk, s a felnőtteknek volt érkezésük, hogy elfogadják. A köszönsére nemcsak az iskolában, hanem otthon is neveltek minket, már kicsi korunkban, ami később természetes lett: egyre több ismerőssel találkoztunk, és köszöntöttük egymást. Valahol ezt is a zárdai nevelés mágójára kell írunk, mégha, mint mondtam, otthon is csak a szépre, jóra, szeretetre neveltek minket.

1948-ban megtiltották az apácáknak, hogy a zárdában tanítsanak. 1950 júniusának egyik hajnalán pedig teherautókra pakolták őket (egy-egy ötkilós csomaggal) és Zirc-re, onnan pedig más-más, ideig-óráig megmaradt kolostorokba, rendházakba vitték őket. Hátra kellett hagyniuk mindent: a jó felszerelt iskolát és személyes holmijukat. 1948 és 1950 között szinte éhnyálon tengődtek a zárdaépület padlásszobáiban. Varrtak, híméztek, foltozgattak, munkájukra a templomok, kis részben az alsóvárosiak tartottak igényt, így segítve megélhetési gondjaikon.

Azóta negyvennégy év telt el, s 1992-ben végre újjászülehet a szegedi zárda, amely 1873-ban nyitotta meg kapuit, s ahova 1923-ban helyezték a rendtartomány anyaházát. Létesítése, Oltványi István csanádi egyházmegye nagyprepost, de méginkább unokaöccse Oltványi Pál földéaki lelkész, később szegedi prépost nevéhez fűződik, aki az intézet építésén, fejlesztésén sokat fáradozott. Ő lett a szegedi iskola első igazgatója. A rendtartománynak 1923 után ilyen nagy intézete csak egy volt: az 1896-ban Debrecenben megnyílt Sverits-intézet.

1992-ben végre a volt szegedi anyaházban is megszólalhat az iskola harangja és csengője, folytathatják a nővérek az oktató-nevelő munkájukat, a magyar jövő alakítását. A szegedi fiókház szeptember 5-én nyílik meg, három nővér alkot elkötelezett világi nőekkel és férfiakkal egy tantestületet. Megalapítjuk a Karolina Elemi Iskola és Gimnázium nevet viselő, fokozatosan kiépülő 12 osztályos (6+6) iskolát. Az első tanévben két 1. elemi osztály, valamint egy-egy 2. elemi osztály, 3 elemi osztály, és 4 elemi osztály nyílik fiúk és lányok számára, ugyanakkor 14 éves lányok részére két gimnáziumi első osztály indul kollégiummal együtt. Célunk a gyermekek és fiatalok integrált személyiséggé való alakítása – mondotta Vargacz M. Krisztina nővér, a szegedi zárda igazgatója.

Az egykor Szegeden tanító apácák közül már csak kevesen élnek, s azok közül csak néhányan tudtak eljönni a megnyitóra, és Istenem milyen kedves vendégek voltak itt, bár az emlékezés szomorú tragédiákat idézett. Az ünnepi megnyitó az alsóvárosi ferencesek templomában kezdődött püspöki szentmisével, amelyet Gyulai Endre szeged-csanádi megyéspüspök celebrált, talán mondanom sem kell, zsúfolásig megtelt templomban. Nézegettem az arcokat s próbáltam kitalálni, kit mi hozott most ide? És láttam, milyen őszinte átlétséggel, nyugalom ült az arcokon, és már nem is volt meglepő, hogy a hívek zöme áldozott, és természetesen a tanárok, illetve a diáksereg is! Nagyon boldog voltam, mindenkinek ragyogott az arca, hogy ezt a szép pillanatot mi, egykori zárdanővendékek is megérhettük. Az ünnepség színvonalát emelte, hogy a város és az egyház képviselőin kívül részt vettek rajta az iskola visszaszerzésében oroszlánrész vállalta szegedi KÉSZ tagjai, a szegedi kereszténydemokraták, a Magyar Demokrata Fórum, a velünk szimpatizáló, törekvéseinket támogató városatyák, illetve jelen volt a nuncius, aki gyakran törölgette örömkönnyeit. A megnyitót követően a diákok saját, feldíszített osztályaikban fogadták szüleiket, rokonaikat, és bizony öreg este lett, mire elcsöndesedett az iskola, amelybe minden bizonnyal visszaköltözik majd a szeretet, a türelem és a bölcs megértés. És amelyikből nemsokára olyan emberek kerülhetnek ki, akik hiteles garanciái lesznek keresztény országunknak.

Erre szokták azt mondani: Úgy engedje az Isten!

Ifj. Lele József

Felújították az elesett orvoskatonák emlékművét

Áll egy szobor a főváros VIII. kerületében, az Üllői út és az I. sebészeti, a radiológiai és a II. nőgyógyászati klinikák előtt húzódó névtelen utcácska sarkán, a hősi halott orvosok emlékére. Horvay László alkotását a Magyar Országos Orvosszövetség és a Honvédorvosok Tudományos Egyesülete állította, s 1942. május 17-én avatták fel. Több mint ötven éve ennek.

A szobor most is magán viseli a főváros ostromának és 1956 harcainak a nyomát, ám a Semmelweis Orvostudományi Egyetem és a Magyar Honvédség példás együttműködéseként az évtizedek alatt ráakódott szennyeződésektől megtisztítva, rendezett környezetben várta 1992. május 15-ét, hogy összegyűljenek előtte az emlékezők.

Megtörtént ez is. Felsorakozott a honvédség csapatzászlós díszegysége, a katonazenekar, elfoglalták helyüket a meghívottak, s természetesen a kíváncsi érdeklődők. A Himnusz elhangzása után dr. Nemes Attila, az orvosegyetem rektorhelyettese tartott emlékbeszédet. Ellentétekről szólt, gyógyításról és öldöklésről, békés alkotómunkáról és esztelen háborús pusztításról, tanulásról, a tudomány elsajátításáról és az értelmetlen halálról. Szólt arról, hogy míg az első világháborúban 300 magyar orvos halt hősi halált (kb. egy egyetemi évfolyamnyi létszám!) a II. világháborúban 1300-ra becsülik a fronton, munkaszolgálatban, fogságban, lágerekben, börtönben életüket vesztett orvosok számát. Nem lehet számokban kifejezni, mennyi életet tudtak volna megmenteni, mennyi szenvedő kínján tudtak volna segíteni, mennyi tapasztalattal tudták volna gazdagítani a tudományt – ha életben maradnak. Nem így történt. Legyen hát ez a szobor mindegyik életét vesztett orvos figyelemztető emléke. Figyelemztessen az élet, az alkotómunka szentségére itt, a hazai orvosképzés egyik fellegrára előtt.

Dr. Svéd László orvos ezredes a katonáorvosok nevében szólt. Emlékeztetett az elődök hősiesség helytállására a történelem folyamán, a szenvedőkön való segítség kötelességére háborús időkben, melynek igen szép példáját nyújtotta a közelmúltban az Öböl-háborúban részt vett magyar egészségügyi egység.

A beszédek után a koszorúzás ünnepélyes percei következtek. Az ünnep után a hétköznapiak jönnek. Mindnyájunk dolga, hogy ezek békességesek, dolgozók legyenek. Erre figyelemztetnek azok, akikre emlékeztünk.

Kondor Endre

Turulháza

*Turulháza ne csak a múlt faluja legyen,
hanem a magyar örökkévalóságunk egyik temploma is!*
(Gunda Béla)

Nemzeti múltunk, történelmünk ismerete nélkül nem épülhet semmilyen jövő. Az elmúlt évtizedek szellemi inkubátorában felnőtt nemzedék hiányos – és gyakran igaztalan, valótlan történelmi tudatot örökölt – vallja Kun Péter alig érettségizett fiatalember, aki a múlt tavasszal megalakult Turulháza Alapítvány kuratóriumának az elnöke. Ketten, Lezsák Leventével, aki másodéves egyetemi hallgató, „forradalmi” cselekedetre szánták el magukat. A fiatalok nemcsak merészet álmodtak, de az álomhoz lehetőséget és támogatást is kaptak. Így Turulházát – egy „új hazát” Karcag mellett – valósággá álmodhatják.

Kun Péter, aki angol, mongol és kínai nyelven beszél, így vall magáról: Engem mindig érdekelt a magyarság eredete. Múlt nyáron Mongóliában jártam, ahol felfigyeltem arra, hogy az ott élők mennyire őrzik a hagyományukat. Ekkor fogalmazódott meg bennem Turulháza ötlete.

Lezsák Levente, az ELTE bölcsészkarának filozófia szakos hallgatója pedig így vélekedik a világról: Túl korán értem bele azokba a mozgásokba – akár politikai, akár szellemi –, amelyekkel együtt élünk. Emiatt talán egy kicsit koravén lettem. Az én generációm ön- és nemzetismeret nélkül nőtt fel, amiért elsősorban nem ő volt a hibás, hanem a torz rendszer, amely körülvette. Mindenki a rendszerváltozás szükségességéről beszél, de addig, amíg nem adunk *élményhelyzeteket* az ifjúságnak és a nemzetnek, nem lesz rendszerváltozás. Olyan élményhelyzetekre gondolok, amelyben mindenki rádöbbenhet saját múltjára, hagyományaira. Ezért jött létre Turulháza.

Mi várható Turulházan? A fiatalok természetvédelmi terület létrehozását tervezik. Megkísérlik feltámasztani az ősi rideg állattartást. Kulturális, tudományos, művészeti összejöveteleket, ifjúsági táborokat, kézművestanfolyamokat szerveznek. Álapvető céljaik között szerepel a lovaskultúra és a lovassport, a lovas íjászat fejlesztése és minél szélesebb körben való megismertetése. Idővel egy néprajzi múzeumot is létesítenek, ahol a magyarság eredetével és ősi kultúrájával találkozhat majd az érdeklődő. Szellemi központtá szeretnék fejleszteni Turulházát, ahonnan expedíciókat indítanak majd Kelet felé a magyarok, a kunok és a rokon népek nyomait kutatva.

Turulházáért jött létre a Turulháza Alapítvány, melynek célja: „A magyarság – a Magyarországon és a világ bármely részén élő magyarság – egészének együttes szellemi örökségét képező néprajzi, kulturális, tudományos, környezeti és egyéb értékek megtartása és továbbadása mind Magyarországon, mind külföldön.”

Lezsák Leventétől megtudjuk, hogy amíg Kun Péter helyben követi a folyamatokat, a tereprendezést – már le is költözött Karcagra –, az alapítvány működését, addig Lezsák Levente a gazdasági háttér kidolgozásában vállal nagyobb szerepet. Az egyetemista fiatalember komolyan meséli terveiket: Turulháza területe három nagy részre lesz osztható. Az első: a fogadó rész, ahol felépül majd egy csárda, egy vendégfogadó, egy parkoló, ahonnan út vezet majd a jurtatáborhoz, illetve az amfiteátrumhoz, ahol egy színpad szolgál majd a bemutatókra. Ugyanitt alkotóház felépítését is tervezzük. Szeretnénk kialakítani a Magyarországon régen őshonos, de azóta kihalt állatok emlékhelyét. A második rész szikes legelő lesz, ahol szürkemarha gulya, ménes, rackanyáj fog legelni (64 rackabirka és 4 fakó ló már otthonra lett). A harmadik terület a jelenleg műveletlen rizsföld, amit elmocarasítunk majd és létrehozunk egy olyan természetvédelmi területet, amelybe megpróbáljuk visszatelepíteni azokat a mocsári állatokat, amelyeket a kihalás veszélye fenyeget.

A Turulháza Alapítványt indulásként a Lakitelek Alapítvány öt éven keresztül 2 millió forinttal segíti. Emellett Karcag önkormányzata is támogatja a nagy tervet.

Ámulattal hallgattam e két tehetséges fiatalembert. Mivel akarnak, mivel elszántak és támogatókra is találtak, bízunk benne, hogy terveik valóra válnak. Kun Péter hite, lelkesedése nekünk is erőt adhat: olyan lesz körülöttünk a világ, amilyennek mi akarjuk!

A Turulháza Alapítvány elnöke: Kun Péter. A kuratórium tagjai: Kun János és Lezsák Levente. A védnökség tagjai: Aba Béla, dr. Andrásfalvy Bertalan, Barsiné Pataki Etelka,

Buda Ferenc, dr. Dobos Krisztina, dr. Für Lajos, dr. Gunda Béla, Halász Péter, dr. Horváth Balázs, Kallós Zoltán, Kácsor László, Körmendi Lajos, dr. László Gyula, Lezsák Sándor, Sinkovits Imre, Szörényi Levente.

Anyagi támogatás az alábbi bankszámlára utalható: Postabank Rt., szolnoki fiók, pénzforgalmi jelzőszám: 459-98946. Az alapítvány bankszámlaszáma: 033-00811

Frigyesy Ágnes

A csángó folklór Gyimesközéplekon

1992. október 18.

A Tatros menti Gyimesközéplek jó ideje a csángó-magyarok egyik kulturális központjának számít. Az első, maihoz hasonló seregszemlét 1973. június 16–17-én rendezték ugyanitt.

Bereczki Károly a csíkszeredai Hargita című napilapban, Horváth Arany a bukaresti Művelődésben számolt be az akkori rendezvényről, amely szerintük a csángó népviselet, népdal és népi tánc fesztiváljaként vonult be a művelődési életbe. (Tréfás kedvű atyafiak mindjárt át is keresztelték a fesztivált – „csángó, feszt igyál!-ra”). A rendezvény 1973-ban a gyimesiek fesztiválja volt csupán. Csak sajnálni lehetett, amiért a moldvai csángó-magyar meghívottak: a klézseiek, a forrófalviak szereplése elmaradt, mint ahogyan távol maradtak a Brassó melletti hétfalusiak híres boricás táncukkal, de hiányoztak Déva küldöttei is. És nemigen gyűlhettek ide össze később sem hiánytalanul a magyarság „árva gyermekeinek” számító csángók népművészei. Valakik, leginkább a távoliak, mindig hiányoztak.

Ugyanakkor, 1973. június 16-án nyílt meg Középlekon egy múzeum, ahol, amint az idézett két krónikás írja, fából készült használati tárgyakat, népi szötteseket, népművészeti örökséget jelentő írott (hímes) tojásgyűjteményt, a gyimesiek nevezetes művelődéstörténeti örökségét, „a nyelvi, nemzetiségi hovatartozás élő bizonyítékait” állították ki. Most újból megtekintettük a múzeumházat, amely tisztán, rendben várta látogatóit. Rögtön meg kellett állapítanunk azt is, hogy gyarapodás helyett inkább megfogyatkozott a gyűjtemény, amelyet 20 éve a jövőt féltő, a jövőre is gondolni tudó középlekiak adományai, a községbeli tanárok, tanítók, Borbáthné Kurta Erzsébet, a Bodor család és mások gyűjtőmunkája hozott össze. A hagyományörzés egyik forrásává válva nemzetiségünk megmaradását kellett – ha szerényen is – szolgálnia a gyűjteménynek. A népi kultúrához való ragaszkodást jelképezte. Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy akkorában valóságos fénykorát élte a csángó relikviák gyűjtése. Műgyűjtők és műkereskedők, néha gátlástalan emberek, de nem vehetjük mindnyájukat egy kalap alá, szedték össze és hordták el, jobbra ingyen, vagy majdnem semmiért a múltat, népi művelődést idéző tárgyak tömegét.

A mostani, hagyományt felerősítő, összetartozást tudatosító találkozáson nyolc együttes mutatta be népi kultúrájának egy-egy jelentős fejezetét. Közülük 4 moldvai, 4 gyimesvölgyi együttes. Neves szakemberek, köztük Faragó József, jelenlétükkel tisztelték meg a fesztivált.

A Moldvából jött lujzikalagoriak szereplése az újévi köszöntéssel, az *urálással* vette kezdetét. A házigazdának címzett sok jókívánságot ostorcsattogtatással, ún. harsogtatással húzták alá, tették hitelesebbé. Utána a női kórus népdalaikból adott elő egy csokorra való. Ezt régiesenek tűnő páros táncuk, majd magyar nyelvű csujogatókkal tarkított, fűszerezett moldvai körtáncaik előadása követett. A lelkes kis csapatnak Csernik Mária a vezetője.

Élményszámba ment és számomra az újdonság meglepetésével hatott a moldvai lészpediek műsora. Az együttes vezetőjét, Fazakas Józsefet arról faggattam, hogy most hol és mikor énekelnek odahaza magyar népdalokat? – Lakadalomban, keresztelekskor. A gyűlésekben, ahol fontak – volt a válasz. Ez utóbbiak inkább régebbi idők emlékei lehetnek. Fazakas József vasárnaponként magyarul írni és olvasni tanítja a lészpedi fiatalokat, ilyenkor táncolnak és énekelnek.

A gyimesbükki táncsoport és énekkar (vezetője Antal Mária) a helyi táncrendbe tartozó aprókkal, kettőssel, lassú és sebes (gyors) magyarossal, kerekessel, hejszával és még néhány más tánc bemutatásával jelentkezett.

A bükkieket követően, megjelentek a színpadon a moldvai külsőrekecsiniek. A nők: lányok, asszonyok zöld ruhát (kendőt) régi mintájú, feketével hímzett fehér inget, fekete

katrincát viseltek. Akárcsak a többiek, ők is régi, nemes, számunkra örökértékű népi dallamok, táncok felelevenítői voltak. Fehér Márton, a csoport vezetője, kifejtette, hogy amit tudnak, azt az öregektől tanulták. Magyarul énekelnek lakadalmakban és guzsalyasban, ahová guzsallyal, kendővel fonni mennek. Mikor a mezei dolog bégyűlt, akkor gyűltek essze egy házba. Azt mondták erre, hogy guzsalyas. Fontak, gyűlést tartottak hétköznapiokon, vasárnap este pedig táncguzsalyast. Ha nem volt hedegű (hedegű) akkor sütyűvel (süvöltő, sültő, süvöltő – a furulya régi magyar neve) fogtak táncolni: csárdást, ruszásokát (ruseascat). Én befogtam a fülembe (a dallamot). Nem tudtam (hangszert) venni. Megláttam a cigánnak a hedegűjét, kis fészivel (fejszéval) a deszkát kifaragtam (hedegűnek). Amit befogtam a fülembe azt húztam. A cigányoktól is tanultam – mondja rövidre fogott beszélgetésünk során Fehér Márton.

A pusztinaiai egy marék „piros virágot” szedtek össze otthon és elhozták nekünk. Régi (Három árva, A nagy hegyi tolvaj) és új népballadákat (Rózsa Sándor), népdalokat és egyházi énekeket hallhattunk tőlük. Műsorukat öreges táncsal zárták. Különlegességként emlitem: tánczenéjüket egy Bogdan Toader nevű román ember szolgáltatta. A pusztinaiai asszonyokkal szülőfalujuk történetéről, a moldvai Puszta és Gyimes közötti régi kapcsolatokról beszélgettünk. Ők magyar népdalokat a *guzsalyasságban* (fonóban), *lakadalomban*, a mezőn énekelnek.

A felsőlokiak, irányítójuk Póra Magdolna, a tőlük megszokott virtuozitással járták el a helyi táncokat, kötötték le most is a közönség figyelmét. A gyimesközéploki iskola leánykórusának (kórusvezető Bartos Erzsébet) a szereplése zárta az idei csángó fesztivált.

A két loki csoport műsora széles körben ismert a közelebbi-távolabbi magyar közönség előtt. Másrészt a gyimesiek folklórkincse eléggé egységes, rajta, községenként, erősen megkülönböztető vonásokat nehezen lehetne felfedezni. A középloki tanulók énekeszenéjén jól érezhető az iskolázás, de ez mit sem vonhat le a többi csoport műsorának eredetiségéből.

Azon töprengtünk a végén, hogy a rendezvény nemcsak a „jó hírért-névért” van, hanem igaz ügyet szolgál. Egy ilyen fesztivál, az előadott népdalok jellege a közönségtől is megkövetel bizonyos fokú, a falu határán túlmutató jártasságot, műveltséget. A sokat fáradozó szervezők is elgondolkoznak majd azon, hogy az ilyen találkozók az összes résztvevők, jelenlevők teljes meglepődésére kell hogy szolgáljanak. Ne érhesen senkit vád. Az élménybe, az örömben ne vegyüljön cseppnyi keserűség sem.

Szőcs János

Éremgyűjtő-találkozó Tatán

Az első Páneurópa éremgyűjtő-találkozóának 1992. október 10-én Tata adott otthont a XVIII. században épült és szépen felújított Czégényi-malomban. Ez alkalommal került bemutatásra és értékesítésre az az emlékérem – ezüst és bronz kivitelben – amit *Szunyogh*

László éremművész készített Habsburg Ottó születésének 80. évfordulójára. Az eseményt – az ország különböző helyeiről érkezett gyűjtők és érdeklődők mellett – megtisztelte jelenlétével Habsburg Walburga főhercegnő, Habsburg Ottó lánya, valamint Mihály főherceg és felesége is.

A rendezvényt Vámosi László a tatai csoport titkára nyitotta meg, melyre eljött és előadást tartott dr. Rádóczy Gyula – a Magyar Numizmatikai Társulat főtítkára – a most bemutatott könyvről, Magyarország papírpénzei 1848–1992 címmel. A vendégek között köszöntöttük dr. Zombori Lajost a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének főtítkárát, Hada Róbert alelnököt és Bartha Évát a Magyar Honismereti Szövetség titkárát. A találkozón az érdeklődők megtekintették Szunyogh László eddig készült érmeit, ezenkívül éremcsere, adásvétel, és tapasztalatcsere szerepelt a programban, mely jó hangulatú tombolával zárult. Az első találkozó jó tapasztalatokkal szolgált a rendező csoport részére, de jó hírverése is volt az éremgyűjtésnek, a numizmatikának.

Vámosi László

Húszéves a Gannai Asszonykórus

Az UNESCO felmérése szerint a világon csaknem háromezer nyelven beszélnek, ez a sokszínű világ azonban lehet egy akaraton, ha összefog a közös célért. E törekvést példázza a Gannai Asszonykórus, melynek tagjai két évtizede színvonalas műsorokban mutatják be a hazánkban élő német nemzetiség dalait. Énekükben, öltözködéskükben hűen tükröződik a bakonyi tájon élő nemzetiség hagyománya. Óseiktól átvett népdalokkal színesítik a hazánkban élő népek palettáját. Úgy érzem, István királynak Imre fiához szóló intelmeit hallhatjuk: „Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti... az egynyelvű, egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.”

Az egykori alapítók – Máhig Jánosné, Brunner Jánosné, Nagy Mihályné, Rédling Jánosné, Somkuti Vendelné és Vesztergom Vendelné – szépen csengő énekét Tolnai András kísérte a

Babos János felvétele

hagyományos gombos harmonikáján. A kórus 16 éven át Benkő Jenőné tanítónő vezetésével működött. Szereplésük a szomszédos Döbröntén, az egykori pápai járás kulturális sereg-szemléjén kezdődött, és azóta se szeri, se száma az elismerésnek, a televíziós és rádiós szereplésnek.

1992. április 7-én a szépen felújított gannai művelődési otthonban köszöntötték a kórus asszonyait. Két évtizedes tevékenységük ünneplésére eljött a falu apraja, nagyja, mellette számos vendégegyüttes köszöntötte őket, saját dalaikból, táncaikból összeállított műsorral. Hiszen a gannai asszonyok két évtized alatt nevet, dicsőséget szereztek falujuknak, Pápa és vidéke lakosságának és az egész országnak.

Tolnai András és Fromm Márton helyett ma már Schlecht József kíséri éneküket a gombos harmonikán. A nyugdíjba vonult művészeti vezető utódaként pedig Varga Istvánné, Kondor Vincéné, majd Pillerné Földi Ilona irányítja tevékenységüket. A tíz főre gyarapodott együttes műsora egyre színvonalasabb, és ami fontos, a „kispávák” is bontogatják szárnyukat.

A Katolikus Napok elnevezésű világtalálkozót 1992-ben Karlsruheban tartották meg. A gannai német asszonykórust az a megtiszteltetés érte, hogy Úrnapján, a szabadtéri szentmisén ők képviselték Közép-Kelet-Európa népeit, este pedig énekeltek a katolikus fórumon, ahol még egy-egy angol, perui és vietnami együttes szerepelt.

Reméljük, Németországban és még máshol is sok-sok örömet szereznek szép dalaikkal a gannaiak. Kívánjuk, hogy lelkesítse őket Sütő András szállóigévé magasztosult szép gondolata: „Amíg egy nép énekel, addig messzire hallatszik, hogy létezik.” Ugyancsak utralalónak ajánlom a németalföldiek kedves mondását, amely így hangzik: „Wo man singt, lass dich nieder, denn böse menschen haben keine lieder.” (Ott telepedj meg, ahol énekelnek, mert gonosz embereknek nincsenek dalaik.)

H. Szabó Lajos

Vass Lajos (1927–1992)

Egy ember nagyságát nem az jelzi leghitelesebben, mekkora helyet foglalt el életében, hanem inkább az, mekkora úrt hagyott maga után. Ennek igazát példázza Vass Lajos egész életútja, körünkbeli való távozás.

Vass Lajos életében nagyon kis helyen megfért. Akik közelében éltek, azoknak sohasem kellett „szoronganiuk” sem szó szerinti, sem átvitt értelemben. Soha sem tört senki előbbrejutására, sem emberi vagy művészi kiteljesedésére. Most, hogy elment közülünk, hiánya annál fájóbb számunkra. Nagy gondunk, ki folytassa azt a sokrétű muzsikusi tevékenységet, áldozatos közéleti munkát, amiből a sors kegyetlen keze kiragadta közülünk.

Első pillanatra úgy tűnik, mintha e gondjainkba némi ellentmondás is betüremkedne. Hiszen látszatra Vass Lajos sikeres ember volt. Egész fiatalon Erkel-díjat kap, még zeneakadémiai tanulmányai alatt a Honvéd Művészegyüttes Kórusához kerül karnagyként, Vásárhelyi Zoltán mellé, alig 26 esztendő, amikor e világhírű együttesnek vezető karnagya lesz. De akkor sem „elveszett ember”, amikor életútja más irányt vesz és a Vasas Művészegyüttes kórusának, majd zenekarának is vezetője lesz, az a megtiszteltetés is éri, hogy felkéri a Szlovákiai Magyar Tanítók Kórusának vezetésére, bekapcsolódik a pávakörök munkájába és – ami sem előtte, sem utána senkinek sem sikerült – (Németh László szavaival élve) „egybeénekelte az országot.”

De akik csak egy kicsit is ismerik Vass Lajos életútját, azok tudják, hogy mindezt az akkor hivatalos művelődéspolitikai ellenébe tette. Kétségtelen, hogy ez a tény csak növeli Vass Lajos munkásságának erkölcsi értékét, de nem ment föl az alól a felelősség alól, amit Vass Lajos pályájának ilyen alakulásaért vállalunk kell. Tudom, teljesen történelmietlen a kérdés olyan feltevése: „Mi lett volna, ha...?” Ezt azért sem tehetjük, mert az erre a kérdésre adható válaszunk csak fantázia kérdése. Vass Lajos pedig sohasem panaszkodott. Így életútja töretlen, szép, nagy ívű pályának tűnt a külső szemlélő számára. Erről a sorsfordulóról én is csak azért tudok, mert részt vettem – hivatalból – azon a megbeszélésen, amelyen ez bekövetkezett. Vass Lajos akkori kiállításában – mint cseppben a tenger – annyira benne van

emberi tisztessége, meg nem alkuvó igazságérzete, annak kimondása, minden kockázat vállalása, hogy kötelességemnek érzem életének ezt a mozzanatát legalább néhány szóban rögzíteni.

A történet ott kezdődik, hogy a Honvéd Művészegyüttes 1956 őszén Kínában járt hangversenykörúton. Olyan sikerrel szerepeltek, hogy azt akár diadalkörútnak is nevezhetnénk. Ott éri őket az október 23-án kezdődő, majd egyre terebélyesedő magyar népfelkelés – vagy ahogyan most látjuk – a magyar szabadságharc híre. Értesüléseiket a Tokiói Rádió angol nyelvű adásából veszik. Az először nagy lelkesedéssel fogadott hírek később egyre nagyobb rettenetet váltanak ki belőlük, olyannyira, hogy képtelenek a hangversenysorozatot folytatni. A legfelsőbb kínai párt- és állami vezetők igyekeznek őket megnyugtatni, a hangversenyek folytatására rávenni. Ez az igyekezetük azonban nem járt sikerrel. Így hazaindultak. Már a szovjet–kínai határon magas rangú szovjet katonai küldöttség várta őket, azzal a kéréssel, hogy útjukat megszakítva adjanak Moszkvában egy hangversenyt. Az együttes ezt nem vállalta. Ez óriási csalódást keltett mind a szovjet, mind a magyar vezetőkben. Ennek egyenes következménye lett, hogy a Magyar Honvédelmi Minisztérium leszerelte az együttest. Közben azért történtek kísérletek arra, hogy ezt a világhírű együttest valamiképpen tartsuk meg. Aczél György miniszterhelyettes és Ilku Pál – aki akkor a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot, tábornoki minőségben – külön is beszéltek Vass Lajossal. Erre a tárgyalásra – mint a zenei főosztály vezetője – én is meghívást kaptam. A beszélgetés jó hangulatban indult. Elsőnek – mint házigazda – Aczél miniszterhelyettes szelíd hangon, de némi szemrehányással szólt Vass Lajoshoz, mondván: „Vass elvtárs! Maga a mi gyermekünk, mi neveltünk magából karmestert, zeneszerzőt és maga az első alkalommal belénk rúg.” Vass Lajos szinte diskuráló hangon, a legnagyobb természetességgel adja meg a választ: „No de elvtársak, értsék meg, hogy belőlem 56-ban az elnyomott magyar művész keserve buggyant ki.” Ettől a mondattól megfagyott a levegő körülöttünk. Jó ideig néma csend üli meg a zátonyra futott beszélgetést. Elsőnek Aczél tér magához és az előbbi szelíd hangon kérdez rá: „És miben jelentkezett ez az elnyomás, ami ennyire kedvét szegte?” Vass Lajos folytatva az előbbi társalgó hangvételt, mint aki szinte örül annak, hogy végre valakinek elpanaszolhatja bánatát, kezdi mondani: „Képzeliék el, elvtársak, mennyit szenvedtem amiatt, hogy nekünk van Bartókunk, Kodályunk és nekem Szvesnyikovot, Novikovot, Tulikovot kellett énekeltetnem, pedig ezek a zeneszerzők meg sem közelítik a mi mestereink színvonalát. Azt is nehéz volt elviselnem, hogy a honvédelmi miniszter – Farkas Mihály – szakmai dolgokba is beleszólt. Itt van pl. Pődör Bélának egy könnyed hangvételű, könnyen énekelhető, kórusra írt dala, a Májusi ének, aminek a végkicsengését a miniszter nem találta eléggé optimistának. Ezért Pődör Béla záróakkordnak egy magas fekvésű, hatalmas akkordot ír befejezésül. Mintha egy kis fejre, egy nagy kalapot tenne. De ezzel a nagyon nehezen énekelhető akkorddal ezt a szép kis művet kivette a tömegek szájából. A műsorválasztásba való beleszólás már olyan mértékű volt, hogy a Vörös Csepelt sem énekelhettük, mert ennek a második versszakában ez a szöveg szerepel: „Küld a pokolba a tisztjeidet.”

A két vezető meg csak hallgat, csak hallgat. Azután – mint valami vezényszóra – fölpattannak, kezét nyújtanak, elköszönnek tőlünk.

Vass Lajosnak a művészet tisztaságába vetett hitét, az általa igaznak vélt álláspont kimondásának kényszerét mutatja, hogy a két vezető megrökönyödéséből semmit sem vesz észre. Sugárzó arccal, mint aki végre elmondhatta a maga igazát és győzött, vonul ki a tárgyalásról.

Amint kiérünk az ajtón, ráförmödek Lajosra, hogy ez bizony szerencsétlen megnyilatkozás volt részéről. Bezárta maga mögött az ajtót.

Lajos meg azon csodálkozott, hogy nem látom be, mennyire igaza volt. Én meg iránta érzett aggodalmamban csak annyit tudtam mondani, hogy nekünk minimum olyan jóban kell lennünk a szovjetekkel, mint ahogyan az amerikaiak vannak velük. „Ilyeneket, mint amilyeneket te mondtál róluk, még az amerikaiak sem mondanak.” – zártam le a vitát.

Érte való aggodalmam másnap már teljesült. Vass Lajos az utcára került. A vasas szakszervezet mulhatatlan érdeme, hogy volt bátorsága ahhoz, hogy hóna alá nyúlt, rábízta a maga kórusát. De ez a „védettség” csak arra volt jó, hogy csendben meghúzza magát. Mihelyt csak egy kicsit is kidugta a fejét – mint ahogyan az országos mozgalommal terebélyesedett pávaköri mozgalommal történt – egy titkos kéz mindig utánanyúlt, akadályokat gördített további munkája elé.

A tragédia az, hogy számára most nyílt volna ki a világ. De azt már nem érte meg.

Boldog Vár

1992 nyarán harmas évfordulót ünnepelt Nagyvár. 900 éve alapította Szent László király, akit 800 éve avattak szentté, és 300 éve szabadult fel a török elnyomás alól. Vár nem tartozott a történelmi Erdélyhez, de annak kapujában, kulcsfontosságú helyen, legjelentősebb városaink egyike lett. Fennállása óta számos boldog, virágzó és jó néhány vészterhes, keserves esztendő élt meg. Nevezték Szent László városának, magyar Compostellának, Pázmány „az mennyi királyné-asszony városa”-ként emlegette. Később is igen megtisztelő jelzőkkel ruházták fel, mint Körös-parti Athén, magyar Birmingham, Pece-parti Párizs, a Holnap városa.

A nevezetes alkalom tiszteletére vaskos kötet jelent meg Bálint István János szerkesztésében, aki a XII. századi Himnusz Szent László királyhoz című latin költeményből kölcsönözte a címet. A szerkesztő csaknem félezer mozaikdarabkát tár elénk a város csaknem évezredes történetéből, művelődéstörténetéből, az alapítástól kezdve az éles cezúrát jelentő század eleji impériumváltás idejéig.

Tekintélyes szerzők történeti, művészeti, művelődéstörténeti tanulmányait, korabeli okiratokat, leveleket, feljegyzéseket, rendszabályokat, végrendeleteket, úti leírásokat és újságcikkeket gyűjtött össze, melyek Vár múltjával kapcsolatosak. A sok apró mozaikszemelvényből végül összeáll a teljes kép, kibontakozik előttünk a város története, lakóinak mindennapi élete.

A válogatás talán legtöbbet idézett szerzője Bunyitay Vince egyháztörténész-kanonok, Bihar megye és Vár múltjának neves kutatója. A történelmi áttekintés hat nagyobb fejezetre tagolódik, melyek közül leggazdagabb az első, a XVI. század végéig követve az eseményeket.

A hagyomány szerint Szent László király vadászgatás közben talált rá arra a védett szigetre, ahol monostort épített, s a helyet Várnak nevezte el. A következő évben ide helyezte át a bihari püspökséget. Itt temették

el László királyt, akinek sírja hamarosan királyok és hívők tömegének zarándokhelye lett. 1216-tól kezdve találkozunk olyan perekkel, amiket a szent király sírjára tett eskü alapján döntöttek el. Később több királyunk temetkezőhelye lett a székesegyház.

Vár a XIV–XV. században élte virágkorát. A Kolozsvári testvérek, Márton és György 1360–1365 táján itt készítették el Szent István, Szent Imre és Szent László aranyozott bronzszobrát, majd 1390-ben az alapító király életnagyságú lovas szobrát. Itt élt a humanista Vitéz János és Janus Pannónius. Később itt volt János király udvara, itt volt püspök Fráter György, itt született Pázmány Péter, itt töltötte diákéveit Oláh Miklós. Vár adott otthont 1569-ben a református Melius Péter és az unitárius Dávid Ferenc hitvitájának, „disputájának”.

A „boldog” korszaknak a török hódoltság vetett véget. 1598-ban még sikertelenül ostromolták, 1660-ban azonban már elfoglalták Vár várát a törökök. Ekkor semmisült meg a szép város, a székesegyház, pusztultak el a híres királysobrok. 1692-ben egyéves ostrom után sikerült felszabadítani a várost, ami a szó szoros értelmében vett pusztaság és romhalmaz lett.

Századunk eleje újabb fellendülést hozott a városnak. Hét napilapjának szerkesztőségében olyan nevek dolgoztak, mint Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Tabéry Géza, Szabó Dezső. Külön fejezetben válogatás található a városban, a városról írt szépirodalmi alkotásokból. Ugyancsak egy csokorba kötve olvashatók Nagyvár műemlékeiről készült ismertetések. A mellékletben összeállítást kapunk a régi utcanevek változásairól és a magyar lapok gazdag jegyzékéről. Igen hasznos a középkori Vár művelődéstörténetéről készített időrendi összefoglaló.

Vár csaknem szintiszta magyar város volt, így a könyv is elsősorban a város magyar művelődéstörténetének tükrö. Az 1910-es népszámlálás szerint 64 164 lakosú város 91%-a volt magyar s 6%-a román. A kötetben szemelvényeket kapunk a román-ság történelmi emlékeiből is.

A régi városra ma már alig lehet ráismerni. A mesterséges beavatkozás következtében az etnikai összetétel gyökeresen megváltozott, s a magyarság már csak a lakosság felét teszi ki. Várad sok pusztítást megért, tatárjárást, török seregek dúlását, császári hadak uralmát, de mindegyiket túlélte, kiheverte és újult erőre kapott. Reméljük, ismét lesz ereje, hogy a mostani fenyegetett évszázadot is átvészelve, s magyarsága, kultúrája megmeneküljön a jövő évezrednek is. (Hétorony Könyvkiadó, Bp., 1992.)

Udvarhelyi Nándor

Kodály „breviáriuma”¹

Karácsony havában ünnepli a magyarság Kodály Zoltán születésnapját, aki akkor született Kecskeméten, amikor Arany János meghalt Nagyszalontán. Micsoda csilaghullása volt az 1882-es esztendő hazai tehetségeinknek? Ebben az esztendőben adta át a stafétabotot a magyar nyelv legnagyobb művésze az énekes reformátornak, zenei anyanyelvünk megteremtőjének, aki Bartókkal együtt vitte nemzetét a zene világtörténetébe.

Ezek a gondolatok jutottak eszembe, amikor Kodály Zoltán Közélet, vallomások, zeneélet című kötetét vettem az elmúlt napokba kézhez, Vargyas Lajos gondozásában, születése 110. évfordulóján.

A kötet kapcsán dicsérni kell a kiadót, azért a vállalkozásáért, hogy a nagynevű zeneszerzőnek az utókorra maradt hagyatékból útjára bocsátotta a nagy mester gondolatait és feljegyzéseit, leveleinek részleteit, terveit, előadásvázlatait, kortanú hozzászólásait, életének és műhelymunkáinak cédulákon rögzített feljegyzéseit, amelyek szinte filológiai pontossággal illeszkednek a Kodály-életmű eszmerendszerébe.

Már az első fejezetben, *Falu-város, Város és falu* címszó alatt, a népi-nemzeti problémakört járta körül, vizsgálva: miért vesztetük el a Felvidéket s miért Erdélyt? A külföldi magyarok fejezetben remek tömörítéssel beszél a hajdani nagyszombati diák magyarságélményéről: „...kenyerünk, borunk, gyümölcsünk íze, éltető ereje páratlan világszerte, de ha megőrzi a nyelvet, még

megsejtheti, hogy e föld, klímatermette költészet, művészet sem pótolható mással az ő számára. Itt most nem a két háború, hanem 400–500 év rombolását kell kiheverni, újjáépíteni, hogy újra normális, egészséges ország lehessünk, amelyről már Dante megmondta 700 éve, hogy beata Ungheria, boldog Magyarország...” „Móricz: népünk jó, kényerünk terem annyi, hogy mindenkinek, sőt még kevésbé szerencsés szomszédainknak is juthat. Hát miért ne lehetnének újra beata Ungheria? Csak rajtunk áll!”

„Fájdalom – sokszor hagyta magát félrevezetni” – ilyen félrevezetése volt az, amikor elkergette sok esetben a renitens magyar jobbágyokat s helyettük szlovákokat és románokat telepített a haza földjére.

A szerző a kötet végén válaszol nemzetének arra a kérdésére: miért nem hagyta el az országot? – mint tette azt Bartók. „...valahányszor átmertem a határon – válaszolta –, lelki szemeim előtt megjelent egy rongyos csapat, akikben egykori galántai iskolatársaimat véltem ismerni: ne hagyj itt, kiáltottak utánam. Ezért jöttem vissza, maradtam itt és műveltem saját kertünket, amennyire tudtam.” Kodálynak tehát mindig emberszerető volt a *notitia Hungariae*, a haza ismerete és szeretete.

Tanításának alaptételei közé tartozott annak a megállapítása is, hogy a népdaltól egyenes út vezet a nagy klasszikusokhoz, míg az operettől soha. Ezért tartotta veszélyes dömpingnek az operettet, pótlék „margarinnak”.

A kötet számtalan megjegyzése azt bizonyítja a mai olvasónak, hogy nem üres a magyar múlt, hallatlanul mélyek a magyarság történelmének a gyökerei. Vestigia terrent, ahogy mondani szokták a középkor-gyökérzetű történelmekről. Ezért a kötet minden sora máig mutatón indokolja: miképp készüljön majd a nemzet a honfoglalás és az államalapítás 1100-ik évfordulójára? Hogy ezen a méltó emlékezetünnepen miképp szóljon az 1100 év története a nemzet-hez azt a célt szolgálva, hogy az nemzeti öntudatára ébredjen.

A kötet nemcsak zenekultúránk, irodalmunk és történelmünk általános kérdéseit járta körül tömör jegyzeteivel, hanem a magyar kultúra alapkérdéseit is, így válván a kötet, szerintem a nemzet történetének is naponta kézbe vehető breviáriumává. E breviáriumi tételek között olvasható: „Könyebb Bartók nevét harsogni, mint példáját követni”, vagy „a nagy európai népek nem fogadják el műveltnek, aki idegen fonetikával beszél”. De az is a kötetben olvasható:

¹Kodály Zoltán: Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Szépirodalmi, Bp. 1989. 425 old.

„Magyarország telis-tele van farkcsóváló kutyákkal”. Ezért „először meg kellett tanulni a nép hangját s azon szólni”. Így a nemzet számára a panacea „az egyetlen vigasztaló jelenség: a zenei általános. Ez a jövő iskolája”, miután „a zenekultúra ott kezdődik, ahol már nem a bor hajtja a dalt”.

„E gyökerekből, a magunkéból fog lassan kifejlődni a magyar opera.” „En Magyarországi jövőjét abban látom – sürítette egy mondatba megfellebbezhetetlen ítéletét, – hogy a nép hangja nemcsak a zenében, hanem minden más területen mennél tisztábban megszólal és érvényesül.”

Kodály zenetörténeti jelentőségét mindig így láttam a magyar művelődéstörténetben. Ő volt a hazai ének-zenei reformáció szoborba vert alakja a XX. században. Szobrának talpatára saját szavait vésném: „Nem az a fontos, hogy gramofonlemezre felvéve, múzeumok polcain porladjanak a dalok. Hanem, hogy minél több magyar a helyszínen élőszóval hallja, csak így kap maradandó benyomást. Nem az a fontos, hogy kiváló földrajzi műveink legyenek, ez nem elég, hanem élő földrajz legyen minden művelt ember. A történelmi könyvek tartalma pedig átélt legyen.” Ezért tartjuk írását és kötetét a Notitia Hungariae szerves részének, a hazai honismeret-történelem breviáriumának, emlékeztetkönyvének.

Kanyar József

AMBROSY, ANNA: Az ausztráliai Victoria államban élő magyarok egy szociológiai felmérés tükrében¹

Ausztráliának Victoria államában, főként Melbourne és környékén az 1981-es népszámlálási adatok szerint 9006 magyar bevándorló élt. Ha más okból ugyan, mint a mifelénk vitatott nemzetiségi statisztikák, de ez az adat is kétséges, éppencsak egy igen egyszerű hibaforrásra vezethető vissza: az ausztrál népszámlálási gyakorlat a nemzetiségi-etnikai hovatartozást az érkező országa és az útlevelet kibocsátó ország alapján dönti el, eszerint sorol be automatikusan. Azt, hogy a magyar népcsoport esetében (történelmi okokból) ez nem hiteles, kimutatta ott egy átfogó, az anyanyelvre vonatkozó vizsgálat 1983-ban, amely szerint a fenti számmal jóval többen beszéltek

anyanyelvükként a magyart: 16 221 személy. Az etnikumait gondosan kezelő állam, a helyi közigazgatási szervek, etnikai hivatalok, a szociális ellátás szervezetei számára rendkívüli gyakorlati jelentőségű a *létszám* kérdése. Ez volt az egyik kiindulópontja annak a szociológiai felmérésnek, amelyet az említett szervek megrendelésére végzett a magyar származású ausztráliai szociológus, Anna Ambrosy, s amelyet 1990-ben tett közzé az adelaide-i Dezséry Kiadó.

A szerző a Chisholmi Egyetem alkalmazott szociológia szakán végzett, jó néhány éve foglalkoztatja a Victoria államban élő magyarok életének, sorsának, beilleszkedésüknek és befogadásuknak tudományos feltárása. Első szociológiai felmérését még 1981-ben végezte, anyaga 1984-ben jelent meg szintén a Dezséry Kiadónál. Legújabb kutatásainak eredményeit most ismerhetjük meg: érdekes és szakszerűségében kiváló szociológiai felmérése egy 3418 személyből álló reprezentatív mintán valóságos állapotrajz, helyzetkép, rengeteg információt nyújt a vizsgált magyar népcsoport demográfiai szerkezetéről, társadalmi-gazdasági helyzetéről, identitásállapotáról. De nem csupán magyarságtudományunkat gazdagítja, hanem a nemzetiségkutatás módszertanának is értékes tapasztalatokkal szolgál. Elméleti és módszertani hozama mellett – az ottani magyarok számára elsősorban – gyakorlati hasznosságú önismereti anyag.

A 93 (zárt) kérdésből álló kérdőív válaszaiknak elemzését megelőzi az a rövid összefoglaló, amelyben a magyar történelem lényeges fordulóit tünteti fel; ezután következik az Ausztráliába történő magyar bevándorlás szintén rövid, összefoglaló története. Ez utóbbi visszanyúl a múlt század elejéig, akkor kezdődött el ugyanis a magyarok beköltözése, főként egyénileg. Az első nagyobb hullám 1831-ben érkezik, amikor a kolerajárvány eléri Magyarországot. Pontosan tudható az is, hogy az 1848-as szabadságharc után 128 magyar menekül ide, s hogy az ausztrál bevándorlási adatok szerint 1883–1910 között 88 magyar telepedett le. Századunkban négy sajátos időszak különböztethető meg, amelyekben a bevándorlók csoportjait eltérő körülmények várták, más-más fogadtatás. A felmérés összegzi e négy időszak jellegzetességeit, egyúttal az *érkezési időpont* a megkérdezettek egyik csoportosítási szempontját is jelentette:

(a) az 1938–1947 között érkezettek; (b) a nyugatosok, akik 1948–1955 között jöttek, és talán a legnehezebb helyzetből indultak; (c) 1956–1957 közöttiek, a szabadságharcosok; (d) általában, magyar származásúak.

¹ Ambrosy, Anna: A survey of the Hungarian community in Victoria, published in Australia 1990 by Dezséry, Adelaide, South Australia, 131 old.

A fenti kritérium alapján, a két egységből álló, A és B mintában a megoszlás a következő volt: 1937–1947 között érkezett alig 2–2 százalékuk, 1948–1956 között 12–23 százalékuk, 1957-ben 1–22 százalékuk, 1958–1970 között 37–28 százalékuk, 1971–1985 között 27–15 százalékuk. Jövetelük *indokainak*, *honosításuk* mértékének (80–84 százalék), a beilleszkedés alapfeltételének számító *angolnyelv-ismeretük* meglétének, szintjének megállapítása és értékelése mellett igen érdekes *magyarságuk megőrzésének* szociológiai kritériumok alapján „mért” vizsgálata. Ragaszkodásukat magyarságukhoz 11 olyan objektívnek mondható, kulturális elem, érzelmi, szokásbeli, viselkedési minta meglétébe foglalta össze, amelyek az ott élő magyarok konkrét helyzetében tükrözik az identitásmegőrzést. Ezek a következők: magyar nyelvet használ családjában házastársával (63–54%); gyermekeivel (44–35%); magyar nyelven beszél mindazokkal a barátokkal, akik szintén beszélik (57–46%); támogatja a magyar nyelvű kulturális programokat; olvassa a magyar nyelvű sajtót; rendszeresen hallgatja a magyar nyelvű rádióműsort; magyarországi sportcsapat(ok)-nak drukkol; szívesebben fogyaszt magyar ételeket; részt vesz magyar nyelvű istentiszteleten; gyermekei tagjai magyar ifjúsági kluboknak, egyesületeknek; magyar iskolába járattja őket; és végezetül: érdekli a magyar népművészet(ek) elsajátítása.

A Victoria állambeli magyar népcsoport *demográfiai szerkezete* egy gyorsan előregedő népessége, amelynek legidősebb rétege – a kutatás eredményei szerint – sürgősen rászorulna szociális gondozásra, idősek otthonában való elhelyezésre, magyarul beszélő ápolókra. Az idősekkel kapcsolatos speciális tennivalókról nem véletlen, hogy a könyv talán legrészletesebb fejezete foglalkozik. A *szociális helyzetet* általában olyan árnyalt adatokkal mérte fel, hogy azt is megtudhatjuk, hányan nyugdíjasok, mekkora a munkanélküliek, a rokkantsági vagy a betegségi segélyezettek aránya.

Az ottani magyarok *vallási megoszlása* és gyakorlata szintén igen érdekes: jóllehet többségük – úgy 65 százalékuk – római katolikus, de mivel a katolikus egyház nem szerveződik etnikai kritériumok szerint, úgy vélekedvén, hogy a hit egyesít, közülük többen olyan protestáns templomokba járnak, ahol hallhatnak magyar szót, megbeszélhetik gondolataikat. Úgyszintén érdekesek a felmérésnek a *magyar egyesületi életre* vonatkozó adatai: a sok működő klub, hobbibegylet, magyar szövetség jelentős szerepet

tölt be tagságuk életében, identitásmegőrzésében, önbizalmuk fenntartásában az idegen környezetben. Az egyesületek neve, tevékenysége, tagsága számbavétele után a szerző fő felfigyelt arra, hogy az egykor kisebbségi sorban élt magyarok jóval nagyobb arányban vesznek részt ilyen egyesületekben. Születési országukat illetően a vizsgált mintából Magyarországon csak 38–58 százalékuk született, a többiek főleg Jugoszláviában, Romániában, de elszórtan más környező országokban is.

A tanulmány olyan kérdésekre is választ keresett, mint a magyarok *tájékozottsága* „etnospecifikus” (magyarul beszélő) segélyszervezeteket illetően, tapasztalataikat kutatta a magyar nyelven is elérhető információ, hivatalos tolmácsszolgálat igénybevétele terén, *igényeiket* leltározta e tekintetben.

Bár megkülönböztette végig az *első* és a *második generációs* bevándorlókat, a kutató maga is úgy érezte, sok vonatkozás igen eltérő e két csoportnál, ezért a már ott született magyarok újabb, elmélyült vizsgálatát ajánlotta.

A kötetben érzékelhetően van jelen a komoly elméleti szakirodalmi háttér, melyről a tartalmas forrásirodalom-jegyzék is tanúskodik.

Magyar nyelvű fordításának megjelentése minden bizonnyal hasznos tett lenne a magyarságtudomány és az érdeklődő olvasók számára Magyarországon is.

Demeter Zayzon Mária

Két könyv Szentesről¹

Minden településnek, városnak megvan a maga története, kicsülete, és értékeinek tudatában a kellő önbizalma is. Ám, hogy mindezek ne menjenek veszendőbe, és közösségformáló erőként hathassanak, szükség van egy erős kohéziós erőre, mely mindezt egybefogja, és rendezi. Erre a nagy munkára vállalkozott a mindkét kötetet szerkesztő Bodrits István, aki olyan tükröt tart a ma ott élők elé, amely a visszaemlékezők, a középkorú és már idősödő nemzedék emlékeivel

¹Vallomások Szentesről. Szerk.: Bodrits István. Kiad.: Szentes Városi Tanács és a Városi Könyvtár Szentes 1990. 269 old. – Szentesi ki kicsoda? Összeállította, szerkesztette, írta: Bodrits István, Labádi Lajos, Majtényiné Türi Katalin. Kiad.: Szentes Városi Tanács támogatásával a Szentesi Városi Könyvtár, Szentes 1988. 255 old.

képes felidézni a város közelmúltját. A rendhagyóra sikeredett albumban (*Vallomások Szentesről*) a város szülöttei, vagy a városban több évet eltöltött lakók történetei jelenítik meg az életképeket. Igen széles mértékben szerepelnek a szentesi múltú emberek, tudósok, tanárok, művészek, mérnökök, vagy hétköznapi munkás emberek, s éppen ez a sokszempontú közelítés teszi reálissá a kötetet. Lírai önvallomások villanó képei adják egymásnak helyüket a könyv lapjain, így a kötet mottója, mint azt egy „vallomástevő” is választotta, Jékely Zoltán sorai lehetnek: „A vándor régi városára még visszatekint, könnyfátyolon át, rágyújt a kis diákipára, megfordul s bandukol tovább.”

A szerkesztők nem kisebb munkára vállalkoztak, minthogy kérdőíves felmérés alapján ábécésorrendbe „fésüljék” a beérkező írásokat, s mivel tartalmi és terjedelmi föltételeik nem voltak, így mindenki azt a formát választhatta írása keretével, melyet önmagához a legközelebbinek érzett. Így sorjáznak egymás után a dokumentatív erejű, majd lírai elbeszélésbe, versbe forduló történetek a szerzők illusztrációival színezve, melyek nyomán felsejlik az olvasó előtt Szentes semmihez sem fogható kék ege, a szülőhely színei, illata, hangjai, s azok az arcok, melyek egy életen át kitörölhetetlenül belevésődtek az otthonmaradottakba, de a várost valamely kényszer folytán elhagyókba egyaránt. S mivel az emlékezés a legegyénibb „műfaj”, senkitől sem lehet számon kérni az egyidejű történetek más-más megjelenését. A sokszínű tablón így lesz helye az egykori családoknak, diáktársaknak, szerelmeknek, és egy-egy olyan kimagasló tanáregyeniségnek, mint amilyen Németh László volt. Az összeállítás hozadéka mindenképp figyelemre méltó, hiszen a városukat szerető emberek emlékezése a mai lakókhoz szól, őrizték tisztességgel az azóta már nem egy esetben elszármazott, vagy még ott élő és városuknak hírnevet, megbecsülést szerzett emberek emlékét, hiszen csakis a példa meggyőző, tanító erejével lehet a mai fiataloknak igazán utat mutatni. A szerzők közül igen nehéz kiemelni valakit – a többieket kirekesztő látszat nélkül –, hiszen mindegyik írás hozzájárult ahhoz a képhez, mely a város életének teljességét adja. A kötet létrehozóinak munkáját dicséri a gondosan szerkesztett névmutató, melyben az olvasó utalásokat talál az egykori lány- és az azóta megváltozott családnevekre, de olykor még a tréfás gúnynevekre is. A záró rész fényképtablója bizonyára segíti majd az eligazodást a hajdanvolt ismerősök között.

A *Szentesi ki kicsoda?* már szikáran a tények felsorolására szorítkozik, s mint ilyen, szerkesztésében a lexikonformát követi. 367 szócikket és 337 fotót tartalmaz. Az anyaggyűjtés 1986 novemberében kezdődött – mint ez a szerkesztők bevezetőjéből kiderül, így az 1987-ben lezárt kötet természetesen magán viseli az adott időszak fő politikai szempontú életrajzi adatait is (álami kitüntetések, párttagság stb.), ám mindez még hitelesebbé teszi az egyes szócikkek tényfeltáró dokumentumértékét. Mindkét kötet külön-külön és egymásba fonódva is használható, s a szerzők szándéka szerint erősítheti a lokálpatriotizmust, a városhoz, a közösséghez tartozás érzését, közvetlenül pedig része lehet a városban maradottak és az elszármazottak közötti közeledésnek és kapcsolattartásnak, s erősítheti azt a szellemet, melyet a kötetben sorakozók munkájukkal és életükkel teremtettek meg *Szentesen*.

Bartók Györgyi

RAKÓ JÓZSEF:

A szabadságharc gyermekhősei

Évtizedek óta foglalkoztatja az érdeklődő utókor fantáziáját az 1848/49-es szabadságharcban részt vevő „kisdobosok” kérdése. Versek, dalok, szobrok őrzik emléküket, ám eddig egyetlen hős fiú nevét sem ismertük. Ennek a történelmi rejtélynek járt utána Rakó József, és hosszú évek kitartó kutatómunkájával most elénk sorakoztatja a szabadságharc valóságos gyermekhőseit.

Az indítékok talán Karsa Ferenc 48-as honvédtiszt elveszettnek hitt, kézírásos hadinaplójának bravúros felkutatása adta: ebben ugyanis több gyermekkorú honvéd hőstetteiről olvashatunk. Ezt követték a levéltári kutatások, amelyek eredményeként újabb ifjú hősök léptek elő a történelem ködéből. Ezek a tizenéves fiúk felderítőként, futár-nyargoncként és igen sokan tüzerként küzdöttek végig a szabadságharcot. Legtöbbjük életét adta a hazáért: emléküket néhány éve kopjafák őrzik Sátoraljaújhegyen, Mádon, Nagykinizsen, Ácson, Tápióbicskén. Mások szerencsésen túléltek a harcokat, híres emberek lettek, mint pl. Than Károly, Herman Ottó vagy tisztes öregkort értek meg falujukban és ma is tisztelettel emlegetik őket.

Az izgalmas harcok leírásán kívül van ennek a könyvnek egy másik vonulata is:

bemutatja, hogyan őrzi a Pro Patria Szövetség ezeknek a gyermekhősöknek az emlékét. Enélkül ugyanis holt anyag maradna ez a kutatási eredmény is, vagy legföljebb értékes történetészcsemege lenne az érdeklődőknek. A felfedezett emlékek őrzésével azonban hasznosítható pedagógiai módszerként alkalmazható az ifjúság hazafias nevelésében. Hiszen a mai hagyományörző gyerekek érthetően közel érzik magukhoz azokat az egykori tizenéveseket, akiknek a bokáját verte a hosszú puská. Az ő nyomukba erednek a mai vörössipkás-expedíciók, Kossuth-turák és egyéb kirándulások, örökségkutató utak során. Az ő tetteikkel ismerkednek meg, ezeket játsszák el ismét, átélve az egykori eseményeket, azonosulva a hős elődök elszántságával.

Ezeket az értékeket ismerte fel a Magyar Honvédség is, ezért vállalkozott a kiadására, hiszen a „kiskatonáknak” is hasznos, szórakoztató olvasmány lesz ez a könyv. Ugyanígy jó szívvel ajánljuk pedagógus kollégáink könyvespolcára és tanóráikra, hiszen misztifikálás nélkül hozhatjuk gyerekközelbe történelmünk egyik legszebb időszakát. A könyv a Pro Patria Szövetségnél szerezhető be: 1032 Budapest, San Marco u. 81.

Dr. Tóth József

Százéves a szabadkai könyvtár¹

Igaztalanul hanyagolták el Vajdaság könyvtárügyét, döbbenek rá sokadszor. Ahol ilyen múltú és állományú gyűjtemények vannak, mint például a szabadkai, érthetetlen az a közöny, amivel tekintenek a tevékenységére. Végigolvasva a szabadkai Városi Könyvtár történetéről szóló kötetet, arra jövök rá, hogy a társadalmi megbecsülés szempontjából a múltban is kevés jó napja volt ennek a rangos intézménynek. Gondoljunk csak a sok költöztetésre, helyhiányra, értetlenségre. Van viszont egy másik dolog amire fel kell figyelni. Nevezetesen arra, hogy mindig néhány lelkes polgáron és önfeláldozó könyvtároson múlt a könyvtár sorsa. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ma is – nagy részben – ezen múlik.

Dicséretesen korrekt munkát végeztek a kötet szerzői. Átgondolt és alapos koncepciót követtek, amelynek alapvető célja, hogy

az immáron történelemnek nevezhető kort korabeli írásos dokumentumok alapján mutatják be, míg a közelmúlt és napjaink állapotát informatív jelleggel dolgozzák fel. Teljes egészében egyetértek az előző azon gondolatával, hogy nagyobb terjedelmet érdemelt volna a téma. Persze, nem a szerzők szűkszerűsége volt a probléma, hanem a kötet megjelenési költségei. De, ez egy egészen más kérdés.

Ma már csak találgathatjuk, hogy mi késztette Török Jánost 1857-ben arra, hogy megküldje a Városi Tanácsnak a Kelet Népe című folyóiratát, hogy ezzel megalapozza a jövőbeni könyvtárat és múzeumot. Feltételezhetőleg – lévén, hogy tudós emberről van szó – hiányérzete volt. Érezhette, nem engedhető meg, hogy csak a kiváltságos emberek joga legyen a könyvek használata. De ne bocsátkozunk találgatásokba, ahogy ezt nem teszi Magyar László levéltáros sem, aki a könyvtár első korszakának történetét írta meg, az 1890 és 1918 közötti „hőskor” eseményeit. Az az igazság, hogy sokkal többel foglalkozik, mint a Közkönyvtári Egyesület megalakulásával és munkájával. Megismerkedhetünk Szabadka társadalmi életével, jeles polgáraival. Mindez – mondani sem kell – szerves része a témának, illetve ezen adatok nélkül nem lennének kellő fogódzók a könyvtár életének és problémáinak megértéséhez.

Számtalan dokumentumot, korabeli újságot használ fel munkájánál. Érdekes megfigyelni, hogy a korszak minden közismert személyisége valami módon bekapcsolódik a könyvtár körüli törekvésekbe. Iványi István munkássága nemcsak a helytörténeti kutatások szempontjából fontos, hanem jelentős a könyvtáralapítás körüli munkája is. Érdekes megemlíteni, hogy az állománybeszerzéssel kapcsolatos gondolatai a mai könyvtári gyakorlatban is megfelelő nézeteket tükröznek.

Nem kevésbé összetett korszak megírására vállalkozott Slavko Matković könyvtáros, aki a könyvtár 1918 és 1944 közötti munkáját kutatja. Az I. világháború után keveseknek jut eszébe a könyvtár, úgyhogy egészen 1924-ig zárva is van a nagyközönség előtt. A tárgyalt időszakban megélt néhány költözés és igazgatócsere is rányomja bélyegét a munkára. Könyvtárosi szempontból érdekes az a vita, amit a cserekönyvtári szolgálat bevezetése mellett és ellen folytattak. Ennek a kérdésnek az elemzése külön tanulmányt igényelne. Külön színfoltja Matković munkájának, hogy az 1941–1944 közötti korszakot is feldolgozta. Ezen időszak művelődési életének a törté-

[A szabadkai Városi Könyvtár száz éve]¹Sto godina Gradske biblioteke u Subotici 1890–1991. Subotica, 1991

nete szinte teljesen ismeretlen a nagyközönség előtt.

Az 1944 és 1974 közötti időszakot Milica Mirić könyvtáros dolgozta fel. Nem tudni, szerencsésnek mondható-e az a tény, hogy a közelmúlt feldolgozásával kell foglalkozni. Itt nem a történetek és bonyodalmak hiányára gondolok, hanem inkább a rendelkezésre álló forrásanyag bősége és az átfogó (legalább Vajdaság könyvtártörténetét taglaló) könyvtártörténeti kézikönyv hiányára. Ezzel korántsem vitatom el ezen rész alaposágát és értékét, hiszen minden adat és fontos esemény leírása szerepel benne.

A kötet következő része a Városi Könyvtár jelenét taglalja. Ezt a részt az intézmény jelenlegi igazgatója, Judita Plankoš írta meg. Ez a Vajdaság könyvtári életének jelenlegi képe. A társadalmi közösség által foglalt számotlan új rendelet által keletkezett útvesztő rányomta a bélyegét erre a tevékenységre. Rengeteg energia használódott és használdik el különböző adminisztratív ügyek elvégzésére, látható eredmények nélkül. Szerencsére – adott esetben – az egyének felül tudnak emelkedni a társadalmi nehézségeken és igyekeznek végezni munkájukat (vagyis *küldetésüket*). Ezt bizonyítja a kötet ezen része. Annak ellenére, hogy az állomány nagysága évek óta stagnál (más problémákról nem is szólva) a szabadkai Városi Könyvtár a város legjelentősebb és legstabilabb művelődési intézményévé nőtte ki magát. A kötet gazdag képanyaga is ezt hivatott bizonyítani. Számos irodalmi és más jellegű találkozóról, a könyvtár napi munkáját bemutató felvételekről van szó.

Nem hagyható említés nélkül mgr. Kata

Martinović Cvijin építész a könyvtár jelenlegi épületének leírását tartalmazó munkája sem. Kitűnően kiegészíti a történeti részt. Ugyanígy érdekes és fontos része a kötetnek a könyvtár régi pecsétnyomatai, a névmutató, az 1944 és 1990 közötti dolgozók névsora valamint az 1944 és 1989 közötti igazgatói tisztséget betöltő egyének fényképes oldala. Ezen mellékletek nélkül nem lenne teljes a kötet. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ennél a könyvnél a nyomdai megformálás és a gondos grafikai szerkesztés is értékformáló. Példaértékű munkát végeztek a szerkesztők és a szabadkai Birografika Nyomda. Külön örömdetes az a tény is, hogy a kötet magyar nyelvű változata is hamarosan megjelenik.

Egy közhelyes gondolat motoszkál a fejemben azóta, amióta kézhez kaptam a kötetet. Kinek készült, kinek szól? Szakmabelieknek, nagyközönségnek, az utókornak avagy egyszerűen „csak” jubiláris kiadványról van szó? A felsoroltak közül tulajdonképpen mindegyik igaz. A könyvtárosok, helytörténészek megértő féltéssel és örömmel olvassák és vigyázzák ezt a monográfiát. A nagyközönség örül a szép könyvnek és meglepődve konstatálja a szabadkai Városi Könyvtár 100 éves igen rögzött útjának furcsaságait; az utókor halás lesz ezért a kiadványért, az objektív feldolgozásért és a mai munka és az ott dolgozók naprakész adatai miatt. Mindemellett attól nem kell félni, hogy jubileumi kiadványról van szó, hiszen ez a kötet *nem* felszínes, csak a külszínt bemutató, tudománytalan alkotás. Annál sokkal több.

Györe Géza

HÍREK

Az 1948/49-es kéméndi csata tiszteletere kopiját állítottak a helyi temetőben 1992. október 24-én. A megemlékező istentisztelet után kegyeletteljes ünnepség keretén belül került sor a kopjafa leleplezésére. Beszédet mondott Benefi László, a helyi önkormányzat képviselő-testületének tagja, Kelecsényi Pál, Kéménd község polgármestere és Csáky Pál, a szlovák parlament képviselője, aki hangsúlyozta, hogy a felállított kopjafa az itt élő emberek szülőföld iránti szeretetének bizonyítéka. Bibliai kifejezéssel

élve, szegletkő ez magyarságunk megtartásában. Az ünnepséget megtisztelte részvételével a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének két munkatársa is (dr. Ravasz István százados, tudományos főmunkatárs és dr. Fehér József honvéd ezredes, a budapesti Hadtörténeti Intézet osztályvezetője).

A turulmadarat ábrázoló kopjafa Kovács József, kéméndi születésű lakos munkája.

Jankus

Új tanítók – új iskolák

Mennyire időszerű még ma is Ady Endrének az az 1906-ben lejegyzett gondolata, hogy „nincs más útja a társadalmi haladásnak csak ez: új tanítók és új iskolák”. Ady a társadalmi megújulás folyamatában a pedagógust tartja a legfontosabbnak, s valóban, napjaink átalakuló (vagy átalakulandó) iskolái is az új, az alaposabb felkészültségű tanítókra várnak.

Nekünk, kisebbségben élő magyaroknak is ilyen, a hatékony oktatási módszereket ismerő és alkalmazó pedagógusokra van szükségünk. Annál is inkább, mert számunkra az anyanyelven történő színvonalas oktatás nemcsak a szellemi felemelkedés, hanem a nemzeti megmaradás leghatásosabb eszköze is. Iskoláink e küldetésüknek csak akkor tehetnek eleget, ha leendő pedagógusaink olyan képzésben részesülnek, amely a szakmai ismeretek elsajátítása mellett a nemzeti múlt és jelen történelmi, valamint kulturális vonatkozásainak megismerését is biztosítja. Mindezek megvalósításában sokat segít az anyaország azáltal, hogy pedagógusjelöltjeinknek rész képzési lehetőségeket teremt a magyarországi egyetemeken és főiskolákon.

A Nyitrai Pedagógiai Főiskola tanítói szakos hallgatói is azok közé tartoznak, akiket már néhány esztendeje egyéves rész képzésre fogadja az Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola. Esztergomban az elsajátítandó ismeretanyagon kívül az alternatív tanítási módszerek és a különböző szakköri tevékenységek mellett a város történelmi múltja, múzeumai, kulturális rendezvényei, valamint a főváros szellemi kisugárzása jelenti azt a többletet, amelyet csakis az ilyen anyaországi tanulmányok nyújthatnak hallgatóink számára.

Ebben a tanévben az esztergomi és a nyitrai főiskola között a kapcsolatok – nem kis örömünkre – még jobban kibővültek, hiszen a két főiskola között megkötött szerződés a rész képzésen kívül a hallgatók TDK-versenyeken való kölcsönös szereplését is lehetővé teszi, az oktatók pedig mindkét intézményben vendégelőadóként ismertethetik kutatási munkájuk eredményeit.

1992 októberében nekem jutott az a lehetőség, hogy két hétig az esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola magyar nyelv és irodalom tanszékének vendégszeretetéhez élvezhettem. Az ott eltöltött idő a tanszék vezetőjének, dr. Pozsonyi Gabriellának és oktatóinak köszönhetően nagyon hasznosan és kellemesen telt el, mert számos olyan rendezvényen vehettem részt, amelyre Nyitrán nincs lehetőség. Így lehettem jelen pl. az ELTE Bölcsészettudományi Karának fonetikai tanszéke által megrendezett ama szimpóziumán, amelyet a pedagógusjelöltek Kazinczy-versenyének szakmai előkészítésére szerveztek, és az Esztergomi Tanítóképző Főiskolán dr. Nagy Katalin irányításával megrendezett Rokon népek napja '92 című ünnepségen, a nyitrai hallgatók számára Nábradiné dr. Jurasek Ibolya szervezte Babits-múzeum megtekintésén stb.

Cserébe egy kis ízelítőt nyújtottam szülőföldem, Zoboralja és Kolon község nyelvjárási sajátosságaiból, előadást tartottam a koloni lyukas himzésről, mely századunk első felében virágzott e Nyitra vidéki községben. Előadásaimmal azt a célt követtem, hogy az esztergomi hallgatóknak bemutassam a határon túli magyarok között is peremhelyzetben élő zoboralji magyarok nyelvjárási és részben néprajzi sajátosságait, s úgy érzem, ezenkívül érdeklődésüket is sikerült felkeltenem a vidék magyarsága iránt.

Nagyon fontosnak tartom ezt a kapcsolattartást főiskoláink között, hiszen egymás kölcsönös megismerésével lélekben is közelebb kerülhetünk egymáshoz, s erre napjainkban nagy szükség van.

Még egyszer Szekfű Gyuláról

Érdeklődéssel olvastam egykori külügyminisztériumi kollégámnak, ma is kedves barátomnak, Radó Györgynek a Honismeret 1992/4. számában Szekfű Gyulával Moszkvában címmel megjelent visszaemlékezését. Kitűnő írásában rólam is említést tesz és idéz abból a beszélgetésből, amit egy balatoni nyaralás során folytattunk Passuth László és Jemnitz Sándor társaságában (ők ketten már az elysiumi mezőkön sétálgatnak) és amelynek során én egy, a Szekfű házaspárnál Moszkvában töltött estén Szekfű feleségétől hallott mondatot idéztem, miszerint: „Te Gyula, ezek azért jöttek, hogy csökkentsék a fizetésedet. Ne hagyj, hiszen (s itt izgalmában németre fordítja a szót) der Rákosi hat es so versprochen.” Ezt a mondatot én sohasem hallottam Szekfűnétől. Viszont valóban hallottam tőle azt a mondatot, aminek előzményeit az alábbiakban ismertetem azért, hogy érthető legyen az eset.

1947-ben, mint miniszteri fogalmazó a külügyminisztérium elnöki osztályán, a költségvetési referátumban dolgoztam. Tehát nem a gazdasági osztályon, aminek akkor számvevőség volt a neve. Valóban tagja voltam egy küldöttségnek, de annak semmi köze sem volt a követség gazdasági ügyeihez. Én annak a külügyminisztériumi-pénzügyminisztériumi vegyes bizottságnak voltam a tagja, amelynek az volt a feladata, hogy a helyszínen győződjék meg arról, hogy mennyire reális – túl magas-e vagy túl alacsony-e – a magyar követség valamennyi dolgozójának (követve a hivatalsegédig) a fizetése. A fizetéseket Budapestről állapították meg és azok realitását ellenőrizni volt a bizottság feladata. A külügy részéről engem delegáltak a bizottságba, a Pénzügyminisztérium dr. Krompaszky Jenő miniszteri tanácsost és dr. Pelczér László osztálytanácsost. A helyszínen kellett meggyőződnünk az árakról, a beszerzési viszonyokról, a diplomata-életmódhoz szükséges színvonal fenntartásának anyagi vonatkozásairól. A követség gazdasági ügyeihez, azok ügyviteléhez semmi közünk nem volt.

Szekfű Gyula és felesége kiküldetésünk végén valóban meghívott bennünket ebédre. Az ebéd végeztével átmertünk a szalonba feketekávézni. Szekfű egy szóval sem említette a mi megbízatásunkat, de felesége nem mulasztotta el azt. Belekarolt Krompaszky Jenőbe és a maga sajátos, tört magyarságával, így szólt: „Kedves Krompaszky! Ha maguk nekem illetmény leszállítani én fogom magam és megyem haza!” Mire Szekfű – az a Szekfű, akit hallatlanul respektáltak beosztottai – feleségéhez fordult: „Tónikám, ezt talán mégsem.” Mire röviden elintézték: „Gyulus, te hallgass!” És Gyulus mi mást tehetett volna? Hallgatott.

Ezt az esetet megírtam a TIT budapesti hely- és üzemtörténeti szakosztályában 1991 tavaszán megtartott Két év a külügyben című előadásomban, amiben nem kevés szó esik Szekfű Gyuláról is. Ami a Radó György által idézett mondatot illeti, magam is tudtam róla, hiszen akkoriban sok történet kerengett Szekfűről, aki közismerten nőuralom alatt állt. Nagyon valószínű tehát, hogy a Jemnitzcel, Passuthal és Radó Györggyel a földvár–zamárdi országúton folytatott beszélgetés során Szekfűnének ez a mondása is szóba került. De a moszkvai ebéd során nem hangzott el. Csak hallottam róla.

Arra kérem, szerkesztő úr, hogy adjon helyt e soroknak, mert nem szeretném, ha azt hinnék azok, akik meghallgatták előadásomat és elolvasták Radó Gyuri roppant érdekes visszaemlékezését, hogy mást adtam elő, mint ami valójában megesett.

Dr. Del Medico Imre

MOLNÁR MÁTYÁS ALAPÍTVÁNY

Vaja Nagyközség Képviselő-testülete 27/1992 (IV. 13). Kt. sz. határozatával létrehozta a Molnár Mátyás Alapítványt. Célja: *tiszteletadás az alapítvány névadójának, munkásságának elismerése, emlékének ápolása, tehetséges tanulók ösztöndíjjal és jutalmakkal való támogatása, pályázati rendszeren keresztül; pályázatok kiírása különböző témákban (irodalom, képzőművészet, zene); anyagi hozzájárulás arra érdemes nyomtatványok megjelentetéséhez; szakmai táborok, előadások, kulturális műsorok szervezése, segítése; a Vay Ádám Múzeum működésének támogatása.*

Az alapítvány székhelye: *Vaja Nagyközség Polgármesteri Hivatala, Vaja, Damjanich u. 71. 4562. Számlaszám a vajai takarékszövetkezetnél: 449 98-448-184/92.*

A Honismereti Szövetség alapszabálya

1. *A Szövetség neve:* Honismereti Szövetség

2. *Működési területe:* Magyarország

3. *Székhelye:* Budapest
Címe: 1011 Bp., Corvin tér 8.

4. *Pecsétje:* Honismereti Szövetség 1990

5. *Számlaszáma:* OTP V. ker. fiókja MNB 218-9805
Honismereti Szövetség szála. száma: 41.193-6

6. A Szövetség célja

a) A honismereti mozgalom olyan önkéntes, egyéni vagy csoportos, sok évtizede működő közösségi tevékenység, mely a lakó- és munkahely, a szülőföld, összességében a haza történelmének, múltjának és jelenének, kultúrájának megismerését, tiszteltét és a nép önbecsülését szolgálja.

b) A honismereti mozgalom előzményei a magyar történelem emelkedő korszakaiban, legjobbjaink törekvéseiben gyökereznek. Ezekre alapozva több évtizede vesz részt sorskérdéseink feltárásában, megismerésében, a demokratikus közélet, az önkormányzati törekvések megvalósításában, hagyományaink ápolásában, értékeink őrzésében.

c) Vállalja a nemzeti tudat, a hagyományok ápolását, a kulturális, természeti és települési értékek megőrzését, gazdagítását.

d) Kezdeményezi és támogatja az etnikai csoportok, nemzeti kisebbségek sajátosságainak fennmaradását. Áttekinti a szomszéd népekkel való történelmi együttélésünk tapasztalatait, merít az ezekből származó kulturális egymásra hatás eredményeiből, és munkálkodik a kapcsolatok elmélyítésében.

7. A Szövetség tevékenysége

a) A honismereti mozgalomban tevékenykedő lokálpatrióták, egyéni kutatók munkájának összehangolása és segítése.

b) Az ifjúság nevelése, nemzeti történelmünk, népi kultúránk és a velünk együtt élő népek, népcsoportok kultúrájának jobb megismerése. A tanítók, tanárok, szakkörvezetők honismereti képzésének és továbbképzésének szorgalmazása.

c) Történelmi személyiségek, események, évfordulók megünneplése, emlékhelyek és emlékművek nyilvántartása, megőrzése és ápolása.

d) Honismereti pályázatok, akciók kiírása, táj- és országtájképző mozgalmak, népfőiskolák, iskolai honismereti diákkörök (önképzőkörök), főiskolai és egyetemi szakkollégiumok honismereti programjának segítése.

e) A honismereti képzés, továbbképzés erősítése, honismereti tanácskozáások, akadémiák, táborok szervezése.

f) Honismereti kiadványok, folyóiratok szerkesztése, lektorálása, megjelentetése.

g) A honismereti mozgalom tudománysegítő jellegének megfelelően együttműködik mindazokkal az intézményekkel és szervezetekkel, amelyek céljai nem ellentétesek a szövetség törekvéseivel.

h) A szomszédos népek történelmének, kultúrájának megismertetése, az anyanemzetek és nemzetiségek közötti kapcsolattartás segítése.

8. A Szövetség tagsága

a) A Szövetség tagjai a megyei honismereti egyesületek, a Magyarországon és a határokon kívül működő jogi személyek, az 1989. évi II. törvény 1. fejezetének 5. §-a alapján társadalmi szervezetnek minősülő közösségek.

b) A tagok és közösségek önkéntes társulással helyi (községi, városi, városkerületi) szervezeteket alakíthatnak (egyesületek, szakkörök, együttesek stb). A helyi szervezetek küldöttei hozzák létre, alapítják meg a Szövetség megyei, fővárosi (továbbiakban területi) tagozatát, mint társadalmi szervezetet, bevonva abba a honismereti mozgalomban részt vevő területi intézmények képviselőit, egyéni kutatókat.

c) A szervezet vagy jogi személy, amely a Honismereti Szövetségnek tagja akar lenni, felvételét írásban kérheti a Szövetség országos vagy területi szervezete elnökségétől.

d) Pártoló tagok lehetnek azon természetes és jogi személyek, akik a Szövetség céljaival és eszközeivel egyetértenek, és írásbeli megállapodás alapján hajlandók célkitűzései megvalósításában anyagilag és egyéb lehetséges módon támogatni a Szövetséget.

e) A belépni szándékozók és a pártoló tagok felvételéről az illetékes elnökség dönt. A felvételi kérelem elutasítása esetén – az írásbeli értesítést követő 15 napon belül – a küldöttgyűléshez lehet fellebbezni.

f) A küldöttgyűlés tiszteletbeli tagokká választhat olyan hazai és külföldi polgárokat, akik munkásságuk alapján arra méltóak, a felkérést és az alapszabályt elfogadják.

g) *A tagság megszűnik:*

- a) a tagszervezet, ill. a tag kilépését kinyilvánító írásos bejelentés alapján,
- b) törlés, kizárás alapján,
- c) jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén,
- d) alapszabály-ellenes tevékenység miatti kizárás,
- e) elhalálozás esetén.

h) Társult szervezetek tagsága kérdésében a küldöttgyűlés dönt.

i) A Szövetségnek más szervezetekkel való együttműködéséről az elnökség, a csatlakozásról a küldöttgyűlés dönt.

9/A. A tagszervezetek jogai

a) Az országos és területi szervezetek természetes tagjai a Szövetség bármely tisztségére, munkabizottságába megválaszthatók.

b) A tagszervezetek választott képviselőik útján szavazati joggal részt vesznek a Szövetség küldöttgyűlésén.

c) Javaslatokat, indítványokat tehetnek, panasszal, felszólalással, fellebbezéssel fordulhatnak a küldöttgyűléshez, vagy a Szövetség bármely illetékes szervéhez.

d) Igényelhetik a Szövetség szolgáltatásait, szakmai segítségét. Részt vehetnek a Szövetség rendezvényein, pályázatain és más tevékenységi formáin.

e) *A pártoló tag* – jogi személy esetén annak képviselője – javaslattevő és véleményezési joggal rendelkezik és tanácskozási joggal vehet részt a küldöttgyűlésen.

f) *A társult szervek* és tagjaik jogait és kötelességeit a Szövetség és a társult jogi személy közötti megállapodás szabályozza. A társult szervezet saját belső rendjének megfelelően delegálja képviselőjét a Szövetségbe.

B) A tagszervezetek kötelességei

a) Megtartják az alapszabály rendelkezéseit.

b) Tevékenyen részt vesznek a Szövetség céljainak megvalósításában, a honismeret és a honszeretet ápolásával igyekeznek példát mutatni embertársaiknak.

c) A pártoló tagok a Szövetséget adományokkal és egyéb lehetséges módon támogatják.

10. A Szövetség szervei és működésük

A Szövetség szervei:

- A) a küldöttgyűlés
- B) az elnökség
- C) az ellenőrző bizottság
- D) a számvizsgáló bizottság
- E) a munkabizottságok
- F) a Honismeret folyóirat szerkesztőbizottsága

A) A küldöttgyűlés

a) A Szövetség legfőbb szerve a küldöttgyűlés, amelyet a megyei egyesületek 3–3 és a főváros 5 küldötte, valamint a küldöttgyűlés által megválasztott tisztségviselők alkotják.

b) A küldöttgyűlést szükség szerint, de évente legalább egyszer az országos elnökség hívja össze. A küldöttgyűlés akkor határozatképes, ha a küldöttek 50%-a + 1 fő jelen van. Ha a küldöttgyűlést határozatképtelenség miatt el kell halasztani, a másodikban összehívott küldöttgyűlés az eredeti napirend kérdéseiben a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes.

c) A küldöttgyűlés határozatait nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel hozza, kivéve, ha a jelenlevők egyharmada titkos szavazást kér.

d) A küldöttgyűlés saját soraiból titkos szavazással választja meg az elnökséget, az ellenőrző és számvizsgáló bizottságot.

e) A küldöttgyűlés ülését az elnök vezeti. Az ülésről jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet az elnök, a jegyzőkönyvvezető és a küldöttgyűlés által hitelesítő ír alá. Az elnökség és a küldöttgyűlés határozatait a Honismeret című folyóiratban teszi közzé.

A küldöttgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó teendők:

a) elfogadja, illetve módosítja az alapszabályt és a költségvetést,

b) háromévenként megválasztja – indokolt esetben – visszahívja a Szövetség tisztségviselőit és ellenőrző bizottságát.

B) Elnökség

a) Az elnökség a Szövetség ügyintéző és végrehajtó szerve. A küldöttgyűlés titkos szavazással saját soraiból megválasztja az általa szükségesnek vélt számú elnökséget, mely áll a területi tagozatok 1–1 választott küldöttéből, (20 fő), valamint a küldöttgyűlés által megválasztott tagokból. Az elnököt, a két elnökhelyettest és a titkárt a küldöttgyűlés választja meg, a többi tisztségviselőt az elnökség saját soraiból.

b) Az elnökség feladatai

- 1) Gondoskodik a küldöttgyűlés határozatainak végrehajtásáról, intézkedik az illetékességi körébe tartozó ügyekben.
 - 2) Éves munka- és pénzügyi tervet készít, arról kikéri az ellenőrző bizottság véleményét.
 - 3) Évente a küldöttgyűlés elé terjeszti beszámolóját, és költségvetését.
 - 4) Szakmai munkacsoportokat, munkabizottságokat, ad hoc bizottságokat alakíthat, ill. szüntethet meg.
 - 5) Létrehozza a Honismeret című folyóirat szerkesztőbizottságát.
 - 6) A küldöttgyűlések közötti időszakokban dönt a Szövetséget érintő, nem kizárólagos közgyűlési hatáskörű kérdésekben.
 - 7) Dönt a felvételi kérelmek ügyében.
 - 8) A tisztújító küldöttgyűlésnek javaslatot tesz 3–5 tagú jelölőbizottságra.
 - 9) Dönt az elismerések és jutalmazások odaítélésében.
 - 10) Akciókat hirdet meg.
- c) Az elnökség szükség szerint, de legalább negyedévente ülésezik. A két elnökségi ülés közötti ügyeket az ügyvezető elnökség látja el. Az ügyvezető elnökség a tisztségviselőkből áll.

C) Az ellenőrző bizottság

- a) Az ellenőrző bizottság elnökét és négy tagját a küldöttgyűlés titkos szavazással választja meg.
- b) Az ellenőrző bizottság tagjai nem lehetnek egyidejűleg az elnökség tagjai.
- c) A bizottság köteles ellenőrizni a Szövetség szerveinek törvényes és alapszabályszerű működését. Ha szabálytalanságot észlel, azt 8 napon belül az elnökség tudomására hozza. Évente beszámolót készít a küldöttgyűlés számára.

D) A számvizsgáló bizottság

- a) A számvizsgáló bizottság elnökét és két tagját a küldöttgyűlés titkos szavazással választja meg.
- b) A bizottság tagjai egyidejűleg nem lehetnek az elnökség tagjai.
- c) A bizottság ellenőrizni köteles:
 - a Szövetség költségvetés szerinti gazdálkodását,
 - az elnökség gazdasági tevékenységét.
- d) A munkabizottság évente beszámolót készít a küldöttgyűlés számára, tapasztalatairól év közben tájékoztatja az elnökséget.

E) Munkabizottságok

- a) Az elnökség hozza létre a Szövetség céljainak megvalósítására.
- b) A munkabizottságok vezetői behívhatók az elnökségbe, melyben a munkabizottság céljával egyező témában szavazati joggal rendelkezik.

F) A Szövetség folyóirata a *Honismeret*, melyet szerkesztőbizottság szerkeszt. A szerkesztőbizottságot az elnökség hozza létre a jelölőbizottság javaslata alapján. A szerkesztőbizottság saját soraiból választja meg a főszerkesztőt, és bízza meg a szerkesztőt. A főszerkesztő a testületi ülésen állandó meghívottként vesz részt.

11/A. Szövetség gazdálkodása

- a) A Szövetség alapítványok kamataiból és támogatásokból fedezi kiadásait. A Szövetség bármely természetes és jogi személytől – a mindenkor jogszabálynak megfelelően – adományokat fogadhat el.
- b) A Szövetség szabályszerű gazdálkodásáért az elnök, az elnökhelyettesek és a titkár felelős.
- c) A Szövetség vagyonával az érvényben lévő pénzügyi szabályok, az alapszabály, az alapítvány alapító okirata és az éves költségvetési terv alapján gazdálkodik. A gazdálkodásról a felkért szakember számadást vezet.
- d) Az alapítvány kuratóriuma tevékenységéről a küldöttgyűlésnek tartozik beszámolni.

12. Vegyes rendelkezések

- a) A Honismereti Szövetség bármely okból való megszűnése esetén a fennmaradó vagyon a Szövetség alapítványát illeti meg.
- b) Az itt nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyvnek és az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvénynek a rendelkezései a mérvadóak.

1992. július

A Honismereti Szövetség elnökségének

1992. december 4-i ülése

Jelen van: 17 fő.

Gécsné Kocsis Márta, a Veszprém megyei honismereti egyesület titkára tájékoztatta az elnökség tagjait a XXI. Országos Honismereti Akadémia előkészületeiről. A javasolt téma: Egyház és társadalom a középkori Magyarországon (országos és Veszprém megyei vonatkozásban). Az akadémia – témáját tekintve is – előkészítője lehet a nagy évfordulóknak (honfoglalás, államalapítás, ezeréves iskola). Néhány előadás címét fölvezetve javasolta, hogy a témák megvitatása ne szekciókban történjen, hanem plenáris üléseken, az előadásokat követően. A komplex témát egészítendő ki a 4–5 tanulmányút, amely egy-egy esemény, évforduló, a tájhoz kötődő személy részletesebb megismerésére is alkalmat adna. Városnézést és kulturális programokat is terveznek. A szállás, az étkezés és az előadások lebonyolítására a középiskolai kollégiumban kerül sor Veszprémbe. Az akadémia tervezett időpontja 1993. június 28–július 2. Kérte az elnökséget, hogy kapjon a megyei egyesület, illetve a szervezőbizottság megbízatást arra, hogy az elhangzottak alapján átgondolják, részleteiben is kidolgozzák a programtervet, melyet a következő elnökségi ülés elé terjesztenének. E napirend vitáját lezárva az elnökség megszavazta azt a javaslatot, hogy a részvételi díj a mozgalom tagjainak 2000 Ft legyen, a költségek további mintegy 2/3-át a szövetség fizeti, egyéb résztvevők pedig a teljes költséget fizessék.

Bartha Éva ismertette a XX. Országos Honismereti Akadémián megfogalmazódott ajánlásokat, melyek meghatározzák az elnökség munkáját is.

A legtöbb javaslat az ifjúsággal kapcsolatban hangzott el:

- minél több gyermeket be kell vonni a honismereti munkába (szakkörök, diákkörök, táborok);
- szükséges velük együtt visszahódítani a pedagógusokat a honismeret számára;
- módszertani segítséget kell nyújtani az ifjúsági korosztályú köröknek, kluboknak (esetleg módszertani pályázat kiírása);
- a megyék honismereti munkásai hangolják össze és segítsék a területükön működő gyermek- és ifjúsági szervezetek munkáját;
- a Honismereti Szövetség hívja össze azokat, akik gyermek- és ifjúsági szervezetekkel foglalkoznak (TKM, Kossuth Szövetség, Hagyományörző Szövetség);
- olyan pályázatot kell kiírni, melynek fő célkitűzése a helyi értékek felkutatása, gyűjtése – mindezt a határon túli magyar gyermekszervezetek bevonásával;
- mindezen feladatok koordinálására a Szövetség hozza létre az ifjúsági munkabizottságot;
- juttasson el a Szövetség a Művelődési és Köznevelési Minisztériumhoz javaslatot arra, hogy a honismeret kapjon markánsabban helyet a nemzeti alaptantervben, kerüljenek be az oktatásba a népi-nemzeti hagyományok;
- a Szövetség képviseltesse magát a tudományos diákkonferenciákon;
- ajánljon föl pályadíjat, működjön közre az egyetemi élet tudományos szerveiben;
- szorgalmazza a Szövetség az 1945 utáni időszak történeti olvasókönyveinek megjelentetését;
- szervezze meg a Szövetség a mozgalom szellemi vetélkedőjét, melynek központi gondolata az 1100. évforduló lenne.

A honismereti-néprajzi munka területén szükségesnek tartották a résztvevők, hogy:

- a népművészeti közösségek összetartó erejét jobban ki kell használni szereplési lehetőségek teremtetésével (kiállítások, hagyományörzés stb.), másrészt segíteni kell hagyományörző munkájuk szakszerűségét, hatékonyságát;

– szorgalmazza a Szövetség, hogy a pedagógusképzésben kapjanak nagyobb helyet a néphagyomány alapuló művészetek (gyermekjátéktól a tudományos feldolgozásig).

Külön hangsúlyt kapott a nemzetiségi honismereti kutató-feldolgozó munka támogatása, melynek érdekében:

- a Szövetség írjon ki külön pályázatot, annak eredményeit publikálja;
- a nemzetiségi munkabizottság dolgozzon ki konkrét elképzelést a nemzetiségi közösségek újjáélesztésére;

– szervezzen tanácskozást a Szövetség a kisebbségi státus kérdésköréről.

Az egyházi szerveződések képviselői javasolták, hogy

- ifjúsági és felnőtt kiscsoportjaik segítőszolgálatá váljon ismertebbé a mozgalom körében is;
- kérjük, hogy a honismereti akadémiák minden témakörében kapjanak helyet.

A Szövetség figyelmébe ajánlották még a résztvevők

- a honismereti és népfőiskolai mozgalom közös céljait;
- a határon túl élő magyarok aktívabb részvételét a honismereti mozgalomban.

T. Bereczky Ibolya az ajánlásokra reagálva elmondta, hogy Szolnok megyében, a Jászberényi Főiskola közművelődési tanszékén 5 éve folyik néprajzi képzés, mely a hallgatók oklevelében is szerepel, egyúttal múzeumi gyűjteménykezelői minősítést is kapnak. Ennek gyakorlati haszna különösen a Jászágban nagyon nagy. Másik hasonló kezdeményezés a megyében a Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet által indított tanfolyam óvónők számára, ahol gyakorlatban sajátítják el a kézművességek, gyermekjáték-ké-

szítés ismereteit, előadások keretében pedig a néphagyomány stb. területén kapnak elméleti ismereteket. Felhívta a figyelmet arra, hogy 1993 őszén lesz Csete Balázs születésének 100. évfordulója, mely alkalomból Jászksírean szerveznek konferenciát. Ez a csepeli helytörténet kutatóival közös ügy, hiszen Csete Balázs kötődik e helyhez is. Javasolta, hogy amennyiben a módszertani pályázat realizálódik, az eredményhirdetésre ez alkalomból kerülhetne sor. A megyei egyesület nevében is egyetértett azzal, hogy a működéshez adott támogatás differenciált legyen, és azt pályázattal lehessen elnyerni.

Székely György a helytörténeti olvasókönyvekkel kapcsolatban javasolta, hogy a megyék mérjék fel, hol jelent meg már ilyen kiadvány, hol van készülöben. Felhívta a figyelmet azokra a levéltárakban, múzeumokban készült kiadványokra, melyek jó háttéranyagul szolgálhatnak. Különösen sok a pótolnivaló az 1944-ig terjedő időszak társadalmi, egyházi stb. kérdéseiről, hiszen ezekről kevés és egyoldalú az ismeret. Szükségesnek tartja az egyházak történeti bizottságainak képviselőit az elnökségben. Az ifjúsággal kapcsolatban elmondta, hogy azért is nehéz a helyzet, mert azok a különböző formában jelentkező mozgalmak, melyek korábban a honismereti mozgalomhoz kapcsolódtak, most inkább radikális irányba mentek el. De mindenképpen hasznos lenne feltárni pl. az egyetemeken bölcsész hallgatóinak különböző körét, vezetőikkel kibővített elnökségi ülés keretében találkozni is lehetne. Hasznos lenne azokkal a tanszékekkel is kapcsolatot teremteni, melyek profilja beleillik a mozgalom céljaiba. Az évfordulós rendezvényekkel kapcsolatban felhívta a figyelmet a szárszói konferencia 50. évfordulójára, melynek kérdése, megítélése jelenleg bonyolult, a kérdések tisztázása mindenképpen fontos lenne. Emléklést javasolt a Kabai Körrel kapcsolatban, de megfontolandónak tartja a II. világháború hadi eseményeinek 50. évfordulója kapcsán egy külön rendezvény szervezését is, melynek témája lehetne az események népi vonzata (családi levelezés stb.).

Kanyar József Szárszói problematikájának tisztázása céljából lehetségesnek tartana egy, a szövetség által szervezett konferenciát. Az egyházak képviselőit a mozgalomban minél előbb megoldandó feladatnak tartja.

Laczkovits Emőke arra hívta fel a figyelmet, hogy a megyei egyesületeknek – ahol ez még nem így van – hasznos együttműködni a múzeumbárát körökkel, hiszen nagyon sok a közös cél. Veszprém megyében pl. évek óta közösen végzik a háborús emlékek felmérését. Nagyon hasznos lenne, ha az egyesületek megkeresnék azokat az iskolákat, ahol fakultatív formában már folyik honismereti, népfőiskolai továbbképzés.

Székely András Bertalan egyetért az egyházak képviselőinek bevonásával a honismereti mozgalomban, de célszerűbbnek és a tartalmi munka szempontjából fontosabbnak tartja tevékenységüket a munkabizottságokban. Az évfordulós rendezvények kapcsán jelezte, hogy a határon túli magyarok munkabizottsága Venczel József kutató évfordulójának megünneplésére készül, fölvéve a kapcsolatot Csikszereadával is.

Végezetül az elnökség tagjai állást foglaltak abban, hogy az 1993–94-re kiírt honismereti-helytörténeti pályázat pályadíjait mind a felnőtt, mind az ifjúsági kategóriában emelni szükséges. Így a díjak: I. 20 000 Ft, II. 15 000 Ft, III. 10 000 Ft.

Bartha Éva

A honismeret a sajtóban

Szeptember

2. A honismeret olyan mozgalom, amellyel az illetékes szervek mostohán bannak, ennek ellenére minden formája él a lokálpatrióták áldozatvállalása következtében – állapítja meg Padányi Lajos Buda-kesziből (PMH). – Az Abaúji Múzeum Baráti Körének elnöke Gulyás János. Több évtizedes tanítói és népművelői munkássága mellett Abaúj feltárására irányuló helytörténeti kutatómunkája is jelentős (EM).

3. Túrkeve városa ismét megrendezi a kevi napokat, melynek keretében hagyományteremtő szándékkal meghívják a városból elszármazottakat (ÜN).

4. Sopron közgyűlése által alapított Csatkai-díj Alapítvány pályázatot írt ki Sopron történetének megírására (KA).

5. Marcali látóvalók címmel megjelent a Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára 436. füzet (SH). – A Veszprémi Akadémiai Bizottság pályázatán első díjat nyert a Komárom-Esztergom megyéről

szóló Településtörténeti Kalauz, amelyet a szerzők – Balogh Ákosné, dr. Egressy Erna és Bárdos István – a Nemzeti Alaptanterv egyik segédkönyvének szánják (O).

8. A kústánszegi honismereti falukör régóta gyűjti a faluban fellelhető hajdani használati tárgyakat, melyeket tervük szerint a falu hagyományos búcsúján állítanak ki (ZH). – Várossá válásának 45. évfordulójára emlékezik Tatabánya. A rendezvényesorozat kiemelkedő programja lesz a helytörténeti vetélkedő, amelyen a hat városrész 45–45 fős csapatai mérik össze tudásukat (O).

9. A Csongrád Megyei Honismereti Híradó legújabb száma közli a megyei honismereti egyesület alapszabályát s a bejegyzéséről szóló bírósági végzést (RD). – A levéltári vándortáborozók Szlovéniában 80–100 éves térképekhez, tankönyvekhez, szakács- és imakönyvekhez jutottak. Az összegyűjtött kiadványokat s egyéb dokumentumokat a Zala Megyei Levéltárban állítják ki (PMH).

11. Az Abonyi Falumúzeumban a látogató megismerkedhet az egykori konyhák hangulatával, a káposztasavanyítással, a kenyérsütéssel és egyéb háztartási munkákkal (UN).

12. Gödöllőn, a Petőfi Sándor Művelődési Központban akadémiát szerveztek a város polgárai részére, hogy ismerjék s becsüljék lakhelyüket (PMH).

14. Információs tájékoztatók és eligazító táblák kihelyezésével próbálják növelni Kaposvártól jeles műemlékeik ismertségét (SH). – Kötés nyaranta szerveznek honismereti táborot. Most elhatározták, hogy egy negyvenfős, állandó jellegű táborhelyet alakítsanak ki. (SH). – Szegeden befejeződött a vallásos népeletről, s annak kiemelkedő egyéniségeiről, a „Szent emberekről” rendezett konferencia. Ennek kapcsán Juhász Antal, a szegedi egyetem néprajzi tanszékének vezetője, és Barna Gábor, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa interjút adott (DV).

15. A kompolti általános iskolában megnyílt a falu múltját bemutató, írásos emlékekből álló helytörténeti kiállítás (HMH). A tárgyak és a néprajz kapcsolatairól Aggteleken tartják a fiatal néprajzkutatók II. konferenciáját, amelyen a határon túlról kutatók s egyetemi hallgatók is részt vesznek (ÉM).

16. A tavalyi, krassznokvajdai néprajzi gyűjtőtáborban összeszedett tárgyak az Abaúji Múzeumba kerültek. Egy teljes kovácsműhely-felszerelést is sikerült ide menteni (EM).

19. A ságújfalu faluszépitő és művelődő egyesület kezdeményezésére, az önkormányzat segítségével a falutörténeti sorozat újabb kötete a helyi egyház történetével fog foglalkozni (NMH).

21. Bodolyabérnek, bár Magyarhertelendhez tartozik, mégis elkészült – hosszan tartó helytörténeti kutatás nyomán – címere és zászlaja, mindez Cserfai Sándor nyugdíjas tanító érdeme (ÜDN). – A gyulaírástói honismereti kör, s vezetője, Hadnagy László tevékenyen részt vett a ráti napok rendezvénysorozat előkészítésében, amelyen természetesen helyet kapott a helytörténeti kiállítás is (NA).

22. Emlékművet kíván emelni a II. világháború pestszentimrei áldozatainak emlékére a Dr. Székely Endre Pestszentimrei Történeti Társaság. Eddig 130 személyről sikerült adatokat gyűjteniük (MN).

23. A Gyöngyösi Városszépitő és -védő Egyesület, a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Heves megyei szervezete, valamint a Richter Gyógyszertár tudományos üléssel s emléktábla-avatással emlékezett meg Gyöngyösön a 120 esztendeje született Richter Gedeonról (HMH). – Dobai János történetkutató több ezer eredeti dokumentumot, tárgyat, újságot és levelet tartalmazó gyűjteményéből Kossuth Lajos és Széchenyi István életútját bemutató kiállítás nyílt a sátorlajújhelyi Kazinczy Múzeumban (SH).

24. Galambos Sándor kunszentmiklósi helytörténész egy időben két országos pályázaton nyert. Monokon ő, a Gelléri Szállóban felesége fogadta a jókívánságokat (PN). – A kiskunfélegyházi honismereti klubban évek óta sikeres előadásokat tartanak. Legutóbb a készülő felegyházi tájszótár volt a téma (PN).

25. Szulyovszky László erdész Kecskeméthez közeli Nyíri-erdei erdészháza valóságos házi múzeum, amely az 1848-as szabadságharc emlékeit, dokumentumait őrzi. Évente mintegy ötezer diák tekinti meg ezt, a megemlékezési évfordulókon (HPR).

28. A zirci II. számú általános iskola a Békefi Antal Bakonyi Honismereti és Művelődési Kör javaslatára ezentúl Békefi Antal, a zenepedagógus és népzene-kutató nevét viseli (NA). – A Bátornyeregye Baráti Köre kezdeményezésére Kisterenye városrészben Kossuth Lajos mellsobrát avatták fel (SH).

29. A Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület helyi csoportja, a Hatvany Lajos Múzeum Baráti Köre, valamint a Rakó József Közművelődési Egyesület városismereti vetélkedőt szervez a hatvani általános és középiskolás diákok számára (HMH). – Lenti-ben a Kerka menti kulturális napok keretében mutatták be Horváth Károly népzene-kutató Csúfolók a Kerka mentén című kötetét (ZH).

30. Dr. Timaffy László néprajzkutató nyilatkozik a Domus Hungarica Alapítványról, amelyet a külföldön élő, magyar ajkú fiatalok tanulmányainak anyagi és erkölcsi megsegítésére hoztak létre (EH).

Október

2. A Vas Megyei Honismereti Egyesület szervezésében Celldömölkön találkoztak a vasi honismereti kutatók. Előadásokat hallgattak meg, majd tisztelgettek nemrég elhunyt kollégájuk, Mesterházy Sándor sírjánál (VN).

3. Kontra Gábor, az Egri Hittudományi Főiskola negyedéves hallgatója kutatja falujának, Mátrakeresztesnek helytörténetét. Munkájának eredményét legutóbb – pályázat útján – a Lakiteleki Alapítványhoz juttatta el. (NMH). – Apkó Mihály szlovák nemzetiségű magyar anyanyelvűnek vallja magát, s öt éve a vanyarci hagyományörző csoport tagja. Társaival együtt híven őrzik szokásaikat, táncukat, 1986 óta többször szerepeltek Szlovákiában (NMH).

5. Pándon, a nyolcvanéves iskola egyik tantermében iskolatörténeti kiállítást nyitottak meg, melynek keretében Molnár József, a helybeli honismereti szakkör vezetője felidézte az elmúlt nyolc évtized eseményeit (PMH). – A 17. Kerka menti kulturális napok alkalmával Lentiben rendezték meg a főfás prést, amely a múlt század első felében készült (ZH).

7. A Váci Városvédő és Városszépitő Egyesület a klubnapján egy 1930-as évek közepén készült amatőr filmet vetített, amely megörökítette az egykori városképet (PMH). – Az üllői honismereti gyűjtemény csütörtökönként tekinthető meg, szakértő kalauzólása mellett (PMH).

9. Diósdon nem is olyan régen határozták el, hogy falumúzeumot létesítenek, s valószínűleg jövőre már meg is nyitják (PMH).

11. Az Ipolyi Arnold Népfőiskola Újkígyóson honismereti előadás sorozatot indít a magyarság szóró-ványban élő csoportjainak és a hazai nemzetiségek népi kultúrájának bemutatására (UE).

12. Az alig 840 lelket számláló Bobán múltidéző napot tartottak: felavatták a falu régi-új zászlaját s a címeremlékművet (VN).

13. Zengővárkonyban, az iskola falán emléktáblát avattak az öt éve elhunyt Császár János kántor-tanító tiszteletére, aki színjátszókört, dalárdát, táncegyüttest alapított, működtetett évtizedeken át (UDN). – Az erdélyi Egriben a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság szervezésében emléktáblát avattak Csúry Bálint, a Szamosháti Szótár szerkesztője tiszteletére (HBN). – Hamarosan megnyílik a törökszentmiklósi múzeuma, melynek alapját a helytörténeti gyűjtemény alkotja (ÜN).

14. A burgenlandi Köpcsényben (Kittsee) az egykori Batthyány-kastélyban helytörténeti kiállítás nyílt meg a magyarországi levéltári szakemberek rendezésében, az egykori Moson vármegye gazdag levéltári dokumentumaiból (KA).

17. A megyei honismereti táborozók nemrégiben megtartott tiszavárkonyi találkozásán részt vett dr. Ábrahám Zoltán, a Maros megyei EMKE alelnöke (ÜN).

19. A település múltjának feltárására, a régi szokások, események felderítésére az általános iskolások részére pályázatot hirdettek Lőrinciben (MH).

20. A jászákóhalmi önkormányzat független szakértőt kér fel annak eldöntésére: szükséges-e két tornaterem az iskolának, vagy átadható-e a kisebbik épület honismereti célokra (UM). – A monoki Kossuth-kiállítás anyagának gyűjtésében végzett munkáért, sajtó- és fotódokumentumok felkutatásáért a körmendi Csaba József Honismereti Egyesületet a Kossuth Lajos Alapítvány Kuratóriuma Kossuth-Emlékéremmel tüntette ki (VN).

21. A Tiszavasvári Múzeum Baráti Köre több más szervezettel közösen tudományos ülést tart a 700 éves Szentmihály címmel (KM). – A Tápió-vidék községekben működő baráti körök képviselői Tápiószelén tapasztalatcserét tartottak (PMH). – A szobi Szentés László-napok zárásaként Pest megyei honismereti rendezvénysorozatra került sor. A megye helytörténeti előadásokat hallgattak meg, megtekintették a város nevezetességeit, s részt vettek Erdy (Luczenbacher) János tudós portréjának felavatásán (PMH). – Névadója bibliográfiáját adta ki a körmendi Csaba József Honismereti Egyesület VN).

24. A Tolna Megyei Levéltár, az önkormányzat és az Illyés Gyula Pedagógia Főiskola helytörténeti pályázatára tizenhárom pályázó küldött be dolgozatot. A honismereti bizottság különdíját Jakab László Fejezetek az egykori decsi-szállási oláh cigány-zenekarok történetéből című pályamunkájáért kapta (TN). – Negyedik évfolyamát kezdte meg a Balázs Ferenc nevű viselő beregi népfőiskola Vásárosnaményban. Gazdag programjában népművészet, helytörténet és vallási néprajz is szerepel (KM).

26. A szabadkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskolában a moldvai magyarok történetével, néprajzi, vallási hagyományaival foglalkoztak a résztvevők. Az előadásokon 25 csángó-magyar vendég is részt vett. (BMH). – A megyei honismereti szakkörvezetők Békéscsabán tanácskoztak az iskolai honismereti mozgalom fejlesztéséről (BMH). – A Nagykállóból elszármazottak baráti köre a város

két szülőttje: Szilágyi István író és Turi Sándor néptanító, néprajzkutató tiszteletére emléktáblát leplezett le. (KM).

27. Az ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör harmincéves jubileumi emlékülést tartott a Technika Házban (EM).

28. A Monori Helytörténeti Kör és Baráti Egyesület összefogásával a régi mesterségeket bemutató kisfilmeket vetítettek le. (PMH). – A megyei honismereti bizottság és a miskolci Herman Ottó Múzeum immár a 31. honismereti gyűjtőpályázatot hirdette meg (DH). – A neveléstörténet írott és íratlan forrásainak, tárgyi emlékeinek feltárására, összegyűjtésére; iskolatörténeti gyűjtemények és kiállítások szervezésére; a magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak feldolgozására nyilvános pályázatot hirdet az 1000 éves a magyarországi iskola alapítvány (ZH).

30. Dr. Vitéz Durkó Antal gimnáziumi tanár, múzeumlapító és Békés város történetirója emléktáblájának avatása után emlékülést tartottak a városi könyvtárban (BMH). – A Nagy Iván honismereti pályázat 1992. évi eredményhirdetésére a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumban került sor (NMH):

November

3. Győrtől a Kovács Margit Általános Művelődési Központban a rábaközi napok keretében kiállítás nyílt. A látogatók megismerkedhetnek a Rábaköz népművészetével, a néphagyományokkal, az élő folklórral (KA). – A 144 tagot számláló Komlói Honismereti és Városszerépítő Egyesület új elnöke, Szarka Elemér nyilatkozik (UDN).

4. Pick József, dorogi helytörténeti kutató értékes szerzeményeit, várostörténeti, eredeti dokumentumait mutatja be az Aknabau Kft. kultúrtermében (Ó). – Honismereti találkozót tartanak Jászberényben. A jászági régészeti leletekről, a négy-szállási és jászágói ásatásokról, Kossuth jászkiezésekhez írt leveléről s a helyi egyesület munkájáról hangzik el előadás (ÜN). – Jászapátiból Jászszent-andrás felé haladva érhető el a Tanyamúzeum, melynek berendezését a honismereti szakkör tagjai gyűjtötték össze (ÜN).

6. A százéves Págyi község évfordulójára négy kiállítás is nyílik, a helytörténetet az általános iskolában rendezik be (PN).

8. Bölcsőnk címmel helytörténeti és honismereti pályázatot hirdetett a Rákóczi Szövetség és a Csehszlovákiai Magyar Kulturális Alapítvány a csehszlovákiai és kárpátaljai magyar diákok részére (VH).

9. A Debreceni Orvostudományi Egyetemen 44 alapítótaggal baráti kör alakult azzal a céllal, hogy ápolják az egyetemi hagyományokat s az intézmény neves tanárainak s kutatóinak az emlékét (HBN). – A hajdúszamsoni Bárdi János tizenöt esztendeje gyűjti a régi vaskályhákat, idővel magánmúzeumot szeretne létrehozni (PR).

10. A 83 éves Lükő Gábor néprajzkutatót Bethlen Gábor-díjjal tüntették ki (PMH). – Becselyen a Lakodalmasház pinceszobájában helytörténeti gyűjteményt állítottak ki (ZH). – A badacsonytomaji helytörténeti gyűjtemény megalapozója és létrehozója Nagy Miklós tanár, aki tanítványaival

a honismereti szakkör keretében gyűjtötte és dolgozta fel a környék történeti s tárgyi emlékeit (TM).

11. A hetvenes évek közepén Sőshartyán községben, az akkori kondáslakásként hasznosított vályogépületet alakították át falumúzeummá. Az idein társadalmi munkában felújították a gazdag kiállítási anyagot (NMH). – Kismaroson az összegyűjtött egyháztörténeti, néprajzi anyagot, dokumentumokat véglegesen el szeretnék helyezni, addig is folyamatos konzerválási, rendszerezési munkálatokat folytatnak (PMH). – A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület más szervezetekkel közösen Apátfalván rendezte meg az idei honismereti napot (DV).

16. 72 csapat indult a 20. pécsi városismereti versenyen. A felnőtt kategóriában a székesfehérváriak, felső tagozatosoknál a pécsiek, alsós kategóriában a kaposváriak jeleskedtek (ÜDN).

17. Kétévi előkészület után nyáron nyílt meg a cseszneki helytörténeti gyűjtemény, a téli hónapokban azonban csak külön kérésre tekinthető meg (NA). – 150 éves az sztergomi tanítónőképző. Ebből az alkalomból az öregdiákok egyesülete emléktáblát leplezett le (Ö).

18. Közgyűlést tartott a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Értékeltek az idei pályázatukat, eszmecsere folytattak a soron következő teendőkrol és személyi kérdésben döntöttek (SH).

19. Harangod, Taktaköz és Szerencs lesz a témája annak a honismereti tudományos tanácskozásnak, amelyet a szerencsi Rákóczi-várban rendeznek november végén (EM).

21. Ez év tavaszán második alkalommal hirdették meg a Zala megye az én hazám című megyei helytörténeti pályázatot, amelyre több mint 30 község és honismereti kör nevezett. A program jövő év márciusában vetélkedővel zárul (ZH).

24. A Kiskunfélegyházi Honismereti Klub szervezésében megemlékeztek a Kiskun Múzeum alapításának kilencvenedik évfordulójáról (PN). – Nagy Pál tanár vezetésével helytörténeti gyűjtést végeztek a szügyi tanulók. Munkájuk eredményeképpen egy parasztszobát rendeztek be az iskola aulájában (NMH). – Megalakult a Dél-Baranyai

Sokácok-Horvátok Egyesülete. Alapvető céljuk az identitás megtartásán túl a hagyományok őrzése, védelme (ÜDN). – A Komárom Megyei Honismereti Egyesület közgyűlést tartott a Tatabányai Múzeum könyvtárában. Beszámolókat hallgattak meg a Nyári Akadémia munkájáról, a Honismereti Szövetség új tisztikarának programjáról, majd munkaértekezletre alakult át a közgyűlés a folyamatos teendők megvitatására (Ö). – Mátraházán a Bérc Hotelben az új igazgató a háromszobás szolgálati lakosztályában palóc múzeumot rendezett be. Az első helyiségben a palóc viseletet, a másodikban szövögetés munka közben, a harmadikban tisztaszobát láthatnak az érdeklődők (PR). 26. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság rendezésében Az országcímer a népművészetben címmel kiállítás nyílik Papszeren (DH). – A Jászágért Alapítvány Jászberényben első ízben adja át a Jászágért díjat. A kitüntetett dr. Rusvay Lajos, nyugalmazott főjegyző, aki Jászsószyentgyörgy helytörténetét dolgozta fel (ÜN). – Hosszabb tájékoztató jelent meg a Vas Megyei Honismereti Egyesület és a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ támogatásával meg a nyáron megrendezett bentlakásos honismereti népfőiskoláról, melyet Velemben tartottak (V SZ).

A figyelt újságok: Békés Megyei Hírlap (BMH), Déli Hírlap (DH), Délvilág (DV), Esti Hírlap (EH), Észak-Magyarország (ÉM), Fejér Megyei Hírlap (FMH), Hajdu-Bihari Napló (HBN), Heti Pesti Riport (HPR), Heves Megyei Hírlap (HMH), Kelet-Magyarország (KM), Kisalföld (KA), Magyar Fórum (MF), Magyar Nemzet (MN), Napló (NA), Nógrád Megyei Hírlap (NMH), 24 Óra (Ö), Ország Határ Magazin (OHM), Pest Megyei Hírlap (PMH), Pesti Riport (PR), Petőfi Népe (PN), Reggeli Délvilág (RD), Somogyi Hírlap (SH), Tolnai Népújság (TN), Turista Magazin (TM), Új Dunántúli Napló (ÜDN), Új Ember (UE), Új Magyarország (UM), Új Néplap (ÜN), Vas Népe (VN), Vasárnapi Hírek (VH), Vasi Szemle (V Sz), Zalai Hírlap (ZH).

Derzsi Ottó

Helyi kiadók, vásárlók, olvasók figyelmébe!

Van már lehetőség a honismereti kiadványok, könyvek országos terjesztésére:

megkezdzi működését a Honismereti Börze

Kiadók, figyelem! Történelmi, honismereti kiadványaikat 5–10 db példányban országos terjesztésre átveszi az újonnan induló börze. Várjuk írásos ajánlataikat vagy bizományba megküldött kiadványaikat! (Az átvételt szerződéssel visszaigazoljuk.)

Érdeklődő vásárlók! Honismereti kiadványok vásárolhatók személyesen naponta 9–16 óra között vagy postai utánvétellel megrendelhetők.

A Honismereti Börze címe:

Szakszervezetek Pest Megyei Könyvtára

12075 Budapest, Dózsa Gy. út 68. fsz.

T.: 122-1670

A XX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia társadalomtudományi szekcióján honismereti tárgykörben írt dolgozatok címjegyzéke (1991)

(1.) *Fekete Edit*: A tokaji zsinagóga építészeti elemzése (BGYTF), (2.) *Rózsa Csilla*: A temetők művészete (JGYTF), (3.) *Csipcsé Attila*: Mezőtúr jellegzetes fazekasedényei (JGYTF), (4.) *Miklós Anna*: Humor a gyermekrajzban/Napjaink közérzete a gyermekrajzban és ennek vizuális tükröződése (VJTF), (5.) *Nagyné Bárdos Edit*: Népi szobrászati emlékek Esztergomban és környékén (VJTF), (6.) *Bugner Szilvia*: Négy évtized tanácsai gazdálkodása Szentes városban. (PSZF ZI), (7.) *Léber Mónika*: Foglalkoztatási gondok és megoldási lehetőségei Komárom-Esztergom megyében (PSZF ZI), (8.) *Hinek Máttyás*: Zalaegerszeg sajátos iparfejlődése az utóbbi évtizedekben (PSZF ZI), (9.) *Ador Jenő*: Társadalmi tényezők elemzése a paprikatermesztés szentesi tájkörzetében (PATE), (10.) *Kosztai Krisztina*: A mezőgazdasági nagyüzem-kisüzem integrációs kapcsolatai Bag községben (GATE), (11.) *Sümei Péter*: Személyvénnyel az Őrség népi életéről a régmúlttól (PSZF ZI), (12.) *Szilver Ildikó*: A palóc lakodalom mozzanatai (JGYTF), (13.) *Halász Tünde*: Adalékok Moha község hagyományaihoz (JGYTF), (14.) *Domán Csaba*: Az ünnep és az ünnepi tett az obi ugor, lapp és finn medveünnepi színjátékok közösség- és eredetértelmezése kapcsán (MBE), (15.) *Dobos Klára*: Füzérkaját (PATE), (16.) *Asványi László*: Fejezetek a pápai pedagógusképzés történetéből (BME), (17.) *Otácz Andrea*: Szekszárd-Don-kanyar-Szekszárd/egy magyar katonatiszt háborús élményei (PMMF), (18.) *Gál Gabriella*: Baráttól az ellenségig (Magyar-jugoszláv kapcsolatok a baranyai határ mentén 1947-49. között) (PMMF), (19.) *Tér Aliz*: Lugiától Dunafalvára (Adalékok Dunafalva történetéhez) (PMMF), (20.) *Flajsz Andrea*: A hazai cserkészmozgalom új feladatai és megújulási kísérlete 1930-1945 (PMMF), (21.) *Gőzon Tamás*: Ellenségtől a barátig (Magyar-jugoszláv kapcsolatok a baranyai hatáskörzeten 1944-1947 között) (PMMF), (22.) *Török Gabriella*: Az 1956-os események Szegeden (EJTF), (23.) *Kovács Tibor*: Antalmajor (Somogy megye) lakóinak életmódja (PATE), (24.) *Papp Hajnalka-Rada Beáta*: Vizsgálatok Nagyatád (Simongátalmás-kert) kísérleti övezetében (PATE), (25.) *Ludvig Nicolette*: Falun az emberek távolabb vannak egymástól, de emberileg mégis közelebb (BME), (26.) *Vágner Bernadett*: A Pákai Általános Iskola és szociális környezete (CSVMTF), (27.) *Patterman Lilla*: Cigányszegregáció, cigányéletmód Esztergom és Edeleny városában (VJTF), (28.) *Morva Emilia*: Jelen a múlt tükrében / Az esztergomi Víziváros története (VJTF), (29.) *Alpár Erzsébet*: Gyógyszerész társadalom a századforduló Magyarországon (SOTE), (30.) *Márki Edina*: Öngyilkosságról Bács-Kiskun megyében (JGYTF), (31.) *Biliarszki Emil*: Zenei ifjúsági klubok Budapesten (BKE), (32.) *Martos Tamás*: Egy falu sorsa, egy falu esélyei (Héthalom) (BME), (33.) *Hegedűs Timea*: Lányok, asszonyok élete régen és ma Héderváron (BME), (34.) *Huszár László*: Egy majdnem totális intézmény jellegzetességei. Tanulmány egy női börtönről (ELTE), (35.) *Gajdócsi Szabolcs-Sebestyén Pál*: Az első szabadalmazott császári és királyi Duna-gőzhajózási Társaság pécsi kőszénbányászatának története (NME), (36.) *Lafferton Zolt*: A gazdaságszervező gróf Széchenyi István máig ható ereje. A pécsbányatelepi gr. Széchenyi I. akna (JPTE), (37.) *Szakács Krisztina*: Gróf Sándor Mór Bajor-Bia uradalmának gazdaságtörténeti megközelítése (VJTF)*

*BGYTF = Bessenyei György Tanárképző Főiskola Nyíregyháza, BKE = Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, BME = Budapesti Műszaki Egyetem, CSVMTF = Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kaposvár, EJTF = Eötvös József Tanítóképző Főiskola Budapest, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest, VJTF = Vitéz János Tanítóképző Főiskola Esztergom, GATE = Gödöllői Agrártudományi Egyetem, JPTE = Janus Pannonius Tudományegyetem Pécs, JGYTF = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Szeged, MBE = Miskolci Bölcsészegyetem, NME = Nehézipari Műszaki Egyetem Miskolc, PATE = Pannon Agrártudományi Egyetem Keszthely, PSZF ZI = Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete, PMMF = Pollack Mihály Műszaki Főiskola Pécs, SOTE = Semmelweis Orvostudományi Egyetem Budapest.

A TISZTESSÉG KEDVÉÉRT tájékoztatjuk olvasóinkat arról, hogy dr. Domonkos János: A Rába-vidéki szlovének magyarországi szűkebb hazája Vasan című írása, amely a Honismeret

1992. 5. számának 22. oldalán jelent meg, dr. G. Vargha László Gyula: Vendvidék című, az Élet és Tudomány 1986. 41. számában megjelent cikke alapján készült. (Szerk.)

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

ACTA. 1992. 3–4. Az ipari szövetkezetek kulturális és humánpolitikai értesítője. Szerk: Kiss László. Bp. 1992. 32 old.

A tartalomról: **Rieth Müller János:** Népművelők Erdélyben; **Pesovár Ernő:** A II. Váraljai Nemzetközi Néptáncfesztivál; **Balassa Iván:** Magyarországi népcsoportok és kulturális kölcsönhatásai; **Pávi István:** Etnikum, tánc és zene Erdélyben; **Fügedi Márta:** A tárgy-népművészet továbbélésének formái a jelenkori kultúrában; **Marczuk, Mye-csislav:** A népi kultúrára leselkedő veszélyek az integrálódó/egyesülő Európában; **Balázs Árpád:** Fasang Árpád 80 éves; dr. **Andrásfalvy Bertalan:** Az európai kisebbségek kulturális öröksége; **Borbély Jolán:** Hagyományörző együttesek országos találkozója; **Máté Lajos:** Kazinczbarcika új arca?; **Üő:** Gyermekszínházok nemzetközi találkozója Békéscsabán; dr. **Kövesy Erzsébet:** Kézművesképzés pályakezdő fiatalok számára.

Alliquander Ödön: Magyarországi szénbányavállalatok, 1940. Szerk: **Tóth Pál,** sajtó alá rendezte és az utószót írta **Zsámboki László.** Kiadja a Péch Antal Miniaturkönyv-gyűjtők Klubja. Miskolc, 1989. 276 old.

Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja szőlője és bora. Történeti-néprajzi tanulmány. Rajzok: **Balassa M. Iván.** Kiadja a Tokaj-Hegyaljai A.G. Borkombinát. Tokaj, 1991. 752 old.

A Bátorterenyi Krónika Évkönyve, 1991. Kiadja Bátorterenyi Barátainak Köre és az Ady Endre Művelődési Központ. Bp. 1991. 71 old.

Benke István: Szent Borbála tiszteletének hagyománya a bányászatban. Péch Antal Miniaturkönyv-gyűjtők Klubja. Miskolc, 1991. 55 old.

Biczó Pál: A bicskei református egyház története. Kiadja a Református Egyházközösség. Bicske, 1990. 53 old.

Az 1896-ban Nagykőrösön kiadott mű hasonmása.

Bódisz Attila: Tatárhalál Pácinban (Mondák képekben). **Bodrogközi Füzetek, 3.** Szerk: Nagy Géza. Kiadja a Bodrogközi Kastélymúzeum Baráti Köre. Pácin, 1991. 55 old.

Bodnár István-Balogh Géza-Ésik Sándor: Barangolások Szabolcsban, Szatmárban, Beregben. Gold Ász Kft. Nyíregyháza, 1991. 192 old.

Bodza Klára-Paksa Katalin: Magyar népi énekeskola, I. Tankönyvkiadó. Bp. 1992.

A népi énektanítás módszertana, a magyar népdalkincs, kották és zenei ének használata. A kötethez két darab kazetta megvásárolható a Magyar Művelődési Intézet Szakmai Házában (1011 Bp. Corvin tér 8.)

Buskó András: Keleti pályaudvar Budapest. *Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 421.* Bp. 1991. 16 old.

Csonkaréty Károly-Benczúr László: Haditengerészek és folyamőrök a Dunán. Zrínyi. Bp. 1992. 292 old.

Czecei Szűts Sándorné: Verzesenyi krónika. Szerk: **T. Bereczki Ibolya.** A Jász-Nagykun-Szolnok Múzeumok Igazgatósága és Verzesenyi község önkormányzata közös kiadása. Szolnok, 1991. 206 old.

A csurgói Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve, 1792–1992. Szerk: **Horváth József.** Kiadja az Iskola. Csurgó, 1992. 280 old.

Dánielisz Endre: „Szülőhelyem, Szalonta...” Az Arany János Múzeum kismonográfiái 9. Nagykőrös, 1992. 263 old.

Tanulmányok, esszék Arany Jánosról.

A Debreceni Református Kollégium története. Főszerk: **Kocsis Elemér,** szerk: **Barcza József,** névmutató: **Bereczki Lajos, V. Hunyadi Éva.** Ref. Zsinati Iroda. Bp. 1988. 839 old.

Dömötör Ákos: Magyar protestáns exemplumok katalógusa. *Folklor Archivum, 1992/19.* 328 old.

Tanulmányok a magyar protestáns példákrol; katalógus és mutatók.

Emlékkönyv a magyar színészet 200. évfordulójára. Írta és összeállította **Cenner Mihály.** Kiadja az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet. Bp. 1991. 61 old.

Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól. Összeállította: **Hornok Lajosné,** jegyzetek: **Róza Olga,** kép: **Bella Rózsa,** fénykép: **Liziczay László.** *Endrődi füzetek, 1.* Honismereti Egyesület. Gyomaendrőd, 1991. 129 old.

Erdély 1857. évi népszámlálása. Összeállította: **Dányi Dezső,** helynévmutató: **Sükösd Jánosné.** KSH. Bp. 1992. 492 old.

Erdélyi helységnevszótár – Dictionar de localitati din Transilvania – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen. Összeállította: **Szabó M. Attila és Szabó M. Erzsébet.** Kriterion. Bukarest, 1992. 250 old.

Erdős Ferenc: Székesfehérvár a forradalom és a szabadságharc városa, 1848–1849. *Historia klub füzetek*, 8. Videoton József Attila Könyvtár. Székesfehérvár, 1991. 81 old.

Éger György: Régió, etnikum, vallás. Aonymus Kiadó. Bp. 1992. 180 old.

Drávaszög, Burgenland, Dél-Gömör és Losonc demográfiai, etnikai, vallási helyzete 1880-tól napjainkig.

Fábrý Zoltán: Üresjárat 1945–1948. (Napló a jogfosztottság éveiből) *Regio könyvek*, 8. Regio-Madách-Kalligram. Budapest–Pozsony, 1991. 267 old.

Fejezetek a Buda környéki németiség történeti néprajzából. Szerk: *Hann Ferenc*. Kiadja a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szentendre, 1991. 25 old.

Dr. Fenyvesi László: Dugovics Titusz és nándorfehérvári „csillagok”. szerk: *Győri László*. Kiadja a Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja. Bp. 1992. 44 old.

Földváry-Boér Elemér: A kiszolgáltatottak. Recski dokumentumregény és válogatott írások. Szerk: *Csanád Béla*. Keresztény Értelmiségek Szövetsége. Bp. 1991. 240 old.

Gergely Ernő: Babonák és mondák a bányászélet múltjából. Péch Antal Miniaturkönyv-gyűjtők Klubja. Miskolc, 1989. 95 old.

Grusz Erzsébet-Bogya Sándorné: Botanikus-kert, Budapest. *Tájak, korok, múzeumok kis-könyvtára*, 419. Bp. 1991. 16 old.

Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. *Népismereti Könyvtár*, 2. Szerk: *Fehérvári Magda*. Kiadja a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom, 1992. 170 old.

Györfly Katalin, G.: Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon: Idegen utazók megfigyelései. *Művészettörténeti Füzetek*, 20. Akadémiai. Bp. 1991. 197 old.

Hadas Ferenc: Hol sírjaink domborulnak: egy túlélő emlékezései a hajdúnánási elhurcoltakról. Bevezető: *Nyakas Miklós*. *Nánási füzetek*, 10. Polgármesteri Hivatal. Hajdúnánás, 1991. 69 old.

Hartványi István: Kovács Imre-bibliográfia. *Szenci Molnár Társaság*. Bp. 1992. 120 old.

Hatala Pál-Molnár István: Negyvenéves a Kőbányai Könyvüfémű 1949–1989. Péch Antal Miniaturkönyv-gyűjtők Klubja. Miskolc, 1989. 233 old.

Holl István: Kőszeg vára a középkorban. Akadémiai. Bp. 1992. 323 old.

Honismereti írások Baranyából. Szerk: *Baranyi Imréné*. Baranya Honismereti Egyesület, Pécs, 1992. 150 old.

Gábor Imréné: Előszó; dr. *Kecskeméthy Zoltán:* Királyok emléke a baranyai Rádfalván; *Perics Péter:* Hazatértek Batthyány Kázmér hamvai; *Vajda József:* Kisfaludy Károly, Baranya vármege utolsó alkotmányos főbírája; *Pápay Jenő:* A Duna első gőzhajója Sellyén épült; *Ravasz János:* Irodalmi élet a pécsi egyetemen a két világháború között; *Kolics Pálné:* Örökségünk, a nagydobszai talpas ház; *Leszko Margit:* Feljegyzés Garai József Kossuth-díjas bányamentő dolgairól; *id. Gábor Ferenc:* A II. világháborúban elesettek emlékére emelt mindszentgodisai emlékoszlop kivitelezésének története; *Kovács Tibor:* Emlékezés; dr. *Vargha Károly:* Molnár Imre tanár, Szigetvár díszpolgára temetésén; *Uő.* Major Mátyás tanár, honismereti szakkörvezető temetésén; *Uő.* Lengyeltői János tanár, honismereti szakkörvezető temetésén; *Timár Irma:* Emlékezés a mozsgói honismereti szakkörvezetőre; *Békés Lajos:* A pécs-szabolcsi egyházközség működésének rövid története; *Gábori Imréné:* Templom épült Pécs-Gyárvároson; *Timár Irma:* Honismereti események Pécssett és Baranya megyében az elmúlt 3/4 évben.

Horthy István repülő főhadnagy tragikus halála. Szerk: *Antal László*. Auktor Könyvkiadó. Budapest, 1992. 211 old. + képek.

H. Szabó Lajos: Udvarház és kastély Marcalton. Lektorálta és szerkesztette: *Hadnagy László*. Kiadja a marcaltoi önkormányzat. Marcaltó, 1992. 143 old.

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt. Bács-Kiskun Megyei Levéltár. Kecskemét, 1991. 144 old.

Jakus Lajos: Nagymaros mezőváros a török hódoltság idején. 1543–1685. Kiadja a nagyközség önkormányzata. Nagymaros, 1991. 82 old.

Józsa László: A kunszentmártoni önkéntes tűzoltótestület története, 1892–1992. Kiadja: Kunszentmárton Város Polgármesteri Hivatala. Kunszentmárton, 1992. 164 old.

Julier Ferenc: Magyar hadvezérek. Aqua Kiadó. Reprint. Bp. 1992. 448 old.

A szerző a két világháború közötti időszak legnevesebb hadtörténész könyve a honfoglalástól az 1848/49-es szabadságharcig áttekinti a magyar hadművészet legkiválóbb hadvezéreinek, csatáinak sorát.

Kenyéri Kornélia: A váci sajtó története. *Váci könyvek, új sorozat*, 6. kötet. Trágor Ignác Múzeum. Vác, 1992. 224 old.

Kajetan Endre: A második Mohács, 1918–1919–1920. Jászi Oszkár–Károlyi Mihály–Kun Béla. *Szenci Molnár Társaság*. Bp. 1992. 120 old.

Kajtar István: Magyar városi önkormányzatok, 1848–1919. Akadémiai. Bp. 1992. 212 old.

Kamarás István: Búvópatakok. A Szentimre városi katolikus ifjúsági mozgalom története 1949-től 1961-ig. Visszaemlékező szociográfia. Márton Aron Könyvkiadó. Bp. 1992. 249 old.

A katolikus egyház Magyarországon. Szerk: *Somorjai Ádám és Zombori István. Ecclesia sancta, 1.* Kiadja a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága. Bp. 1991. 159 old.

Kelet-magyarországi népszokások a téli ünnepkörből. Szerk: *Makoldi Sándorné, Makoldi Sándor.* Megjelent a Kőlcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola és a „Vándor” közös kiadásában. Debrecen, 1992. 170 old.

Kétnyelvűség a Kárpát-medencében. Szerk: *Győri-Nagy Sándor, Kelemen Janka.* Kiadja a Széchenyi Társaság. Bp. 1991.

Kilátó. A Csemadok Kassai Városi Bizottságának közlönye. Összeállította: *id. Stibrányi Gusztáv.* É.n. 12 old.

Koppányi István: Városlőd története. Kiadja a Fórum Múzeum Baráti Köre. Városlőd, 1991. 240 old.

Kovács Antal: „Szíp kutya, randa eb”. A Felső-Szigetköz állattartásának szókincse. *Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek, 8.* Kiadja a Múzeumbarátok Egyesülete. Mosonmagyaróvár, 1992. 95 old.

Kovács Ernő: Elvégeztetett. Nagy-Magyarország végnapjai, Erdély bukása. Püski, 1992. 56 old.

Kriszt György: Nagycenk, Szent István-plébániatemplom. *Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 417.* Bp. 1992. 16 old.

Kukki Lajos: Gróf Széchenyi István és Tiszadob. *Tubus füzetek, 1.* Tubus Szerk. Tiszadob, 1991. 28 old.

Lábadi Károly: Meg vagyok én búval rakva. Szerk: *Bognár Antal.* Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Fórum Könyvkiadó. Újvidék, 1992. 142 old.

Lill Mihály naplója. A II. világháború bonyhádi áldozatainak emléke. *Völgysegi füzetek, 2.* Völgysegi Múzeum. Bonyhád, 1992. 84 old.

Szöts Zoltán: Bevezető; A bonyhádi zsidó mártírok névsora; A bonyhádi II. világháborús emlékművek felirata; *Lill Mihály naplója* (németül is).

Liszka József: Ágas-bogas fa. Kiadta a Lilium Aurum Kft. Dunaszerdahely, 1992. 127 old.

Liszka József: Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából. *A Magyarországtudás Könyvtára, XII.* Szerk: *Diószegi László és Fejős Zoltán.* Bp. 1992. 162 old.

Bevezetés; A Kisalföld; A Kisalföld vándorai; A zsákmányoló gazdálkodás emlékei a köbölküti mocsárban; Az emberi erővel végzett teherhordás eszközei és módjai a Páris patak völgyében, Egy fékező eljárás: a csúszó; A szőlőhegyek népi építkezése; Mátyás király és a madiak; Adalékok az Ipoly mente néphitehez; A kakasütés szokása az érsekújvári csizmadiai körében; Falusi temetők a szlovákiai Kisalföld keleti felén; Irodalom; Helynévmutató; Idegen nyelvű összefoglalók.

A magyar etnológia válogatott bibliográfiája. *Bodrogi Tibor* hagyatékának felhasználásával összeállította *Kovács Zoltán, Sárkány Mihály, Vargyas Gábor.* *Occasional papers in anthropology, 3.* Bp. 1991. 171 old.

Magyarok és lengyelek, 1939–1945. Összeállította: *Kapronczay Károly.* Gondolat. Bp. 1991. 258 old.

Martos múltja és jelene. Írta: *Zsittnyan István.* Kiadja a Martosi Mezőgazdasági Szövetkezet. Danubius-press kiadóállalat. 1992. 120 old.

Mátyusföldi dolgozatok. Utánpótlás, 2. Szerk: *Szanyi Mária.* Kiadja a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Gbelce, 1991. 48 old.

Liszka József: Előszó; *Szanyi Mária:* Bevezetés helyett; *Blaskovics Éva:* Kendertermesztés és fonalkészítés Pereden; *Szabó Eszter:* A káposzta termesztése Boldogfán; *Fülöp Laura:* Magyarsók református közösségi élete a '30-as években és a '40-es évek elején; *Vedrődy Éva:* Gyógynövények és felhasználásuk Vágán; *Mobiár Piroksa:* Tánckalmak és hiedelemmondák Vághosszúfalun; *Fülöp Laura:* Utószó helyett.

Mészáros Károly: Horthy és Teleki, 1919–1921. Kormánypolitika és Trianon. Nesztor. Bp. É.n. 298 old.

Nagy Béla: Solt nagyközség monográfiája. Fotók: *Toronyi János, Szabó István.* Kiadja a Solt Monográfiájáért Alapítvány. Solt, 1990. 482 old.

Nagy Gergely: A Wekerle-telep. Építészettörténeti tanulmány. Kiadja a Budapesti Városépítő Tervező Vállalat III. Építészeti Iroda. Bp. 1991. 263 old.

Nagy Géza: Bodrogközi tájszótár. *Bodrogközi Füzetek, 4–5.* Szerk: *Nagy Géza.* Kiadja a Bodrogközi Kastélymúzeum Baráti Köre. Pácin, 1992. 312 old.

Nagy Károly: dr. Almási Balogh Pál életútja, 1794–1867. Nagybarca-Özd, 1992. 256 old.

Nagy László: Erdélyi fejedelmek a Habsburg-ellenes harcok élén. *História klub füzetek, 6.* Videoton József Attila Művelődési Ház és Könyvtár. Székesfehérvár, 1991. 51 old.

Nagy Zoltán: Palóc karácsony. Népi énekek és betlehemes játékok. Kiadja a Balassi Bálint Nőgrád Megyei Könyvtár. Salgótarján, 1991. 40 old.

Az ócsai református templom. Írta *Lukács Zsuzsa* és mások. Kiadja az Országos Műemléki Felügyelőség. Bp. 1991. 31 old.

Orosz István: Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Utószó: *Barna Gábor*. Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár. Szolnok, 1991. 210 old.

Az 1942-ben Budapesten megjelent eredeti mű hasonmása.

Ördögh Ferenc: Zala megye népesség-összeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei, 1745–1771. 1. köt. Névtár I. 1–150 sz. települések. MTA Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1991. 836 old.

Örökség. A szájhagyomány folyóirata. Gyűjtötte és szerkesztette: *Bosnyák Sándor*. Kiadja az Örökség Klub. Almásy téri Szabadidőközpont. Bp. 1992. 28 old.

Beköszöntő; Babba Mária; Gyimesvölgyi mondások Szűz Máriáról; Az ég köldökéről, a föld köldökéről s az égig érő fáról; Az arany körtefa; A tehetetlen asszony; Az égig érő gyivófa; Jobban lapul a szívemhez, ha magyarul mondom; Az ördögök szabadon jártak (száz gyimesföldi rege); A nyolcadik nap küszöbén (Beszélgetés Oláh Andorral), Magyarország édes országunk.

Ötvös László: Kunmadaras történelmi és irodalmi emlékei, 1921–1991. Kiadja a szerző. Kunmadaras, 1991. 40 old.

Palotai Krónika. 1992 október. Kiadja a Kelemen László Művelődési Ház Honismereti Köre. Csanádpalota, 1992. 14 old. (Soksz.)

A tartalomról: *Asztalos P. Kálmán:* Monográfia Csanádpalota nagyközségről; *Komoly Pál:* Kelemen Lászlóra emlékezve; *Nagyfalusi Ilona:* Oktatás Csanádpusztán, II.; *Pánczél Józsefné:* Áru- és terménycsera községeinkben; *Asztalos P. Kálmán:* Parasztos állattartás, jószágértartás régen; *Mari Imréné:* Elmúlt idők meteorológiai jósolataiból; *Pánczél Józsefné:* 25 éve alakult Csanádpalotán az idősek klubja.

Postaépítész Magyarországon. Távközlési Könyvkiadó. Bp. 1992. 157 old.

Rakó József: A szabadságharc gyermekhősei. Szerk: *Karsai László*. Kiadja a Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja. Bp. 1992. 47 old.

A II. Rákóczi Ferenc Gyakorló Közgazdasági Iskola jubileumi évkönyve fennállásának 75. évfordulója alkalmából. Szerk: *Fodor Gyuláné, Forgács Vilmosné*. Kiadja az Iskola. Bp. 1991. 140 old.

Rakoncay Zoltán: A magyar természetvédelem 50 éves számokban, 1939–1990. OTH. Bp. 1991. 149 old.

Régi völgyeségi leírások. Bél Mátyástól Babits Mihályig. *Völgyeségi füzetek, 1.* Völgyeségi Múzeum kiadása. Bonyhád, 1990. 48 old.

Rostás-Farkas György-Karsai Ervin: A cigányok története – Le romenghi historia. Kiadja a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság. Bp. 1992. 121 old.

Sabján Tibor: Népi cserépkályhák. Múzsák. Bp. 1991. 187 old.

Safáry Endre-Zachar József: Nyolcvan nyár nyeregen. Skultéty László huszár zászlótartó élete. IKVA. Bp. 1992. 152 old.

Sára János: A Habsburg-uralkodók kora és pénzverése Magyarországon, 1526–1918. Fénykép: *Szerencsés János*, címerrajz: *Zombori Andor*. Kiadja a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Bp. 1991. 521 old.

Schwarcz Elemér emlékére. Elmar von Schwarcz zum Gedächtnis. Szerk: *dr. Mollai Károly*. Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 1991. 89 old.

Mollai Károly: Előszó; *Galambos Ireneusz:* Száz évvel ezelőtt született Schwarcz Elemér; *Mollai Károly:* Schwarcz Elemér mint nyelvész; *Manherz Károly:* Schwarcz Elemér és magyarországi néprajzkutatás; *Elekfi László:* Schwarcz Elemérről; *Sulyok Ignác:* Schwarcz Elemér és a ciszterci rend; *Bakos Miklós:* A Föderation Emericana (magyar és német nyelven).

Somodi történelem. Összeállította: *id. Stribrányi Gusztáv*. É.n. 21 old.

Somogy megye múltjából. *Levéltári Évkönyv*, 23. Szerk: *Szili Ferenc*. Kaposvár, 1992. 375 old.

Borsa Iván: A Mérey család levéltára (1265–1526) (Első rész); *Szijártó István:* Rokonok és mérföldkövek. A Somogy megyei köznevelési társadalmi kapcsolatainak térbelisége a XVIII. században; *Dóber Viktor:* Ferences házikáplánok Somogyárdon és Somogy megyében 1740–1884; *Nagy Pál:* Somogy megye mezővárosi és községi pecsétjei 1768–1856 (Első rész); *Ódor Imre:* A Somogy megyei lovasezred baranyai százada az 1809. évi nemesi felkelésben; *Bőse Sándor:* Két osztrák katona emlékei Jellasics 1848. őszi hadjáratáról; *Dombi Péter-T. Mérey Klára:* Dél-Dunántúl településhálózatának néhány gazdaságtörténeti jellemzője a XIX. század közepén; *Szabó Dániel:* Kossuth és Kaposvár; *Nagy Domokos Imre:* Fejezetek az iharosi-iharosberényi uradalmak vadástörténetéből; *Knézy Judit:* Fejezetek a Somogy megyei Nagyberek négy községének agyagi kultúrájából; *Szili Ferenc:* Kivándorlás Somogyból Horvátországba és Szlavóniába (1880–1914); *Bognár Tibor:* Adalékok a Volksbunddal szembeni ellenállási törekvések történetéhez Somogy megye németlakta falvaiban; *Szántó László:* Látel-

let a sztálinista agrárpolitikáról a somogyi összegzés kaposvári vitáján; A Somogyi levéltári napok '91 és Hanák Péter akadémikus 70. születési évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai: *Hanák Péter*: A polgárosodás fogalma Széchenyinél, Széchenyi és a magyar polgárosodás; *Király István*: gr. Széchenyi Imre elméleti és gyakorlati munkássága; *Szita László*: A magyar katonaság törökellenes küzdelmének nyugateurópai sajtóvisszhangja 1688–1698 között; *Szabó Daniél*: Milyen is (legyen) Európa? (Európa-képek a dualista Magyarországon); *Buzinkay Géza*: Mit olvastak egy bécsi kávéházban 1913-ban?; *Gyánti Gábor*: A társadalmi igazság történelmi fogalma.

Századelői regék. Összeállította: *id. Stibrányi Gusztáv*. Kiadja a Csemadok Kassa vidéki járási bizottsága. É.n. 11 old.

Szántó Imre: Gróf Festetics György emlékezete. Hévíz fürdőhelyi születése. Castellum. Keszthely, 1991. 89 old.

Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművel. Választások Magyarországon, 1947. I. kv. Bp. 1992. 119 old.

Székely András Bertalan: A Rábától a Muráig. Nemzetiségek egy határ két oldalán. Püski. Bp. 1992. 196 old.

Magyar–szlovén szellemi kapcsolatok; Szlovének Magyarországon; Magyarok Szlovéniában; Közös dolgaink.

Szénási Sándor: A bicskei református egyház története 1890-től 1991-ig. Kiadja a Közdok. Bp. 1991. 76 old.

Az 1–4. fejezeteket *Kiss Károly* kézirata alapján készítette *Szénási Sándor*, az 5. fejezet *Szénási Sándor* munkája. A képanyagot válogatta és a szöveget sajtó alá rendezte *Nagy Zoltán*.

Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia. Szerk: *Liszka József*. Kiadja a Duna Menti Múzeum magyar nemzetiségi osztálya. Komárom, 1992. 44 old.

Szűcs Jenő: A magyar nemzeti tudat kialakulása. *Magyar Östörténeti Könyvtár*, 3. JATE. Szeged, 1992. 330 old.

Tallós György: Fejezetek a Magyar Általános Hitelbank történetéből, 1867–1948. Kiadja az MHB Rt. marketing főosztály. Bp. 1991. 152 old.

Tanulmányok a Bükkalja néprajzából. Szerk: *Cs. Schwalm Edit*. *Néprajzi konferenciák Heves megyében*, 8. Dobó Vármúzeum. Eger, 1992. 73 old.

Tarcsay László: 100 éves a győri telefonhálózat. Képanyag: *Hernitz Ferenc*. Kiadja a Távközlési Igazgatóság. Sopron, 1991. 55 old.

Tévaldné Sersing Ildikó: A karácsony varázsa: ünnepek, népszokások, jeles napok. Megyei Pedagógiai Intézet. Veszprém, 1991. 80 old.

Tisovszki Zsuzsanna: Dorogi népszokások. *Dorogi füzetek*, 2. Dorog, 1991. 39 old.

Tölgyesi József: Veszprém vármegye alsófokú oktatása 1945–1948 között. *Megyei pedagógiai körkép kiskönyvtára*, 36. MPI. Veszprém, 1991. 354 old.

Udvardy József: A kalocsai főszékes káptalan története a középkorban. METEM Bp. – Intern. Soc. for Encyclopedia of Church History in Hungary. Toronto, 1992. 152 old.

Veress D. Csaba: Várak Baranyában. Zrínyi. Bp. 1992. 172 old.

Veress D. Csaba–Vizi László Tamás: A XVI. századi végvári szervezet a Duna és a Balaton között. *História klub füzetek*, 7. Videoton József Attila Művelődési Ház és Könyvtár. Székesfehérvár, 1991. 97 old.

Vigh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Bereményi Kiadó. Bp. 1992. 200 old.

Vigan zengjetelek citorák. (Csallóközi betlehemes játékok és mendikák). Gyűjtötte és válogatta: *Ag Tibor*. Kiadja a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya. Gyurcsó István Alapítvány. 1992. 53 old.

A Völgyesség két évszázada. Előadások és tanulmányok az 1990. október 20–21-i bonyhádi történetészkonferencián. Szerk: *Szita László–Szóts Zoltán*. Kiadja az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága, a Magyar Történelmi Társulat dél-dunántúli csoportja, a Völgyességi Múzeum. Bonyhád, 1991. 269 old.

Oroszki István: Polgármesteri üdvözlét; *Kolta László:* Köszöntő; *Glósz József:* A köznevelés birtokviszonyai a Völgyességben a XVIII. századi újratelepüléstől a feudális felbomlásig; *Király István:* Kutatási feladatok és problémák a Völgyesség agrártermelésének és agrártársadalmának történetéből; *Szita László:* Nemzetiségi népoktatás néhány vonása a dualizmus kori Délkelet-Dunántúlon; *Füzes Miklós:* Völgyességi forgószél (Népességi viszonyok változásai a régióban); *Fehér István:* A magyarországi németek kitelepítésének nemzetközi és hazai összefüggései; *Szili Ferenc:* Adatok a Völgyességi járás kivándorlásáról a századforduló évtizedeiben; *Eppel János:* Adalékok a „Bauerbund” történetéhez; *Kaczián János:* A Völgyesség német nemzetiségi egyesületei; *Kolta László:* A Független Kisgazdapárt szerepe a bonyhádi választókerületben az 1935–1939. évi képviselő-választások idején; *Solymár Imre:* „Hidas akkor szimbólummá vált.” Egy politikai jelkép magyarok és svábok együttélésében, a bukovinai székelyek letelepítésében; *Tilkovszky Lóránt:* Az áttelepítés kérdése és a hűségmozgalom Dél-Tirolban

és a Dunántúlon; *Tóth Antal*: Adalékok a hazai németiség Hűségével a Hazához mozgalmának utóéletéhez; *Böszö Sándor*: Források a somogyi németek 1945-ös helyzetéről; *V. Kápolnás Mária*: Ahogy a kormánybiztos látta... Bodor György visszaemlékezése a székelyek letelepítésére; *Köszegi Mihály-Tóth Ágnes*: Bodor György összefoglaló jelentése a Bonyhád környéki telepítésről (1945); *László Péter*: A politikai pártok és a kitelepítés; *Pisztora Ferenc*: Az elmebetegek heterofamiliáris családi ápolásának fénykora és hanyatlása a száalkai, kakasdi és belaci sváb községekben; *Dobos Gyula*: A Preczelek kereskedelmi kísérlete: a „Compania Tergestiana”; *Odor Imre*: Hidas földesurai a hódoltság után; *Várnagy Antal*: Elpusztult helységek a hajdani hűgyési uradalom területén; *Bezeredy Győző*: Agrárjelképek a völgyes falvak pecsétjein; *Bai József*: Szőlőtermesztés a lengyeli Apponyi-uradalomban; *Ettig László*: A Völgyesség szarvasmarha-tenyésztése a századfordulótól 1945-ig; *T. Mérey Klára*: Tolna megye ipara (1867–1947); *Kárpáti Andrásné*: A Völgyesség malomipara az 1828. évi regnicolaris összeírás tükrében; *Szöts Zoltán*: Egy bonyhádi német nagykereskedő a harmincas években.

Zentai Tünde: A parasztház története Dél-Dunántúlon. *Pannónia könyvek*. Baranya Megyei Könyvtár. Pécs, 1991. 271 old.

Zombori István: Szeged, feketeház. *Tájak, kőrök, múzeumok kiskönyvtára*, 422. Bp. 1991. 16 old.

Zsiga Tibor: Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország? Kiadja a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület. Oberwart, 1991. 352 old.

Ybl Miklós építész, 1814–1891. A Hild–Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban. A kiállítás anyagát válogatta és a kiállítást tervezte: *Gerle János*. A kötetet szerkesztette: *Kemény Mária, Farbak Péter*. Budapest, 1991–1992. 279 old.

HÍREK

A szecselevárosi Zajzoni Rab István középiskolának, Brassó megye második magyar tannyelvű középiskolájának névadó ünnepségére került sor 1992. október 25-én. A névadó ünnepség – melynek keretében az iskolaudvaron leleplezték Zajzoni Rab István, a mindmáig egyetlen valamennyire is jelentős hétfalusi csángó költő mellszobrát – egyben az immár négyszázötven (!) éves csángó oktatás ünnepe is volt.

A szecselevárosi (négyfalusi) Zajzoni Rab István középiskola egyike azoknak a magyar tannyelvű oktatási intézményeknek, melyeknek önálló működését (1990 szeptemberétől) a hatóságok engedélyezték. Korábban magyar nyelvű középfokú oktatás a helyi elektromos berendezéseket gyártó vállalat mellett működő szakközépiskola magyar tagozatán folyt. Az úgyszólván a semmiből létrehozott középiskola felszereléséhez svájci, magyarországi, hollandiai egyházi és világi szervezetek, alapítványok támogatása segítette a helybeliek erőfeszítéseit. Egy régi, korábban elemi iskolának otthont adó épületet sikerült közadakozásból elfogadhatóan rendbehozni és a pillanatnyi igényeknek megfelelően felszerelni (jelenleg két-két tize-

dik, illetve tizenegyedik, valamint egy kilencedik osztály működik itt). Hasonlóképp közadakozásból gyűlt össze a mintegy kétszáz kilogramm bronz, Zajzoni Rab István mellszobrának alapanyaga (a szobor Szász-Benedek István alkotása).

Az 1832–1862 között élt csángó költőt a magyar irodalmi közvélemény viszonylag hamar elfeledte. (Táncsics köréhez tartozott, művei: *Magyarok kürtje*, 1857, *Kordalok*, 1859, *Börtöndalok*, 1861). Szűkebb pátriájában viszont emléke maig eleven. Zajzoni szülőházán 1884 óta emléktábla áll, még a két világháború között is minden évben emlékünnepeken emlékeztek meg róla. Verseit ma is ismerik, szavalják s még amikor a hatósági rosszallás megakadályozta is a közös emlékezést, nem szűnt meg a korán elhunyt költő kéziratának felkutatása, rendezése. Megjelenés előtt áll – Erdély zugából címmel – Zajzoni Rab István prózakötete is megjelent, ugyancsak az iskolanévadó alkalmából Magyar iskolák a Kárpát-kanyarban címmel a csaknem fél évezredes csángó oktatás történetét bemutató tanulmánykötet is.

Balázs János

A HONISMERET 1992. XX. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE

Bartha Éva: A Honismereti Szövetség közgyűléséről 6/4

Bartha Éva: A Notitia Hungariae Emlékérem alapító okirata és adományozottjai (XX. Országos Honismereti Akadémia) 6/5

Gábori Imréné: Beszámoló az egyházi szerveződések szekciójáról (XX. Országos Honismereti Akadémia) 6/9

Gedai István: Urunk, István király! 4/13

Gyivicsán Anna: Beszámoló a nemzetiségi szekció üléséről (XX. Országos Honismereti Akadémia) 6/9

Halász Péter: Beszámoló a népművészeti szekció üléséről (XX. Országos Honismereti Akadémia) 6/8

Halász Péter: A Honismereti Akadémia szabad fóruma 6/10

Kanyar József: megnyitóbeszéde. (XX. Országos Honismereti Akadémia 1992) 6/3

Kocsis L. Mihály: „A Magyarok Világszövetségének elnökségét szellemi munkának tartom, nem politikai feladatnak.” Beszélgetés Csoóri Sándorral 4/3

Padisák Mihály: „Szülőföldünkön írom...” 1/3

Tóth József: Beszámoló az ifjúsági szekció üléséről (XX. Országos Honismereti Akadémia) 6/8

Zika Klára: „Saját utunkat járjuk, de a lelkünk jelentős része Magyarországon” 3/5

ÉVFORDULÓK

Balassa Iván: Emlékezés Rajeczky Benjaminra 3/11

Boldizsár Zeyk Imre: Szent László pénze 3/7

Dr. Domokos János: Szent László és Nagyvárad 3/3

Erdei Gyöngyi: Főváros – művelődés – művészet 4/26

Havas Gáborné: Bél Mátyás, a magyarországi honismereti munka úttörője 4/15

Jankus Gyula: Érsekújvár várossá nyilvánításának 300. évfordulója 2/8

Ifj. Kálmán Gyula: Százötven éve született id. Entz Géza 3/8

Dr. Kanyar József: A 200 éves csurgói „iskola” 5/27

Dr. Kiss László: Drégely után – Eger előtt: az 1552-es palásti csata 6/14

Kovács Dániel: Möricz Zsigmond útjai Sárospatakra 6/20

Dr. Molnár Erzsébet: 150 éve született Banovits Kajtán, a Közlekedési Múzeum első igazgatója 1/16

Dr. Novák László: Arany János Nagykőrösön 2/3

Obati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharary Elemér 1/17

Szabó Sándor: Rajeczky Benjamin Pásztón 3/13

Szecső Károly: Kilencven éve született Hevesy Sándor 6/24

Tankó Gyula: Szent László alakja a gyimesiek mondáiban 3/5

Udvarhelyi Nándor: Két Bethlen-évforduló 4/21

EMLÉKEZZÜNK

Balázs Lajos: „A Nép sírt... ivott és sírt” 6/47

Becásy István: Magyarok és „osztályidegenként” Romániában

Beke György: Lakatos Demeter hazaérkezése 5/62

Hack Ferenc: Német nemzetiségű kulák voltam 2/32

Halász Péter: Lakatos Demeter emléke Szabófalván 5/66

Kallós Zoltán: „Azok vagyunk, amik vagyunk” 1/43

Dr. Kovács Jenő: Tábori lelkészek a hadifogságban 4/72

Libisch Győző: Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtól 5/64

Neviadansky Anikó-Tárnok Mária: A dunamocsi magyarok a II. világháború után 1/41

Polónyi Péter: A gödöllői hadifogolytábor 4/67

Radó György: Szekfű Gyulával Moszkvában 4/60

Tóth Lajos: Parasztsors – magyar sors a Dráva-szögben 2/38

HAGYOMÁNY

Baják László: Külföldi utazók a XIX. század eleji Magyarországról 4/34

Balázs Lajos: Rituális tárgycsere a csíkszentdomokosi lakodalomban 4/47

Csergő Bálint: Küküllőkeményfalva népi erkölcséről és értékrendjéről 3/18

id. Csík Rezső: Babonás gyógyítások a régi Héregben 6/30

Csoma Gergely: Petrás Incze János – emlék Nagypatakon 6/44

Csorba Béla: Illés-napi hagyományok Temerinben 3/36

Demeter Zayzon Mária: Nyelv – kultúra – történelem: Nemzetiség-specifikus ismeretek a Komárom-Esztergom megyei németeknél és szlovákoknál 5/14

Dr. Domonkos János: A Rába-vidéki szlovének magyarországi szűkebb hazája Vasban 5/22

Fancsovits György: Egy elfelejtett hagyomány: a diákkaptár 3/29

Dr. Ferenczy Miklós: Régi patikusok és seborvosok Dunaalmáson 6/33

Dr. Gabriel András: A szlavóniai magyarok és a Julián-egyesület 3/15

Gálfalvi Sándor: A kadácsi templom története 4/30

Dr. Halmainé dr. Bartó Anna: Per Mariam ad Jesum. Mária-kongregációk Magyarországon 3/32

Horváth Lajos: A kárpátaljai ruszin autonómia ügye 1939–1944 5/9

Jakus Lajos: Cigányvajdák privilégiumai 5/20

Kiss Z. Géza: Örmánsági nők a XIX. században 6/25

Dr. Kovács Zoltán: Szabó Dezső és Németh László 4/43

Dr. Krisztián Béla: A Szabad Tanítás egykori országos kongresszusa és későbbi gyakorlata Pécsen 3/27

Márfi Attila: A pécsi Nemzeti Casino színházpártoló tevékenysége 3/23

Motesiký Árpád: A Zobor-hegy egykori emlékoszlója 1/25

Oláh András: Klapka és a dunai államszövetség terve 5/3

Oláh Gyula: A ballagás hagyománya 2/21

Orbán László: Hazánk legelső I. világháborús emlékműve Écsen 2/19

Petrás Incze János-emlék Nagypatakon (Csoma Gergely) 6/44

Radó György: Vallomás a Pilvax köréről 2/13

Sebestyén Kálmán: A „kölcsonös tanítás” módjának elterjedése Erdélyben a XIX. században 4/38

Szabó Jenő: Makó város polgármesterének jelentése a milleniumi ünnepségekről 4/42

Szecső Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet 2/17

Szecső Károly: A keresztényszocializmus egri úttörője: Dr. Nagy János kanonok 1/32

Dr. Szöllősy Tibor: „En Tétso Várossa Fű Bírāja...” 2/11

Dr. Tövissi József: Az Erdélyi Kárpát Egyesület 1/29

Turóczyné dr. Veszteg Rozália: A jáász népfőiskola történetéből 5/24

Vendég Zsolt: Alcsúttól New Yorkig. Kovács Imre nyomában 1/26

Vörös Dezső: Átány szülötte: Ötvös Imre vezérőrnagy 1/39

Zika Klára: Egy igazi népnevelő. Barabás Endre 1/35

BESZÉLGETÉS

Beke György: „Változó világunkban nő a kis nyelvek szerepe.” Beszélgetés Szabó T. Ádám-mal 1/51

Dankó Imrével beszélget (Matyikó Sebestyén József) „Mindig a raktárt és nem a kiállítást tartottam a múzeum lényegének.” 2/53

Fehér Zoltánnal beszélget Frigyesy Ágnes. „Senki jogát nem sértem azzal, hogy a magam fajtáját szeretem.” Beszélgetés Fehér Zoltánnal 1/54

Gállos Orsolya: „A civil szerveződéseknek létre kell jönniük!” Beszélgetés Dr. Szűcs Józseffel, a Baranya megyei közgyűlés elnökével 3/43

Halász Péter: „Tanító voltam a Csángóföldön.” Beszélgetés Kerekes Irmával 1/56

Kerekes Irmával beszélget Halász Péter. „Tanító voltam a Csángóföldön” 1/56

Matyikó Sebestyén József: „Mindig a raktárt és nem a kiállítást tartottam a múzeum lényegének.” Beszélgetés a hetvenesztendős Dankó Imrével 2/53

Szabó T. Ádám-mal beszélget Beke György. „Változó világunkban nő a kis nyelvek szerepe” 1/51

Dr. Szűcs Józseffel a Baranya megyei közgyűlés elnökével beszélget Gállos Orsolya 3/43

TÁRLAT

A honismereti fotópályázatra érkezett képekből 6/52

Kunkovics László (felvételei): A körösfeketetői vásár 5/61

Szabó Sándor: A gyöngyösi Szent Bertalan-templom gyűjteményének kincseiből 1/60

SORSKÉRDÉSEK

Demeter Zayzon Mária: Önkép és magyarságkép a Baranya megyei németeknél 3/46

Frigyesy Ágnes: Magyar világsiker Sevilában. Beszélgetés Makovecz Imrével 4/51

Habonyi Zoltán: Egy salgótarjáni garzonház lakói 6/54

Halász Péter: „A mi falunkban csak csángók élnek” 1/21

Halász Péter: A moldvai magyarok Románia Nagy Földrajzi Szótárában 4/56

Ivasivka Mátyás: A folyamatosan élő cserkészmozgalom Pécsen 3/52

Lábadi Károly: A horvátországi magyarok hagyományörzésének esélyei 5/33

A nemzeti örökség fogalma – a nemzeti örökséggé nyilvánítás szempontjai 5/31

Román András: A nemzeti örökségről 5/29

TERMÉS

Argyelán Henrietta–Argyelán Gábor: Bölcsőhelyünk, az Ung-vidéki Mátyóc 1/69

Barabás László: A székely harisnyáról 1/78

Brassói Fuchs Hermann: A gelencei műemlék templom 4/90

Dankó Imre: A feketetői vásár 5/51

Deákné dr. Bartha Katalin: „Túl a vízen, Tótor-szágban...” 2/91

Enyedi Emese: A gyergyói csebrezés 6/72

ifj. Farkas Gábor: Kendermunka Sümegcsehiben 6/68

Dr. Fenyvesi László: A véres Petőfi órnagy úr utolsó órái 4/77

Dr. Gábor András: A Szilágyság 5/47

Gálfalvi Sándor: A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium két évszázada 3/79

Gergely Jenő: A bányászok lelkeszei Magyarországon a két világháború között 3/72

Jankus Gyula: A párkányi Simon-Júda-napi vásárokról 5/58

Kádár Gyula: „Emberséges emberek előtt”-i áldomanyozás szokása 1/84

Kisfalvi János: Szent Flórián tisztelete Rakacán 6/80
Kisida Erzsébet: Téli népszokások Magyarország északkeleti részén 1/74
Kiss Kálmán: Tyúkaszok, tikászok Nyugat-Magyarországon 6/73
Kiss Z. Géza: Vallási elnyomás és türelem az Ormánságban 3/61
Kolta László: A bonyhádi Hűséggel a hazához! mozgalom gyökerei 2/83
Lackovits Emőke: Néphagyomány és vallás a civil társadalomban 6/58
Laczkó Mihály: Áruló volt-e a Székely Hadosztály? 2/65
Miskei Antal: A budaszentlőrinci pálosok királyi sójárándósága 1/62
Dr. Misóczky Lajos: Gróf Széchenyi István és Heves megye 1/66
Nagy Kálmán: A pálosok budapesti sziklatemploma I–II. 5/39; 6/34
Oláh András: Klapka György (1820–1892) 4/86
Pájer Imre: A Csornai Gyermekehely Egyesület alapítása 3/77
Dr. Papp Gézané: Reformkori népoktatás egy egyházlátogatási jegyzőkönyv tükrében 6/64
Pilipkó Erzsébet: Népi imádságok Salánkon 6/76
Pleskonics András: A göbölhajtó út alkonya 2/94
Pölöskei Ferenc: Pápa gazdasága a polgári korszakban 4/92
Ráslai Tibor: Az Erdélyi Fejedelemség kezdetei 2/56
Ravasz János: A volt pozsonyi egyetem elhelyezése Pécsen 3/82
Schmidt Egon: Fecskéink védelmében 2/96
Seres András: Hétfalusi faragott kapuk 4/99
Dr. Szöllősy Tibor: Mátyás király és az öt kiváltságos máramarosi város 5/36
Dr. Szűcs Ernő: A debreceni csata: 1849. augusztus 2. 4/79
Tankó Gyula: Gyimesiek Csíksomlyón, a pünkösdi búcsún 2/92
Tegzes Ferenc: A közoktatási pecsét használata a megszállt Baranyában 1918–1921 között 3/67
Dr. Tóth József: Noszlopy Gáspár 4/83
Dr. Varga Gábor: Újabb adatok Hajdúböszörmény első óvodájának történetéből 6/62

KILÁTÓ

Roth, Gerlinde: A kelet-közép-európai német kisebbség sorsa: beolvadás vagy kivándorlás? 5/67

KRÓNIKA

Beke György: Domokos Pál Péter öröksége 3/109
Beke György–Sylvester Lajos: Gábor Áron-szobor Bereckben 6/87
Bodnár Mónika: A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaságról 6/94
Boldizsár Zeyk Imre: Újjalakult a Tordai Dalárda 2/112
Csáky Károly: Iskolamúzeum Ipolyságon 5/78

Csáky Károly: Megalakult a Honti Honismereti Társaság 1/93
Derzsi Ottó: A honismereti táborokról – ma és holnap 2/104
Diószegi Lajos–Töltési Imre–Szamosújvári Sándor: Negyven év a honismeret szolgálatában 3/90
Dobosy László köszöntése 80. születésnapján (Nagy Károly) 2/101
Finta Élla: Varadinum, 1092–1992 5/72
Frigyesy Ágnes: Faragókiállítás Balatonlellén 6/93
Hajdú Demeter Dénes: Búcsú Jakab Sándortól 4/103
Hajdú Demeter Dénes: Csíkszögödi Nagy Imre kiállítása 4/102
Halász Péter: Mátyusföldi este 1/100
Halász Péter: Vidéki honismereti híradók szerkesztőinek tanácskozása 5/75
Harsányi István: Újszász Kálmán kilencvenéves 6/81
Hidvégi Lajos: Az alberti szlovák telepesek leszármazottjainak jubileuma 1/95
Dr. Hofer Lajos: A Csemadok legrégebbi honismereti közössége 3/105
Jakab Sándortól búcsúzik Hajdú Demeter Dénes 4/103
Kácsor László: Pantheum Avium 2/108
Ifj. Kálmán Gyula: Radeczky Jenő emlékezete 3/112
Kolta László: A bonyhádi Honismereti Kör jubileuma 1/99
Kosáry Domokos előadása az Abaúji Szabadegyetemen 4/101
Kovács Dániel: Nyelvünk történeti útjáról. Kosáry Domokos előadása az Abaúji Szabadegyetemen 4/101
Kriza Ildikó: Európa-díj a népművészetért 1/88
Mándli Gyula: Honti napok 1991-ben Szobon és Ipolyságon 2/109
Matyáczko Olga: Csengeren ülésezett a Nemzeti Örökség Bizottsága 6/85
Matyinkó Sebestyén József: Búcsú dr. Volly Istvántól 6/94
Nagy Károly: Köszöntjük a 80 éves Dobosy Lászlót 2/101
Náthy Józsefre emlékeztek Újszentivánon (Vécsernyés József) 2/111
Ósz Erőss Péter: Ezek emlékeztek a madéfalvi veszedelemre 3/105
Pálmány Béla: Polgárdy Géza (1908–1991) 4/104
Perics Péter: A siklósi Vár- és Múzeumbárát Egyesület 3/99
Pintér Annamária: Újjalakult az Erdélyi Kárpát Egyesület 6/91
Dr. Pollák Róbert: II. Rákóczi Ferenc rodostói emlékháza Kassán 1/91
Soós László: A „reformországyűlések” egy történelmi diáktáborban 3/97
Sylvester Lajos–Beke György: Gábor Áron szobor Bereckben 6/87
Szamosújvári Sándor–Töltési Imre–Diószegi Lajos: Negyven év a honismeret szolgálatában 3/90
Dr. Szöllősy Tibor: Técső visszaállítja történelmi címerét 6/90

Tajti Erzsébet: Lengyel néptáncosok Tiszakécskén 1/98
Timár Irma: A Baranya megyei honismereti szakköri munka 3/94
Töltési Imre–Diószegi Lajos–Szamosújvári Sándor: Negyven év a honismeret szolgálatában 3/90
Varga Gyula: Széchenyi István első emléksobrának felújítása Pusztacsáladon 1/92
Dr. Várnagy Elemér: Cigányszervezetek Baranyában 3/102
Vecsérnyés János: Náthy József emlékeztek Újszentivánon 2/111
Veres János: Hatvani István professzor emléktáblája Rimaszombaton 3/108
Dr. Volly Istvántól búcsúzik Matyikó Sebestyén József 6/94
Vörös Attila: Cserkészklubok Gömörben 1/96

KÖNYVESPOLC

Bakó Ferenc: Palócföldi lakodalom (*Dr. Balázs Lajos*) 5/83
Balassa Iván: Timaffy László: Rábaköz és a Hanság 2/121
Dr. Balázs Lajos: Bakó Ferenc: Palócföldi lakodalom 55/83
Dr. Bolla Dezső–Dr. István Lajos: P. Kovács Imre: Hosszúpereszteg kilenc évszázada 4/112
Dr. Demeter Zayzon Mária: A Duna menti népek hagyományos műveltsége 3/115
Demeter Zayzon Mária: Nagy Olga: A törvény szorításában 1/104
Demeter Zsófia: L. Gaál Éva: Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 2/122
Dankó Imre: Körösök vidéke 1/112
Dankó Imre: Néhány északkelet-magyarországi évkönyvről 3/120
Dankó Imre: Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében 5/83
Dankó Imre: Székelyföldi honismereti füzet sorozatok 1/106
Dankó Imre: Újabb bekési helytörténeti munkák 4/106
Dr. Domonkos János: Németh Adél: Kárpátalja 1/108
Fejér László: Mészáros Vince (szerk.): Széchenyi al-dunai diplomáciai kapcsolatai 4/110
Fekete Gyula: Véreim, magyar kannibálok! (*Kannar József*) 6/96
Fodor András: A kollégium (*Oláh András*) 1/111
Gulyás József: Elszentült a nap az égről 6/99
Horpácsi Sándor: Veres János: Honismereti kislexikon a rimaszombati járásból 4/110
Jakab Sándor: E. Kovács László: Favágók, cserhántók, szénégetők és fuvarosok a magyarországi Gömörben 1/113
Kannar József: Fekete Gyula: Véreim, magyar kannibálok! 6/96
Kittinger–Nagy–Timár: A magyaróvári nagybirtok története (Tuba László) 6/97
P. Kovács Imre: Hosszúpereszteg kilenc évszázada (*Dr. Bolla Dezső – Dr. István Lajos*) 4/112
Kováts Dániel: Debrecen dicsérete. Három jubileumi reprintkiadvány 4/107

Kováts Dániel: Nagy Károly: A putnoki állami polgári fiú- és leányiskola története 2/124
Dr. Krisztián Béla: Deinhofer, Elisabeth – Horváth, Fraude (szerk.): Granzfall – Burgenland, 1921–1991 1/109
Kronstein Gábor: Az 1956-os forradalom 2/120
Kurucz Albert: Újvári Zoltán: Szülőföldön hontalanul 1/107
Márfy Attila: Pécs színháztörténetének forrásai a Baranya Megyei Levéltárban (*Dr. Vargha Dezső*) 3/130
Mészáros Vince (szerk.): Széchenyi al-dunai diplomáciai kapcsolatai (*Fejér László*) 4/110
Nagy Károly: A putnoki állami polgári fiú- és leányiskola története (*Kováts Dániel*) 2/124
Nagy Károly: Rác Imre: Arló és környéke története 4/111
Oláh András: Fodor András: A kollégium 1/111
Rác Imre: Arló és környéke története (*Nagy Károly*) 4/111
Sándor László: Fővárosunk a XVIII–XIX. század fordulóján 6/96
Sándor László: Kárpátalja 1918–1991 3/131
Sándor László: Kostya Sándor: A Felvidék 1/109
Dr. Sárközi Zoltán: Varga József: Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? 4/108
Szabó T. Ádám: Új finn sorozat kultúránkról 4/113
Szenczi Molnár Albert és szülővárosa (*Tuba László*) 2/124
Szeredi Orsolya: Néprajz egyetemi hallgatóknak 5/87
Timaffy László: Rábaköz és a Hanság (*Balassa Iván*) 2/121
Dr. Trughy Sándor: A komáromi múzeum évkönyve 6/98
Tuba László: Almási Tibor–Pusztai Rezső: A mosonmagyaróvári Cselley-ház 1/111
Tuba László: Győr–Sopron megyeiek emlékeinek az 1956-os forradalomra 2/120
Tuba László: Kittinger–Nagy–Timár: A magyaróvári nagybirtok története 6/97
Tuba László: A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület 5/89
Tuba László: Szenczi Molnár Albert és szülővárosa 2/124
Udvarhelyi Nándor: Virt László: Katolikus kisebbség Erdélyben 5/84
Dr. Vagács András: Megjegyzések egy kárpátaljai kiránduláshoz 2/119
Varga József: Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? (*Dr. Sárközi Zoltán*) 4/108
Dr. Vargha Dezső: Márfy Attila: Pécs színháztörténetének forrásai a Baranya Megyei Levéltárban 3/130
Veres János: Honismereti kislexikon a rimaszombati járásból (*Horpácsi Sándor*) 4/110
Virth László: Katolikus kisebbség Erdélyben (*Udvarhelyi Nándor*) 5/84

FÓRUM

Balázs Géza: A Jókai kódex nevééről 1/103
Csizmadia András: Magyar cserkészek a szöuli jamboreen 2/118

Demén-Dittel Lajos: Az őrszem 55/81
 Horváth Lajos: Szűkebb hazánk honismertetője 2/116
 Karacs Zsigmond: A „Nagy Iván” és a földesi családnevek 1/101
 Matyikó Sebestyén József: Zákonyi Ferenc (1909–1991) 2/113
 Radó György: Nemzeti énekeink hibás előadásáról 3/88
 Vári Fibián László: Népballadánk rehabilitálása 5/80
PÁLYÁZAT

A XI. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtő-pályázat eredményjegyzéke 5/98
 A XXXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke 5/98

HÍREK

Az 1992. évi új- és legújabb kori helytörténeti pályamunkákról 4/151
 A Bethlen Gábor Alapítvány díjazottjai 1/58
 Az Eötvös Loránd Fizikai Társulat felhívása 4/143
 Érdi bukovinai székelytalálkozó 6/109
 Az Erdélyi Múzeumegyesület felhívása 4/14
 Fekete Magdolna–Kiss Katalin: Külföldön járt az egri honismereti kollégium 4/12
 Felhívás a gödöllői hadifogolytáborra vonatkozó emlékek felkutatására 4/72
 Felhívás a honfoglalás 1100. évfordulójának ünneplésére 4/B/2
 Felhívás a krónikák időszerűsítésére, pótlására és készítésére 2/147
 Halász Péter: A Veszprém megyei Honismereti Egyesületről 1/34
 Harangszentelés a Heves megyei Detken 6/109
 Háromszéki Rádió – TV-alapítvány 1/50
 Kanyar József: A magyarság az ezredfordulón 6/109
 Kerégyártó Mihály: Kandó Kálmán-szobrot emeltek Miskolcon 1/121
 Kerégyártó Mihály: Tompa Mihály emléke Susán 6/95
 Kihelyezett szerkesztőbizottsági ülés Ipolyságon 1/86
 A Lakatos Demeter Egyesület 6/109
 A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázata 2/115

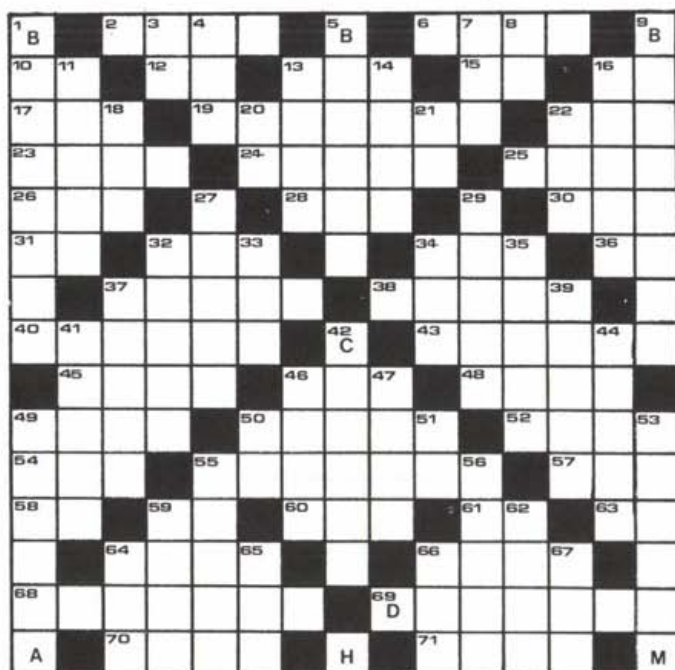
Lux Éva: A Néprajzi Múzeum Barátainak Köre 2/52
 Nagykunsági pályázat 4/142
 Ötmillió meg nem született magyar ?/107
 Szabó Sándor: Bethlen Gábor szobra Nyírbátorban 1/126
 Szabó Sándor: Doni relikvíák gyűjtése 5/105
 Szabó Sándor: Emlékműavatás a volt recski tábor helyén 1/127
 Szabó Sándor: Fegyvertörténeti kiállítás az egri várban 6/111
 Szabó Sándor: A gyöngyösi tűzvész 75. évfordulójára 5/106
 Szabó Sándor: Jász íjászok Jászdózsán 1/15
 Szabó Sándor: Kossuth Lajos-emlékülés Jászkisén 6/110
 Szabó Sándor: Szalmakötő Detken 1/20
 Tajti Erzsébet: XI. Országos nemzetközi citeratábor Tiszakécskén 1/40
 Tóth Dezső: A Veszprém megyei Szentgál falunapja 5/89
 Útmutató a természeti értékek számbavételéhez 4/150

A HONISMERETI SZÖVETSÉG HÍREI

Az 1992. évi táborokra a Honismereti Szövetség által adott támogatás 4/118
 Balázs Géza: Néphagyományörzés az óvodában 2/125
 Bartha Éva: A Honismereti Szövetség egyéves tevékenysége 5/90
 Bartha Éva: A Honismereti Szövetség elnökségének ülése, 1991. november 26. 2/126; 1992. február 12. 3/133; 1992. április 23. 4/117; 1992. szeptember 22. 6/100
 Dr. Bolla Dezső–Karacs Zsigmond–Perics Péter: A Honismereti Szövetség ellenőrző bizottságának jelentése 5/93
 Czifra Antalné: A Honismereti Szövetség pénzgazdálkodása 5/94
 Derzi Ottó: A honismeret a hazai sajtóban 1/115; 2/127; 3/134; 4/121; 5/95; 6/102;
 A Honismereti Szövetség taglétszáma, 1992. 5/94
 Horváth Gábor: A honismeret évfordulónaptára 1993. 4/123
 Janek Éva–Hajdú Jánosné: A Honismereti Szövetség számvizsgáló bizottságának jelentése 5/92

Az 1993/1. számban megjelent keresztretjtvény helyes megfejtése: EGYESÜLJÜNK ARRA, MINEK LENNÜNK KELL. A helyes megfejtők közül jutalmat nyertek: Braun Lászlóné, Székesfehérvár – Czipó Tamás, Salgótarján – Czomba Zoltán, Paszab – Jenővári Imre, Bp. – Molnár Mihály, Bánréve – Nagy Sándor, Ózd – Szabó Lajosné, Pápa – Szarvas László, Tura – dr. Terék Gabriella, Bp. – dr. Varga Györgyné, Bp. A jutalomkönyveket a nyertesek postán kapják meg a Lakitelek Alapítványból.

HONISMERETI KERESZTREJTVÉNY

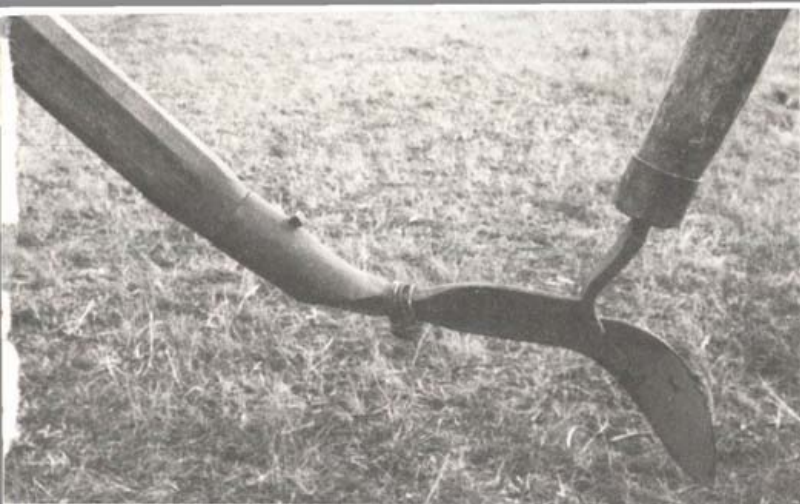
– Ebben a keresztrejtvényünkben 10 olyan ma már ismeretlen szót rejtettünk el, amit ma már nemigen használnak. A meghatározásokat nem választottuk külön, hanem a számozás sorrendjében folyamatosan adjuk. Ha egy számtól mindkét irányba indul ki megfejtés, akkor előbb a vízszintes majd – egy választóvonallal elválasztva a függőleges meghatározás található.

Meghatározások: 1. Ezeket a kicsi, általában 20–30 m-nél rövidebb hajókat a kisebb vizekre, valamint a Tisza felső szakaszára építették. 2. Árkon, patakon egyszerű áthidalás gyalogosok számára. Első értelmezett előfordulása Comenius Janua című művében bukkan fel: „Hidacs-kác, pallóc, bórúc gyaloghidas: ponticali” formában. 3. Van ilyen repülés is. 4. Régi nép. 5. A juhsajt-készítéshez kapcsolódó két különböző erdélyi étel neve. 6. A népi vonószeneke kisért hangszereinek egyik játékmódja, amikor a kontra, a brácsa és a bőgő ritmikailag egybevágoan működik. 7. Túr, de keverve. 8. Rokon. 9. Hosszú nyélre erősített fúrószerű vaseszköz, amelyet belecavarnak a kotorékba. 10. Urho Kekkoken néveje. 11. Vágóeszközök. 12. Tetejére. 13. Irat-fajta. – ... Tibor (1905–1983): Munkácsy-díjas szobrászművész volt. 14. Visszatold(!). 15. Van ilyen mondat is. 16. Házállat. – Sírással elintéz valamit. 17. Ebből is készül hangszer. 18. Lóeledel. 19. Függlőlámpa. 20. Visszaas(!). 21. Földet tūr. 22. Kanálaz. – Dekáz. 23. Odaver. 24. Árpád atya volt. 25. Építési anyag. 26. Vulnus. 27. Régi időt. 28. Ott keverve. 29. Fej. 30. Hegység. 31. Azonos a 10. vízszintessel. 32. Orosz folyó. –

Vissza: alarm. 33. Névelős nikkel vegyjele. 34. Kérdőszó. – Ugyanaz mint a vízszintes. 35. Van ilyen regény is. 36. Csak félig ruha. 37. Fejér megyei helység. – Egész kicsit. 38. Hajítók. 39. Idegen férfinév. 40. Az értékpapír árfolyamértékének és névértékének megegyezése. 41. Tunya. 42. A bonyolultabb szerkezetű felrántóhurkok egyik formája. 43. Régen mosdótál. 44. Italos. 45. Túri keverve. 46. Nagy edény. – Tartalmát kiönt. 47. Szélesre nyitó. 48. Támaszték. 49. Lop. – Biharban, a Kunságon, a Felföldön és a Dunántúlon a szűrők szegéséhez, borításához használt vékony, gyakran piros posztócsik. 50. Dallamot. – Azonos a 21. függőlegessel. 51. Azonos a 15. vízszintessel. 52. ...ndas, helység Békés megyében. 53. A népi vonószeneke kisért hangszereinek egyik játékmódja. 54. Helyhatározó. 55. A vastag héjú tökedények Európában már a neolitikumban használatosak voltak. – Cigaretta-veg. 56. Somogy megyei helység. 57. Németül rajta! 58. Gallium vegyjele. 59. Előd. – Vigyázó. 60. Olt keverve. 61. Csak félig avat. 62. Hegedűtartozék. 63. Kettős betű. 64. Férfinev. – Napszak. 65. Egy mássalhangzó és két magánhangzó. 66. Szabolcs-Szatmár megyei helység. – Korom szélei. 67. Vaspálya. 68. Indiai matróz. 69. Tölgy- vagy fenyőfából hasított 30–80 cm hosszú, 10–30 cm széles, 1–2 cm vastag tetőfedő deszkalap. 70. Ilyen hús is van. 71. Igen régi.

Beküldendő a szerkesztőség címére a Vízszintes 2., 6., 69.; függőleges 1., 5., 9., 42., 49., 53., 55. 1993. április 30-ig. A helyes megfejtők között tíz értékes könyvet sorsol ki a Lakitelek Alapítvány.

Mokos István

Vágják a gyepkockát a csányi „ősgyepen”

A kertészetéről, különösen a dinnyetermelésről századok óta nevezetes Heves megyei községben, Csányban már ősszel megkezdődött a *kaszaföldi* ősgyepen a gyepkockák vágása.

A palántanevelés eme fontos kellékét azért kezdték már ősszel „kitermelni”, mert hideg télre számítottak a gazdák, s félő, hogy kora tavasszal még fagyott lesz a talaj. Így a primörökkel előbb szeretnének megjelenni a piacon.

Fodor László és felesége, Piroska asszony mintegy fél évszázada kertészkednek, ez évben 8000 gyepkockát vágnak ki.

Szabó Sándor

